

Η ΠΑΙΡΩΤΙΚΗ

ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΣ ΕΤ' Ζ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΑΙ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ
 ΜΙΧΑΗΛ ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
 ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ ἙΣΤΙΑ

Ἐπιτροπὴ ἐπιμελείας βιβλίου:
 ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ
 ΙΩΑΝ. Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
 ΓΕΩΡ. Ι. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
 ΔΗΜ. Σ. ΣΑΔΑΜΑΓΚΑΣ
 ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
 ΠΑΝΟΣ Γ. ΦΑΝΤΗΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ :

Ἐσωτερικοῦ : Ἔτησια	Δραχ.	150.—
Νομικῶν προσώπων	Δραχ.	200.—
Ἐξάμηνος κ.λ.π. ἀναλόγως		
Ἐξωτερικοῦ : Ἔτησια	Δολλ.	10.—
ἢ Δίραι Ἀγγλίας		3 1/2
ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ	ΔΡΑΧ.	12.50

7

Ἐπιτροπῆς :

Ἄντεπιστέλλοντα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς:
 ΚΩΝ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ (Βενετία)
 ΛΕΑΝΔΡΟΣ Ι. ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ (Ἀθήναι)
 ΧΡΗΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)
 ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθήναι)
 Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ (Ἀθήναι)

Ἐμβάσματα : «ἩΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ἙΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς 28ης Ὀκτωβρίου 60, Ἰωάννινα — Τηλ. 6-59

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βασιλείου Σκαφιδᾶ	: Γρηγόρης Διακαῆς (ἱστορικὴ μονογραφία).	Σελ. 91
DONALD M. NICOL	: Τὸ Δεσποτᾶτον τῆ Ἡπείρου (ἱστορικὸν ἀπόσπασμα— Μετάφρ. Ἄνδρ Γκόγκου).	» 101
Νικολάου Β. Πατσέλη	: Δημήτριος Μάρκου Μπότοαρης (ἱστορικὴ μονογραφία).	» 104
Ν.κ. Χρ. Παπκώστα	: Ὁ «Πάτερ Κοσμάς» εἰς Μελισσοφυγούς (ἱστορικὸν ἐκ παράδοσεως).	» 114
Σεραφεῖμ Ξενοπούλου	: Δοκίμιον περὶ Ἄρτης (Σχόλια: Γιάννη Τσοῦτσινου).	» 117
Δημ. Σαλαμάγκα	: Ἑλένη Ἀγγελίνα Δούκαινα (ἱστορικὸν ἀφήγημα).	» 127
Ἄντωνίου Κ. Λάβδα	: Πεντάφθογγι κλίμακες ἐν τῇ ἐτημῳδῇ μουσικῇ τῆς Ἡ- πείρου (μουσικὴ λαογραφία).	» 138
Ἄναστ. Στεφάνου	: Ἡ ἀνασυγκόπησις τῆς Ἡπείρου (μελέτη).	» 142
Χρυσάνθη Ζιτσαίας	: Στὴ φλογέρα τοῦ Κρυστάλλη (ποίημα).	» 154
Ἐλευθερίας Π. Δέβα	: Πῶς ἐνοιῶσαν τὰ παιδιὰ (χρονικὸν).	» 156
Κώστα Τσέτη	: Ἄναψα εὐδ' ἀστέρια (ποίημα).	» 161
Σωκράτη Καραντινοῦ	: Μάσκες καὶ ματκαρέματα (μελέτη).	» 166
Θρασ. Μπέλλας	: Ἐνώπιος ἐνωπίω (ποίημα).	» 170

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σημειώματα: Ἡ ἀφορμὴ μιᾶς ἐρευνας—Μετὰ τὸ πρῶτον ἐνδιαφέρον—Τιμη-
 τικὴ διακρίσις—Τὸ ὀλοκαύτωμα τῶν 885 Ἡπειρωτῶν στο Φραγκοκαστέλλο.—Κριτικὴ τοῦ βιβλίου: Τὸ
 κη Δόξα: «Ρυθσοταμιᾶ»—Θανάση Φωτιάδη: «Ναυτικὸ Φυλλάδιον»—Γιώργου Μανιατσίου: «Περὶ μέντοι
 τὸν ἀγνωστο Θεό»—Τηλ. Ἀλαβέρα: «Τὸ ρολόγι»—Στέργιου Σκαλιᾶ: «Πολλοὶ ἄνθρωποι—Τυφλοὶ ἄνθρωποι»—Κο-
 στα Κοβάνη: «Vae victis»—Κούλη Ζαμπαθᾶ: «Τὸ τραγοῦδ: σου»—Σωτ. Δ. Γεωργανταπούλου: «Συγγε-
 πὸν πέρασαν—Αυρικὸν ρυθμοί»—Πέτρου Τριανταφύλλου: «Ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν ἀνεύλαλο»—Νίκου Κορ-
 «Τὸ Σούλι ζῆτι»—Βδαγγέλου κ. Τσοντοσόλη: «Θυσία στὸν ἄνεμο»—Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη: «Σαρακατσά-
 νοι».—Γ. Α. Τόζη: Ἄποκαλυπτήρια.—Ἀλληλογραφία—Βιβλία καὶ Περιοδικὰ πού λάβαμε.

Ἡ ΠΑΙΡΩΤΙΚῆ ἙΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ Ζ'

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1958

ΤΕΥΧΟΣ 70ον

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΣΚΑΦΙΔΑ

ἩΡΩΕΣ ΤΟΥ 1821

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΛΙΑΚΑΤΑΣ

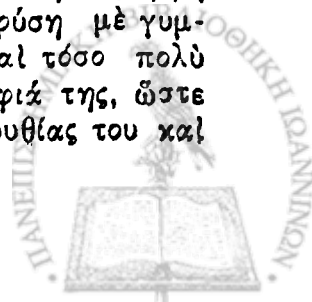
(28 Φεβρουαρίου 1826)

Μὲ γέλασεν ἡ χαραυγὴ τῆς νύχτας τὸ φεγγάρι,
καὶ βγῆκα νύχτα στὸ βουνό, ψηλά στὸ κορφοβοῦνι,
βρίσκω λημέρια κλέφτικα, πολυχορταριασμένα
μὲ πῆρε τὸ παράπονο, τὰ μάτια μου δακρύζουν.
Ἐκεῖ πεσα νὰ κοιμηθῶ, λίγον ὕπιο νὰ πάρω
βάζω ντουφέκ' προσκέφαλο καὶ τὸ σπαθί μου στρῶμα.
Ἀκοίω τὰ πεῦνα νὰ βογγοῦν καὶ τὶς ὄξυες νὰ τρίζουν,
ἀκούω καὶ μιὰ πέρδικα, πὺ σιγοτσιγουδοῦσε
καὶ καταριώνταν τὰ βουιὰ μ' ἀνθρώπινη λαλίτσα:
Ἔσεῖς βουνὰ τοῦ κερατᾶ, βουνὰ τ' Ἀσπροποιάμου,
τοὺς κλέφτες τί τινὺς κάματαν, τὸν καπετὰν Γληγόρη;
Αὐτὸς πῆγε καὶ κλείστηκε στὸ δόλιο Μεσολόγγι,
μᾶς εἶπαν πὼς λαβώθηκε μεσ' στὸ δεξιὸ τὸ μάτι,
μᾶς εἶπαν δὲν θὰ ξαναρθῆ, δὲν θὰ τὸν ματαῖδοῦμε.
Γιὰ κλάψτε δέντρα καὶ κλαριά, κι' ἐσεῖς κοντορραχοῦλες
καὶ σεῖς βουνὰ κλεφτόβουνα μὲ τὶς κρυῆς βρουσοῦλες,
τί χάσαταν τὴν κλεφτουριά, τὸν καπετὰν Γληγόρη.

Μ' αὐτοὺς τοὺς στίχους ἔχει ἀπαθανάτισει ἡ λαϊκὴ μούσα τὸν ἡρωϊκὸ θάνατο τοῦ Ἀσπροποταμίτη ἀρματωλοῦ Γληγόρη Λιακατᾶ, πὺ συνέβηκε στὶς 28 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1826 στὸ Μεσολόγγι, ἔπου ὑποστήριξε μὲ τοὺς ἀντρες του τὸ ὄχυρὸ Ντολμᾶ, σ' ἓνα ὁμώνυμο νησάκι. Ὁ Λιακατᾶς ἦταν Κουτσόβλαχος ἀπὸ τὸν Κλεινοβὸ τῆς Καλαμπάκας, γυῖδες κτηνοτρόφου. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους κτηνοτρόφους τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ εἶχε τέσσαρα ἀγόρια, τὸν Γληγόρη, τὸν Μῆτρο,

τὸν Κώστα καὶ τὸν Σωτῆρη καὶ μονάκριβη θυγατέρα τὴν πεντάμορφη Δέσπω.

Τὸν χειμῶνα ὁ γέρο—Λιακατᾶς ξεχειμαζε μὲ τὰ κοπάδια του καὶ τὴ φασίλια του σὲ κάποιον χειμαδιό, ἔξω ἀπὸ τὸν Καρβασαρά. Μιὰ μέρα ὁ περιδότης Ἀλῆ—Πασσᾶς πηγαίνοντας ἀπὸ τὴν Ἄρτα στὸν Καρβασαρά ἔλωε τυχαῖα εἶδε τὴν ὠμορφη Δέσπω νὰ πλένη σὲ κάποια δρύση μὲ γυμνὰ τὰ κάτασπρα πόδια της καὶ τόσο πολὺ σαγηνεύθηκε ἀπὸ τὴν ὠμορφιά της, ὥστε ἔστειλε ἀνθρώπους τῆς ἀκολουθίας του καὶ

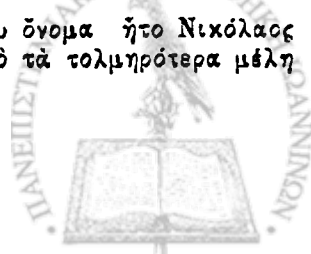
τὴν ἄρπαξαν γιὰ νὰ τὴν ὀδηγήσουν στὰ Γιάννενα καὶ νὰ στολίση τὸ χαρέμι του.

Ὁ Γληγόρης ἔκαμε λιγιστὰ χρόνια κλέφτης καὶ ἀργότερα διωρίστηκε ἀπὸ τὸν Ἄλῃ Πασσᾶ ἀρματωλὸς στὴν πατρίδα του, τὸν Κλεινοβό, γιὰτὶ σκότωσε ἕνα ἄλλον φοβερὸ κλέφτη, ποὺ εἶχε ἐπικηρύξει ὁ σατράπης, τῆς Ἡπείρου Ἀρματωλὸς στὸν Ἀσπροπόταμο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ὁ Νικολὸς Στουρνάρης ἀπὸ τὰ Κούτσαινα μὲ ἔδρα τὴν Πόρτα, Πόρτα—κόλι. Ὁ Ἄλῃς, γιὰ νὰ μὴ ἔρχονται σὲ προστριβές οἱ δύο αὐτοὶ ἀρματωλοὶ στὴν ἐπίκαιρη αὐτὴ θέση τῆς Πίνδου ὑποχρέωσε τὸν Στουρνάρη νὰ δώσῃ γιὰ σύζυγο στὸν Λιακατᾶ τὴν μεγαλύτερη θυγατέρα του Εὐαγγελή, γιὰ νὰ συνδεθοῦν ἔτσι μὲ συγγένεια οἱ δύο οἰκογένειες. Ὁ Στουρνάρης ἀναγκαστικὰ ἔκαμε τότε γαμπρὸ τὸν Λιακατᾶ, ἂν καὶ δὲν ἠθελε νὰ συνδεθῇ μὲ βλάβο καὶ τοῦτο γιὰτὶ δταν ἦταν νέος εἶχε ζητήσῃ μιὰ ἀπὸ τὲς ἀδελφές τοῦ βλάχου Γούσια Χατζηπέτρου ἀπὸ τὸ Βεττερινίκο γιὰ γυναῖκα του καὶ τοῦ ἀρνήθηκαν. Ἔτσι ὁ Ἄλῃ—πασσᾶς μὲ τοὺς δυὸ παραπάνω ἀρματωλοὺς στὸν Ἀσπροπόταμο, τὸν Καραϊσκάκη στὰ ξακουσμένα Ἀγραφα καὶ τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρουτσο στὴ Λεβαδειά, θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του ἐξασφαλισμένον στὶς τρεῖς αὐτὲς μεγάλες περιοχές. Τὰ γεγονότα ὁμως, ποὺ ἐπακολούθησαν ἀργότερα διέφευσαν τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἀνήσυχου σατράπης.

Ἀνάγκη ὁμως νὰ ἀναδρομήσουμε λίγο στὴν ἱστορία: Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1820 ὁ Σουλτάν Μαχμουτ θέλοντας νὰ δώσῃ τέλος σὲ μιὰ καταθλιπτικὴ καὶ ἀφόρητη κατάστασι, ποὺ εἶχε δημιουργήσῃ ὁ περιβόητος Ἄλῃ—Πασσιᾶς μὲ τὶς καταπιέσεις καὶ τὶς ἄγριες φορολογίες στοὺς κατοίκους τῆς πολυδασανισμένης Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, στὴν ὁποία εἶχε διορίσει Βεζύρη τὸν δευτερότοκον γιὸν τοῦ Βελῆ—Πασσᾶ, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον του καὶ πῆραν διαταγὴ νὰ ἐκστρατεύσουν στὴν Ἡπείρον ὁ Μαχμουτ Πασσᾶς τῆς Δράμας, ὁ Μπεχλιδᾶν Μπαμπᾶ Πασσᾶς τοῦ Ρουχτιζουκίου καὶ ὁ Σουλεϊμᾶν Πασσᾶς τῆς Θεσσαλίας, ποὺ ἀντικατέστησε τὸν Βελῆ Πασσᾶ. Ταυτόχρονα διετάχθησαν ὁ Σελῆμ Πασσᾶς τῶν Βιτωλίων (Μοναστηρίου), ὁ Μουσταφᾶ

Πασσᾶς τῆς Σκόδρας νὰ στείλουν στρατιωτικὰς ἐνισχύσεις στὴν Ἡπείρον καὶ ὅλοι νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰσμαῆλ Πασσᾶ ἢ Πασσόμπεη, ποὺ εἶχε διορισθῇ Σατράπης τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοῦ Δελβίνου καὶ στρατάρχης ὄλων τῶν στρατευμάτων, ποὺ ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Ἄλῃ. Ὁ Σουλεϊμᾶν Πασσᾶς δταν ἦρθε στὴν Λάρισα εἶχε μαζύ του ὡς γραμματεᾶ καὶ σύμβουλον κάποιον Ἀναγνώστη (1) ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, κατὰ προτροπὴν τοῦ ὁποίου ἐξέδωκε προκηρύξεις σὲ ὅλη τὴ Θεσσαλία, προσκαλῶν εἰς τὰ ὄπλα ἐν ὀνόματι τοῦ Σουλτάνου ὄλους τοὺς χριστιανούς. Αἱ προκηρύξεις ὁμως αὐτὲς ἐστοίχισαν τὴν ζωὴν του γιὰτὶ δταν ἐγινε αὐτὸ γνωστὸ ἀνεκλήθη στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ἡμέρα ποὺ περνοῦσε τὶς διαβάσεις τοῦ Ζυγοῦ, (Μετσόβου) καὶ δταν ἐφθασε στὴ Θεσσαλονικὴ ἐξετελέσθη κατὰ Σουλτανικὴ Διαταγὴ. Στὴν περίστασι αὐτὴ ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἀρματωλοὺς τῆς Δυτικῆς Θεσσαλίας μόνον ὁ Καραϊσκάκης ἔμεινεν πιστὸς καὶ ὁ Ἀνδρουτσο στὴν Λεβαδειά, γιὰτὶ ὁ Στουρνάρης πρῶτα καὶ ὁ Λιακατᾶς ἀργότερα τάχθηκαν μὲ τὸ μέρος τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων δταν ἐφθασεν ὁ Πασσόμπεης στὴ Λάρισα. Πεντακόσιοι στρατιῶτες τοῦ Πασσόμπεη μὲ ἀρχηγὸ τὸν Μαξούταγα ἐφθασαν στὴν Πόρτα—ἐνῶ τὸ κύριον σῶμα τράβηξε γιὰ τὸ Μέτσοβο—καὶ ἀφοῦ ἐνώθηκαν μὲ τὸ σῶμα τοῦ Στουρνάρη προχώρησαν ποταμιὰ ἕως τὸ Γαρδίκι καὶ τὰ Κριθάρια—ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ Τζούρτζα καὶ τὸ Ματσοῦκι—ὅπου κτύπησαν τοὺς Ἀρβανίτες τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ καὶ κατέλαβαν τοὺς Καλαρρύτες. Ὁ Λιακατᾶς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρισκόνταν στὰ Γιάννενα μὲ τὴν γυναῖκα του Εὐαγγελή γιὰ ἐπίσκεψιν τῆς ἀδελφῆς του Δέσπως, ποὺ ἦταν κλεισμένη χανούμισσα στὸ χαρέμι τοῦ Ἄλῃ. Μόλις εἰδοποιήθη ἀπὸ τὸν πεθερὸν τοῦ Στουρνάρη ἐφυγε μὲ τὴν γυναῖκα του καὶ πῆγε καὶ συναντηθῆκε μ' αὐτὸν στοὺς Καλαρρύτες. Ὅλοι τότε προχώρησαν μὲ τοὺς ἀντρες τοῦ Στουρνάρη καὶ ἐφθασαν στὰ Γιάννενα ἀπ' ἔξω, ὅπου εὐρίσκονταν καὶ ὁ Μάρ-

1. Τὸ πραγματικὸν τοῦ ὀνομα ἦτο Νικόλαος Παππᾶς καὶ ἦτο ἕνας ἀπὸ τὰ τολμηρότερα μέλη τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας.

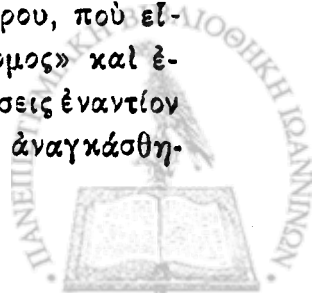

κος Μπότσαρης, πού είχε για έγγύηση τήν γυναίκα του, τὰ παιδιά του και τόν αδελφό του Κώστα μέσα στο Φρούριο του 'Αλή. Έκει έξω από τὰ Γιάννενα έκατηχήθησαν τότε ο Διακατάς και ο Στουρνάρης εις τήν Φιλικήν έταιρείαν και ώρκίσθησαν νά χύσουν τό αίμά των για τήν άπελευθέρωση της σκλαβωμένης πατρίδας. 'Η έκστρατεία εκείνη των Σουλτανικών στρατευμάτων με στρατάρχην τόν Πασσιόμπειν άπέτυχε και ο Σουλτάνος άναγκάσθηκε νά τόν αντικαταστήση με τόν Χουρσίτ Πασσάν της Πελοποννήσου. 'Ο Διακατάς έν τῷ μεταξύ έπέστρεψε με τήν γυναίκα του στον Κλεινοβό και ο Στουρνάρης με τούς άντρες του στην Πόρτα των Τρικκάλων.

Άργότερα ήλθε στο Βετερνίκο των Τρικκάλων από τὰ Γιάννενα και ο Χριστόδουλος Γούσιου Χατζηπέτρος, π ὕπηρετοσε στην αύλή του 'Αλή Πασσά ως δεύτερος γραμματικός του. 'Η θέση του αυτή άποτελοῦσε εὔσημη όμηρία για νά έχη με τó μέρος του ο 'Αλής τόν κοτζάμπαση πατέρα του τόν Γούσιο Χατζηπέτρο. 'Ο Χριστόδουλος είχε μυηθῆ στην Φιλική έταιρεία από τούς δύο πρώτους έξαδελφούς του τόν Γεώργη Τουρτούρη και τόν Γιάννη Κολέττη, πού ύπηρετοῦσαν επίσης στην αύλή του 'Αλή (1) 'Ο Χουρσίτ Πασσάς άφου πέρασε τήν Στερεά Ελλάδα έφθασε στην Θεσσαλία, όπου έπέταξε δια υποζύγια μπόρεσε μαζί με τούς ιδιοκτῆτες τους για δόνηγους και διαβαίνοντας τόν Ζυγό του Μετρίβου έφθασε στις 15 Μαρτίου του 1821 έξω από τὰ Γιάννενα, στο Μελέτ Μπαξέ, όπου οι σημεῖοι 'Αμπελόκηποι. Στο πέραςμα από τή Θεσσαλία διέπραξε πάρα πολλά έγκλήματα εις βάρος των χριστιανών και μεταξύ των θυμάτων αναφαίρεται ο 'Αγραφιώτης Γεώργης Καρσοτεργιόπουλος, τόν όποῖον έξετέλεσε μαζί με άλλα δικῶ μέλη της οίκογενείας του—'Ο δυστυχής αυτός 'Αγραφιώτης είχε προδοθῆ ως φιλικός από τόν συμπολίτην του Δημήτρη Τσολάκογλου από τήν Ρεντίνα της Καρδίτσας. 'Ολίγον όμως άργότερα ο Χουρσίτ

διέταξε τήν άπαγχόνιση του προδότη Τσολάκογλου και του γιου του Γενικός στρατιωτικός διοικητής στη Θεσσαλία διώριστηκε τότε ο Μαχμούτ Πασσάς ή Δράμαλης. Μετά τήν άναχώρηση του Χουρσίτ Πασσά από τήν Πελοπόννησον, οι Πελοποννήσιοι ὕψωσαν τήν σημαία της έπαναστάσεως και άργότερα τόν 'Ιούλιο μήνα τó ίδιο έκαμαν και οι Θεσσαλοί. Στις άρχές του 'Ιουλίου του 1821 έγιναν δύο έπαναστατικά κινήματα, τó ένα στο Πήλιον με άρχηγό τόν Μπασδέκη και τó άλλο στη Δυτική Θεσσαλία με άρχηγό τόν Νικολό Στουρνάρη και συναρχηγούς του τόν Γληγόρη Διακατά και τόν Χριστόδουλο Χατζηπέτρο. Σ' αυτούς έτρεξε νά ένταχθῆ και ο Κώστας Μάνταλος από τὰ Χάσια με αρκετούς συντρόφους και έτσι ή δύναμη των άνταρτών έφθασε τις τρεις χιλιάδες. 'Ο άρχηγός Στουρνάρης χωρίς καμιά αίτια και δικαιολογία διέταξε και σκότωσαν οι άντάρτες 66—κατ' άλλους 70—Τούρκους, πού βρέθηκαν τότε σκορπισμένοι στα 67 χωριά του 'Ασπροποτάμου για είσπραξη φόρων και άργότερα έτοιμάσθηκε νά επιτεθῆ κατά της πόλεως Τρικκάλων και για τή σοβαρά αυτή έπιχείρηση ζήτησε τήν σύμπραξη του όπλαρχηγού των 'Αγραφών Σταμούλη Γάτσου. 'Εκείνος όμως μετά τὰ τραγικά συμβάντα, όχι μόνον άπαρνήθηκε τόν έθνικό άγώνα, πού ειχε άναγνωρίσει πριν, αλλά και άντέδρασε και ώδήγησε τούς Τούρκους έξω από τὰ Τρίκκαλα για νά κτυπήσουν τούς 'Ασπροποταμίτες έπαναστάτες από τὰ πλευρά άν έκινούνο προς τὰ Τρίκκαλα. Γι' αυτό τόν σοβαρό λόγο έματαιώθηκε τó πρώτο σχέδιο και οι έν λόγω όπλαρχηγοί άναγκάσθηκαν νά καταλάβουν επίκαιρες θέσεις για ασφάλειά των. Οι Τούρκοι όμως των Τρικκάλων, όταν έπληρωφροτήθηκαν τήν σφαγή τόνων ιδιων των από τούς άντάρτες έκίνησαν άλλοι κατά του Διακατά πού κατείχε τὰ στενά του Κλεινοβού, άλλοι κατά του ίδιου Στουρνάρη, πού ειχε τó άρχηγείο στην Πόρτα και άλλοι κατά του Χρ. Χατζηπέτρο, πού ειχε όχυρωθῆ στη θέση «Πρόδρομος» και ένήργησαν άλλεπάλληλες έπιθέσεις έναντίον των, άπεκρούσθησαν όμως και άναγκάσθη-

1. Αί μητέρες του Χατζηπέτρο, του Τουρτούρη και του Κολέττη ήσαν αδελφές, θυγατέρες του Νικολάου Δημάκη από τó Χαλίκι, πού βρίσκεται 3 ώρες μακριά από τó Μέτσοβο.

καν να επιστρέψουν, άπρακτοι στα Τρίκκαλα και με πολλούς τραυματίες.

Είς τας 30 'Ιουλίου, όλως ξαφνικά έξημερώθηκαν μπροστά στην Πόρτα δύο χιλιάδες Τούρκοι των Τρικκάλων, ίππεις και πεζοί και σύραντες δύο κανόνια έπετέθησαν κατ' επανάληψη έναντίον του έλληνικού στρατοπέδου, χωρίς όμως να σημειώσουν έπιτυχίαν. Τήν νύχτα όμως πολλοί έλληνες άντάρται έλιποτάκτησαν και για τον λόγον αυτόν ο Στουρνάρης υποχώρησε στο έσωτερικό του 'Ασπροποτάμου και ώχυρώθηκε στες έπίκαιρες θέσεις «Μαύρη Πούλια» και «Κόρμπου» όχτὼ ώρες μακριά από την Πόρτα. Οί Τούρκοι αναθαρρήσαντες από την λιποταξία των άντχρτων, άφου έλεηλάτησαν και έκαψαν όλα τα γύρω χωριά έπετέθησαν άκολούθως κατά των άνταρτων χωρίς όμως να έπιτύχουν εις την έπιχείρησιν αυτών και αναγκάσθηκαν την νύχτα να επιστρέψουν στην Πόρτα, γιατί φοβήθηκαν μή τους κάμουν αΐφριδιασμό οί άντάρτες. "Όταν έγινοντο αι σοβαρές αυτές έπιχειρήσεις στην περιφέρεια της Πόρτας, ο Γληγόρης Λιακατάς, στην δράση του όποιου είναι αφιερωμένο το σημείωμά μου αυτό, ανέλαβε μια σοβαρά στρατιωτική άποστολή. Τήν εποχή εκείνη το Μέτσοβο είχε καταστή στρατιωτικό κέντρον του Χουρσίτ Πασσά και γι' αυτό λέγονταν Τουρκόσταλο. "Ο Χατζηπέτρος ύστερα από τα πολεμικά άτυχήματα στην Πόρτα, είχε την έμπνευση να συστήση στον άρχηγόν του κινήματος Στουρνάρη το κάψιμο του Μετσόβου, για να παρεμποδίσουν τες κινήσεις των Τουρκικών στρατευμάτων από την Θεσσαλία στην "Ηπειρο. "Η γνώμη του έγινε δεκτή και ανέλαβε ο Λιακατάς με τα παλληκάρια του να κάψη τότε το Μέτσοβο. Ξεκίνησε από τον Κλεινοβό με 700 άντάρτες, αφήνοντας στο χωριό τους άδελφούς του με άρκετούς άντρες, και ύστερα από δύο μέρες έφθασε και στρατοπέδευσε στη θέση Δοκίμι, που βρίσκεται ανάμεσα από το 'Ανήλιο του Μετσόβου και από το Χαλίκι. 'Απ' εκεί ο Λιακατάς έστειλε άνθρωπό του και ειδοποίησε τους Μετσοβίτες για το σκοπό του έρχομού του.

Οί κάτοικοι του Μετσόβου, όπως ήταν έπομενο, έταράχθησαν τότε πάρα πολύ και

οί κοτζμπασήδες έκαμαν συμβούλιο για να άπαντήσουν στο μήνυμα του Λιακατά. 'Αφου σκέφθηκαν δυό ήμέρες και δυό νύχτες και δέν εύρισκαν καμμιά διέξοδο, έκαμαν έρανο μεταξύ των και έμασαν δύο χιλιάδες γρόσια, τα όποια έστειλεν στον Λιακατά με τον Μετσοβίτη Νικόλα Καφετζή για τον άπελευθερωτικό άγώνα και με γράμμα τον παρακαλοϋσαν να μήν έπιμείνη να κάμη τέτοια μεγάλη και άνεπανόρθωτη καταστροφή, δίχως κανένα πρακτικό σκοπό, γιατί οί Τούρκοι είχαν την δύναμη να κρατήσουν με κάθε θυσία το Μέτσοβο, άφου διέθεταν πολλές στρατιωτικές δυνάμεις. "Ο Λιακατάς άναγνώρισε ότι είχαν δίκαιο οί Μετσοβίτες άρκέσθηκε να κάψη 183 μόνον σπίτια του Μετσόβου στην συνοικία του 'Αγίου 'Αθανασίου (Κίσσια) και στα Γύφτικα και να βαδίση στο Χαλίκι, όπου έκαψε τον Πύργο του Μιχαλάκη Φύλλου (Τριανταφύλλου) μαζί με τους 'Αρβανίτες φύλακες. Τον Πύργο του Χαλικιώτη τσέλιγγα Μιχαλάκη ειχεν άρπάξει ο 'Αλή Πασσάς και ειχε θάλει άρβανίτες στρατιώτες μέσα για φρουρά. 'Από το Χαλίκι προχώρησε στο Προσγόλι (Περιστέρι) για να το παραδώση στις φλόγες καθώς και την Γότιστα και ένα άλλον πύργο του 'Αλή Πασσά, που χρησίμευε ως στρατιωτικός σταθμός κοντά στον 'Αραχθο ποταμό. "Ο Λιακατάς ύστερα από την έκτέλεσι της παρα πάνω έντολης γύρισε πάλι στη θέση του στον Κλεινοβό.

"Ο Νικόλας Στουρνάρης και οι συναρχηγοί του Λιακατάς, Χατζηπέτρος και Μάνταλας έπειτα από την έπικράτησι των Τούρκων και άφου ο 'Ασπροπόταμος—τα 67 χωριά του—δρέθηκε ανάμεσα από δύο έχθρικά στρατόπεδα των Τρικκάλων και των 'Ιωαννίνων, αναγκάσθηκαν να έλθουν σε συμβιβασμό με τους Τούρκους υπό τους όρους αυτοί μόν να μένουν στ' άρματωλίκια των όπως πρώτα και να στέλνουν οι ίδιοι στες άρμόδιες Τουρκικές άρχές τους συνηθισμένους φόρους, τούρκος δέ να μή πατήση στα χωριά των. Τήν ίδια τύχη ειχε τότε και το έπαναστατικό κίνημα του Πηλίου υπό τον όπλαρχηγό Μπασδέκη καθώς και το κίνημα της Μακεδονίας, που έξερράγη στην Κασσάνδρα της Χαλκιδικής με

ἀρχηγὸ τὸν ἔμπορα Σερρῶν Ἐμμανουὴλ Παπᾶν—Καὶ τὰ δυὸ ἐπνίγησαν στὸ ἀφθονο αἷμα τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν. Τὸ Μακεδονικὸ κίνημα ἐνίσχυσαν τότε μὲ δπλα καὶ πολεμοφόδια οἱ Μετσοβίτες ἀδελφοὶ Τουσαίτσα καὶ ὁ Τασσίκας Κυριακοῦ, ποὺ ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ποὺ τὰ ἔστειλαν στὸν λιμένα τῆς Κασσάνδρας μὲ ἰδιόκτητα ἰστιοφόρα των, μὲ τὰ ὁποῖα διεσώθησαν οἱ ἐπιζήσαντες καταφυγόντες στὲς Σποράδες. Παραδόξως τὰ σχολικὰ βιβλία τῆς μαθητικῆς μου ἐποχῆς δὲν ἀνέγραψαν οὔτε μίαν λέξη γιὰ τὰ συγκινητικὰ αὐτὰ γεγονότα.—Μετὰ τὸν οἰκτρὸ θάνατο τοῦ Χουρσίτ Πασσᾶ στὴν Λάρισα, ὁ Σουλτᾶνος διώρισε Ρούμελη Βαλεσῆ τὸν Δερβῆ Πασσιᾶ, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ συγκεντρῶνῃ στρατεύματα στὴ Λάρισα. Στὰ Τρίκαλα περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1823 ἔφθασε καὶ ἐγκαταστάθηκε ὁ Σιλιχτᾶρ Μπόδας μὲ σκοπὸ νὰ ἐνεργήσῃ ἐκστρατεία κατὰ τῶν ἀρματωλῶν τοῦ Ἀσπροποτάμου, δηλαδὴ τοῦ Στουρνάρη, τοῦ Λιακατᾶ καὶ τοῦ ἀρματωλοῦ τῶν Ἀγράφων Καραϊσκάκη. Τὴν ἴδιαν ἐποχὴ ἐπιχείρησε νὰ εἰσβάλῃ στὸ ἀρματωλικὸ τῶν Ἀγράφων ὁ Κίτσιος Ἰζαβέλλας μὲ 300 Σουλιῶτες—καθ' ὑπόδειξιν τοῦ διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, Ἀλ. Μαυροκορδάτου, γιὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτούς—ὕστερα δμως ἀπὸ σκληρὴ μάχην στὴν Κυδωνιά—θέση εἰκόνισμα—στὴν ὁποῖα ἔν καὶ κατετρόπωσε τὸν Καραϊσκάκη ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσῃ στὸν Βάλτο. Ποῦ νὰ ἐφαντάζετο τότε ὁ Καραϊσκάκης ὅτι ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια θὰ ξεψυχοῦσε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Κίτσο Ἰζαβέλλα ψιθυρίζοντας Κίτσο μου μπῆρ (Κίτσο παιδί μου) νὰ μοῦ ζήσει;... μετὰ τὸν θάνατο· τραυματισμὸ τοῦ στὴ μάχην τοῦ Φαλήρου ἀπὸ σφαῖρα ὄχι Τούρκικη δυστυχῶς!· Ἄλλο σῶμα ἀπὸ 80 Σουλιῶτες μπῆκαν ἀπὸ τὰ Τζουμέρκα στὸ ἀρματολικὸ τοῦ Λιακατᾶ γιὰ νὰ χορτάσῃ ψωμί! Ὁ Λιακατᾶς τοὺς ἐκλείσει σ' ἓνα στενὸ καὶ τοὺς ὑποχρέωσε νὰ παραδοθῶν καὶ νὰ ὑποσχεθῶν ὅτι θὰ πολεμήσουν μαζὺ του. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες ὁ Σιλιχτᾶρ Μπόδας ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Στουρνάρη καὶ τοῦ Λιακατᾶ, οἱ ὁποῖοι ἔτρεξαν νὰ ὀχυρωθῶν στὴν Πέτρα, πάνω ἀπὸ τὰ Κούτσαινα μαζὺ μὲ τοὺς 80 Σουλιῶτες

τοῦ Λιακατᾶ, ποὺ ἐπροθυμοποιήθηκαν πολὺ γιὰ τὸν ἀγῶνα. Οἱ Ἀρβανίτες τοῦ Σιλιχτᾶρ Μπόδα προχώρησαν ἀπὸ τὴ θέση Κόρμπου πρὸς τὸ Περτουλι καὶ Βεττερνίκο ὡς τὴν Πύρα, ποὺ θρῆκαν ἔρημα ἀπὸ ἀνθρώπους, ἔβαλαν φωτιά καὶ ἔκαψαν πολλὰ καὶ τὰ καλύτερα σπίτια, ὅπως τῆς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας Χατζηπέτρου.—Κατὰ καλὴ ἔμως τύχην ἐρχόταν ἀπὸ τὰ Χάσια ὁ Νάσιος Μάνταλας, ἀκολουθῶντας τοὺς Τούρκους κατὰ πόδι, χωρὶς ἐκεῖνοι νὰ ἔχουν ἀντιληφθῆ καὶ ἔτσι κυνηγῶντας ξαφνικὰ τοὺς ἀνάγκασε νὰ περάσουν τοῦ Κόρμπου τὰ στενὰ καὶ τοῦ Δραμιζιοῦ καὶ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν Πόρτα στὸν κάμπο τῶν Τρικκάλων. Ὁ Γληγόρης Λιακατᾶς τὸ ἴδιο βράδυ ἀφοῦ πῆρε μαζὺ του ὄλο τὸ σῶμα τῶν Σουλιωτῶν, τοὺς δικούς του καὶ τοῦ Στουρνάρη ἕως 400 ὄλους ἔτρεξε κατ' εὐθείαν στὸ στενὸ τῆς Κρύας δρύσης, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸ χωριὸ Βανακούλια καὶ ἀπ' ὅπου περνοῦσε ὁ δρόμος Τρικκάλων—Μετσόβου—Ἰωαννίνων, καὶ ἐκεῖ ὠχυρώθηκε μὲ ἀπέφασιν νὰ κόψῃ τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὰ Γιάννενα.

Ἐκεῖ στὴν Κρύα δρύση ἔφθασε κάποτε ἓνα караβάνι ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἀπὸ 150 φορτωμένα ζῶα ποὺ τὸ συνώδευε ἰσχυρὰ δύναμην ἀπὸ Τούρκους στρατιῶτες. Εὐθὺς ὡς προχώρησε τὸ караβάνι μὲ τοὺς Τούρκους σὲ μίαν στενωπὸν—ἀπὸ κάτω ἢ Σαλαμπριά καὶ ἀπὸ πάνω πυκνὸ δάσος—οἱ караδοκοῦντες ἀντάρτες ἄρχισαν νὰ βάλουν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τῶν ἀγωγιατῶν ἐξ ἀνάγκης. Οἱ Τούρκοι ἔτρεξαν νὰ καταλάβουν κατάλληλες θέσεις καὶ νὰ ἀπαντήσουν μὲ πυκνοὺς πυροβολισμοὺς στοὺς ἀντάρτες.

Ἀρκετοὶ Τούρκοι στρατιῶτες σκοτώθηκαν στὴν συμπλοκὴ αὐτὴ καὶ οἱ διασωθέντες ἀναγκάστηκαν νὰ ἐπιστρέψουν στὸ Μέτσοβο ἀφοῦ ἀφῆκαν τὸ караβάνι στὰ χέρια τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Λιακατᾶ, ὁ ὁποῖος τότε παρέδωσε ὄλα τὰ φορτωμένα μὲ πανικὰ καὶ μεταξωτὰ ζῶα στοὺς Σουλιῶτες γιὰ νὰ τὰ ὀδηγήσουν στὸν Κλεινοβό. Ἐκεῖνοι ἔμως μόλις τὰ πῆραν στὰ χέρια των τράβηξαν γιὰ τὸν Βάλτο.—Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Σουλτᾶνος διώρισε ἀρχιστράτηγον γιὰ τὴν ἐκπόρθην τοῦ Μεσολογγίου τὸν Μαχμοῦτ Πασ-

σὰ τῆς Σκόδρας καὶ στὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ 1823 ἔφθασε στὰ Τρίκκαλα μὲ 20.000 Σκοδράνους καὶ Μιρδίτες καὶ ἀμέσως εἰδοποίησε τὸν Καραϊσκάκη, τὸν Στουρνάρη καὶ τὸν Λιακατᾶ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν μὲ ἄλλους ἀντρες εἶχαν καὶ ὅτι τοὺς ἀμνηστεύει γιὰ τὰ προηγούμενα. Ὁ Στουρνάρης καὶ ὁ Λιακατᾶς εἰδοποίησαν ἐγκαίρως τὴν ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Μαχμοῦτ καὶ ζήτησαν νὰ τοὺς σταλοῦν ἀρκετὰ πολεμοφόδια. Ἐπειδὴ δὲ ἔκριναν ἀδύνατο νὰ τὰ δάλουν μὲ τόσο τούρκικο στρατό, διέταξαν νὰ τραβηχθοῦν ὅλες αἱ οἰκογένειες ἀπὸ τὰ χωριά μὲ ὅ,τι μπορούσαν νὰ πάρουν μαζί τους καὶ νὰ καταφύγουν σὲ ὄρεινὰ καὶ ἀπρόσιτα μέρη.

Εἰς τὰς 23 Ἰουλίου τοῦ 1823 ξεκίνησαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα καὶ προχώρησαν ἄλλοι πρὸς τὴν Ὄξυά των Ἀγρᾶφων καὶ ἄλλοι μὲ τὸν περιβόητον Σουλτσε Κόρτζια προήλασαν στὸ Κόρμπου πηγάδι καὶ κατασκήνωσαν. Πέρα πέρα ἦσαν ὁ Στουρνάρης, ὁ Λιακατᾶς καὶ ὁ Χατζηπέτρος μὲ τὰ παλληκάρια των καὶ ὑποδέχθησαν μὲ πυροβολισμοὺς τοὺς Τούρκους. Ἐπηκολούθησε σκληρὰ μάχη, στὴν ὁποία οἱ Τούρκοι ἀπεκρούσθησαν μὲ πολλὰς ζημιές καὶ ἀναγκάσθησαν νὰ γυρίσουν στὰ Κούτσαινα χωρὶς νὰ τολμήσουν νέα ἐπίθεσι. Στὴν αἱματηρὴ αὐτὴ μάχη διεκρίθησαν διακόσιοι Βλάχοι τοῦ Λιακατᾶ καὶ ἄλλοι τόσοι τοῦ Στουρνάρη. Ἀπὸ τὸ Κόρμπου οἱ ἀρματωλοὶ προχώρησαν πρὸς τὸν Βάλτο καὶ ὕστερα ἀπὸ μεγάλες καὶ ἐξαντλητικὰς πορεῖες ἔφθασαν στὸ Βραχόρι (Ἀγρίνιο) καὶ ἀπ' ἐκεῖ στὸ Μεσολόγγι, ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Ἀλ. Μαυροκορδάτος, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσε ὅλους τοὺς ἀρματωλοὺς σὲ συνέλευση. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τῆς ἀναγκαστικῆς μετακινήσεως αἱ οἰκογένειες τοῦ Ἀσπροποτάμου, ποὺ εἶχαν καταφύγει στὰ ψηλότερα καὶ τὰ πλέον ἀπρόσιτα μέρη ἐληστεύθησαν ἀπὸ Βαλτινοὺς κλέφτες καὶ πολλὰς γυναῖκες ἐβιάσθησαν τότε. Ὁ Λιακατᾶς καὶ ὁ Στουρνάρης πληροφορηθέντες στὸ Μεσολόγγι ὅτι αἱ οἰκογένειές των, ποὺ ἔμεναν στὴν Κεφαλλωνία ὑπέφεραν οικονομικῶς, ἔστειλαν τὸν γραμματικὸ Νικόλα Κασμοῦλη καὶ τὸς μετέφερε στὸν Κάλαμο, μικρὸ νησάκι νο-

τίως τῆς ἁγίας Μαύρας (Λευκάδας), ποὺ κατεῖχετο ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ ἔτσι βρήκαν ἄσυλο ἐκεῖ. Ἀργότερα πῆγαν ἐκεῖ ὁ Λιακατᾶς καὶ ὁ Στουρνάρης καὶ εἶδαν τοὺς ἀνθρώπους των καὶ τοὺς ἐφοδίωσαν μὲ χρήματα. Ἀπὸ τὸν Κάλαμο οἱ δύο ἀρματωλοὶ γύρισαν στὸ Μεσολόγγι καὶ ἀφοῦ ἐφοδίασθησαν μὲ ἀρκετὰ πολεμοφόδια ξεκίνησαν καὶ ἔφθασαν στ' ἀρματωλίκια των, στὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἀπουσίαν των τοὺς ἀναπλήρωναν οἱ ἀδελφοὶ των.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαχμοῦτ πασαῖ στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, ποὺ εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν κατάληψιν τοῦ Μεσολογγίου ἀπέτυχε, γιὰτὶ ἐνέσκηψε πανοῦκλα στὸν Τούρκικο στρατὸ καὶ ὁ Μαχμοῦτ ἀναγκάσθηκε νὰ γυρίσῃ στὴν Ἀλβανία. Καὶ ὁ Σουλτσε Κόρτζια γύρισε στὴν ἔδρα του στὰ Τρίκκαλα καὶ στὴν ἐπιστροφὴ ἐλεηλάτησε τὸ μεγάλο μοναστήρι τοῦ Ντούσκου καὶ ἔσφαξε τότε ἀρκετοὺς καλογήρους. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1824 ὁ Γληγόρης Λιακατᾶς, ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἦλθε σὲ συνεννοήσεις μὲ τοὺς Γοτζίσινοὺς, ποὺ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν καὶ ἐχρειάζοντο ἀρχηγὸν γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογένειάς των στὴν ἐλεύθερην Ἑλλάδα. Ὁ Λιακατᾶς ἀφοῦ ἔμασε 500 ἀντάρτες τράβηξε στὸν Ζυγὸ τοῦ Μετσόβου, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὡς δερβέναγας ὁ Νικόλας Καψομούνης, τὸν ὁποῖον κατάφερε καὶ πῆρε μαζί του μὲ τοὺς λίγους ἀνδρες ποὺ εἶχε γιὰ τὴν φύλαξιν τῶν στενῶν. Ὁ Καψομούνης αὐτὸς ἦταν ἀπὸ τὴν Ἀραχωβίτσα τῆς Εὐρυτανίας καὶ ὑπηρετοῦσε ὡς βασιανιστὴς καὶ ἐκτελεστὴς στὴν αὐτὴ τοῦ Ἀλῆ Πασαῖ. Ὅταν προσκύνῃσεν ὁ Κατσαϊτώνης στὸν Ἀλῆ ὑποχρεώθηκε νὰ τὸν πάρῃ μαζί του στὸ Μέτσοβο καὶ ὅταν ἀργότερα τράβηξε γιὰ τὰ Ἀγγραφα ὁ Καψομούνης ἔμεινε δερβέναγας στὸν Ζυγὸ τοῦ Μετσόβου κάμποσα χρόνια. Ὁ Λιακατᾶς κινήθει μὲ μιὰ μάχη στὰ Τζουμέρκα κατέλαβε τὴ Γότζιστα, προχώρησε ἕως ἐξω ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ἐκλείσσε στὸν Πύργον τοῦ Παλάσκα μερικὸς Τούρκους καὶ ἔπιασε τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ταχῆρ Ἀμπάζη καὶ ἄλλους δύο σημαῖοντες Μάνε Λιουζάτη, Καλέμ Τεπελένη μὲ ἄλλους δέκα. Ὁ Καψομούνης μῆκε στὸ Νησί τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἄρπαξε τὴν γυναῖκά του καὶ

τὰ παιδιὰ του καὶ αὐτὸ τὸ κατόρθωμα ἐτρόμαξε τοὺς Τούρκους. Αἱ περισσότερες Τούρκικες οἰκογένειες κλείσθηκαν τότε στὸ Φρούριο καὶ ἄλλες κατέφυγαν στὴν Ἀλβανία. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ χωριστὰ κατορθώματα δόξαζαν ἐξ ἴσου καὶ τὸν εὐγενικό ἥρωα Λιακατᾶ καὶ τὸν ἀγριο Καφομούνη, πού ἐκρυβε στὴν καρδιά του στοργὴ γιὰ τοὺς δικούς του καὶ δείχνουν τι ἔργα θαυμαστά θὰ μπορούσαν νὰ κάμουν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἄντρες, ἂν εἶχαν ἀπὸ πίσω τους ἕνα μυαλωμένο ἀρχηγὸ νὰ τοὺς ἐνώνη καὶ νὰ τοὺς ἐμπνέη. Οἱ Τούρκοι τῶν Ἰωαννίνων τρομοκρατηθέντες τότε κατηγόρησαν τοὺς Ἕλληνες Γιαννιώτες ὅτι εὕρισκοντο σὲ συνεννόηση μὲ τὸν Λιακατᾶ καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ Γιαννιώτες ἐστείλαν ἀνθρώπο τους στὸν Γληγόρη Λιακατᾶ καὶ τὸν παρεκάλεσαν γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν του Χριστιανῶν νὰ τραθηγοῦν μακριὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ ὁ ἀθῶος λαός. Ἔτσι ὁ Γληγόρης πῆρε μαζὺ του τὶς οἰκογένειες τοῦ Γοτζίστικου πού ἤθελαν νὰ τραθηγοῦν μὲ τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνες καὶ τὶς ἔφερε στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Ἀργότερα ὁ Γληγόρης γύρισε μὲ τοὺς ἄντρες του στὸν Κλεινοβό.

Ἐφθασε κάποτε τὸ Φθινόπωρον τοῦ 1824. Ὅλοι οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῆς Ρούμελης πῆραν προσκλήσεις γιὰ τὴν τοπικὴ Συνέλευση, πού ἀποφάσισε ὁ Μαυροκορδάτος νὰ γίνῃ στὸ Αἰτωλικὸ τὸν Νοέμβριον μῆνα. Ὁ Λιακατᾶς μὲ 400 Βλαχόπουλα παλληκάρια ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Ἀσπροποτάμου, ξεκίνησε μὲ τὸν πεθερὸ του Στουρνάρη γιὰ τὸ Μεσολόγγι. Στις 25 τοῦ Νοεμβρίου ἐφθασαν στὸ Σοβουλάκο καὶ διενυκτέρεψαν στὰ καλύβια πούχαν σ' ἕνα ρέμμα. Τὴν μεθεπομένη 27 τοῦ μηνὸς ἐφθασαν σιτὲς στάνες τοῦ Στουρνάρη καὶ τοῦ Γρηγόρη—καὶ οἱ δύο ἀρματωλοὶ εἶχαν κοπάδια ἀπὸ πρόβατα καὶ ἀργελέδες ἀπὸ μεγάλα ζῶα—πού εἶχαν στήσει οἱ τσοπάνηδες κοντὰ στὴ λίμνη ἀπὸ τὸ Βραχόρι σ' ἕνα ὄμορφον μέρος. Ἐτρέξαν τότε ὅλες οἱ οἰκογένειες τῶν τσοπαναλαίων νὰ τοὺς ὑποδεχθοῦν καὶ νὰ τοὺς περιποιηθοῦν. Ἀπ' ἐκεῖ τράβηξαν γιὰ τὸ Μεσολόγγι, ἀπ' ὅπου δὲν ἐπρόκειτο νὰ γυρῶσιν στὸν Ἀσπροπόταμον πλέον.

Ὁ Νικολὸς Στουρνάρης διωρίσθηκε Φρούραρχος Μεσολογγίου καὶ ὁ Λιακατᾶς ἀνέλαβε νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ Φρούριον Ντολμᾶ, πού βρίσκεται πάνω σ' ἕνα ὀμώνυμον ἰησάκι, πρὸς τὸ Αἰτωλικόν. Ἐκεῖ πολεμῶντας ὁ ἥρωας Λιακατᾶς μὲ τὰ παλληκάρια του τὸν Ἰούλιον τοῦ 1825 ἔχασε τὸ δεξί του μάτι ἀπὸ κομμάτι ὀβίδας καὶ ἔφυγε γιὰ τὸν Κάλαμο, ὅπου παρέμεναν αἱ οἰκογένειες τῶν δύο ἀρματωλῶν. Αἱ Ἀγγλικὲς δὲν ἀρχῆς δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ πάγῃ στὸ ἰησάκι Πεταλᾶ γιὰ θεραπεία καὶ ξεκούραση. Ἐκεῖ τὸν ἐπισκέφθηκε ἡ γυναῖκά του Εὐαγγελὴ καὶ τὸν περιποιήθηκε. Ἦταν ὅμως ἀπαρηγόρητος ὁ ὄμορφος—ὄμορφότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ὀπλαρχηγούς τοῦ 21 καὶ γενναῖος ὄσον λίγοι—Λιακατᾶς γιὰ τὸ χάσιμον τοῦ ματιοῦ του καὶ ὄσες φορές καθρεπτίζονταν καὶ ἐβλεπε τὸ χαμένον μάτι του καὶ θυμόνταν τὸν ἑαυτὸ του γερὸ καὶ ἄρτιο στενοχωροῦνταν πάρα πολὺ καὶ ἀναστέναζε καὶ ὅταν ἔδενε τὸ μαντήλι ἀπάνω του ἔλεγε: «Ἐγὼ πλέον ἀφοῦ ἔχασα τὸ μάτι μου εἶναι περιττὸ νὰ ζήσω». Ἡ ἀντίρρηση αὐτὴ φιλαρέσκεια τοῦ Λιακατᾶ θυμίζει τὸ «θάνατον παλληκαριοῦ» στοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ τὸ διήγημα. Ὁ Κιουταχῆς ἀρχισε νὰ περισφίγγῃ περισσότερο τὸ Μεσολόγγι καὶ σὲ λίγο ἐφθασε καὶ ὁ Ἰμπραὴμ πασσᾶς σὲ ἐνίσχυσή του. Ἡ θέσις τῶν πολιορκημένων μέρα σὲ μέρα ἐγένετο κρισιμώτερη, ἀπελπιστικὴ.—Οἱ Τούρκοι ἀρχισαν νὰ ἐπιτίθενται ἀπὸ ξηρὰ καὶ ἀπὸ θάλασσα κατὰ τοῦ Λιακατᾶ, πού ὅπως ἀνέφερα πάρα πάνω εἶχε ὀχυρωθῆ ἰσχυρῶς στὸ φρούριον Ντολμᾶ σὰν ἄλλος Λεωνίδας μὲ 300 Βλαχόπουλα παλληκάρια, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ 70 ἦσαν ξαδέλφια καὶ ἀνίψια του καὶ στενοὶ συγγενεῖς του, πού τὸν ἀκολουθοῦσαν τυφλὰ καὶ δὲν τὸν ἀφηναιαν ποτέ. Ὁ Γληγόρης ἀφοῦ ἔπεσε τὸ ἐχυρὸν Βασιλάδι ζήτησε βοήθειαν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, δὲν τοῦ ἐστείλαν δὲν δὲν. Τότε συγκεντρῶνει τοὺς ἄντρες του στις 28 τοῦ Φλεβάρη, Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων, καὶ τοὺς λέγει:

—«Αἱ ὦρὲ παιδιὰ, οἱ πολλοὶ καὶ οἱ ναζιάρηδες δουλειὰ δὲν κάμνουν· ἡμεῖς οἱ λίγοι πού βρεθήκαμε ἐδῶ, ἡμεῖς θὰ βαστάξουμε καὶ ἂν ὁ Θεὸς βοηθήσῃ καὶ νικήσουμε τὸ νάμι (τιμὴ, δόξα) μένει σὲ μᾶς καὶ ἡ ἀτι-

μία σ' εκείνους. Μένετε λοιπόν έσείς να βαστάξουμε; ή πέτε μου να πάρω τὰ μέτρα μου. Βοήθεια άλλη, όπως βλέπετε, δέν έχουμε». Ο γραμματικός του όπλαρχηγού Δημ. Μακρή Θανάσης και τούτος όπως ο Γληγόρης ώμορφος και νεοπαντρεμένος προσέθεσε τότε: «Είμαστε άντρες, όπου κι αν πάμε πάντα πόλεμο θάχουμε. Αν πάρη τον Ντολμά ο έχθρς τι χρησιμεύει τὸ 'Ανατολικό; (Αίτωλικό). Κ' έχει κ' έδω πόλεμος και θάνατος. Κάλλιο λοιπόν τίμιος θάνατος έδω, παρά μέσα στο 'Ανατολικό μπερδεμένοι μάλιστα με τίς γυναίκες μας». Όλοι τότε αποφάσισαν και έδωσαν τὸν λόγον τῆς τιμῆς των εκεί να σκοτωθούν ως τὸν τελευταίο, να λυώσουν, αν κινηθῆ κατ' αὐτῶν ο έχθρς και να μὴ ντροπιαστούν ποτέ. Ο Γληγόρης τότε τὸν μὲν Θανάση τὸν έβαλε απέναντι τῆς Φοινικιάς μαζί με τὸ δικό του σώμα, εκεί ακριβῶς πού ἦσαν και τὰ κανόνια, τούς δὲ υπόλοιπους τούς μοίρασε από λίγους σὲ κάθε ταμπούρι, ανάλογα με τὸν αριθμὸ από τούς διαθέσιμους άντρες, έως τὸ ταμπούρι τοῦ άλλου στενοῦ τοῦ 'Αγίου Νικολάου. Ο Γληγόρης διάλεξε τριάντα παλληκάρια και στέκονταν να βλέπη και δίνῃ βοήθεια όπου θά ἦταν ἀνάγκη.

'Από τὸ πρωτὶ τῆς 28ης τοῦ Φλεβάρη 'Αρβανίτες τοῦ Κιουταχῆ και 'Αραπάδες τοῦ 'Ιμπραήμ με δάρκες ἐκινήθησαν και ώρμησαν πρὸς τὰ ταμπούρια και μερικὸι ἀπ' αὐτούς βγήκαν στο μύτικα (ἀκρωτήρι) τοῦ Ντολμά και τὴν ίδια ώρα άλλοι ρίχτηκαν στο αὐλάκι πρὸς τὸ μέρος τῆς Φοι-

κιάς. Εκείνοι πὸς βγήκαν στο μύτικα δέχθηκαν τὰ βόλια τῶν ἡρώων, τσακίστηκαν και ξαναμπήκαν στις βάρκες οσοι σώθηκαν. 'Αλλά και εἰ άλλοι στήν Φοινικιά δέν είχαν καλύτερη τύχη, τσακίστηκαν κυριολεκτικὰ κ' εκείνοι. Τριακόσιοι Τούρκοι σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν τότε και ανάμεσα στους σκοτωμένους ἦταν και ο πολὺς Μπανούσης Σεβράνης 'Αρβανίτης. Χίλιοι Τούρκοι αποδιβάζονται ἀργότερα στον μύτικα και τότε πιάστηκαν με τὰ σπαθιά στα χέρια στή μέση τοῦ νησιοῦ. Σέρνουν τὰ γιαταγάνια οἱ ἡρωες και πέφτουν ἀπάνω στους Τούρκους και έτσι σφάζοντες και σφαζόμενοι κατὰ τὸν ιστορικὸ ἐτέλειωσαν ὅλοι... ἐκτὸς από 2—3 πὸς γλύτωσαν για να πληροφορήσουν τὸ Μεσολόγγι για τὸ τέλος τοῦ δράματος. 'Ανάμεσα στους σκοτωμένους ἦταν και ο Γληγόρης Λιακατάς. Τέτοιον ένδοξο θάνατο είχε ο ἀπαράμιλλος σὲ ἀνδρική καλλονή και σὲ ἡρωισμό ἀρματολὸς τοῦ Κλεινεβοῦ Γληγόρης Λιακατάς. 'Αποδείχθηκε ένας συνειδητὸς ἡρωας! Μετὰ τὴν πτώση τοῦ ὄχυροῦ Ντολμά δέν απέμεινε καμμιά ἐλπίδα για τὸ Αἰτωλικό. Οἱ πολιορκημένοι βγήκαν με ἄσπρη σημαία και ζήτησαν ἀπὸ τὸν 'Ιμπραήμ να παραδοθῶν. Οἱ παραδοθέντες ὠδηγήθησαν στήν 'Αρτα, όπου ο Κιουταχῆς ανέλαβε να τούς θρέψη ἐπὶ ένα μῆνα, ἀφοῦ κράτησαν ἀπὸ 100 γρόσια ο καθένας και τὴν καλύτερη φορεσιά ἀπὸ ὅλη τὴν περιουσία τους!! 'Η δημοτικὴ μουσα δέν παρέλειψε ν' ἀπαθανάτισῃ τὸν ἡρωικὸ θάνατο τοῦ Λιακατά με ἀρκετὰ τραγούδια, όπως τὰ παρακάτω:

Α'

'Εψὲς κατὰ τὸ δειλινό, ἐψὲς κατὰ τὸ βράδυ
 τρεῖς λυγερὲς τὸ λέγανε κ' ἐπικροτραγουδοῦσαν.
 'Η μιὰ 'ταν ἡ Σιουρνάραινα τοῦ Μάρκου Μπότσαρ' ἡ ἄλλη
 κι' ἡ τρίτη ἡ μικρότερη τοῦ καλετὰν Γρηγόρη.
 'Εκεῖ πὸς μοιρολόγιαε και ὠμορφοτραγουδοῦσε
 πουλάκι πάησε κ' ἔκαστε πάνω στα γόνατά της.
 Πές μας, πές μας πουλάκι μου κἀνα καλὸ χαμπέρι.
 Τὶ να σοῦ πῶ κοροῦλά μου, τί να σοῦ μολογήσω;
 'Εψὲς προψὲς πὸς διάβαινα στο ἔρμιο Μεσολόγγι,
 ἄκουσα πὸς βαρέθηκε ο καπετὰν Γληγόρης.
 Τὸν κλαῖν' τὰ δέντρα τὰ κλαριά τὸν κλαῖν κ' οἱ κρούες βρούσες
 τὸν κλαῖνε και στα Κούτσαινα οἱ καπετανοπούλες.

Β'

Ψηλά 'πό τ' Ἀσπροπόταμο πειάει στο Μεσολόγγι.
 γεράκι με δυο γράμματα ἀπό τοὺς Λιακαταίους.
 Γυρίζ' ἐδῶ, γυρίζ' ἐκεῖ, γυρίζ' ὅλη τὴ χώρα.
 Μὴν εἶδαταν τὸν Λιακατᾶ, τὸν καπιτᾶν Γληγόρη;
 Πουλίμ' αὐτὸς δὲν εἶν' ἐδῶ, ἐδῶ μὴν τὸν γυρεύεις'
 Πέτα στο Ἀνατολικὸ καὶ πέρασε στον Πόρο,
 κ' ἐκεῖ θὰ βοῆς πολλὰ κορμιά, σφαγμένα σκοτωμένα,
 κ' ὅποιο θὰ ἰδῆς λεβέντικο καὶ ξανθομουστακάτο,
 ἐκεῖνο εἶναι τὸ κορμί, τοῦ καπετᾶν Γληγόρη.

Γ'

Μὲ γέλασεν ἡ χαραυγὴ, μὲ γέλασεν ἡ Πούλια,
 κ' ἐπῆγα πάνω στο βουνό, ψηλά στο κορφοβουῖνι
 κ' ἄκουσα μιὰ Πέρδικα, ποὺ γλυκοκελαῖδουσε
 κ' ἑκαταριῶνταν τὰ βουνὰ μ' ἀνθρώπινη φωνίτσα:
 Ἔσεῖς βουνὰ τοῦ κερατᾶ, βουνὰ τ' Ἀσπροποτάμου
 τὴν κλεφτουριά τὴ κάματαν, τὸν καπετᾶν Γληγόρη;
 Ὁ Νικολὸς τὸν γέλασεν, ὁ Νικολὸς Στουρνάρης.
 Ἄϊντε Γληγόρ' ἄς φύγουμε στο Μεσολόγγ' ἄς πᾶμε,
 νὰ γίνουμε χιλίαρχοι, καὶ νὰ μᾶς κάμουν πρώτους.
 Ὁ Μῆτρος ἔγραψε γραφὴ κ' ἔστειλε τοῦ Γληγόρη.
 Γληγόρη τὴ ζουρλάθηκες, σοῦ πῆρ' ὁ Θεὸς τὴ γνώση
 κ' ἄφηκες τὰ λημέρια μας, τὸ πατρικὸ σου σπίτι;
 Τὴ νὰ σοῦ κάμω μπρὲ ἀδερφέ, τὴ νὰ σοῦ κάμω Μῆτρο,
 βόλι πικρὸ μὲ βάρεσε μέσ' στο δεξί μου μάτι.
 Κι' ἂν κάμ' ὁ Θεὸς καὶ γιατρευτῶ κ' ἡ Παναγιά νὰ γιάνω
 θὰ πάρω δίπλα τὰ βουνὰ δίπλα τὰ κορφοβούνια.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Γληγόρη τὸ ἀρ-
 ματωλίκι τοῦ Κλεινοβοῦ τὸ διετήρησαν τ'
 ἀδέρφια του ἕως τὸ 1827, ἂν καὶ αὐτὸς
 εἶχε ἐνταχθῆ στὴ στρατιὰ τῶν ἀγωνιστῶν
 τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1821. Ὁ ἐπιζήσας
 Σωτήρης Λιακατᾶς δολοφονήθηκε τὸ 1827
 κατὰ διαταγὴ τοῦ τότε Βαλῆ τῆς Θεσσα-
 λίας ἀπὸ τὸν Δερβέναγα (ὁδοφύλακα)
 Γκέντσαγα, γιὸ τοῦ περιβόητου Σουλτσε
 Χόρτζια ἀρβανίτη καὶ ἡ ὄπλαρχηγία τότε
 ἰσθῆκε στον Σαρακατσᾶνο κλέφτη Δημή-
 τρη Κατσαρό, ποὺ ἀφῆκε ἐποχὴ γιὰ τὰ
 πολλὰ καὶ φοβερά του ἐγκλήματα σ' ὅλη
 τὴ Θεσσαλία. Στο Αἰτωλικὸ ὁ ἐκεῖ Δῆμος
 ἀνήγειρε μαρμάρινη προτομὴ τοῦ Λιακατᾶ
 τὴν Πλατεῖα τοῦ Δημαρχείου, μπρὸστὰ
 τὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας στὶς 28 τοῦ

Φλεβάρη τοῦ 1926 ἑκατὸ δηλαδὴ χρόνια
 ὕστερα ἀπὸ τὸν ἡρωϊκὸ θάνατό του καὶ ἡ
 γενέτειρά του ὁ Κλεινοβὸς ἀνήγειρε ὑπερ-
 φυσικὴ μαρμάρινη προτομὴ στὴν κεντρικὴ
 πλατεῖα καὶ τὰ ἀποκαλυπτῆριά της ἐγίναν
 στὶς 15 Αὐγούστου τοῦ 1956.

Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γληγόρη Δέσπω δπως
 ἀποδεικνύεται ἀπὸ καινούργιες ἱστορικὲς
 πηγές ἔμεινε χρόνια στο χαρέμι τοῦ Ἀλῆ
 Πασσᾶ καὶ δὲν ἔσκασε ἀπὸ τὴ θλίψη της,
 δπως γράφει κάποιος Ἡπειρώτης ἱστορικός.
 Τὴν ἐπισκέπτονταν, μάλιστα δταν ζοῦσε ὁ
 Γληγόρης καὶ ἡ γυναῖκά του Εὐαγγελὴ τα-
 κτικώτατα. Ἡ δημοτικὴ μουσα δὲν παρέ-
 λειψε ν' ἀφιερῶσθαι τὸ παρακάτω τραγοῦδι
 στὴν πεντάμορφη Δέσπω:

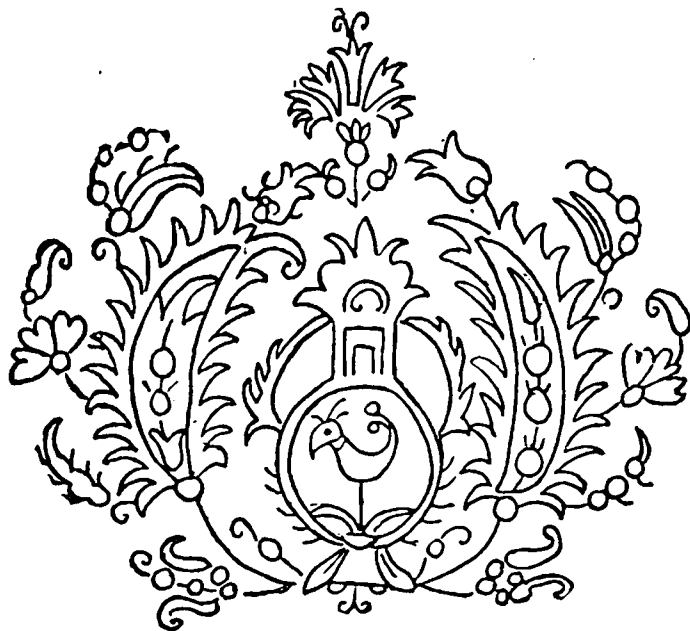
Μέσα στο κάστρο, στὰ ψηλά σαράγια τοῦ Βεζύρη
 δπ' εἶχε χίλιες πέρδικες, κλεισμένες κ' ἐλαλοῦσαν,
 ἤφεραν καὶ μιὰ πέρδικα, πέρδικα πλουμισμένη

ὄπου τὴν ἐκυνήγησαν στοῦ Λιακατᾶ τὶς στάνες.
 Κι' ὅλες οἱ πέροδικες λαλοῦν κι' ἐκείνη δὲ λαλοῦσε.
 Δέσπω γιατί δὲ μᾶς μιλάς, γιατί εἶσαι κακιωμένη;
 Ἔμπα καὶ στρωῶσε τὸν ὄντᾶ, ἄλλαξε τὰ στρωσίδια
 νᾶρθω κι' ἐγὼ γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ καὶ νὰ σὲ κουβεντιάσω.
 Ἐγὼ πασσᾶ μ' δὲν κάκιωσα, ἐγὼ πασσᾶ μ' δὲν ξέρω,
 πῶς στρώνονται τὰ στρώματα, πῶς βάνουν τὰ στρωσίδια,
 γιατί εἶμαι τσοῦπρ' ἅπ' τὰ μαντριὰ καὶ μόν' καὶ μόν' γνωρίζω
 νὰ βρόσκ' ἄρνια καὶ πρόβατα, τὸ γάλα τους ν' ἄρμέξω,
 νὰ πλέκω χοιτροισύραπα, νὰ φκιάνω καὶ γιαοῦρι.

Ἐκ τῆς πατρίδα τοῦ Γληγόρη Λιακατᾶ τὸν Κλεινοβὸ τοῦ Ἀσπροποτάμου κατήγετο ὁ διάσημος κληρικὸς Παῖσιος ἐπίσκοπος Σταγῶν καὶ ἀργότερα μητροπολίτης Σηλυμβρίας καὶ Φιλιππουπόλεως. Ἰδρυσεὺν ὁ ἴδιος σχολὴς στὰ Μετέωρα καὶ στοὺς Σταγούς—Καλαμπάκαν—καὶ ἀφῆκε δειγμάτα τῆς μορφώσεώς του ἐπιστολὴς γιὰ τὴν παιδεία κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Ἐκ τῶν

Κλεινοβὸ κατήγετο ἐπίσης ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ματθαῖος καὶ ὁ κλεινὸς Πατριάρχης καὶ Πάπας Ἀλεξανδρείας Ἱερόθεος ὁ Α' ποὺ πατριάρχησε ἀπὸ τὸ 1825—45. Ἐκ τῶν Κλεινοβὸ ἐπίσης κατήγετο καὶ ὁ Ντεντέσκου, ἄλλοτε ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης στὴ Ρουμανία καὶ ὁ Ὀρέκης πρῶθυπουργὸς στὸ Βουκουρέστι τῆς Ρουμανίας.

DONALD M. NICOL

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Μετάφρασις ΑΝΔΡΕΟΥ ΓΚΟΓΚΟΥ,
Β. Εδ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἐδιμβούργου

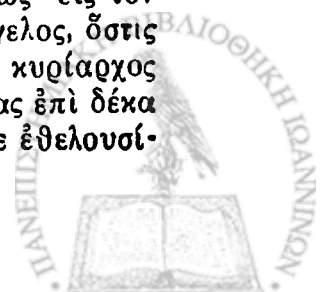
Ἐκ τοῦ μόλις κυκλοφορήσαντος ἀγγλιστὶ βιβλίου τοῦ κ. Donald M. Nicol ὑπὸ τὸν τίτλον «The Despotate of Epirus», διακρινομένου διὰ τὴν μεθοδικότητα, σαφήνειαν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀποτελοῦντος πολῦτιμον συμβολὴν εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας, δημοσιεύομεν ἐν μεταφράσει τμῆμα τοῦ 7ου κεφαλαίου, τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν Μιχαὴλ II Ἄγγελον. Ἐφ' ὅσον διάφοροι παράγοντες ἐξασφαλισθοῦν θὰ δημοσιεύσωμεν ἐν μεταφράσει ὁλόκληρον τὸ βιβλίον εἰς διαδοχικὰ τεύχη τῆς «Ἑπειρωτικῆς Ἑστίας».

Ἐνῶ ὁ Ἐμμανουὴλ ἐσχεδιάζε νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ Δεσποτάτον ἀνεξωογονήθη εἰς τὴν Ἑπειρον κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἡ βόρειος Ἑλλὰς ἦτο διανεμημένη μεταξὺ τῶν χωριστῶν κυβερνήσεων ἑνὸς Δεσποτάτου εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ἑνὸς Ἀυτοκράτορος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ Μιχαὴλ II ὁ Ἄγγελος, υἱὸς τοῦ θεμελιωτοῦ τοῦ Δεσποτάτου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ τοῦ Θεοδώρου, εἶχεν ἐπιστρέψῃ διὰ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν κληρονομίαν του καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν ἑαυτὸν του σὰν ἀρχηγὸν τῆς ἐπικρατείας, τὴν ὁποίαν ὁ πατέρας του εἶχεν ἀρχικῶς διαφυλάξῃ ἀπὸ τὴν κατάκτησιν τῶν Σταυροφόρων.

Αἱ μόναι πηγαὶ διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Μιχαὴλ τοῦ II εἶναι ἡ εὐσεβῆς ἀλλὰ συγκεχυμένη ἀγιογραφία τῆς συζύγου του Ἀγίας Θεοδώρας Ἄρτης, συντεθεῖσα κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἰὼβ (Τζιόμπ), καὶ τὸ πλήρες χροματισμοῦ ἀλλὰ ἐξ ἴσου συγκεχυμένον χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου, γραφὲν τὸ 1703. Ἀμφότερα τὰ δοκουμένα βασίζονται εἰς ἀντιτιθεμένας καὶ πολλάκις ἀνακριβεῖς παραδόσεις, καὶ ἡ κυριώτερα ἀξία των ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι παρουσιάζουν δύο ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὰς εἰς τὴν ἱστορίαν

τοῦ Δεσποτάτου σὰν διακεκριμένας προσωπικότητας μᾶλλον παρὰ σὰν πόνια εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας. Ὅταν ὅλα τὰ περιστατικά τοῦ Δεσποτάτου ἔχουν λησμονηθῇ εἰς τὴν Ἑπειρον, ἡ μνήμη τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς Θεοδώρας ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ διαιωνιζομένη ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν διὰ τῶν ὁποίων ὁ Μιχαὴλ καὶ ἡ οἰκογένειά του ἐκόσμησαν τὴν πόλιν τῆς Ἄρτης, καὶ καθιερωθεῖσα εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἀγίας συζύγου του, ἥτις πανηγυρίζεται ἐκάστην 11ην Μαρτίου.

Κατὰ τὸν Ἰὼβ ὁ Μιχαὴλ ἐδραπέτευσε μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅταν ἡ δολοφονία τοῦ πατρὸς του ἐπέφερε τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου τὸ 1215. Ὁ Μιχαὴλ ἦτο τότε ἀκόμη παιδί καὶ ὁ Θεόδωρος φαίνεται νὰ ἔχη συνωμοτήσῃ διὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν. Μετὰ τὴν ἤττιαν καὶ τὴν σύλληψιν τοῦ Θεοδώρου εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐπέστρεψεν «τώρα εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητος» προφανῶς κατόπιν προσκλήσεως τοῦ θεοῦ τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας εἰς τὴν Ἑπειρον ἥτις ἀνῆκεν προηγουμένως εἰς τὸν πατέρα του. Ὁ Κων)τῖνος Ἄγγελος, ὅστις ἐξηματίσεν ἀδιαφιλονείκτως κυρίαρχος τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Αἰτωλίας ἐπὶ δέκα πέντε ἔτη περίπου ἀπεσύρθη εἴτε ἐθελουσί-

ως είτε κατόπιν διαταγῶν τῆς αὐτῆς τοῦ Ἐμμανουὴλ καὶ ὁ Μιχαὴλ ἀναμφιβόλως ἔτυχε θεομῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐνεθυμοῦντο τὴν διοίκησιν τοῦ πατρὸς του καὶ εἶχαν λίγα νὰ ἀναμένουν σὰν προστασίαν ἢ ἀρχηγίαν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη.

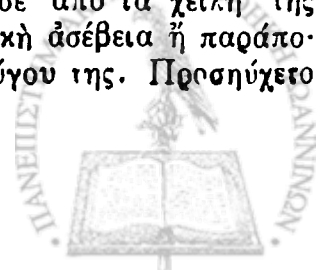
Ἦτο πιθανῶς μετὰ τὴν ὑποβολὴν τοῦ σεβασμοῦ του εἰς τὴν αὐτὴν τῆς Θεσσαλονίκης ποὺ ὁ Μιχαὴλ ἐπεσκέφθη τὴν πάλιν τῶν Σερβίων εἰς τὴν βόρειον Θεσσαλίαν. Ἐδῶ ἦτο ποὺ συνήντησε τὴν ὁμορφη Θεοδώρα, θυγατέρα τοῦ τελευταίου Σερβοκράτορος Ἰωάννου Πετραλείφα, ὁ ὁποῖος ἦτο κάποτε κυβερνήτης τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Οἱ ἀδελφοὶ τῆς εἶχον ἀναλάβει τὴν προστασίαν τῆς ἀφότου ἀπέθανεν ὁ πατήρ των καὶ ζοῦσε εἰς τὰ Σέρβια ἴσως κάτω ἀπὸ τὴν φροντίδα τῆς θείας τῆς Μαρίας Πετραλείφα, τῆς συζύγου τοῦ Θεοδώρου. Ἡ ὁμορφιά τῆς καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς ἦσαν περιφνημοί, ὁ δὲ Μιχαὴλ εἶχε τελείως αἰχμαλωτισθεὶ ἀπὸ τὰ θέλητρά τῆς. Ἐπλησίασε τοὺς ἀδελφούς τῆς διὰ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ νὰ τῆς ἐπιτρέψουν νὰ γίνῃ σύζυγός του. Οὗτοι συγκατετέθησαν, καὶ τὸ νεαρὸ ζευγὴρι στεφανώθηκε. Ἀπὸ τὰ Σέρβια ξεκίνησαν «ἐν λαμπροτάτῃ ἐμφανίσει» διὰ τὴν Ἱπείρον καὶ ἦτο εἰς τὴν Ἄρταν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ πατρὸς του, ὅπου ὁ Μιχαὴλ ἐγκατέστησε τὸν ἑαυτὸν του ὡς Δεσπότην.

Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς σταδιοδρομίας του ὁ Μιχαὴλ ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ προστασίαν τῶν ὑπηκόων του, ἐνῶ ἡ ἐνάρετος Θεοδώρα, ἂν καὶ ἀνελθοῦσα εἰς τοιαύτην ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν, ἐξηκολούθησε νὰ συμπεριφέρεται μὲ ταπεινοφροσύνην καὶ χωρὶς ἐπίδειξιν, οὔτε ὑπερηφανευομένη, οὔτε ἀκόμη παρ' ὅλην τὴν νεότητά τῆς, ὑπέκονσα εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς πολυτελείας. «Μᾶλλον ἐλθὲν περισσότερον πρὸς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀρετῆς, καὶ πρὸς ζωὴν ἐγκρατείας, περικλείουσα ταπεινότητα τῆς καρδίας, χαλιναγωγοῦσα τὰ πάθη τῆς, πρώτη εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς ἀγάπης, τῆς πραότητος, τῆς συμπαθείας καὶ εὐσπλαχνίας, καὶ ὑπηρετοῦσα μὲ κάθε τρόπον τὸν Θεὸν μεθ' ὅλης τῆς καρδίας τῆς»

Ἄλλὰ ἡ ἡρεμία καὶ ἡ εὐτυχία τῆς ἐγγύμου ζωῆς των συντόμως διεκόπη, διότι ὁ

Μιχαὴλ ἐπαγιδεύθη ἀπὸ τὰς πανουργίας μιᾶς ἀρστοκρατίσσης ἐταίρας τῆς Ἄρτης, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἐκαλεῖτο Γαγγρηνή. Ὁ Ἰώβ δίδει μίαν γραφικὴν ἐξιστόρησιν τῶν μελαγχολικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ ἔπακρον ἐδοκίμασαν τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῆς συζύγου τοῦ Μιχαὴλ. Ὁ Δαίμων, γράφει ὁ Ἰώβ, ταχέως ἐξήλευσε τὴν εὐτυχίαν τοῦ ζεύγους τῶν νεονύμφων, καὶ ἐπειδὴ ἦτο ἀνίκανος νὰ διαφθείρῃ τὴν ἀγιότητα ἢ νὰ κάμψῃ τὸ ἀδαμάντινον πνεῦμα τῆς Θεοδώρας, ἔστρεψε πρὸς τὸν Μιχαὴλ καὶ ἐφύτευσε εἰς αὐτὸν τὴν ἄμετρον ἐπιθυμίαν τῆς μοιχείας. Ἡ κυρία Γαγγρηνή, ἡ ἴδια ὑπηρέτρια τοῦ Διαβόλου, ἐχρησιμοποίησε τὰς σατανικὰς τῆς δυνάμεις διὰ νὰ μαγεύσῃ τὸν Μιχαὴλ, καὶ ἔσπειρε στὴν καρδίᾳ τῆς ἀδυσώπητον μῖσος διὰ τὴν σύζυγόν του. Ἡ Θεοδώρα πάντοτε ἐπὶ μακρὸν ἀντέχουσα καὶ ὑπομονετικὴ δὲν ἔδειξε μνησικακίαν, ἀλλὰ ἠρέμως ἐπερίμενε τὴν θεῖον ἐλέμβασιν διὰ τὴν ὁτοίαν προσήχθητο εἰς τὰς νυκτερινὰς τῆς ἀγρυπνίας καὶ ὁ Μιχαὴλ ὄλο καὶ περισσότερον ἀγρίως ἀπόσεκτος καὶ ρυσοκίνδυνος, ὑπέκυψεν εἰς τὸ ποταπὸν πάθος του καὶ ἐχώρισε ἀπὸ τὴν νόμιμον σύζυγόν του. Τὴν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ τὴν ὠδήγησεν εἰς ἔξορίαν. Ἐψηφίσθη δὲ ὅτι ἡ αὐτὴ του καὶ οἱ ὑπηκοοὶ του ὤφειλαν νὰ παύσουν νὰ ἐνεθυμοῦνται τὴν Θεοδώραν, ὅτι τὸ ὄνομά τῆς πονθενὰ δὲν ἔπρεπε ν' ἀναφέρεται, καὶ ὅλοι ἔπρεπε νὰ σέβωνται εἰς τὴν θέσιν τῆς τὴν ὠραίαν καὶ εὐγενῆ Γαγγρηνήν.

Οὐδεὶς ἐτολμοῦσε νὰ ὑψώσῃ φωνὴν διαμαρτυρίας καὶ ἡ Θεοδώρα μόνη καὶ ἀπροστάτευτος δὲν ἐγνώριζε ποῦ νὰ εὔρη καταφύγιον. Ἐντὸς ὀλίγων μόλις μηνῶν ὁ πρῶτος καρπὸς τοῦ γάμου τῆς ἐπρόκειτο νὰ γεννηθῆ. Ἀλλὰ ἡ καρδιά τοῦ Μιχαὴλ εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἀτσάλι. Εἶχεν ἐξορισθῆ ἀπὸ τὰς ἀνέσεις τοῦ σπιτιοῦ τῆς καὶ ἐπὶ πέντε μακρὰ ἔτη ὑπέφερεν ὅλας τὰς ἀθλιότητας τῆς φτώχειας, τῆς πείνας καὶ τῆς ἀτιμαθείας ἀγάπης. Ἐξόριστος καὶ ἀγνωστος περιεπλανᾶτο εἰς τὴν ὑπαιθρον «μὲ μόνον τὰ ὄμορφα πουλιὰ γιὰ συντροφιά», ἀλλὰ οὔτε μιὰ φορὰ δὲν πέρασε ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς ἔστω καὶ μίαν μοναδικὴν ἀσέβειαν ἢ παράπονον ἐναντίον τοῦ συζύγου τῆς. Προσηύχeto

ὄχι δι' ἀπαλλαγὴν ἀλλὰ διὰ δύναμιν ὥστε ν' ἀνθέξη καὶ εὐ' οὐρανὸν ὥστε νὰ συγχωρήσῃ καὶ ἐνεπιστεύθῃ τὰς ἐλπίδας τῆς εἰς διαρκῆ προσευχὴν εἰς τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ.

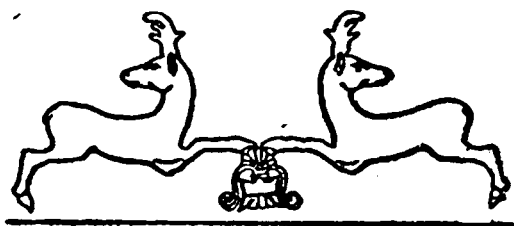
Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφερε στὸν κόσμον τὸ παιδί τῆς, περιπλανουμένη δὲ μὲ τὸ ἄγορι σιτὴν ἀγκαλιά τῆς, τὸν μέλλοντα διάδοχον τοῦ συζύγου ὁ ὁποῖος τὴν εἶχεν ἀπολακτίσει, ὠδηγήθη μιὰ ἡμέρα εἰς τὸ χωρίον Πρενίστα εἰς τὴν κοινοφύρειαν τοῦ ὄρους Τζουμέρκα. Ἐνας ἱερεὺς ἀπὸ τὸ χωρίον ἦλθε κατὰ τὴν ὥραν ποὺ αὐτὴ ἐμάζευε ρίζες εἰς ἓνα χωράφι ἐκεῖ κοντὰ καὶ βλέπων τὴν οἰκτρὰν τῆς κατὰ σπῆν τὴν παρεκάλεσε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτόν. Ἡ Θεοδώρα, μὲ δάκρυα καὶ κάτω ἀπὸ ὄρκον μυστικότητος, τοῦ εἶπε ποῖα ἦτο· κατόπιν τούτου ὁ ἱερεὺς ἀμέσως τὴν μετέφερε μαζὶ μὲ τὸ παιδί τῆς στὸ σπίτι του καὶ τὴν ἔκρυψε ἐκεῖ μὲ πᾶσαν φροντίδα καὶ προσευχὴν διὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἔξοχίας τῆς.

Μετὰ ἀπὸ πέντε ἔτη, ὁ Μιχαὴλ ἤρχισε νὰ στενοχωρῆται διὰ τὴν ἀνήθικον ζωὴν του. Ἡ ψυχὴ του ἐταράσσετο καὶ ἔβλεπεν ὄνειρα ὅτι ἡ ἐκδίκησις τοῦ Θεοῦ θὰ τὸν πλήξῃ ἐὰν δὲν μετανοήσῃ. Ἡ αὐλὴ του καὶ οἱ ὑπῆκοοί του δὲν ἦσαν πλέον σιωπηλοὶ εἰς τὴν ἀποδοκιμασίαν των διὰ τὴν συμπεριφορὰν του. Ἀνέλαβον τὰ ζητήματα εἰς τὰ χέρια των. Μίαν ἡμέραν ὅταν ὁ Μιχαὴλ ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὸ ἀνάκτορόν του κάποιοι εὐγενεῖς τῆς αὐλῆς ἐξέσπασαν ἐναντίον τῆς μοιχαλίδος Γαγγρηνῆς καὶ μὲ θυμὸν τὴν ἐξύβρισαν ὡς ἀποπλανήτριαν καὶ μάγισσαν. Ὁ Μιχαὴλ ἐπέστρεψε διὰ νὰ

εὔρη, ὅτι εἶχε κάμει πλήρη ἐξομολόγησιν τῆς φαυλότητός τῆς καὶ τῶν δυνάμεων τῆς μαγείας τὰς ὁποίας εἶχε χρησιμοποιήσῃ διὰ νὰ τὸν διαφθείρῃ. Ἡ ἀποκάλυψις τὸν ἐπανάφερεν εἰς τὰς αἰσθήσεις του. Μία ἔρευνα διεξήχθη καὶ ἡ Θεοδώρα εὐρέθη καὶ ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ μετενοημένου συζύγου τῆς ἀπὸ τὸ καταφύγιόν τῆς εἰς τὴν Πρενίσταν.

Γεμᾶτος ἀπὸ τὰς τύψεις τῆς συνειδήσεώς του καὶ ἀπὸ τὴν γνώσιν, ὅτι εἶχε μαγευθῆ ὑπὸ ἐνὸς πρακτοῦ τοῦ Διαβόλου ὁ Μιχαὴλ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ ἓνα παραδειγματισμὸν εἰς τὴν ἐρωμένην του. Νὰ τοποθετηθῇ ἐπὶ ὄνου, νὰ κτυπηθῇ, νὰ ὑβρισθῇ καὶ ἐξευτελισθῇ, καὶ τελικῶς νὰ συρθῇ καὶ διαμελισθῇ. Τὰ κομμάτια τοῦ σώματός τῆς νὰ ριφθοῦν εἰς τοὺς σκύλους. Ἡ φιλόφρων καὶ ἁγία ἐπίδρασις τῆς Θεοδώρας ἐμαλάκωσε τὸν θυμὸν τοῦ συζύγου τῆς καὶ ἡ μάγισσα ἐξεδιώχθη ἀνευ ἐτέρας τιμωρίας.

Ἐκτοτε ὁ Μιχαὴλ καὶ ἡ Θεοδώρα ἔζησαν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ ἀνατρέψαντες οἰκογένειαν ἐκ τριῶν υἱῶν καὶ τριῶν θυγατέρων. Ἡ εὐσέβεια τῆς Θεοδώρας καὶ ἡ ἐπίδρασίς τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἦσαν τόσον μεγάλα ὥστε ὁ Μιχαὴλ εἶχε τελείως ἀναμορφωθῇ καὶ διὰ νὰ ἐξλεωθῇ ἀπὸ τὰς ἀνομιίας καὶ νὰ δώσῃ εὐχαριστίας διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπὸ τὰ δίκτυα τοῦ Διαβόλου ἔκτισε δύο μοναστήρια, ἓνα εἰς τὸ Γαλαξίδι καὶ τὸ ἄλλο, κοινῶς γνωστὸν ὡς ἡ Κάτω Παναγιά, πλησίον τῆς Ἄρτης, τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον εὐρίσκεται ἐν λειτουργίᾳ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΚΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ

(1814 - 19 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1871)

Προκειμένου να γράψη κανείς δια τους Μποτσαραίους, από το Σούλι, το μεγάλο αυτό ελληνικόν φυτώριον ἢ μᾶλλον ἐργαστήριον ὅπου, κατὰ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς ἐσφυρηλατήτο ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποίου ἐγνώριζον «*νά μάχωνται ὡς λέοντες καὶ νά θνήσκουν ὡς μάρτυρες*» (1), πρέπει νά γνωρίζη ἂν ὑπάρχει ἐλληνικὴ οἰκογένεια πού νά προσέφευγεν εἰς τὴν πατρίδα τόσας ὑπηρεσίας ὅσας αὕτη.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἡπείρου, ἡ ἱστορία ἀναφέρει δύο μόνον μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης, ἀμφοτέρω ὑπὸ τὸ ὄνομα «Δημήτριος» ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔν εἶνε υἱὸς τοῦ Νότη (1756—1841) γεννάρχου τῶν Μποτσαραίων, πού εἶνε μία ἀπὸ τὰς πλέον σεβαστὰς φυσιογνωμίας τοῦ ἐθνικοῦ μας πανθέου, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις εἶχε προικίσει μὲ βαθεῖαν σύνεσιν καὶ ἄτρομον καρδίαν. Ἡ ὄψις τοῦ Νότη Μπότσαρη ἦτο τοιαύτη ὥστε ἐνέπνεε σεβασμὸν καὶ τρόμον συγχρόνως. Οἱ Ἄλβανοὶ ἔλεγον «*Ν ἄ τ α ἱ ζ ἐ ζ σ ἰ Ν ὅ τ η*», ἤτοι ἡ νύχτα εἶνε μαύρη σὰν τὸ Νότη, ὁ δὲ Πουκεβίλ γράφει ὅτι «*ἡ ὄψις τοῦ γέροντος τούτου ὁμοίον πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς Ἑλλάδος κατέπλησεν ὅπως ἡ θεὰ τούτων*». Ὁ Νότη Μπότσαρης εἶνε ὁ πρῶτος ὑπουργὸς τοῦ πολέμου, πού ἐξέλεξεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Α. Ἐθνοσυνέλευσις (15|1|1822) ἵνα «*ὑπὸ τὴν ἔμφρονα ὁδηγίαν του ἔχη νά δώσῃ αἰσίαν μεταβολὴν εἰς τὰ στρατιωτικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ νά διευκολύνῃ τὸν πόλεμον τῆς ξηρᾶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος*». (2) Ἐξῆσε δὲ ὁ υἱὸς τοῦ Νότη 1808—10 Σεπτεμβρίου 1892.

Ὁ ἕτερος εἶνε υἱὸς τοῦ Μάρκου (1790—1821).

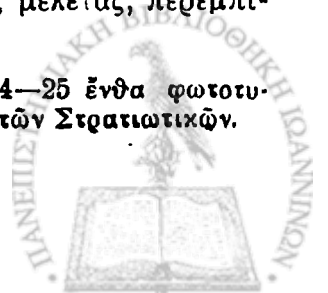
Εἵπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ἱστορία ἀναφέρει «δύο» μόνον, διότι εἰς τὴν σειρὰν τῶν μονογραφιῶν πού ἀνελάβομεν, θὰ περιορισθῶμεν μόνον, εἰς τοὺς ἀποθανόντας, διὰ τοὺς ὁποίους νομίζομεν ὅτι ὁ χρόνος πού ἐπέρασεν ἀπὸ τοῦ θανάτου των, εἶνε διάστημα ἀρκετὸν διὰ νά κριθοῦν οὗτοι ἀπαθῶς, ἐνῶ οἱ ζῶντες ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νά προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των, δὲν ἔχει δὲ ὁ ἱστορικὸς ἔμπροσθ' ἑν του, ἀρκετὴν προοπτικὴν χρόνου διὰ νά τοὺς κρίνῃ ἀμερολήπτως, ἀφοῦ ὁ βίος ἐνὸς πολιτικοῦ ἀνδρὸς τερματίζεται ἐκεῖ ὅπου ὁδηγεῖ ἡ ὁδὸς Ἀναπαύσεως. Ἡ συνεπωνυμία αὕτη ἔχει ὡς συνέπειαν νά γίνεταί σύγχυσις πολλὰς φορὰς μεταξὺ τῶν δύο, κυρίως ὅταν οἱ ἱστορικοὶ δὲν ἀναφέρουν τὸ πατρῶνυμον ἐκάστου.

* *

Ἡμεῖς θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα μόνον μὲ τὸν υἱὸν τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ὁ ὁποῖος ἀνemiχθή περισσότερον μὲ τὴν πολιτικὴν, ἄποψις ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐνδιαφερόμεθα ἐνταῦθα, ὅπως ἐτονίσσαμεν καὶ εἰς προηγουμένας μας μελέτας, περιεπι-

1. Σ π. Λ ἄ μ π ρ ο'υ: Λόγοι καὶ ἄρθρα. Ἀθήναι 1902 σελ. 79.

2. Λ ε ο ν τί ο υ: Τὸ Ἄλβανικὸν ζήτημα. Ἀθήναι 1897 σελ. 24—25 ἐνθα φωτοτυπία τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἐκλογῆς του ὡς ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν.

πτόντως δὲ καὶ ὁσάκις τὸ ἀπαιτοῦν τὰ γεγονότα θὰ μνημονεύσωμεν, καὶ τὸν ἕτερον Μπότσαρη τὸν υἱὸν τοῦ Νότη.

Ὁ Δημήτριος Μ. Μπότσαρης εἶνε υἱὸς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μεγίστους καὶ τοὺς ἀγνοτάτους ὄλων τῶν ἡρώων τοῦ ἀγῶνος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Σουλιώτης ποιητὴς Χρηστοβασιλῆς λέγει ὅτι «εἰς τὴν πανένδοξον γενιὰ τῶν Μποτσαραίων ὄλων», ὁ Μάρκος ἦτι «ὁ πειὸ μέγας Μπότσαρης, ὁ πειὸ τρανὸς Σουλιώτης»⁽¹⁾.

Ἦτο γόνος ἐκ β. γάμου, καὶ ὁ μόνος ἄρσεν, καλούμενος ἀπὸ τοὺς οἰκείους «Δημητράκης».

Ἐμεινεν ὄρφανὸς πατρὸς εἰς μικρὰν ἡλικίαν, καὶ ἀνετράφη εἰς Κέρκυραν, καὶ Ζάκυνθον εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν ἄκρου πατριωτισμοῦ, καθὼς φαίνεται ἀπὸ μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος ἐφρόντιζε διὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ μικροῦ τοῦ Μάρκου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιστολὴν ὁ Μητροπ. Ἰγνάτιος, ἀφοῦ τοῦ δίδει ὁδηγίαν διὰ τὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, τοῦ συνιστᾷ νὰ μὴ λησμονῇ τὰς οἰκογενειακάς του παραδόσεις γράφων εἰς αὐτόν:

«Δὲν θέλω νὰ συνηθίσῃς τῆς Εὐρώπης τὴν ζωὴν καὶ διὰ τοῦτο καὶ δὲν σὲ κράζω κοντὰ μου. Θέλω νὰ λάβῃς παιδείαν, ἀνήκουσαν εἰς τὴν μέλλουσαν κατάστασιν τῆς πατρίδος μας, ἀλλ' ἐν ταυτῷ θέλω ν' ἀνατραφῆς Σουλιώτικα, καὶ νὰ μένῃς πάντοτε Σουλιώτης καθὼς ἦτο καὶ ὁ μακαρίτης πατήρ σου. Δηλαδή νὰ συνηθίσῃς νὰ τρώῃς πότε μόνον τὴν μπομποῖαν μὲ ἐλῆες καὶ κρομμύδι, καὶ κάποτε μὲ κρέας ψητόν, νὰ συνηθίσῃς νὰ κοιμᾶσαι κατὰ γῆς ἔξω, νὰ ἔχῃς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ καλάμαρι, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὰ ὄπλα, νὰ γράφῃς καλὰ καὶ νὰ σημαδεύῃς καλλίτερα, ὅταν ἔχεις τὸ ντουφέκι. Τοιαύτην ἀνατροφήν θέλω νὰ λάβῃς διὰ νὰ γενῆς μίαν μέραν ἄξιος τοῦ ἐνδόξου πατρὸς σου καὶ τῆς πατρίδος σου». ⁽²⁾

Πόσον αἱ συμβουλαὶ αὗται τοῦ Ἰγνατίου ἐπέδρασαν εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Μάρκου, φαίνεται ἀπὸ μίαν ἐπιστολὴν, ποὺ στέλλει οὗτος τὴν 7|4|1824 ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, πρὸς τὸν θεῖον τοῦ Κώστα Μπότσαρη, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν παρακαλεῖ νὰ γράψῃ οὗτος εἰς τὸν διδάσκαλόν του Ἀνδρέα Κοκκίνην, διὰ τὸν ἐπιμελεῖται καλλίτερα «νὰ ἡμπορέσο νὰ γένο Καλὸς τῆς ἀφεντιά σου καὶ νὰ μιμηθῶ τὸν πατέρα μου»⁽³⁾.

Ὁ Δ. Μ. Μπότσαρης ἐσπούδασεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν τοῦ Μονάχου, ὅπου ἠρίστευσεν. Διὰ τὴν ἀνατροφήν του ἐνδιεφέρθησαν πλεῖστα ξένα χωρία. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ρός, ἢ Ἰταλία, ἢ Ἀγγλία, καὶ ἢ Βαυαρία, ἢ ὁποία τελικῶς ἀνάλαβε τὴν ἐκπαίδευσίν του, προτιμηθεῖσα, λόγῳ τῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντός του διὰ τὴν οἰκογένειαν Μπότσαρη, ὅστις καὶ ἔλαβε τὸν νεαρὸν Δημήτριον ὑπὸ τὴν προστασίαν του.⁽⁴⁾

Διὰ τὴν οἰκογένειαν Μπότσαρη καὶ τὴν ἀνατροφήν τοῦ υἱοῦ τοῦ Μάρκου, ἐνδιεφέρθη καὶ ὁ Τερτσέτης. Ὄταν ὁ μικρὸς Δημήτριος ἐφευγεν διὰ τὴν Βαυαρίαν, πρὸς ἐκπαίδευσιν, ὁ Τερτσέτης τοῦ ἔστειλε ἀρκετὰ μεγάλην ἐπιστολὴν, γεμά-

1. Εἰς τοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ὁποῖος ὅπως γράφει ὁ Φ. Πολίτης «ἐποτίσθη βαθεῖα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος καὶ προσεπάθησε νὰ πλάσῃ τὸν ἀγωνιστὴν μὲ τοὺς στίχους σου» συναντῶνται ἐλάχιστα ὀνόματα ἀγωνιστῶν τοῦ 21. Αἰσθητὴ εἶνε μόνον ἡ παρουσία τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ τοῦ Μπαῖρων. Ὁ Μ. Μπότσαρης ἀντιπροσωπεύει ἓνα ἀπὸ τοὺς βασικωτέρους πυρῆνας ἐμπνεύσεως τοῦ Σολωμοῦ, ἢ δὲ μορφὴ του ξεπηδᾷ μέσα ἀπὸ πολλὰ σημεῖα τοῦ Σολωμικοῦ Λόγου.

2. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ: Τὸ Σούλι καὶ οἱ Σουλιῶται σελ. 324.

3. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 325.

4¹ Εἰς μίαν ἐπιστολὴν του ἀπὸ 17|28 Μαΐου 1828, πρὸς τὸν θεῖον τοῦ Κώστα, ἀποκαλεῖ οὗτος τὸν Λουδοβίκον «εὐεργέτην καὶ περιστάτην»

την νουθεσίας και σοφάς συμβουλάς. Παραθέτομεν μίαν και μόνον παράγραφον, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην, ὅπου ὁ Τερτσέτης ἀφοῦ περιγράφει τὴν δρᾶσιν τοῦ πατρὸς του, προσθέτει:

«*Ἄν ἔζηε ὁ Μάρκος ἀλλοιώτικος, ἤθελε εἶναι ὁ κόσμος. Τέτοιον γονέου ἐσὺ εἶσαι παιδί, ἀλλὰ μὴν περιφανευθῆς γιατί τὰ ἄρματα τοῦ γονέου διαβαίνουν κληρονομία σὺ τοῦ παιδὶ ὅχι ὁ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς του, κί ἂν κί ἄλλα παιδιὰ ἡρώων μὲ τέτοια πλάνη ἐγελάσθησαν, ἄκουσέ με, ὅσο ζεῖς θὰ σὲ χαίρεται ὁ κόσμος γιατί ἂν δὲν εἶναι ἀλλὰ μοιάζεις εἰς τὸ προβάδισμα, εἰς τὸ πρόσωπο ἐκείνου πού σ' ἐγέννησε, ἀλλὰ οἱ μεταγενέστεροι θὰ καταλάβουν τὴν ζημίαν σου, γιατί μήτε ὄνομα, μήτε πόθο θ' ἀφίκες εἰς τοὺς ἀνθρώπους κί ἔτσι ἐσὺ πάσχισε μὲ δικές σου ἀρετὲς νὰ στολίσεις τοῦ λόγου σου κί ὄχι μὲ τὴν γλαμύδα τοῦ γονέου σου». (1)*

* *

Ὁ Μπότσαρης κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1833, συμπεριληφθεὶς εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ὁθωνος, μαζὴ μὲ τὸν θεῖον του Κώστα Μπότσαρη, πού ἦτο μέλος τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπίας, πού εἶχε μεταβῆ εἰς τὸ Μόναχον, διὰ νὰ καλέσῃ τὸν Ὁθωνα, πού εἶχεν ἐκλεγῆ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος.

Ὅταν κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατετάγη εἰς τὸν στρατόν, ἐνιαχθεὶς εἰς τὸ πυροβολικόν. Ἐφοδιασμένος μὲ μόρφωσιν ξένης σχολῆς, καὶ ἐμπνευσμένος μὲ ἀνώτερα ἰδανικά, προσελήφθη ἀργότερον ὑπασπιστῆς τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, τὸ δὲ 1854, ἐστάλη εἰς Μόσχαν ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Ὁθωνος εἰς τὴν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν.

Ὁ Δ. Μ. Μπότσαρης κατέλαβε σημαντικὰς θέσεις καὶ προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας ἀπὸ ἀπόψεως ὀργανώσεως, χάρις εἰς τὰς ἐπιμελημένας σπουδὰς του, τὴν ἀρτίαν του μόρφωσιν, τὸ ὀργανωτικόν του πνεῦμα, τὴν δραστηριότητά του, τὴν ἐνεργητικότητά του, τὴν ἀντίληψιν πού τὸν διέκρινε, μὲ μίαν και μόνην ἰδέαν πού ἐκυριόρχει εἰς τὸν νοῦν του, τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπέτασσε τὰ πάντα.

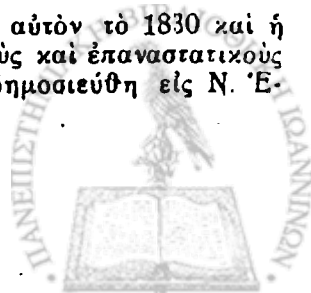
Ὁ πολιτικὸς ἔλεγεν ὁ Μπότσαρης «*πρέπει νὰ ζητῆ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πατρίδος τὴν δόξαν του*». Καὶ αὐτὴν τὴν δόξαν ὀνειροπωλῶν ὁ Μπότσαρης, ἐφλέγετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐξισωθῆ πρὸς τὸν πατέρα του, ἢ δόξα τοῦ ὁποίου δὲν τὸν ἄφηνε νὰ ἡσυχάσῃ. Νοῦς πρακτικὸς κατεμέτρα μὲ τὸν πῆχυν τοῦ μαθηματικοῦ ὄλας τὰς δυσκολίας καὶ τὰς ἐλλείψεις πού συνήντα, καὶ ἦτο ὁ περισσότερον δύσελπις, καὶ ὅμως εἰς τὸ ὑπόργημα πού ἀνελάμβανεν εἰργάζετο μὲ πλήρη ἀφοσίωσιν καὶ ἐπιμονήν, ὡς νὰ ἦτο βέβαιος διὰ τὸ ἀποτελέσμα. Πιστὶς στρατιώτης ἐτήρει τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε ταχθεῖ.

Καὶ ὡς ἀντιπολιτευόμενος ὅμως ὁ Δ. Μπότσαρης ἦτο τύπος ἀγνοῦ πατριώτου. Ὡς ἀντιπολιτευόμενος ἐπολέμει τὰ πρόσωπα, διὰ τὰς πράξεις των, ὑπεστήριζεν ὅμως τὴν κυβέρνησιν, ὑπεστήριζε τὴν βᾶσιν. Ἦτο ὄθεν ὁ Μπότσαρης, ἐὰν δυαίμεθα νὰ εἴπωμεν οὕτω, κυβερνητικὸς ἀντιπολιτευόμενος. Ὡς ρήτωρ ὁ Μπότσαρης συνεμόρφωνε τοὺς λόγους πρὸς τὰ πράγματα, καὶ δὲν διέστρεφε τὰ πράγματα μὲ τὰς λέξεις.

Ἴδου τώρα πῶς ὁ Κουμουνδοῦρος, πρωθυπουργός, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μπότσαρης, ἐχαρακτήριζε τὸν ἄνδρα εἰς τὸν ἐπιτάφιον πού ἐξεφώνησε:

«*Ὅσοι ἔλαβον τὴν τύχην νὰ συνεργασθῶσι μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ Βουλῇ, ὁμολογοῦσι τὴν ἰσχύν, τὸν πλοῦτον, τὸ ὕφος τοῦ λόγου του, καὶ τὸ ἀκαταμάχητον τῶν ἐπιχειρημάτων. Ἦτο πάντοτε νικητὴς ἐπὶ τοῦ βήματος, διότι συνεμόρφου τοὺς λόγους*

1. Πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς εἰς σχέδιον πού ἀπευθύνεται πρὸς αὐτὸν τὸ 1830 καὶ ἡ ὁποία ἐπιστολὴ εἶνε ἀξιόλογον ἔγγραφον διὰ τοὺς προεπαναστατικούς καὶ ἐπαναστατικούς χρόνους καὶ εἰδικῶς διὰ τὴν οἰκογένειαν Μπότσαρη. Ἡ ἐπιστολὴ ἐδημοσιεύθη εἰς Ν. Ἑστίαν 1930 σελ. 850-856.

πρὸς τὰ πράγματα καὶ δὲν διέστρεφε τὰ πράγματα μὲ τὰς λέξεις. Γαληνιᾶος καὶ μέτριος ἐξέθετε τὰ πράγματα, ἔπραττεν ἐπὶ τοῦ βήματος, δὲν ἔλεγεν ἀπλῶς. «Μίαν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν ἔχων πάντοτε ἰδέαν περὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ ὡς φίλος καὶ ὡς πολέμιος ἔλεγεν ὅ,τι ἐνόμιζεν ὀρθὸν καὶ ἀληθές, ἐψηφοφόρει καὶ ἐπολιτεύετο νομίμως». (1)

Ὁ Δ. Μ. Μπότσαρης ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς τοῦ Μετοχικοῦ Ταμείου, τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀρτοποιείου, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του δὲ ὡς ὑπουργοῦ ἐθεσπίσθη ἡ Στρατιωτικὴ Ποινικὴ Νομοθεσίᾳ τῆς ὁποίας ἐκπονητὴς ἦτο ὁ διαπρεπὴς Νομοδιδάσκαλος καὶ πρῶτος καθηγητὴς τοῦ μαθήματος εἰς τὴν Σχολὴν Εὐελπίδων, Ἰωάννης Τυπάλδος Ἀλφόνσος, γαμβρὸς, ἐπ' ἐξαδέλφη καὶ σύζυγος τῆς Ἀσπασίας θυγατρὸς τοῦ Κώστα Μπότσαρη (2).

Ἐπὶ πλέον οἱ πρῶτοι καιονισμοὶ τοῦ Πυροβολικοῦ, εἶναι ἔργα τοῦ Δ. Μπότσαρη, ὁ ὁποῖος ἐφήρμοσε τὰς τότε μεθόδους ἐκπαιδεύσεως.

Τοὺς ἀντικαταστάτας τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἔλαυσαν πλέον νὰ δέχωνται ἀπὸ τὴν ἔξω Ἑλλάδα, διότι ἀντελήφθησαν ὅτι μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν τὰ μᾶλλον ταραχοποιὰ στοιχεῖα πού τὸν διέφθειραν.

Ὁ Μπότσαρης εἰσήγαγε τὸν λόχον τῶν παίδων, πρὸς ὑπηρετούν εἰς τὸν στρατόν, ἀπὸ τοῦ ἐνάτου ἔτους τῆς ἡλικίας, καὶ ὅλου ἐξεπαιδεύοντο πρακτικῶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἐνῶ συγχρόνως ἐμάνθανον γράμματα. Τὸ θέαμα τῶν παίδων τούτων, πού ἡμιλλῶντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ὁ λόχος, ἰδίως εἰς τὰ τέκνα ἐκείνων πού ἐγήρασαν εἰς τὸν στρατόν, ἀγράμματοι ἀπλοὶ στρατιῶται, ἦτο καταφύγιον, ἦτο κάτι τὸ συγκινητικόν. Πολλὰ ὄρφανά, ἐφ' ὅσον τότε δὲν ὑπῆρχον Ὀρφανοτροφεῖα εἰσήγοντο ἐκεῖ. (3)

* *

Ὁ Δ. Μ. Μπότσαρης ἀνέλαβε διὰ πρώτην φορὰν τὸ ὑπουργικὸν ἀξίωμα τῶν στρατιωτικῶν, ἐπὶ πρωθυπουργίας Ἀθ. Μιαούλη (10 Ἰουνίου 1859—25 Μαΐου 1862) διαδεχθεὶς τὸν Στυρομήλιον, πού εἶχε χρηματίσει ὑπουργὸς ἐπὶ μικρὸν διάστημα εἰς τὸ κληθὲν «Υποργεῖον Ἀΐματος» λόγῳ τῆς Ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, καὶ διότι εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἐκεῖνο, ἀπέδιδεν ἡ ἀντιπολίτευσις τὴν εὐθύνην τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.

Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1859, διενεργηθεῖσαι μὲ κάποιαν ἐλευθερίαν χάρις εἰς τὸ ὅτι τῆς κυβερνήσεως μετεῖχον νέοι πολιτικοὶ ἄνδρες ὁ Ἀλ. Κουμουνδοῦρος καὶ Θρ. Ζαΐμης, ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Βουλὴν πολιτικῶν μὲ φιλελευθέρως ἀρχάς, ὅπως ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης οἱ ὁποῖοι διεκήρυσσον τὴν ἀνάγκην ἀποκαταστάσεως τοῦ συταγματικοῦ βίου.

Αἱ ἐκλογαὶ ἐκεῖναι εἶχον δώσει τὴν πλειονοψηφίαν εἰς τὴν κυβέρνησιν Μιαούλη, ἦτοι οὐσιαστικῶς εἰς τὸν Ὀθωνα, διότι παρὰ τὸ Σύνταγμα, ἐξηκολούθει πράγματι οὗτος νὰ κυβερνᾷ ὁ ἴδιος, διορίζων τὰς κυβερνήσεις τῆς ἐκτιμήσεώς του. Κατὰ τὴν βαν σύνοδον ὅμως τῆς αὐτῆς περιόδου (Νοέμβριος 1860) κατόπιν ἀρνήσεως τῶν Μ. Δυνάμεων ὅπως ἡ Ἑλλὰς συμμετάσχη εἰς τὴν ἀρωγὴν πού θὰ ἐδίδοτο εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς Συρίας, ἀρνήσεις πού οἱ ἀντιπολιτευόμενοι κακοβούλως ἀπέδωκαν εἰς αὐστριακὰς δῆθεν ὁδηγίας πρὸς τὸν Ὀθωνα, τὰ ἀντιπολιτευόμενα ἐπλειοψήφισαν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς, κατὰ τὴν ὁποί-

1. Δ. Οἰκονόμου: Τὸ Σοῦλι καὶ οἱ Σουλιῶται σελ. 341. ἐνθα ὀλόκληρος ὁ ἐπιτάφιος.

2. Ὁ ἴδιος ἐταξινόμησε τὸ ἀρχεῖον τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, πού ἐξεδόθη τὸ 1944 ἀπὸ τὸν ἑγγονόν του Δ. Οἰκονόμου. ἀντιναύαρχον, καὶ ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τὴν Ναυτικὴν Ἐπιθεώρησιν ἐκ σελ. 192, περιλαμβάνει δὲ ὅλην τὴν ἐπίσημον καὶ ἰδιωτικὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Μάρκου.

3. Σελίδες τινὲς τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος σελ. 189—190. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν Ἰονίων νήσων ὁ Μπότσαρης ἐστάλη ὡς στρατιωτικὸς διοικητὴς, ἐδρεῦν εἰς Κέρκυραν.

αν ἐξελέγη τοιοῦτος ὁ ἀντιπολιτευόμενος Θρ. Ζαΐμης διὰ ψήφων 62 ἔναντι 50. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Βουλὴ ἐκείνη διελύθη διαρκέσασα ὀλίγον μόνον διάστημα (30 Ὀκτωβρίου—16 Νοεμβρίου 1860).

Ἡ κυβέρνησις Μιαούλη ὑπέβαλε τότε τὴν παραίτησίν της, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ Ὅθων δὲν ἐδέχθη, προτιμήσας τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς. Ἡ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ Ὅθωνος ἦτο πολιτικὸν σφάλμα δι' ἓνα συνταγματικὸν βασιλέα, ὃχι ὅμως καὶ δι' ἰσχυρογνώμονα γερμανόν, ὅπως ἦτο ὁ Ὅθων, πού ἦτο πεπεισμένος κατὰ βάθος ὅτι μόνον μὲ τὴν αὐστηρὰν ἐξάσκησιν τῶν δικαιωμάτων του θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρει καλὸν εἰς τὸν τόπον. (1)

Τὸ ὑπουργεῖον ἐκείνο τοῦ Μιαούλη, θεωρεῖται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα, ἔνεκα τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὑπουργῶν του. Εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἐκείνο, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν Χριστόπουλος, ἄνθρωπος ἰσχυρᾶς θελήσεως, ὁ Μπότσαρης καὶ Εὐθύμιος Κεχαγιᾶς, ἀπετέλουν τὴν τριανδρίαν, πού συνεφώνει ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν πολιτικὴν ἔναντι τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Μὲ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς συνετάσσοντο καὶ οἱ ὑπόλοιποι Α. Κουντουριώτης (τῶν Ἐξωτ.) καὶ Ποτλῆς (τῆς Δικαιοσύνης) καὶ αὐτὸς ὁ πρωθυπουργὸς ὁ ὁποῖος ἂν καὶ ἔστερεῖτο τῶν προσόντων πού χρειάζεται εἷνας πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως, εἶχεν ὅμως κληρονομήσει τὸ θάρρος καὶ τὸ πείσμα ἀπὸ τὸν ἔνδοξον πατέρα του. Ἡ τριανδρία ἐκείνη ἐκαλεῖτο «Ὁ θ ω ν ι σ τ α ῖ α» ὃχι διότι εἰργάζετο διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ὅθωνος, ἀλλὰ διότι ἦσαν οἱ τελευταῖοι ὑπουργοὶ του. (2) Οἱ τρεῖς οὗτοι συμμαχήσαντες μὲ τὸν Βούλγαρον, τὸν Ἑπ. Δεληγεώργην, Θ. Ζαΐμην καὶ Δ. Χρησιδὴν, κατήρισαν οὕτω ὀλιγομελῆ ἀντιπολίτευσιν, καὶ κατεπολέμουν τὸ Ὑπουργεῖον χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ὑπάρχη μεταξὺ τῶν συμφωνία περὶ Ὅθωνος.

Τὸ ὑπουργεῖον Κανάρη, μὲ φιλελευθέρως τάσεις προσεπάθησε νὰ σχηματίσῃ ὁ Ὅθων ἀποδεχθεὶς τοὺς ὅρους τοῦ ναυάρχου, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συνταγματικὴν τάξιν. Ὅταν ὅμως ὁ Κανάρης τοῦ ὑπέβαλε τὸν κατάλογον τῶν νέων ὑπουργῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνοντο καὶ τὰ ὀνόματα Δρόσου καὶ Πατσέλη, ὁ Ὅθων ἀνεκάλεσε τὴν ἐντολήν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὰ προτεινόμενα πρόσωπα τῆς νέας κυβερνήσεως δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους.

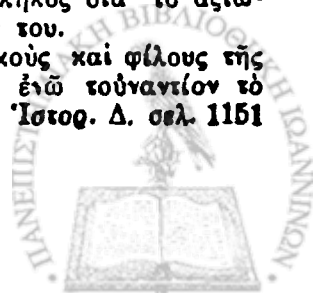
Οἱ ἀνωτέρω κατηγοροῦν τὸ μέλλον νὰ σχηματισθῇ ὑπουργεῖον ὡς ἀντισυνταγματικόν, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι τοῦτο ἦτο Ὑπουργεῖον τῆς Συνελεύσεως ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε διορισθεῖ, καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῇ μαζῇ μὲ αὐτήν. Συνεπῶς ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίστατο Ἐθνοσυνέλευσις τὸ Ὑπουργεῖον Κανάρη ἦτο ἀντισυνταγματικόν, κατηγορία χωρὶς καμμίαν πολιτικὴν σημασίαν.

* *

Ἡ δρᾶσις τοῦ Δ. Μ. Μπότσαρη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ἐκείνο τοῦ Μιαούλη ἦτο ἄρκετὰ ἀποδοτικὴ. Ἡδυνήθη νὰ θεσπίσῃ οὗτος ὅλα τὰ ἐκ τῆς πείρας, καὶ νομοθετικὴν ἐργασίαν πού ἰσχύει μέχρι καὶ σήμερον.

1. Εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀποπέμψῃ τὴν κυβέρνησιν Μιαούλη, προήλθεν ἀργότερον ὁ Ὅθων κατόπιν ἀγγλικῆς ὑποδείξεως. Εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Βρετανοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν λόρδου Ρῶσσελ, ὁ Ἐλιοτ, εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀθήνας, ἀρχὰς Μαΐου 1862, καὶ ὑπέδειξεν εἰς τὸν Ὅθωνα νὰ ἀλλάξῃ κυβέρνησιν, νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλὴν, καὶ ἐνεργήσῃ ἀνεπηρεάστους ἐκλογάς, ἐφαρμόζων πιστῶς τὸ Σύνταγμα. Ὁ Ὅθων ἐδέχθη μόνον νὰ μεταβάλλῃ τὴν κυβέρνησιν, διότι ἐφρόνει ὅτι καὶ τὸ Σύνταγμα ἐφηρμόζετο κανονικῶς καὶ ἡ Βουλὴ ἀπέδιδε τὸ γνήσιον φρόνημα τοῦ λαοῦ. Ἐκάλεσε δὲ τὸν σταυλάρχην του Ι. Κολοκοτρώνην νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν. Οὗτος καίτοι ἐφρόνει ὅτι δὲν ἦτο κατάλληλος διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐδέχθη ὅμως, καὶ τὴν 26 Μαΐου 1862 ὥρκησε τὴν κυβέρνησίν του.

2. Οἱ στασιασταὶ τῆς Βονίτης ἐκάλουν «Ὅθωνιστὰς» τοὺς ἀυλικούς καὶ φίλους τῆς βασιλείας, μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν, τὸ ὄνομα τοῦτο προυξένοι ὄνειδος, ἐνῶ τούναντίον τὸ «ἐπανάστατης» τιμὴν καὶ δόξαν (Κ ρ ἔ μ ο υ—Π ο λ υ ζ ω ῖ δ ο υ. Γεν. Ἱστορ. Δ. σελ. 1151 καὶ 1156).

Ἐπανεφέρην ἐν πρώτοις καὶ ὠργάνωσε τὸν θεσμόν τῶν εὐζωνικῶν ταγματῶν πού εἶχε καταργήσει ὁ Καλλέργης, εἰς μίαν ἐπαναστατικὴν ἔξοψιν εὐρισκόμενος.

Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης τοῦ Μιαούλη, συνέβη ὡς γνωστόν, ἡ ἀνταρσία τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου (Φεβρ. 1862) τὴν ὁποίαν ἐὰν ὁ Ὅθων ἀντελαμβάνετο τὴν σημασίαν τῆς, θὰ ἠδύνατο καλῶς πολιτευόμενος νὰ προλάβῃ τὴν ἀνατροπὴν του. Δυστυχῶς δὲν τὸ ἀντελήφθη, ἐπιμένων νὰ διατηρῇ τὸ καθεστῶς τῶν αὐλικῶν κυβερνήσεων. Ἡ φεβρουαριανὴ ἐκείνη αἱματηρὰ ἐπανάστασις τοῦ Ναυπλίου, καὶ ἡ στάσις τῆς Κύθνου, ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Νικ. Λεωτσάκον, διοικητὴν τοῦ ὀλιγαριθμοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος εἰς Σῦρον, ἦσαν ὁ προάγγελος τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862. (1)

Ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη ἐξερράγη εἰς τὸ Ναύπλιον, διότι ἐκεῖ ὁ Ὅθων εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ στέλῃ πρὸς τιμωρίαν τοὺς ἀπειθοῦντας ἀξιωματικούς, καὶ οὕτω κατέστησε τὴν πόλιν ἐπαναστατικὸν κέντρον.

Κατὰ τὴν ἀνταρσίαν ἐκείνην ὁ Μπότσαρης ἐπετέλεσε τὸ καθήκον του, ὡς πιστὸς ὑπηρέτης, καὶ δὲν παρέδωσε προδοτικῶς τὴν θέσιν του εἰς τοὺς ἀντάρτας οὔτε ἐγκατέλειπε τὸν βασιλέα, πιστὸς εἰς τοῦτο, εἰς τὴν οἰκογενειακὴν παράδοσιν πιστὴν εἰς τὸν Ὅθωνα (2) ἀλλὰ κατεπολέμησε καὶ κα ἔβαλε τὴν ἀνταρσίαν, ὅπως θὰ ἔπραττε κάθε ἀνθρωπος σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ ἔχων συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς τιμῆς.

Σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτουργοὺς τῆς στάσεως τοῦ Ναυπλίου ἦτο καὶ ὁ ἕτερος τῶν Μποτσαραιῶν ὁ υἱὸς τοῦ Νότη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ βασιλέως, ἐπανελθὼν ἀπὸ τὴν ἐξορίαν ἐγένετο ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ἐπὶ ὀλίγον διάστημα, γενόμενος συνεργάτης τῶν ἐπικρατησάντων πολιτικῶν, ἔργον τῶν ὁποίων ἦτο ἡ στάσις τοῦ Ναυπλίου. Ἡ σοβαρὰ αὕτη διάστασις καὶ διαφορὰ ἀντιλήψεων τοῦ Δ. Μ. Μποτσαρη καὶ τῆς λοιπῆς οἰκογενείας μοιραίως ἐπέφερε κάποιαν δυσαρέσκειαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεταξύ των. Εἶναι ἡ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος ἀτυχῶς αἱ πολιτικαὶ διαμάχαι νὰ συνοδεύωνται μὲ διχασμοὺς ἐπιβλαβεῖς εἰς τὸ ἔθνος μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν οἰκογενειῶν ἀκόμη.

Καίτοι ὅμως ἡ στάσις ἐκείνη τοῦ Ναυπλίου, ἀρχικῶς δὲν ἐπεκράτησε, τὴν δὲ κυβέρνησιν Μιαούλη, διεδέχθη ἡ κυβέρνησις τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἐν τούτοις ὁ συνωμοτικὸς ὄργασμός κατεῖχεν ὅλως σχεδὸν τὰς τάξεις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἡ δὲ ἀναρχία καὶ ἡ ἀταξία εἶχον διαδεχθεῖ τὴν ἐννομον τάξιν. Τὰ πνεύματα τῶν πολιτῶν κατεταράσσοντο ἀπὸ τὰς πλέον παραλόγους διαδόσεις, ὥστε δικαίως ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς Σπυρομήλιος, ὁσάκις ἔβλεπε κανένα ἐκίνει τὴν κεφαλὴν καὶ ἔλεγε: «καὶ αὐτὸς συνωμότης»!

Ἡγέτης τοῦ ἀντιδυναστικοῦ ἐκείνου κινήματος ἦτο ὁ Δ. Βούλγαρης. Ὁ πρωθυπουργὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης, τοῦ ὁποῖου αἱ ἀμφιταλαντεύσεις ἔδιδον

1. Ἡ τότε κυβέρνησις κάπως ἀργὰ τῇ συναινέσει τοῦ Ὅθωνος, ἀπεφάσισε νὰ ἀφήσῃ τὴν ἐπιείκειαν καὶ προβῇ εἰς τὴν αὐστηρὰν καταδίωξιν τῶν σσιαζόντων, καὶ περιστολὴν τῆς αὐθαδείας τοῦ τύπου, καὶ ἐν γένει νὰ ἀφήσῃ κάθε ἐπιεικὲς μέσον πού ἐθεωρήθη ὡς ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς ἐκρύθμου ἐκείνης καταστάσεως. Ἐνέκλεισε κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1861 τοὺς συνωμοτοῦντας νεαροὺς ἀξιωματικούς (Π. Κορωνάϊον, Χ. Ζυμβρακάκην, Δ. Ν. Μποτσαρη καὶ ἄλλους), ὁ δὲ Ὅθων ἤσυχος μετέβη εἰς τὰ λουτρὰ τοῦ Γκασταίν, κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1861, πρὸς θεραπείαν.

2. Ἡ οἰκογένεια Κ. Μποτσαρη παρέμεινε πιστὴ εἰς τὸν Ὅθωνα. Ἐνεκα τῶν αἰσθημάτων τούτων ὑπέστη αὕτη διωγμούς, τὸ κορύφωμα τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἡ ἔκταφῆ τῶν ὀστέων τοῦ Μάρκου, καὶ ἡ ἀπόρριψις τούτων βηρὰν τῶν κυνῶν, ἀφοῦ προηγουμένους εἶχε κακοποιηθεῖ τὸ ἐπὶ τοῦ τάφου ἀγαλμάτιον τοῦ Ντάβιτ—Νταζέ. Ὁ ἀκρωτηριασμός τοῦ ἀγάλματος ἐγένετο τὸ 1860, ἡ δὲ τυμβωρυχία τὸ 1862, μετὰ τὴν ἔξωσιν. Τὰ ὅσα περισυνελλέγησαν ἀπὸ τὸν Ἰωάν. Πλατύκαν, Χ. Σεμιτέλον καὶ Κ. Γιολδάσην καὶ ἐπανετέθησαν εἰς τὸν τάφον. (Πρβλ. «Ἐστία» 9[11]1880 σελ. 714 τεῦχος 234)

πολλὰς ὑπονοίας, δύο φορές ἔδωσε τὴν παραίτησίν του, ἡ ὁποία δὲν ἐγένετο δεκτὴ, οἱ δὲ βασιλεῖς φρονοῦντες ὅτι μία περιοδεία των, ἀνά τὰς ἐπαρχίας θὰ ἀνεζωογόνει τὰ φιλοβασιλικὰ φρονήματα τοῦ λαοῦ καὶ θὰ ἐματαίωνε τὰς ἐνεργείας τῶν στασιαστῶν, ἀπεφάσισαν μίαν ἐκδρομὴν, ἐνῶ συγχρόνως ἡ στάσις τοῦ Θ. Γρίβα εἰς τὴν Βόνιτσαν καὶ ἡ στάσις τῆς 10 Ὀκτωβρίου ποὺ ἠκολούθησεν εἶχεν ὡς κατακλείδα τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ τὴν μεταπολίτευσιν τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862.

Ἡ ἀρχικὴ ὄθεν ἀνταρσία, ποὺ εἶχεν ἀποτύχει τοῦ σκοποῦ της, ἐπέτυχεν ὅπως βλέπομεν ἀργότερον μὲ τὴν ἀνταρσίαν τῆς Ἀκαρνανίας, ἡ δὲ στάσις τοῦ Ναυπλίου ἦτο «*ἡ πυρὰ ἧς αἱ φλόγες ἐμελλον νὰ καταφλέξωσι τὸν θρόνον τοῦ Ὄθωνος*» (1)

* *

Εἰς τὴν Β. Ἐθνοσυνέλευσιν, ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς τῆς 24 Νοεμβρίου 1862, καὶ ἡ ὁποία κατετρίβετο εἰς προσωπικὰς ἀνεγκλίσεις, διηρέθη δὲ εἰς προσωπικὰς φατρίες, μὲ ἰδεολογίαν μόνον εἰς τὴν φαντασίαν των, τὸ ζήτημα τῶν κυρώσεων, κατὰ τῆς κυβερνήσεως Μιαούλη ἐτέθη ἐπὶ τάπητος.

Εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἐκείνην, ὁ τότε πληρεξούσιος Ὁδ. Ἰάλεμος, ἀπὸ τοὺς στασιαστὰς ἐκ τῆς νεολαίας, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Καρολίδης ἀποκαλεῖ «*τυχάρπαστον, κενολόγον, ὀρηκτικὸν καὶ τολμητιαν*» (2), ἔγραφεν εἰς τὴν ἐφημερίδα «*Μέλλον τῆς Πατρίδος*» ὅτι ἡ Ἑλλάς «*δὲν πρέπει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ θῦμα μόνον αὐτό, εἰς τὸ ἀσθενὲς αὐτὸ θῦμα, τὴν ἔξωσιν ἐνὸς ἀναξίου ἡγεμόνος*», ἀλλὰ προχωρῶν κατήγγελεν ὡς ἀξιόους προγραφῆς τὸν τότε πρωθυπουργὸν Α. Μιαούλην καὶ τὰ μέλη τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου.

Ἐπέβαλεν ὄθεν οὗτος εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ἐκείνην σχετικὴν πρότασιν, ἡ ὁποία δι' ἀποφάσεως, ποὺ ἐλήφθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 5 Ὀκτωβρίου 1863, διὰ ὀνομαστικῆς κλήσεως (111 κατὰ 73) ἐκηρύχθη κατεπείγουσα, ἡ δὲ Συνέλευσις, διὰ ψήφων 108 κατὰ 37 μὲ 8 ἀποχάς, ἀπεφάσισεν: «*Τὰ μέλη τοῦ Ὑπουργείου τοῦ αἵματος ἦτοι οἱ Ἀθ. Μιαούλης, Χ. Χριστόπουλος, Δ. Μπότσαρης, Μ. Ποιτῆς, Ε. Σίμος καὶ Α. Κουντουριώτης, στεροῦνται ἐπὶ δεκαετίαν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων*» (3).

Ὁ Σαρίπολος, πληρεξούσιος εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐκείνην, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐπετράπη νὰ ὀμιλήσῃ, ἢ μᾶλλον τοῦ ἀφηρεθῇ ὁ λόγος, γράφει ὅτι ἡ πρᾶξις ἐκείνη «*ἔσται ἀνεξήτῆτος κηλὶς διὰ τὴν συνέλευσιν καὶ τὸ ἔθνος διότι κατεδίκασεν ἄνδρας ὠνιζοῦδόλως ἠκούσε τὴν ἀπολογίαν*» (4)

Ἡ «*Παλιγγενεσία*» σχολιάζουσα τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην, ἔγραφε τὴν 7 Ὀκτωβρίου:

«*Ἀποδοκιμάζομεν τὴν ἀπόφασιν, ὡς ἐπαναστατικὴν, διότι ἡ ἐπανόστασις ἐγένετο ὑπὲρ τῆς καθιερώσεως τῶν νόμων, τοῦ συντάγματος, ὑπὲρ τῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης. Ἐν δὲ τῇ γενομένῃ καταδίκῃ τῶν ὑπουργῶν αὐτῶν, τὰ πάντα παρεβιάσθησαν, τὰ πάντα ἠθετήθησαν. Ἡ Συνέλευσις ἀντὶ νὰ κατηγορήσῃ παρανομήσαντας, κατηγορεῖται ἤδη αὐτὴ ὡς παρανομήσασα, ἀντὶ νὰ τιμωρήσῃ ἐνόχους τιμωρεῖ ἑαυτὴν ὡς ἐνόχον συκοφαντίας*» (5)

1. Κ ρ έ μ ο υ—Π ο λ υ ζ ω ἰ δ ο υ: Νεωτάτη Γενικὴ Ἱστορία 1890. Τόμ. 4. σελ. 1142.

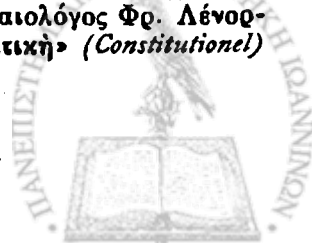
2. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ ο υ: Ἱστορία τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ Β. σελ. 79.

3. Ἐφημ. Ἡ Κυβερν. ἀριθ. 37 τῆς 21|10|1863.

4. Ν. Σ α ρ ῖ π ο λ ο ς. Ἀπομνημονεύματα σελ. 78.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 84 τοῦ τότε Συντάγματος περὶ εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν: «*Ἡ Βουλὴ κατηγορεῖ τοὺς Ὑπουργούς, ἡ δὲ Γερουσία δικάζει αὐτούς, ἐνεκὸν ἐσχάτης προδοσίας καταχρήσεως δημοσίας περιουσίας, παρανόμου εἰσπράξεως καὶ πάσης παραβιάσεως τῶν ὀρων τοῦ Συντάγματος*».

5. Τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην κατέκριναν καὶ ἀπὸ τοὺς ξένους, ὁ ἀρχαιολόγος Φρ. Λένορμαν εἰς τὴν Ἐφημ. τῶν Συζητήσεων (9|21 Ὀκτωβρ.) καὶ ἡ «*Συνταγματικὴ*» (Constitutionnel) καθὼς καὶ ἡ *Moniteur de Colvados* ἰδίως ἡμερομηνίας.

Εἰς μάτην ὑπερημύνθη τότε τοῦ Μπότσαρη ὁ τολμηρὸς καὶ γενναῖος Μίλησις λέγων ὅτι ἡ πρότασις ἀντίκειται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιτάσσουσιν μετὰ στόμφου τὴν κυριαρχίαν. Ὁ παραδειγματισμὸς προσέθετεν ὁ Μίλησις, τότε θὰ εἶνε σωτήριος ὅταν θὰ εἶναι δίκαιος καὶ ὅτι ὅταν καταδικάζομεν χωρὶς νὰ στηρίξωμεν τὴν κατηγορίαν εἰς ὠρισμένην παράβασιν νόμων, ζητοῦμεν νὰ καταδικάσωμεν, νὰ στιγματίσωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος.

Εἰς μάτην ὁ Βαλτινός, λέγει ὅτι ὅταν δὲν καταδικάζομεν φανερά, καὶ κρυπτόμεθα ὀπισθεν τῆς παντοδυναμίας μας, γινόμεθα ριψάσπιδες.

Εἰς μάτην ὁ Θ. Δεληγιάννης ἀναπτύξας τὸ θέμα ἀπὸ νομικῆς, ἠθικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ἐπρότεινεν ὅπως δωδεκαμελῆς ἐπιτροπὴ ἐξετάσῃ τὰς πράξεις τοῦ Ὑπουργείου Μιαούλη. Δυστυχῶς οὐδὲν ἴσχυσε, διότι ἐπρόκειτο περὶ προβεβουλευμένης ἀποφάσεως, ἵνα οἱ κατηγορούμενοι καταδικασθοῦν ἄκριτοι, καὶ στερηθοῦν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ψήφισιν τῆς ἀποφάσεως ἐκείνης καὶ συγκεκριμένως τὴν 8 Νοεμβρίου 1863, ὁ πληρεξούσιος καὶ καθηγητὴς Ν. Σαρίπολος, ὑπέβαλε πρότασιν ὅπως ἀνακληθῆ τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο καὶ ἀποκατασταθοῦν οἱ ὑπουργοί, εἰς ὅλα τῶν τὰ πολιτικὰ δικαιώματα, καθὼς καὶ ἡ μνήμη τοῦ ἀποβιώσαντος εἰς τὸ μεταξὺ, Μιχαὴλ Ποτλῆ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ πρότασις ἐκείνη τοῦ Σαριπόλου ὄχι μόνον δὲν ἐνεκρίθη, ἀλλὰ τουναντίον ἡ Συνέλευσις ἀπεφάσισεν ὅπως ἡ ἀνάπτυξις τῆς προτάσεως ἐκείνης γίνῃ μετὰ δέκα ἔτη.

Τὴν 10 Ὀκτωβρίου 1864, ὅμως ἐπέτειον τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ζήτημα φέρεται ἐκ νέου, παρὰ τὸν κανονισμόν. Οἱ πληρεξούσιοι τότε Τιμ. Βάσος καὶ Α. Καλὸς ἐπρότειναν ἐν μέσῳ θορύβου τῶν πληρεξούσιων, πρότασιν διὰ τῆς ὁποίας κατηγορεῖτο ἐπὶ τέλους τὸ ψήφισμα τῆς 8 Ὀκτωβρίου 1863, καὶ ὠρίζετο ὅτι οἱ ὑπουργοὶ ποὺ εἶχον καταδικασθεῖ μὲ αὐτὸ ἀπέκτων ὅλα τὰ δικαιώματά των.

Ἴδου τὶ λέγουν τὰ ἐπίσημα Πρακτικά.

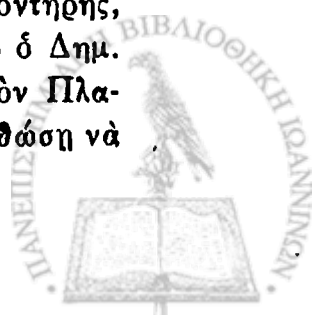
Κ α λ ὅ ς: Μάλιστα ἡμεῖς οἱ λαβόντες τὴν πρωτοβουλίαν τῆς καταδίκης, φέρομεν καὶ τὴν ἀνάκλησιν, ἀφοῦ ἡ ἐπανάστασις ἐκηδεύθη χθὲς (θόρυβος παρετεταμένος)

Π ρ ὀ ε δ ρ ο ς: Προκειμένου περὶ πράξεως ἐπιεικειᾶς δυνάμεθα ἴσως νὰ παραβλέψωμεν τοὺς ὄρους τοῦ κανονισμοῦ. Οἱ παραδεχόμενοι λοιπὸν νὰ ἐγερθῶσιν.

(Ἐγείρονται οἱ περισσότεροι). Παραδέχθη (χειροκροτήματα).

Ἡ πρότασις ἐκείνη, ἀφοῦ ἐψηφίσθη, ἐκυρώθη ἀπὸ τὸν βασιλέα Γεώργιον τὸν Α΄. καὶ ἐγένετο νόμος, ποὺ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 45 φύλλον τῆς Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1864.

Ἐρχόμενοι τώρα εἰς τὴν στάσιν τοῦ ἑτέρου τῶν Μποτσαραίων τὸν υἱὸν τοῦ Νότη, οὗτος, ὅταν τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ Βόνιτσα ἐζήτουν μετὰ τὴν ἀνταρσίαν τῆς 10 Ὀκτωβρ. ν' ἀποτελέσουν ἐλευθέραν καθ' ἑαυτὴν κρονομιοῦχον ἐπαρχίαν, καὶ ἐστάλη πρὸς κατευνασμόν ὡς Νομάρχης ὁ πληρεξούσιος Ναυπακτίας Ἀθ. Ροντήρης, ὁ ὁποῖος ἐδιώχθη ἀπὸ τοὺς Ναυπλιεῖς, τὸν διεδέχθη εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Δημ. Νότη Μπότσαρης, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μαζὴ του ὡς προσωρινὸν Νομάρχην τὸν Πλαστήραν. Ὁ Μπότσαρης, ἔτυχε μὲν καλῆς ὑποδοχῆς, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ

διορθώση πράγματα και επανελθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἔδωσε τὴν παραίτησίν του, ὡς «πεδινός» ἀντικαταθεὶς ἀπὸ τὸν Π. Κορωναῖον, πού ἦτο «ὄρεινός».

Ὡς πρὸς τοὺς ὄρους τούτους «ὄρεινός» καὶ «πεδινός», λέγομεν ὅτι μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὀθωνος, καὶ κατ' ἀπομίμησιν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οἱ πληρεξούσιοι διηρέθησαν εἰς «ὄρεινούς» ὑπὸ τὸν Κανάρην καὶ «πεδινούς» ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρην, χωρὶς ὅμως οὗτοι νὰ ἐκπροσωποῦν ἀρχὰς καὶ ἰδέας διαφόρους, ἀλλὰ πρόσωπα πού ἐζήτουν τὴν ἐπικράτησιν τῶν μὲν, διὰ τῆς ἡττης τῶν δέ, ἦτοι διεφιλονίκουν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὰ πάντα ἐμηχανῶντο διὰ νὰ τὴν καταλάβουν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον λόγιον «Ἐλλησιν οὐ περιᾶρετῆς, ἀλλὰ περιχρημάτων ὁ ἄγων». Εἰς τὸν διχασμὸν αὐτὸν παρεσύρθη καὶ ὁ κατ' ὄνομα στρατός. Μόνον ἡ Ἐθνοφυλακὴ καὶ ἡ Πανεπιστημιακὴ φάλαγξ (πού ἐφρούρει τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν) ἦσαν οὐδέτεραι.

* *

Ἀποκατασταθεὶς οὕτω ὁ Μπότσαρης εἰς τὸν βαθμὸν του, εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἔχων πλήρη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ βασιλέως, ἐγένετο πάλιν ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, εἰς τὴν ἰσχυροτάτην ἐκείνην ἰκυβέρνησιν τοῦ Ἀλ. Κουμουνδούρου, (18 Δεκεμβρίου 1866) πολιτικοῦ ὁ ὁποῖος ἔδιδε μεγίστην προσοχὴν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν συνυπουργῶν καὶ συνεργατῶν του. Εἰς τὴν κυβερνήσιν ἐκείνην πού εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν εἰς μίαν ἐποχὴν, πού ὁ ἀγὼν εἰς τὴν Κρήτην ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν εἰς ἀκμὴν καὶ πρόοδον, μετεῖχον ἐξέχοντες πολιτικοὶ ἄνδρες, ὅπως ὁ Χαρ. Τρικούπης, ὡς ὑπουργ. τῶν Ἐξωτερ. καὶ Εὐθύμιος Κεχαγιᾶς τῶν Οἰκονομικῶν, ὁ δεινός ἀπὸ τὴν Ὀλυμπίαν ρήτωρ Χαρ. Χριστόπουλος, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἐκλήθη «μ ἔ γ α».

Σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὅταν ὁ Κουμουνδούρος συνεκρότησε τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο, ὁ «Αἰὼν», κατέκρινε δριμαίως τὴν συνεργασίαν εἰς αὐτὸ τοῦ Δ. Μπότσαρη, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ Χαρ. Τρικούπης.

Ἐναντίον τοῦ Δημ. Μ. Μπότσαρη ἐπετίθετο καὶ ὁ «Ἐθνοφύλαξ» τοῦ Θρασ. Ζαίμη εἰς κύριον ἄρθρον τῆς 20 Δεκεμβρ. 1866 καὶ ἠρώτα αὐτὸν γράφον:

—*«Νωπαὶ εἰσιν ἔτι αἱ πληγαὶ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κύθνου, τοσοῦτον ὀλίγος παρήλθε χρόνος ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἐκείνων, αἵτινες ἔθεντο τὰ θεμέλια τῆς σημερινῆς τάξεως τῶν πραγμάτων, ὥστε τὸ αἷμα τῶν ὑπὲρ τῶν σήμερον κρατουσῶν ἰδεῶν προσεγγκόντων ἑαυτοὺς θυσίαν πολῦτιμον καὶ προσφιλῶν τῇ Ἑλλάδι τέκνων, φοινίσσει ἔτι τὰς ἐπάλλξεις τοῦ Παλαμηδίου, τὰ πεδία τῆς Ἀργολίδος καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Κύθνου. Ἄλυτα εἰσὶν ἔτι τὰ σώματά των εἰς τὰ μέρη ταῦτα πεσόντων, ἢ κατὰ τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου καταδίκη ἑναυλος ἔτι ἡγεῖ εἰς τὰ ὦτα ἡμῶν, καὶ ἐν τούτοις ἐκεῖνος δστις ὑπῆρξεν ἢ ἐθεωρήθη ἀδιάφορον, τὸ κύριον ἐνεργῶς πρόσωπον πασῶν τῶν σπαραξικαρδίων σκηνῶν, ἦν φρόνιμον νὰ κληθῆ τοσοῦτον ταχέως εἰς τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῶν στρατιωτικῶν τῆς πατρίδος πραγμάτων!»*

Ἡ κυβέρνησις ἐκείνη τοῦ Κουμουνδούρου, διὰ νὰ δώσῃ μεγαλειτέραν ὥθησιν καὶ ὑποστήριξιν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐπεδαψίλευσεν ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν κάθε συνδρομὴν, μὲ τὴν ἀποστολὴν ἐθελοντικῶν σωμάτων, ἀξιωματικῶν, ὄπλων, ἐφοδίων

καί περιθάψεως εἰς τὰ γυναικόπαιδα, πού διαρκῶς ἤρχοντο πρόσφυγες εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Παρὰ τὴν ἔλλειψιν ὅμως σοβαρᾶς στρατιωτικῆς προπαρασκευῆς, πού παρουσίαζεν ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη, αὕτη εἶχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας, λόγῳ τῆς διεθνοῦς τότε καταστάσεως, συνεπεία τοῦ αὐστροπρωσικοῦ πολέμου. Θὰ ἦτο δυνατόν τότε αἱ Δυνάμεις ἵνα ἀποφύγουν ἀναστάτῳσιν εἰς Ἄνατ. Εὐρώπην νὰ ἐπενέβαινον καὶ νὰ ἐξηνάγαζον τὴν Τουρκίαν, νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἐτόλμησε ἡ κυβέρνησις ἐκείνη νὰ λάβῃ περισσότερον ἀποφασιστικὴν θέσιν εἰς τὸ ζήτημα ἐκεῖνο, διότι ἡ βοήθεια πού προσεφέρετο δὲν ἦτο φύσεως τοιαύτης ὥστε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν νίκην τῶν ἐπαναστατῶν, ὁ δὲ βασιλεὺς Γεώργιος, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς τυχαρπαστικὰς περιπετείας τοῦ Ὀθωνος, δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ τὰς εὐθύναις τυχόν στρατιωτικῆς ἥττης.

* *

Ὁ Δημ. Μ. Μπότσαρης ἀπέθανε τὴν 19 Αὐγούστου 1871, δυστυχῶς πρόωρος, καὶ εἰς μίαν ἐποχὴν πού ἡ πατρίς εἶχε μᾶλλον ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν του. Ἀπέθανε φέρων τὸν βαθμὸν τοῦ Συνταγματάρχου—στρατηγοὶ δὲν ὑπῆρχον τότε—εἰς Ἀθήνας, ἀφήνων κατὰ τὴν παράδοσιν, τὴν οἰκογένειάν του ἀπὸ ἑννέα ἄτομα (τέσσαρας θυγατέρας καὶ τέσσαρας υἱοὺς) εἰς ἔντιμον πενίαν. (1)

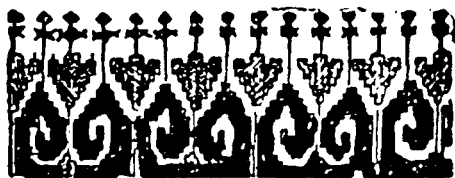
Ὁ Δημ. Μ. Μπότσαρης ἐτίμησε τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα, προσέθηκεν εἰς αὐτὸ νέαν δόξαν καὶ τὸ παρέδωκεν ἔνδοξον εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Εἰς τὰ στήθη του διέλαμπεν ἀληθῆς ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, πίστις πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ θάρρος εἰς τοὺς κινδύνους. Ἡ φιλοπατρία του ἤμιλλᾶτο πρὸς τὴν ἐγνωσμένην γενναιότητα τῶν Σουλιωτῶν, πού εἶχον ὡς ἔμβλημα τὸ δίστιχον:

«Τὸ αἷμα μας τὸ χύνουμε
Τ' ἄρματα δὲν τὰ δίνουμε»

δίστιχον πού ἐκφράζει τὰς πολεμικὰς ἀρετὰς τοῦ Σουλιώτη.

Ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ καθηγητῆς Φ. Ἰωάννου καὶ ὁ Θ. Ὀρφανίδης, ἐπιτάφιον δὲ ὁ τότε πρωθυπ. Α. Κουμουνδοῦρος.

1. Διὰ τὸν Δημ. Νότη Μπότσαρη ἀποθανόντα τὴν 10 Σεπτεμβρίου 1892 βλ. Εἰκονογραφημένον Ἡμερολόγιον Ποικίλη Στοά 1894 σελ. 424—425.

ΝΙΚ. ΧΡ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

Ο "ΠΑΤΕΡ - ΚΟΣΜΑΣ,, ΕΙΣ ΜΕΛΙΣΣΟΥΡΓΟΥΣ (1779)

(Έξ οικογενειακής παραδόσεως)

Ἡ φήμη προεπορεύετο· «ὁ Πάτερ—Κοσμάς ἔρχεται ἀπ' τῆ Θεσσαλίας...» Βαδίζων σταθμεύων, διδάσκων ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον τῆς παρὰ τὴν Πίνδον κοιλάδος τοῦ Ἀσπροποτάμου ἐπληρίαζε πρὸς τὰ Τζουμέρκα. Εἰς τὸ ἄκουσμα δὲ καὶ τὴν ἐξηκριθωμένην πληροφορίαν ὅτι τὴν μεσημβρίαν τῆς αὔριον φθάνει εἰς τὴν πατρίδα των, λίαν πρῶτ' τὴν ἐπομένην συνεκεντρώθησαν οἱ κάτοικοι Μελισσουργῶν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, κατακλύσαντες τὴν τε αὐλὴν καὶ τὰ πέριξ.

Ἐπιτροπὴ τότε ἐκ τριῶν προκρίτων, τριῶν ἱερέων καὶ ὑπερεκατὸν ἄνδρες ἀνεχώρησαν εἰς προὔπαντησίν του. Ἀπνευστί δὲ σχεδὸν ἀναβάντες τὴν ἐλικοειδῆ, ἀνάντη καὶ ἀπότομον ἡμιονικὴν ὁδὸν διεσκέλισαν τὴν ράχιν τοῦ πέραν τοῦ χωρίου βορειοανατολικοῦ βραχίονος τῶν Τζουμέρκων καὶ κατέβησαν εἰς τὸ ὕψισθεν τῆς κορυφογραμμῆς ἐπίπεδον λιθάδιον «Νεράϊδα» ὅπου ἐπὶ τῶν ὄριων τῆς περιφερείας τοῦ χωρίου των ἐκάθησαν ἀναμένοντες. Καίτοι δὲ ἡ πορεία των ἤγγισε τὸ δῶρον, δὲν εἶχεν εἰσέτι φανῆ ἢ συνοδεία. Μετ' ὀλίγον ὁμως διέκριναν αὐτὴν εἰς τὸ βάθος τῆς χαράδρας ἀνερχομένην τὴν ἀπὸ τῶν Βλαχοχωρίων φέρουσαν. Ἰκανὸς δὲ ἀριθμὸς κατοίκων Τζουμέρκων καὶ Μουτσιάρων συνώδευον αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ ἡμιόνου ἦσαν ἕξ ἐκείνων, οἵτινες τῆ συστάσει του ἀπεσκοράκισαν τὴν Κουτσοβλαχικὴν γλῶσσαν. Ἄμα δὲ τῆ προσεγγίσει, προηγουμένων τῶν ἱερέων ἔσπευσαν οἱ ἀναμένοντες πρὸς ὑποδοχὴν του.

Ὁ Ἅγιος καταβάς τότε ἀπὸ ὑποζυγί-

ου ἠὺλόγησε· δεχθεὶς δὲ τὸ εὐλαβὲς χειροφίλημα ὄλων ἠὺχαρίστησε καὶ συνεχάρη τοὺς χωριανοὺς διὰ τὴν προθυμίαν, τὸν κόπον, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἔργον του ἐκτίμησιν. Ἀκολούθως πεζῆ ἀναβαίνοντες ὄλοι, ἐστάθμευσαν εἰς τὴν ράχιν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐκεῖ ἐπ' ὀλίγον ἀνεπαύθη τῆ βοηθεία τῶν συνοδούντων αὐτῶν καὶ ἄλλων κατεσκεύασε μέγαν ξύλινον σταυρὸν, τὸν ὅποιον ἀσφαλῶς στηρίξας ἔστησεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς, εἰς θέσιν περίοπτον, ὥστε ἀπὸ χιλιομέτρων, καὶ ἀπὸ τοῦ χωρίου, γὰ εἶναι ὄρατός. Ἐκτοτε δὲ τὸ μέρος τοῦτο λέγεται «Σταυρός» (στὸ Σταυρό).

Ἡρεμος, πρᾶος, ἀγαθός, ἐνέπνεε πεποθήσιν· τύπος ἁγίου. Ὁρθίος, σταθεὶς ἐφ' ἱκανόν, περιέφερεν ἐρευνητικὸν τὸ βλέμμα πρὸς τὸ ἀχανὲς τοῦ ὄριζοντος, πρὸς τὰ ὑψηλά καὶ ἀπόκρημνα Τζουμέρκα, πρὸς τὰς φάραγγας, τοὺς βράχους, τὰ ἐκ τῶν ἀποτόμων πλευρῶν τῶν κορυφῶν καταρρακτωδῶς πίπτοντα κρυστάλλινα νερά, τὰ πυκνὰ ἐξ' ἐλατῶν δάση, τὰ εἰς τοὺς θερισμένους ἀγρούς καὶ τὰ λιθάδια βόσκοντα ποίμνια ἀριστερὰ τὸ διάσελο (¹) «Αὐτί» καὶ κάτω τὸ χωριό, καὶ τὰ εἰς τὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὰ Ἰωάννινα κοιλάδα τόσα ἄλλα χωρία... Ἦτο ἐποχὴ τοῦ θέρους τοῦ 1779. (²) Χρονικὴ περίοδος πικρᾶς δουλείας, καθ' ἣν ὁ Ἡπειρωτικὸς λαὸς μύρια δεινὰ ὑφίστατο, καὶ σφαγᾶς, οἱ δὲ σπουδαιότεροι τῶν ἀρματωλῶν καὶ κλεπτῶν δόλω ἐξωντώθησαν ὑπὸ τοῦ Κούρτ—Πασᾶ καὶ τῶν Τουρκοβανῶν του. Σύνιους τότε καὶ μὲ βαθεῖαν διαίσθησιν ἂν μὴ προφητείαν, καὶ ὡς γὰ ἀπευθύνετο πρὸς τὴν φύσιν εἶπε κάπως περιλύπως!

«Εὐλογημένα βουνά, πάνω σὲ σὰς πολὺς κόσμος θὰ σωθῇ· θὰ γλυτώσουν χιλιάδες ψυχές!»

Κατόπιν μὲ βῆμα βραδύ κατέβησαν πεζῇ τὴν πρὸς Μελισσουργούς λίαν ἐπικλινῆ, ἢ μάλλον κινδυνωδῶς κατωφερῆ, ἀγούσαν μέχρι τῆς θέσεως: «Λιβάδι»· ἐκείθεν δὲ ψαλλόντων τῶν ἱερέων μετὰ τῆς δλης ἀκολουθίας του τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον παράκλησιν ἔφθασαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἔνθα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ σύμπας ὁ λαός, ἀνεξαρτήτως φύλου καὶ ἡλικίας, ἀναμμένων ὑπεδέχθη αὐτόν. Εἰσελθόντες δὲ εἰς τὸν ἀσφυκτικῶς πληρωθέντα ἱερὸν χώρον παρηκολούθησαν ἅπαντες μετ' εὐλαβείας τὴν συνέχειαν τῆς παρακλήσεως.

Μετὰ δὲ τὸ πέρας αὐτῆς εὐλογήσας καὶ πάλιν εἶπε· «Μὲ συγχωρεῖτε παιδιά μου· ἤθελα νὰ πῶ λίγα λόγια· βαδίζοντας ὁμοῦ τ' ἀπάτητα μέρη τῶν βουνῶν σὰς ἐκουράσθηκα· εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν τόσο καλὴ σὰς πρᾶξεις, (°) καὶ—καθὼς βλέπω—ἀπ' τὴν εὐσέβειά ποὺ ἔχετε πρὸς τὴ θρησκεία μας· τὸ ἀπόγευμα καὶ αὐριον θέλω νὰ σὰς ἰδῶ ὅλους, ἕνα—ἕνα· καὶ μεθαύριον ἀφίνοντας τὸ καλὸ χωριὸ σὰς θὰ σὰς μιλήσω». Εὐλογήσας δὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐξῆλθε.

Εἶναι πλέον μεσημβρία. Συνοδεία τῶν ἱερέων καὶ προϋχόντων μετέβη εἰς σπῖτι λευϊτικῆς οἰκογενείας, εἰς τὸ πλησίον τοῦ ναοῦ σπῖτι τοῦ Παπαδήμου (Δημητρίου ἱερέως Παπαῦ), ὅπου εἶχεν ἐτοιμασθῆ δι' αὐτὸν κατὰλυμα πρὸς ἀνάπαυσιν κατὰ τὴν διαμονὴν του, καὶ κατ' ἐντολήν του παρασκευασθῆ τροφὴ «ἀλάδωτη» προϊόντα κηπευμάτων (χόρτα, κορφοκολοκυθίες, πράσινα φασολάκια).

Ἐκεῖ «στὸ Παπαδαλίκο» περὶ τὸ ἐσπέρας τὸν ἐπεσκέφθησαν οἱ Δημογέροντες καὶ οἱ ἐν γένει πρόκριτοι μετὰ τῶν ὁποίων ἐπὶ μακρὸν ὠμίλησε κατ' ἴδιαν καὶ ἐμπιστευτικῶς, καὶ περὶ ζητημάτων μὴ ἐπιτρεπομένων νὰ ἔλθουν εἰς γνώσιν τοῦ κοινοῦ· δὲν παρίστατο δὲ ἀνάγκη νὰ κάμῃ πολὺν λόγον περὶ ἄλλων σπουδαίων, εἰ μὴ περὶ τῶν ἀφορώντων τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐθνικῆς μας ἀπακαταστάσεως· καὶ τοῦτο, δεδομένων ὅτι καὶ ἐκκλησίας εὗρεν εἰς τὸ χωριὸ, καὶ ἱερεῖς, καὶ σχολεῖον, καὶ ἐλληρικὴν γλῶσ-

σαν, καὶ ἀκμαῖον ἐθνικὸν φρόνημα εὗρε· οὐχὶ ὁμοῦ καὶ κίνδυνον ἐξισλαμισμού. Κατήχει δὲ ἀπορρήτως τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ὅπου εὗρισκεν τὸ ἔδαφος πρόσφορον.

Τὴν ἐπομένην ἀπὸ πρωίας ἅπαντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι εὐλαδῶς προσερχόμενοι καὶ ἀσπαζόμενοι τὴν χεῖρα τοῦ Ἁγίου ἐλάμβανον τὴν εὐλογίαν του. Ὁ λαὸς τὸν ἐδέχθη καὶ τὸν ἐπίστευσεν ὡς ἅγιον. Τὸ σπῖτι τοῦ Παπαδήμου εἶχε μεταβληθῆ εἰς προσκύνημα.

Οὐδενὸς ἁγίου ἔχει αἰσθανθῆ τόσο τὴν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ ὁ λαός, οὐδὲ παρέμεινε θαυότερον ἐγκεχαραγμένη ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς, θρησκευτικῆς, Ἐκπαιδευτικῆς, Ἐθνικῆς.

Ἄναπαυθεὶς ἐκ τῆς ἀνά τὰ χωρία διδασχῆς, καὶ δὴ ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν ὄρεινῶν καὶ δυσβάτων ἀτραπῶν πεζοπορίας ἔδει νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν τρίτην ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ἡμέραν, ὡς καὶ ἐν τῷ ναῷ πρὸς τὸν λαὸν εἶχεν ὀρίσῃ.

Συναγερμὸς κατ' αὐτὴν ἀπὸ βαθείας πρωίας οἱ κάτοικοι—νέοι, γέροντες, γυναῖκες, παιδιά—συγκεντρωθέντες προέπεμψαν τὸν Ἁγίον ἀναχωροῦντα μέχρι τῆς εἰς τὸ Β. Δ. ἄκρον τοῦ χωρίου λοφοσειράς. Ἐκεῖ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν λοφίσκου ἔστησεν ἐπίσης μέγαν ξύλινον σταυρόν. Ὁρθίος δὲ καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενος—τοῦ λαοῦ λαθόντος τὴν ἐπὶ τοῦ λόφου ἀπέναντί του ἀμφιθεατρικὴν θέσιν—ὡς καὶ πάντοτε ἐν ὑπαίθρῳ, ἐλάλησε (ὠμίλησε), δι' ὃ ἔκτοτε, καὶ νῦν ἔτι, ἡ θέσις αὐτῆ γνωρίζεται μὲ τὸ ὄνομα «στὸ Σταυρὸ τοῦ λάλησε».

Ἐπὶ ἔτη ἀκλόνητος ὁ «Σταυρός» ἐνεθύμιζεν εἰς τοὺς κατοίκους τὴν σεμνοπρεπῆ, τὴν μεγάλην ἐκείνην ἡμέραν, ἢ ὅποια ἐδρόσειε τὰς ψυχὰς αὐτῶν θρησκευτικῶς καὶ ἐθνικῶς. Βραδύτερον δὲ εἰς αἰωνίαν ἀνάμνησιν ἀνήγειραν λίθινον προσκύνημα (°) μετὰ θυρίδος ἐγκλειούσης ἁγίαν εἰκόνα καὶ ἀναπτομένην κανδήλαν.

Εἰς τὴν διδασχὴν του του ταύτην περιέλαβε συστάσεις, ὑποδείξεις, συμβουλὰς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ ἐξῆς σπουδαιότεραι ἐκ παραδόσεως φέρονται ἔτι εἰς τὴν μνήμην τοῦ λαοῦ: Νὰ ἔχουν σταθερὰν πίστιν εἰς τὸν

Χριστόν, και ὑπακοὴν ἐν γένει εἰς τὰς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ θείας ἐντολάς του· νὰ τηροῦν τοὺς Θρησκευτικoὺς τύπους· νὰ ἔχουν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, διότι ἐχθροὶ ὄχι ὀλίγοι ἔκτε τοῦ ἐμφανοῦς και τοῦ ἀφανοῦς ἐπιβουλεύονται και τὴν ζωὴν των, και τὴν ψυχὴν των· νὰ ἀγαποῦν τὸν τόπον τους· νὰ μὴ καταστρέφουν τὰ δάση, διότι εἶναι παντοιοτρόπως χρήσιμα. «Μὴ χαλατε τὰ δάση», εἶπεν, «αὐτὰ θὰ σὰς κρύψουν, θὰ σὰς σώσουν εἰς ὥραν ἀνάγκης· μὴν τὰ χαλατε, ὁ τόπος σας θὰ γίνῃ γκρημίσματα» και οἷον εἰ προφητεῶν ἔδειξεν ὠρισμένον μέρος και εἶπεν· «αὐτὸ τὸ πλάι (°) θὰ γίνῃ μεγάλο γκρημίσμα» Καὶ ὄντως μετὰ τινὰ ἔτη διολισθεῖσαν τὸ ἔδαφος μετεβλήθη εἰς τὸ σημερινὸν «κόκκινο στεφάνι». Διακόψας δὲ πρὸς στιγμὴν, και μετὰ τινος περισκέψεως ἐξηκολούθησεν ἀλληγορικῶς· «Παιδιά μου ὁ κόσμος θὰ δεθῇ μὲ ἓνα σύρμα· (°) σκληροὶ καιροὶ μὰς περιμένουν· θὰ γίνῃ χαλασμός. (°) Θ' ἀρθῇ καιρὸς πού οἱ ἄνθρωποι κακῆν—κακῶς θ' ἀφίνουν τὰ σπίτια τους και θὰ φεύγουν· θ' ἀρθῇ καιρὸς πού θ' ἀπλώνουν ἑπτὰ χέρια σὲ μιὰ ρόκκ· (°) δὲ θὰ χουν φωμί· θὰ πεινάσουν· δὲ θὰ προφτάνῃ ἡ κάθε μάννα νὰ πάρῃ λίγα σπειριά σιτάρη στὴν τσέπη της γιὰ τὰ παιδιά της· τὸ εἶδ (°) θὰ χαθῇ. θ' ἀρθοῦν ἀπ' ἄλλα μέρη νὰ πάρουν σπορὰ ἀπ' τὰ πρόβατά σας· λίγα χρόνια, φούγα (°) εἶναι και θὰ περάσῃ· ὅσοι ζήσουν κατόπιν θὰ ζήσουν εὐτυχισμένοι· ἔχετε ὁμως πάντοτε τὴν ἐλπίδα σας εἰς τὸν θεόν, και νὰ παρακαλεῖτε, παιδιά μου, νὰ πιαστῇ τὸ θηριδ (°) ἀπ' τὸ κεφάλι...» (°) Μὲ τὴν φράσιν ταύτην ἐπεράτωσε τὴν ὁμιλίαν του, και ἐκκινήσας νὰ ἀναχωρήσῃ ὕψωσε τὴν λιπόσαρκον χεῖρά του πρὸς εὐλογίαν... Βοῆ τότε ἀντήχησεν ἀπὸ τοῦ λόφου, ὡς ἐν μιᾷ φωνῇ «Ὁ Χριστὸς μαζί σου...»

Ὁ λαὸς κατευδῶσας αὐτὸν παρέμεινεν ἐκεῖ και παρηκολούθησε διὰ τοῦ βλέμματος ἕως ὅτου ἡ συνοδεία ἐκρύβῃ δπισθεν τῆς ἀντιπέραν δουνουσειρᾶς «Ράχι μεγάλη». Προσετέθη ὁμως εἰς τὴν ἀκολουθίαν του και ἡ Παπαθανάσαινα μετὰ συγχωριανῶν γυναικῶν και ἀνδρῶν μέχρι τῶν πέραν τοῦ Ἀράχθου χωρίων Νησίστης και Πειστιανῶν, ὅπου εἶπε πολλοὺς συγγενεῖς. Ἡ παρὰδοσις φέρει ὅτι κατὰ τὴν ἐκεῖ διδαχὴν του ἀνέστησε θανόντα υἱὸν χήρας, ὅστις ἀκολουθήσας τὸν Ἅγιον δὲν ἐπανήλθε πλέον.

Ὁ λκτρευτὸς τῆς Ἡπειρου «Πάτερ—Κοσμάς» τὸ τελευταῖον κηρύξας εἰς Ἰωάννινα (°) (4 Αὐγ. 1779) ἐδάδισε τὴν ἀνά τὰ βορειοδυτικὰ χωρία, πρὸς τὴν Βόρειον Ἡπειρον—τὴν ὁδὸν τοῦ μαρτυρίου, διδάσκων... Ἐκεῖ παρὰ τὸ Καλικόντασι—Τεπελενίου ἀπαγχονισθεῖς ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν τοῦ Κούρτ—Πασᾶ παρέδωκε τὴν ἀγίαν του ψυχὴν εἰς τὸν Κύριον, ἐπαξίως λαβὼν τὸν στέφανον τοῦ Ἰσακποστόλου και Ἐθνομάρτυρος.

1. Δόχην ὄρους, ὁδοσ, διάδοσις.

2. Τὸ 1777 και πάλιν ἐκ Θεσσαλίας ἦλθεν εἰς Συρράκον και Καλαρρύτας, κατὰ Κ. Κρυστάλλην.

3. Θάλησις, διάθεσις.

4. Διθίνη στήλη, εἰκόνημα.

5. Ἐπικλινὲς ἔδαφος, Πλαγιά.

6. Ἀτελεὲς σύστημα ἡλεκτρικοῦ τηλεγράφου ἐφευρεθὲν τὸ 1774 ὑπὸ τοῦ Ἑλβετοῦ Λεσσᾶζ.

7. Καταστροφὴ (ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως).

8. Στάχυς ἀραβοσίτου.

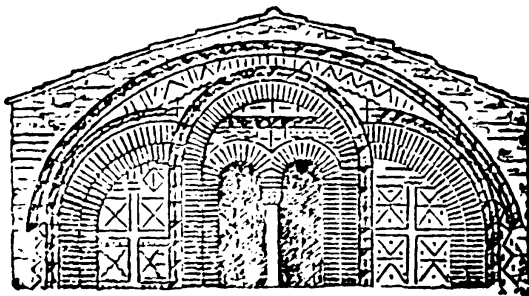
9. Κτηνοτροφικὴ περιουσία, τὰ ποίμνια.

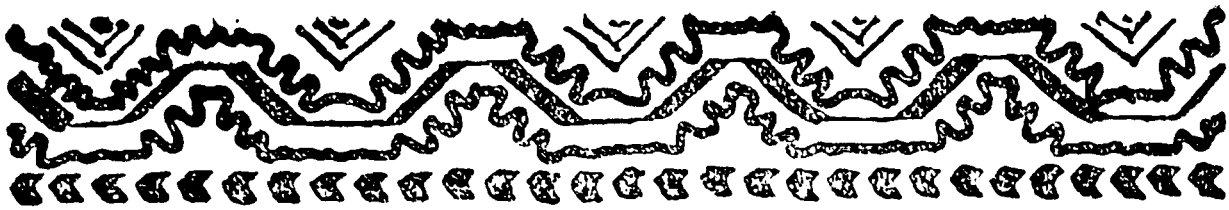
10. Φυγὴ, μεταφορικῶς δὲ τρικυμία προσωρινή.

11. Ἡ Τουρκία.

12. Νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπανίστασις ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν της Κ]πολιν, δολοφονηθῇ ὁ Σουλτάνος μεταβαίνων τὴν Παρασκευὴν εἰς τὸ Τζαμίον, πορποληθῇ ὁ Τουρκικὸς πολεμικὸς στόλος κ.λ.π.

13. Κατὰ τὸν Κ. Κρυστάλλην.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΟΚΙΜΙΟΝ*

Ιστορικής τινός περιλήψεως τῆς ποτὲ ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου
ἡπειρωτικῆς πόλεως Ἑλλάδος

ΣΧΟΛΙΑ: ΓΙΑΝΝΗ ΤΣΟΥΤΣΙΝΟΥ

9

Νικηφόρος ὁ Β' ἐν ἔτει 1335. ⁽⁴⁶⁾ Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει, βιαζόμενος ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος, ἵνα ἐκστρατεύσῃ προσωπικῶς κατὰ τῶν τὴν νέαν Ἑλλάδα οἰκούντων Ἀλβανῶν, ἐθεώρησε πρόσφορον τὸν καιρὸν, ὡς ἐκ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Νικηφόρου, ὅπως καθυποτάξῃ καὶ τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα, ὅπερ καὶ ἐγένετο ἐν ἔτει 1336, ⁽⁴⁷⁾ ὑποταχθεισῶν πασῶν τῶν πόλεων καὶ ἀναγνωρισασῶν μετ' εὐχαριστήσεως καὶ προθυμίας τὴν Αὐτοκρατορικὴν Κυριαρχίαν. ⁽⁴⁸⁾ Ἐνῶ δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ κύριος γενόμενος τῆς Ἑλλάδος ἐφέρετο πρὸς πάντας μετ' εὐμενείας καὶ γλυκύτητος, περιθάλλων καὶ εὐεργετῶν ἅπαντας, τινὲς τῶν Ἑλλήνων συνεβούλευον μυστικῶς τὴν Ἄνναν ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἐαυτῶν αὐτονομίαν καὶ ἀπεφάσισαν ἵνα νεωτερήσωσι κατὰ τῶν καθεστῶτων. Καὶ τοίνυν κατώρθωσαν ἵνα φαγαδεύσωσι διὰ νυκτὸς τὸν Δεσπότην Νικηφόρον μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ αὐτοῦ Ριτσάρδου εἰς Τάραντον, ὃν ἐδεξιώθη καὶ ἐφιλοφρόνησεν ἐντίμως ἢ ἐν Ταράνδῳ Πριγκίπισσα Αἰκατερίνη, χήρα τοῦ Δουκὸς Δυρραχίου Φιλίππου ⁽⁴⁹⁾ ἢ φυγάδευσις δ' αὕτη τοῦ Νικηφόρου λίαν δυσηρέστησε τὸν Αὐτοκράτορα ἄλλ' ἀποκαταστήσας γενικὸν Κυβερνήτην ἐπὶ πασῶν τῶν Ἑλλήνων πόλεων, τὸν πρωτοστάτορα Ἰωάννην Συναδινόν, ⁽⁵⁰⁾ ἀνεχώρησε εἰς Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ τῷ 1337 ⁽⁵¹⁾ ἔπειτα οἱ ἀντενεργοῦντες Ἕλληνας δραξάμενοι εὐκαιρίας τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπανελεύσεως τοῦ Ἀνδρονίκου, πρῶτον συνέλαβον καὶ ἐφυλάκισαν τὸν Κυβερνήτην Συναδινόν, εἶτα κατέσχον, τὴν μὲν Ἄρταν ὁ Νικηφόρος Βασιλῆζης ὁ δὲ Ἀλέξιος Καβάσιλας τὴν πόλιν τῶν Ρωγῶν ἕτεροι δὲ ἀποστάται ἄλλα φρούρια. Ἐπανελθόντος δ' ἀκολούθως τοῦ Νικηφόρου, κατὰ πρόσκλησιν τῶν ἀποστατῶν, εἰς Ἑλλάδα, ἀπέστειλεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῷ 1338, στρατὸν ἀξιόμαχον κατὰ τῶν ἀποστατῶν, ἐπομένως καὶ αὐτοπροσώπως ἐκστρατεύσας, κατέσχε πάλιν τῷ 1339, ⁽⁵¹⁾ πάσας τὰς Ἑλλήνων πόλεις, ἃς κατεῖχον οἱ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου σελ. 12.

46. Ὁ Νικηφόρος ἐπιτροπεύονταν ἀπ' τὸ 1333, ἀπ' τὴ μητέρα του Ἄννα Παλαιολογίνα.

47. Ἡ ἐκστρατεία ἐγένετο τὸ 1334—5

48. Ἐγένετο διαπραγματεύσεις μετὰ Ἄννας καὶ Ἀνδρονίκου Γ', μετ' ἀποτέλεσμα νὰ ὑπαχθῇ ἡ Ἑλλάς ὕστερα ἀπὸ ἐνάμισον αἰῶνα εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ διορισθῇ διοικητὴς τῆς Ἑλλάδος ὁ στρατηγὸς Θεόδωρος Συναδινός.

49. Ἡ φυγάδευσις τοῦ Νικηφόρου Β' ἐγένετο τὸ 1338

50. Τὸ 1338.

51. Τὸ 1339 ἤρθε ὁ ἴδιος ὁ Ἀνδρόνικος Γ' καὶ πολιορκήσας ἐπὶ ἑξ ἡμέρας τὴν Ἄρταν. Ἀναγκάστηκε ὁμοῦ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ στραφῇ κατὰ τῶν Ρωγῶν, πού τοὺς κατέλαβεν ἄφρον ἐκείνη τὴν Καβάσιλα μεγάλο Κοντόσταυλο. Ἔτσι καὶ οἱ Ἄρτινοι βλέποντας τὸν κίν-

ἀποστάται, καὶ ἀνεχώρησε παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν μνηστῆρα τῆς θυγατρὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ Νικηφόρου. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1346, διὰ τὰς μεταξὺ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ διενέξεις καὶ ἐμφυλίου μάχας, Στέφανος ὁ Κράλης Σερβίας, ⁽⁵¹⁾ ὁ ἐπικαλούμενος Ἐλεήμων, καιρὸν πρόσφορον εὐρών, εἰσέβαλε καὶ κατεκυρίεσε πᾶσαν Νέαν τε καὶ Παλαιὰν Ἑπειρον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Θεσσαλίαν, ἐν αἷς οἱ Σέρβοι οὐδὲν μέσον παρέλειψαν πρὸς διαφθορὰν καὶ ἐρήμωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ πρὸς ταῖς μάλιστα ταύταις ἐπεσκέπαστο αὐτὰς καὶ λιμὸς ἀπροσδόκητος καὶ τρομερός, ὅστις κατέστησε τὰς μεσογειοτέρας πόλεις καὶ ἐπαρχίας ἐρήμους· τότε ὄθεν ἀληθῶς ἡ Ἑπειρος ἀπείρους ἐστερήθη κατοίκους ἔκ τε τῆς λιμοκτονίας καὶ ἔκ τοῦ αὐτοπροαιρέτου ἀνδραποδισμού, εἰς ὃν ὑπέκλυτον τὰ ἄθλια ἐκεῖνα πλάσματα, ἕνεκα πείνης καὶ γυμνότητος, παραδιδόμενα εἰς τὰ ἐπὶ ἀνδραποδισμῶ περιπλέοντα ἐκεῖ ληστρικὰ πλοῖα.

Οὕτως οὖν κατασιᾶς ὁ Στέφανος Κύριος τῶν ἰνωτέρω Ἑπαρχιῶν, ἀνεχώρησεν εἰς Σερβίαν ἐγκαταλείψας Δεσπότην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τὸν ὡς ἔκ μητρὸς Μαρίας, ἐγγόνης τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαῆλ τοῦ Παλαιολόγου, προσαγορευόμενον, τοῦ Νικηφόρου μόνῳ ὀνόματι Δεσπότης Ἑπείρου ὑπάρξαντος ἐνιαυτοῦς 11.

10

Συμεὼν ἐν ἔτει 1346, ⁽⁵²⁾ ὅστις κατέστησεν αὐθις ἔδραν τῆς Δεσποτείας τὴν Ἄρταν, λαβὼν εἰς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου Θωμαῖδα. Οὗτος ἐκυβέρνησε τὴν Ἑπειρον καλῶς χρόνους δέκα, ⁽⁵³⁾ ὑποταγέντων ἀπάντων ἐν δὲ τῇ ἐποχῇ ταύτῃ, ἀποβιώσαντος ἐν Σερβίᾳ τοῦ Βασιλέως τῶν Σέρβων ἀδελφοῦ αὐτοῦ Στεφάνου, ⁽⁵⁴⁾ ἔσπευσεν ὁ Συμεὼν, ἀφείς διάδοχον τὸν υἱὸν αὐτοῦ Οὐρσειν, μεταβῆναι εἰς Σερβίαν ἐπὶ τῷ κατασχεῖν τὴν βσιλικὴν ἐξουσίαν, καταδιώκων τὸν ἀνεπιὸν ἐγένετο· ὄθεν ἡ Σερβία τότε θέατρον ὄντως καταστρεπτικῶν ἀγώνων καὶ δεινῶν. Τούτων ὄλων γνωστῶν γενομένων τότε τῷ Νικηφόρῳ διοικοῦντι τὴν Αἰῶνον, παρὰ τινων φίλων Ἑπειρωτῶν, βιαζόντων ἵνα σπεύσας ἀνακτίσῃ τὴν πατρῶαν αὐτοῦ Δεσποτείαν, ἔσπευσε μετὰ σπουδῆς καὶ ἐφοπλίσας πλοῖα τινὰ ἐξέπλευσε, καὶ φθάς εἰς τὰ τῆς Θεσσαλίας παράλια, κατέκτησεν ἀναιματί, διὰ τὴν τῶν κατοίκων πρὸς τοὺς Σέρβους μνησικακίαν, ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀκολούθως τὴν Ἑπειρον ὡς νόμιμος αὐτῶν Δεσπότης.

Νικηφόρος Β', τὸ β', ἐν ἔτει 1357, ἐπειδὴ δὲ ἔπλεπεν ὅτι ἀδύνατος πᾶσα βελτίωσις ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ, ἕως ἀρθῶσιν ἔκ μέσου αἱ καταπιέσεις καὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀλβανῶν, καταμαστιζόντων τὰς ἀθλίας ἐκεῖνας χώρας, ἔγνω καταπαῦσαι δι' ἐνόπλων μέσων τὰς ἀκοθέτους καὶ ἀδιορθώτους αὐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ λη-

δυνο, παρέδωσαν τὴν πόλιν. Ὁ Ἄνδρ. ἔμεινε ἄρρωστος ἄρκετὸ καιρὸ στὴν Ἄρτα. Ἀκυρίευτο ἔμεινε μόνον τὸ Θωμόκαστρο, σὶδὸ ὁποῖο βρισκόταν καὶ ὁ Νικηφόρος καὶ πού τὸ πολιορκοῦσε ὁ Καντακουζηνός. Τότε ὁ Καντακουζηνός ὑποσχέθηκε στὸν Νικηφόρο τὴ θυγατέρα τοῦ Μαρίας, παραδόθηκε τὸ Θωμόκαστρο καὶ ὁ Καντακ. γύρισε στὴν Ἄρτα μαζί μετὸ Νικηφόρο. Ἐκεῖ ὁ Ἀνδρόνικος ὠνόμασε τὸν Νικηφόρο «πανυπερσέβαστο». Ἀλλὰ τὸ 1341 ὁ Ἀνδρόνικος Γ' πέθανε, ὁπότε ἡ Ἄννα Παλαιολογίνα, χήρα τοῦ Ἰωάννη Ὁροίνη καὶ μητέρα τοῦ Νικηφόρου Β', ἦρθε στὴν Ἑπειρο καὶ κυβέρνησε μέσα σὲ ἀταξία μέχρι τὸ 1343. Τὸ 1347, ὅταν ὁ Καντακουζηνός, πεθερὸς τοῦ Νικηφόρου Β', ἀναγνωρίστηκε αὐτοκράτορας, ἔδωσε στὸν Νικηφόρο τὸν τίτλο τοῦ Δεσπότη. Ἀλλὰ δὲν πρόλαβε νὰ χαρῆ τὸν τίτλο, γιατί τὸ 1349 ὁ Κράλης τῶν Σέρβων Στέφανος Ντουσαν, πού σὶδὸ μεταξὺ ὠνομάστηκε βασιλιάς Σέρβων καὶ Ρωμαίων, κατέλαβε τὴν Ἑπειρο καὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανία.

52. Ὁ Συμεὼν Οὐρῶς κυβέρνησε τὴν Ἑπειρο ἀπὸ τὸ 1350 μέχρι τὸ 1356. Τὰ χρόνια αὐτὰ ἦταν χρόνια ἡσυχίας.

53. Κατ' ἄλλη ἀποψη τὸν Β' ἀρχικὰ τὸν βοήθησε κι' ὁ ἴδιος ὁ Συμεὼν, πού τὸν εἶχε γυναικάδελφο (ἢ Θωμαῖδα, ἢ γυναῖκα τοῦ Συμεὼν, ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Νικηφόρου). Ἀλλὰ μόλις ὁ Νικηφόρος δυνάμωσε, ἔδωξε τὸν Συμεὼν πρὸς τὴν Καστοριά.

54. Οὐρσεις ἢ Οὐρῶς λεγόταν ὁ ἴδιος ὁ Συμεὼν.

στείας ἐν τῇ Ἀκυρνανίᾳ. Καὶ δὴ ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν, ⁽⁵⁵⁾ καὶ καταλαβὼν αὐτοὺς παρὰ τὸν Ἀχελῶον, ⁽⁵⁶⁾ μὴ ἀναμείνας δέ, ὡς ἐκ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ καὶ ἀνδρείας τὴν ἔλειψιν πύσης τῆς στρατιᾶς, εἰσῆλθεν μετ' εὐαρίθμων στρατιωτῶν ἐν μέσῳ τῶν πολεμίων καὶ γέγονε θῦμα τῆς αὐτοῦ ἰόλμης μεταβάς ἐκ τῶν γῆινων μετὰ τριετῆ Δεσποτείαν.

Τότε δ' εἰς Καστορίαν τὰς διατριβὰς ποιῶν ὁ πρὸ αὐτοῦ Δεσπότης μετέβη διὰ τάχους εἰς Ἡπειρον καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τῶν Ἡπειρωτῶν μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως Δεσπότης.

Συμειὼν τὸ Β', ἐν ἔτει 1360. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέβη μεγίστη πυρκαϊὰ ἐν τῇ πόλει Ἄρτη, ⁽⁵⁷⁾ ἣς ἱκανὸν μέρος, καὶ πλείσται αὐτῆς ἀρχαιότητες, ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τινος χρυσοβούλου (μα). Δια-

55. Πρὶν ἅπ' τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ὁ Νικηφόρος Β' διέταξε νὰ φυλακισθεῖ στὴν Ἄρτα ἡ σύζυγός του Μαρία Καντακουζηνοῦ, καὶ τοῦτο γιὰτὶ συνέλαβε τὸ σχέδιο νὰ παντρευτεῖ τὴν ἀδελφὴ τῆς γυναικᾶς τοῦ Ντουσάν. Τὸ σχέδιο αὐτὸ τὸ ματαίωσαν οἱ Ἀλβανοὶ κ' οἱ Ἀκαρῶνες, ποὺ ἐπαναστάτησαν κατὰ τοῦ Νικηφόρου.

56 Κατὰ τὸν Ρωμανὸ μεταξὺ Αἰτωλικοῦ καὶ Ἀγγελοκάστρου. Κατὰ τὸν Ἀδαμαντίου κοντὰ στὴν Ἄρτα. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἀλβανῶν ἦταν ὁ Κάρολος Τόπιας. Ἡ μάχη ἐγίνε τὸ 1358. Μετὰ τὴν μάχη αὐτὴ ὁ Τόπιας ὠνομάστηκε βασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Ὁ δὲ Συμεὼν Οὐρῶς, ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐτοιμάζεται στὴν Καστοριά γιὰ νὰ ἀφαιρέσῃ τὴ Σερβία ἅπ' τὸν γυιὸ τοῦ Στέφανου Ντουσάν, κατέβηκε στὴ Θεσσαλία, τὴν κατέλαβε καὶ συνέχεια μῆκε στὴν Ἡπειρο, ποὺ οἱ κάτοικοί της τὸν δέχτηκαν μ' εὐχαρίστηση καὶ τοῦ παρέδωσαν ἀμαχητὶ τὴν Ἄρτα καὶ τ' ἄλλα φρούρια.

57. Τὸ χρυσοβούλλο αὐτὸ μελετήθηκε ἀπὸ πολλοὺς, γιὰτὶ μᾶς δίνει ζωντανὴ εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς μεσαιωνικῆς κατάστασης τῆς Ἡπείρου.

(μα) Ἦ Ἐπειδὴ ψήφῳ θεοῦ ἐπέστη ἔμπρησμός τῆ θεοσώτῳ πόλει Ἄρτης, καὶ τὰ ὠραία αὐτῆς, φεῦ κατέφαγε κατέφλεξε καὶ κατέφθειρεν αὐτῶν, πάντα, ὅσα κατεῖχεν ἀνέκαθεν χωρία καὶ δικαιώματα, διὰ τοῦτο ἀνέφερεν ὁ περιπόθητος καὶ γλυκύτατος πατὴρ καὶ σύντεκνος τῆς βασιλείας μου μέγας Κοντόσταυλος Κ. Ἰωάννης Τσάφας Οὐρσίνος Δούκας, ὡς ἵνα πορίσῃται καὶ ἀνακτηθῆ διὰ Χρυσοβούλλου αὐτῆς προστάγματος, εἰς ἐπανάκλησιν τῶν εὐθαρῶν αὐτοῦ Χρυσοβούλλων καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα εἶχεν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἁγίων βασιλέων καὶ δεσποτῶν ἐκείνων, ἀθθεντῶν καὶ προγόνων τῆς βασιλείας μου ἤγουν τὸ κάστρον τοὺς Ρωγούς μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς αὐτοῦ, ἧτοι ἀπὸ τὴν ἀκρᾶν τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἀπέσω, ἐρχόμενον εἰς τὴν Ἄμπραν καὶ εἰς τὸ Καρυδάκι καὶ εἰς τὸ Ἐζόμενον, καὶ εἰς τὸν Φανούτον, ἀκουμβίζονται εἰς τὴν Ἐμπερινήν, καὶ εἰς τῆς Εἰρήνης τὸ ξενοδοχεῖον καὶ εἰς τὰ Τρινόβιανα, καὶ τὴν Ζώρισταν καὶ εἰς τὸ Σειστρουῖνι, καὶ εἰς τὸν κακὸν τάφον, καὶ εἰς τὸ Γλυκὺ καὶ τὸν ποταμόν, καὶ εἰς τὸ Μαυρμάρι καὶ εἰς τὴν θάλασσαν ἀπέσω, μετὰ τῶν κτημάτων πάντων, καὶ δικαίων καὶ προνομίων τῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἐπικρατήσεως καὶ χώρας καὶ συνόρων τοῦ αὐτοῦ τόπου, καθὼς ἐδόθη τοῦτο συνορολογημένον πρὸς αὐτὸν διὰ Χρυσοβούλλου παρὰ τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαρίτου ἀθθέντου καὶ ἀδελφοῦ μου, τοῦ Βασιλέως ἐκείνου κυρίου Στεφάνου, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ὅσον κατέχει ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἄρτης μέχρι τοῦ νῦν. Ὡσαύτως τὴν Ἁγίαν Μαῦραν μετὰ τῆς Λευκάδος, τὴν Περστίαν ἐν τῷ θέματι Ξηρομέρου, μετὰ τοῦ Παραδείσου καὶ τῶν Ζαβεργῶν. Ὡσαύτως ἐν τῷ θέματι τῶν Ἰωαννίνων χωρία τὰ Σουδενά, τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω σὺν τῷ Τσερβάριν, καὶ τῶν Νεγκαράδων, καὶ τῶν Μανιάκην, τὸν Ριζὸν τὴν Γλίαν σὺν τῇ τῆς Βελίτζιος, σὺν τῇ τῶν Τσονοβαλασενάδων ἔτι καὶ ἐν θέματι τῆς Βαγενετίας χωρίον τὴν Σελιανήν, τοὺς Κονρτούς, τὸ Δοχώριον, τοὺς Βαριάδας σὺν τῇ τοῦ Βουδέσι τὸ στύλον τοῦ Ἐρημίτου μετὰ τοῦ Μαυροποταμοῦ, τὸν Πρινέα σὺν τῇ τοῦ Κακοῦ Πηλιοῦ καὶ τῆς Ἐγουμενίτζας, τοὺς Λουλιανούς, τοὺς Πιτζιούς, καθὼς δέδωκεν αὐτοὺς προῖκα πρὸς τὸν γαμβρόν αὐτοῦ τὸν πρωτοσπαθάριον καὶ τὸν Σωτήρα, καὶ τὴν Κιστέρναν καὶ τὴν Ἀρλίσαν, καὶ τὴν Νιστάν, τὴν Κωσῶβαν, τὴν Ποτρῶδαν καὶ τὴν Σφίναν σὺν τῇ .. τοὺς Γιαννιτζοπούλους, τὴν Φιάτζαν, καθὼς δέδωκεν αὐτὴν τῷ ἀνεπιθῷ αὐτοῦ κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Τσάφῳ Οὐρσίνῳ διὰ προνοίας καὶ τὴν Βράσπαν. Ἡ βασιλεία μου γοῦν τὴν αἰτήσιν αὐτοῦ οὐ παρείδεν, ἀλλὰ ἀποδεξαμένη ἀσμένως ταύτην τὸν παρόντα Χρυσοβόλλον ἐκχορηγεῖ καὶ βραβεύει αὐτῷ, δι' οὗ καὶ ἐχειθέλημα καὶ προστάζει καὶ διορίζεται, ἵνα ὁ εἰρημένος περιπόθητος γλυκύτατος πατὴρ καὶ σύντεκνος τῆς βασιλείας μου, Μέγας Κοντόσταυλος Κ. Ἰωάννης ὁ Τσάφας Οὐρσίνος Δούκας κατέχη καὶ ἐπικρατῆ καὶ νέμηται καὶ δεσπόζη τὰ ἄνωθεν εἰρημένα ἅπαντα τὰ τε κάστρα, καὶ τόπους καὶ περιοχάς, καὶ κτήματα, ἀνενοχλήτως πάντη καὶ ἀδιασειστως, ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπᾶστως κατὰ τελείαν αὐτοῦ κληρονομίαν καὶ δεσποτείαν καὶ κυρι-

τρύφας δὲ οὗτος καιρὸν τινα εἰς Ἄρταν, τοὺς Προκρίτους αὐτῆς φιλοδωρήσας καὶ φρουροὺς ἱκανοὺς καὶ Διοικητὰς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ, ἐπανῆλθεν εἰς Θεσσαλονικὴν ὑπερασπιζόμενος αὐτὴν κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Σέρβου Χλαπένου, τοῦ ἔδραν τῶν ἑαυτοῦ κατακτήσεων καταστήσαντος τὴν Βέρροϊαν. Ἀπασχολουμένου δὲ τούτου εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐπιτροπικῶς διοικουμένης τῆς Ἡπείρου καὶ Αἰτωλίας παρὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Θωμαΐδος, τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἐπιλαβόμενοι οἱ ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἡπείρῳ Ἀλβανοί, κατεκυρίευσαν διάφοροι, πολλὰς πόλεις τῆς Δεσποτείας, τὴν δὲ Ἄρταν καὶ Ρωγούς, μετὰ πενταετῆ Δεσποτείαν τοῦ Συμεῶν ἤρπασεν (58) ὁ Ἀλβανός.

11

Πέτρος Λειώσης ἐπονομαζόμενος, ἐν ἔτει 1365, τυραννικῶς (59) διοικῶν. Τούτου δὲ τυραννοῦντος, κατὰ τὸ ἔτος 1374, ἐνέσκηψεν τῇ πόλει τῆς Ἄρτης νόσος τις θανατηφόρος, ἧς μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, γέγονε θῦμα καὶ ὁ Τύραννος οὗτος μετὰ δεσποτείαν ἑτῶν ἑννέα. Γνωσθέντος δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ τότε δεσπότης τῶν περὶ τὸν Ἀχελῶν κειμένων χωρῶν, ἔδραμεν ἐν σπουδῇ καὶ κατακυριεύσας τὴν Ἄρταν καὶ τὰ περὶ αὐτῆς, κατέστη Δεσπότης.

12

Ἰωάννης Γ', Σπάθης (60) ἐπιλεγόμενος, ἐν ἔτει 1374, ἀνὴρ δραστήριος καὶ μέτοχος ἀρετῆς καὶ ἱκανῶν προτερημάτων, διὸ καὶ οἱ κάτοικοι ἦσαν λίαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ ἀξιοτήτος. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἔτος 1378, ὁ τότε

ὄντα αὐτός τε καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ τεχνησόμενοι παῖδες καὶ κληρονομοδιάδοχοι, ἔχειν τε ἐπ' ἀδείας ποιεῖν ἐπ' αὐτὰ εἰ τι ἄρα καὶ βούλοιοτο, ἤγουν, πωλεῖν, χαρίζειν, προικίζειν, ἀλλοτάτειν, θεοῖς ναοῖς ἀφιερῶν, καὶ πάντα ὅσα οἱ θεοὶ καὶ ἱεροὶ νόμοι, τοῖς ἀληθεῖσι καὶ εὐσεβεῖσι δεσπότησι, ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν πράττειν διακελεύονται καὶ ἵνα μὴ εὖρη τὸ σύνολόν τινα διενόχλησιν ἢ καταδυναστείαν ἐπὶ τῇ νομῇ καὶ περιοχῇ αὐτῶν, ἀλλὰ διαμένωσιν ἀνανόχλητα πάντα καὶ ἀδιάσειστα παρ' αὐτοῦ, τῇ δυνάμει καὶ ἐπιφανείᾳ τοῦ παρόντος χρυσοβούλου τῆς βασιλείας μου. Διατηρηθήσονται δὲ τὰ ἄνω εἰρημμένα ἅπαντα κάστρα καὶ ἀνενόχλητα ἀπὸ πάσης ἐπηρείας καὶ συζητήσεως, ἀπὸ τε ἀγγραφείας, παραγγραφείας, βιολογίας, καπνολογίας, πρεβένδας ζημίας, ψωμοζημίας, βελανιδίου πρινοκοκκίου καὶ πάσης ἄλλης τῆς οἰασθήποτε ἐπηρείας τῆς νῦν ἐνεργουμένης καὶ εἰς ὕστερον ἐπινοηθησομένης, καὶ οὐδεὶς τολμήσει τοῦ ἐμβαλεῖν ἐπ' αὐτὰ πόδα κακωτικόν, ἢ ἐπιζήμιον, ἀλλὰ πόρρω φεύξονται ἀπ' αὐτῶν, ὡς ἀπὸ καμίνου πυρός, καὶ ἵνα μὴ ἔχη κρίσιν μετὰ τινος ἐπ' αὐτῶν, κἂν ἔχη τις δίκαιον ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα κατέχη οὐτὰ χωρὶς κρίσεως καὶ ἀμφιβολίας, τῆς οἰασθήτινος. Τούτου γὰρ ἐγένετο καὶ ὁ παρῶν χρυσοβούλλος τῆς βασιλείας μου καὶ ἐπεδόθη τῷ προειρημένῳ περιποθῆτω καὶ γλυκυτάτῳ πατρὶ καὶ συντέκνῳ Αὐτῆς, μεγάλῳ κοντοσταύλῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τσάφα Δούκα τῷ Οὐρσίῳ καὶ πᾶσι τοῖς παισὶ καὶ κληρονομοδιάδοχοις αὐτοῦ εἰς ἀσφάλειαν καὶ δικαιοσύνην τήν γελοιῶνίζουσαν, ἀπολυθεὶς κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τῆς ἐνισταμένης τεσσαρεσκαίδεκάτης Ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξάκις χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ ἐννάτου ἔτους ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡμέτερον εὐσεβὲς καὶ θεοπρόβλητον ὑπεσημάνατο κράτος, ἡ Συμεῶν ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων καὶ Σέρβων ὁ Παλαιολόγος.

Ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τούτου πληροφοροῦμεθα τὴν ἐν ἔτει Α.Χ. 1361 ὑπάρξασαν ἐν Ἄρτῃ τρομερὰν καταστρεπτικὴν πυρκαϊάν καὶ συνάμα μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχόν ποτε χωραὶ τινες μὴ ὑπάρχουσαι ἤδη ἀλλ' ἀγνωστοὶ διατελοῦσαι.

58. Ὁ Ρωμανός κ' ὁ Ἀδαμαντίου ὑποστηρίζουν πῶς μόνος του ὁ Συμεῶν ἔδωκε τὴν Ἄρτα καὶ τοὺς Ρωμανοὺς στὸν Πέτρο Λειώση, τὴν δὲ Αἰτωλοακαρνανία στὸν Γκίνο Μπούα Σπάτα, πού ἀναγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχία του.

59. Ὁ Πέτρος Λειώσης ἐπιτέθηκε τὸ 1370—3 κατὰ τοῦ διοικητῆ τῶν Ἰωαννίνων Θεομᾶ Πρελούμπου καὶ τὸν ἔξαναγκάσε σὲ εἰρήνη. Τότε ἀρραβωνιάστηκε κ' ἡ κόρη τοῦ Πρελούμπου μετὰ τὸν Ἰωάννη, τὸν γιό τοῦ Λειώση.

60. Πρόκειται γιὰ τὸν Γκίνο Σπάτα, πού κατέλαβε τὴν Ἄρτα ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πέτρου Λειώση, ἀφοῦ ἔδωξε τὸν Ἰωάννη, γιό τοῦ Λειώση. Ὁ Σπάτας ἔκανε πολλὰς ἐκστρατείας κατὰ τοῦ Πρελούμπα, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτελέσματα. Τὸ 1378 ὁ Σπάτας κατέλαβε τὴ Νάυπακτο ἀπ' τοὺς Ἀνδεγαυοὺς.

διοικῶν τὰς δυτικὰς Ἰονίους νήσους μέγας Μαΐστορ ἢ Ἀρμωστής ⁽⁶¹⁾ συλλέξας στρατὸν ἀξιόμαχον, διαταγῇ τῆς βασιλείσσης τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννας τῆς Β', ὥρμησε κατὰ τῆς ἐπικρατείας τούτου, καταπονῶν διὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν τὴν Πρωτεύουσαν Ἄρταν, οὗτος τότε, λαβὼν καὶ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐπέπεσεν αἰφνιδίως καὶ ἀνδρείως κατὰ τῶν Ἰταλῶν, οὓς ἀμέσως ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, τοὺς πλείονας φονεύσας καὶ αἰχμαλωτίσας, σὺν οἷς καὶ τὸν μέγαν Μαΐστορα, τὴν αὐτὴν ἀνδρείαν ἐνεδείξατο, καὶ κατὰ τῆς ἐν ἔτει 1385 εἰσβολῆς τῶν Τούρκων ⁽⁶²⁾ προβάτων μέχρις ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἄρτης. Δ' ἀνύσας δὲ οὗτος κυβερνῶν ἐπαξίως τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ, μεταξὺ πολλῶν καὶ διαφόρων περιπετειῶν καὶ μαχῶν, ἔτη 22 καὶ ἐκ τοῦ βίου μεαφοιτήσας Ἀπριλίου 28, ⁽⁶³⁾ κατέλαβεν ἀμέσως τὴν Δεσποτείαν σὺν τῇ Πρωτεύουσῃ Ἄρτῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.

13

Σγοῦρος ἐν ἔτει 1400. ⁽⁶⁴⁾ Ἄλλὰ μετὰ μικρὸν, ἦτοι μῆνας τινὰς, βλάχος τις ἄρπαξ καὶ κάτοχος φρουρίων τινῶν καὶ χωρῶν Ἠπειρωτικῶν, ἐπιτεθεὶς μετὰ πολλῆς στρατιᾶς κατὰ τῆς Ἄρτης ἐδίωξεν ἐκεῖθεν τὸν Σγοῦρον καὶ κατακυριεύσας αὐτῆς ἀνεδείχθη υἰθαιρέτως Δεσπότης

14

Μπογκόης ἐν ἔτει 1400, ⁽⁶⁵⁾ ὃς δεσπόζων τυραννικῶς οὐδὲν μέσον κατὰ τῶν

61. Ὁ Μέγας Μάγιστρος τῶν ἰπποτικῶν τῆς Ρόδου Ἰωάννης *de Heredia* πολιόρκησε τὴν Ἄρτα τὸ 1379, ἀλλὰ ἔπεσε σὲ ἐνέδρα, συνελήφθη καὶ πωλήθη ἀπ' τὸν Σπάτα στούστουρκους.

62. Οἱ τούρκοι μ' ἐπικεφαλῆς τὸν *Demir Tash* ἔφτασαν ὡς ἔξω ἀπ' τὴν Ἄρτα καὶ ἄρπαξαν ὁμήρους ἀπ' τὸν πληθυσμὸν. Τότε ὁ Σπάτας πρότεινε στὸν Θωμᾶ Πρελοῦμπο νὰ συμμαχήσουν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὁ Θωμᾶς δὲν δέχτηκε. Στις 22—12—1384 ὁ Θωμᾶς Πρελοῦμπος δολοφονήθηκε καὶ ὁ Σπάτας ἔσπευσε νὰ καταλάβει τὰ Γιάννενα, ἀλλὰ δὲν τὰ κατάφερε. Ὁ Σπάτας τὸ 1389 ἔκανε νέα ἀπόπειρα νὰ πάρει τὰ Γιάννενα, ἀποκρούστηκε μόνον ὅταν ὁ νέος δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων Ἡσαῦ Βουονδελμόντης, σύζυγος τῆς χήρας τοῦ Θωμᾶ Πρελοῦμπου Μαρίας Ἀγγελίνας Παλαιολογίνας, πῆρε τούρκικη ἐνίσχυση.

Τὸ 1396, μετὰ τὸν θάνατο τῆς γυναίκας του, ὁ Ἡσαῦ παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Σπάτα. Ὁ γαμος αὐτὸς δὲν ἄρесе στοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἄρχισαν ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἠπείρου. Ἀλλὰ στὸν Δρίσκο νικήθηκαν ἀπ' τὸν Σπάτα. Λίγο ἀργότερα ὁ Ἡσαῦ πιάστηκε αἰχμάλωτος ἀπ' τὸν Γκιῶνη Ζενοβίση, σεβαστοκράτορα τοῦ Ἀργυροκάστρου, ἐλευθερώθηκε δεῦστερα ἀπὸ ἐπέμβαση τοῦ Μπαΐλου (ἄρχοντα) τῆς Κέρκυρας καὶ τοῦ Σπάτα καὶ γύρισε πρὸς τὸν πεθερὸ του τὸν Σπάτα, ὅπου ἔγινε θερμὰ δεκτός. Στις 28 Ἀπριλίου 1400, ὁ Ἡσαῦ ξαναμπῆκε στὰ Γιάννενα.

63 Ὁ συγγρ. λαθεμένα ἀναφέρει τὴν ἡμερομηνία τῆς εἰσόδου τοῦ Ἡσαῦ στὰ Γιάννενα γιὰ ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Σπάτα Ὁ Γκίνος Μπούας Σπάτας πέθανε στις 27 Ὀκτωβρίου 1400. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σπάτα τὸν τίτλο τοῦ δεσπότη καὶ τὴν Ἄρτα, πῆρε ὁ ἀδελφὸς του Μαυρίκιος Μπούας Σπάτας, ὁ δὲ νόθος γιὸς τοῦ Γκίνου Σπάτα Παῦλος Σπάτας πῆρε τὴ Ναύπακτο. Τὴ Ναύπακτο ὁ Παῦλος τὴν κράτησε μέχρι τὸ 1407, ὁπότε τὴν παράδωσε στοὺς Βενετούς.

64. Σγοῦρος λεγόταν ὁ Μαυρίκιος Μπούας Σπάτας.

65. Ἀπὸ τὸ 1400 μέχρι τὸ 1405 ἐπικρατεῖ σύγχυση καὶ ἀναρχία στὴν Ἠπειρο. Ὁ Ἡσαῦ Βουονδελμόντης πέθανε κατ' ἄλλους τὸ 1403 (Ἀδαμαντίου), κατ' ἄλλους τὸ 1408. Στὸ μεταξὺ ὁ διωγμένος ἀπ' τὸν Μπογκόη Μαυρίκιος ξαναπῆρε στὴν ἐξουσία του (1401) τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἠπείρου, μετὰ δὲ τὸν θάνατο τοῦ Ἡσαῦ κατέλαβε καὶ τὰ Γιάννενα. Οἱ Βενετοὶ ὑποστήριξαν τὸν Μαυρίκιο γιὰτὶ ἔβλεταν μὲ ἐχθρότητα τὴν πρόοδο τοῦ Καρόλου Δ' Τόκου, πὺ ἀπ' τὸ 1405 πῆρε στὴν ἐξουσία του ὅλη σχεδὸν τὴν Αἰτωλοακαρνανία καὶ προχώρησε μέχρι τὴν Ἄρτα.

ἀθλίων Ἀρταίων καταδυναστείας καὶ τυραννίας παρέλειψεν ἀνεφάρμοστον, πρὸς κόρον τῆς ἀπανθρώπου αὐτοῦ καρδίας. Ἐπὶ τέλους δὲ μὴ δυνηθέντες ὑπομῆναι οἱ τάλανες Ἡπειρώται καὶ Ἀκαρνάνες τὴν τούτου καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἀπάνθρωπον καταδυναστείαν, προσεκάλεσαν τὸν τότε Κόμητα τῶν Ἑπτανήσων, ἵνα ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῆς τυραννίας. Καὶ δὴ ὑποδεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν καὶ ὁμήσας κατὰ τῶν τυράννων, ἐπέτυχε συνδρομῇ τοῦ μετ' αὐτοῦ στρατοῦ καὶ τῇ βοήθειᾳ τῶν Ἑλλήνων, ἀποδιῶξαι σὺν ἄλλοις ἄρπαξι καὶ τυράννοις (66) καὶ τοῦτον, μετὰ τυραννίαν ἑτῶν πέντε, ἐδρεύσας εἰς Ἄρταν ἐν τίτῳ Δεσπότη. —

15

Κάρολος ὁ Α΄ ὁ τόκος (67) ἐπιλεγόμενος, ἐν ἔτει 1405, ὅστις ὄντως ἐκυβέρνα αὐτονόμως καὶ ἐπαξίως τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ συνέσεως ἐπαυξάνων τὴν φήμην καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν, διέχεεν εὐημερίαν ἐπὶ τοὺς ὑπηκόους, ἀγαπῶντας αὐτὸν καὶ σεβομένους, ἀναγνωρισθεὶς καὶ τῷ ἔτει 1411 καὶ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου νόμιμος Δεσπότης. Διανύσας δὲ οὕτω κυβερνῶν ἐπὶ ἔτεσιν εἴκοσι πέντε τὰς Ἡπειρωτικὰς χώρας, ἀπεβίωσεν εἰς Ἰωάννινα κατὰ Ἰούνιον (68)· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔσχε γνήσιον υἱόν, τοιούτους δὲ τρεῖς νόθους, Μέμνονα, Τύρνον καὶ Ἐρνέκον (69) ὀνομαζομένους, εἰς αὐτοὺς μὲν ἐκληροδότησε τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, εἰς δὲ τὸν υἱὸν τοῦ Δουκὸς τῆς Ζακύνθου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λεονάρδου καὶ γυναικάδελφον τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Παλαιολόγου Κωνσταντίνου κατέλιπε τὴν Ἡπειρον καὶ Ἀμφιλοχίαν.

16

Κάρολον Β΄ Τόκον (70) καὶ τοῦτον προσαγορευόμενον ἐν ἔτει 1430. Μετὰ

66. Γιὰ τὸν Νικηφόρο Β΄, τὸν Συμεῶν, τὸν Πέτρο Λειώση, τὸν Γκίνο Μπούα Σπάτα, τὸν Μαυρίκιο Σπάτα Σγοῦρο καὶ τὸν Μπογκόη, κοίταξε:

— *Acta et Dipl.* I. σ. 172, Γ' σ. 127.

— Κατακουζηνὸς Β' 32—33, 34—38, Γ' 1, 12, 89, Δ' 6, 19, 21, 22, 43.

— Γρηγορᾶς ΙΑ' 6, ΙΓ' 6, ΙΕ' 1, ΔΖ' 50.

— *Herzberg «Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart»*, τ. Β', σ. 515 (μετ. Καρολίδη).

— *Hof.* I. σ. 429, 446, 459, II. σ. 11, 102—6.

— Κομν. καὶ Πρόκλου (Ἑλλην. σ. 491—6, 504, 519).

— Γρατιανὸς Ζώρξης σ. 271.

— *Ambasciaria* 1542.

— *Mon. Hist. Hel.* II σ. 35.

— Ρωμανὸς ὁ π, σ. 139—60.

— Γ. Σωτηρίου «Τὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν, στὰ «Ἡπ. Χρ.» τ. Β', σ. 102.

— Ἀδαμυντίου. ὁ π, σ. 59—61.

67. Ὁ Κάρολος Α΄ βρισκόταν σὲ διαρκεῖς πολέμους μὲ τὸν Μαυρίκιο μέχρι τὸ 1418, ὅποτε ὁ Μαυρίκιος σκοτώθηκε. Τότε πιά ὁ Κάρολος γίνηκε κύριος ὅλης τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας καὶ πῆρε τὸν τίτλο τοῦ δεσπότη τῶν Ρωμαίων ἀπ' τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μανουήλ. Ἔτσι, ἰσχυρὸς πιά, διατήρησε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν στὴν Ἡπειρο. Τὴν ἑδρα του τὴν εἶχε ἄλλοτε στὴν Κεφαλλονιά, ἄλλοτε στὴν Ἄρτα καὶ Γιάννενα.

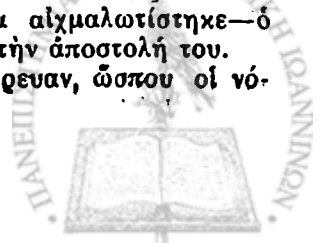
Ὁ Κάρολος Α΄ δὲν παράλειψε νὰ διατηρῆ καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς Φλωρεντινοὺς. Τὸ 1428 ἔστειλε πρεσβευτὴ τὸν Νικόλαο Μακιαβέλη κι' ἐπέτυχε νὰ ἐξασφαλίσῃ τῆς εὐχαριστίας καὶ τὴν ὑπόσχεση ὑποστήριξης ἀπὸ μέρους τῆς Φλωρεντίας, σὲ ὅ,τι τοῦ συμβῆ (κοίτ. Müller «*Doc. sulle città Toscane*» σ. 154).

68. Πέθανε στὰ Γιάννενα στὶς 4 Ἰουλίου 1429.

69. Κατὰ τὸν Χαλκοκονδύλη λεγόταν Μέμνονας, Τύρνος καὶ Ἡρακλῆς. (Κοίτ. Χαλκοκονδύλης Ε' σ. 237 ἔκδ. Βόννης). Ὑπῆρχαν ὁμως κι' ἄλλοι δυὸ νόθοι, ἀπ' τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας λεγόταν Ὁρλάνδος. Τοῦ ἄλλου εἶναι ἀγνωστο τὸ ὄνομα (κοίτ. *Hof.* 11. σ. 107).

70. Ὁ Κάρολος Β΄ ἦρθε σὲ προστριβὲς μὲ τὰ νόθα παιδιὰ τοῦ πατέρα του. Οἱ νόθοι ζήτησαν τὴν δαιτησίαν τοῦ τότε δεσπότη τοῦ Μυστρά Κωνσταντίνου, τοῦ ἀργότερα Κωνσταντίνου ΙΑ΄, ποὺ ἔπασε στὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπ' τοὺς τούρκους. Αὐτὸς ἔστειλε γιὰ δαιτητὴ τὸν γνωστὸ χρονογράφου Φραντζῆ, ἀλλὰ κόντὰ στὴ Λευκάδα αἰχμαλωτίστηκε—ὁ Φραντζῆς—ἀπὸ τοὺς Καταλάιους κι' ἔτσι δὲν μπόρεσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν του.

Τὰ πράγματα ἀνάμεσα στὸν Κάρολο Β΄ καὶ τοὺς νόθους χειροτέρευαν, ὥσπου οἱ νό-

δέ τινες μῆνας ἀπεστάλη ἐκ Θεσσαλονίκης, παρὰ τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν Ἀμουράτ τοῦ Β' ὁ Στρατάρχης Σινάν—Πασσάς, Σαραψίας ἐπονομαζόμενος, μετὰ μεγίστης στρατιᾶς πρὸς κυρίευσιν τῆς Ἠπείρου, συνεπεία ἰκεσιῶν τῶν εἰρημένων ἐξαδέλφων πρὸς τὸν Σουλτάνον ἐπὶ ἀποκαταστάσει αὐτῶν ἐν τῇ πατρικῇ ἐπικρατείᾳ. Παραδοθείσης δὲ τῆς Πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ἐν ἔτει 1431 κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον εἰς τὴν Σουλτανικὴν Κυριαρχίαν, αὐτοὶ μὲν ἐφανακίσθησαν, ἔμεινε δ' ὁ Κάρολος, δεσπότης ἐπὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν (71), ὑποχρεωθείς ἀποδιδόναι φόρον καὶ ἐμφανίζεσθαι πρὸς τὸν Σουλτάνον ἐν καιρῷ δέοντι, ὡς ὑποτελής. Τελευταῖον δὲ τοῦτου κυβερνήσαντος, ὡς ὑποτελοῦς Δεσπότης, ἔτη 19, κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιναύαρχου τοῦ Σουλτάνου Ἀμουράτ Β' Φαῆκ Πισσᾶ καὶ ἡ πόλις Ἄρτα (72) μεθ' ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Ἀμφιλοχίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, κατὰ τὸ ἔτος 1449 Μαρτίου 24 ἡμέρα Β' καὶ ἀποκατεστάθη Ἐπαρχία Ὀθωμανικῆ, ἐν Ἰωαννίνοις ἐδρευούσης Σατραπείας, ἐπωνομασθεῖσα Κάρολι, ἤτοι Ἐπικρατεία Ἰακάρου, οὕτω καλουμένη καὶ μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ δὲ Κάρολος ἐκδιωχθεὶς περιορίσθη εἰς μόνην διακατοχὴν τῶν νήσων Λευκάδος, Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, τελῶν φόρον δι' αὐτὰς πρὸς τὸν Σουλτάνον, καὶ τιλοφορούμενος «Κύριος τῆς Ἄρτης, Δουξ τῆς Λευκάδος καὶ κόμης Παλατίνος Κεφαλληνίας, Ἰθάκης καὶ Ζακύνθου», καὶ ἀποβιώσας μετὰ τὸ ἔτος 1460 (73).

Οὕτω δὲ κυριευθείσης τῆς Ἠπείρου (74) ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς δυναστείας, ὑπῆρξαν Τοπάρχαι ἐδρευόντες εἰς Ἰωάννινα καὶ ἔχοντες ὑποδιοικήσας ὑπαγομένους πρὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις Πόλεσιν (ἐκτὸς τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Τμήματος Βρύσεως) ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦδε οἱ ἐξῆς γνωστοὶ καὶ μνημονεύμενοι (75).

θοι ζήτησαν τὴ βίηθεια τῶν τούρκων. Οἱ τούρκοι, πού στο μεταξύ είχαν καταλάβει τὴ Θεσσαλονίκη, ἔστειλαν μεγάλες δυνάμεις κάτω ἀπ' τὴς διαταγὰς τοῦ Σινάν—Πασᾶ, πού ἀφοῦ πολιορκήσε τὰ Γιάννενα, τὰ κατέλαβε μετ' συνθήκη στίς 9 Ὀκτωβρίου 1430.

Γιὰ τὴν κατάληψη τῶν Γιαννίνων ἀπ' τὸν Σινάν—Πασᾶ κοίταξε:

—N. Ἑλληνομνήμονα, ΚΑ' σ. 343.

—K. Ἀμαντου «Οἱ Χριστ. καὶ ὁ ὄρισμός τοῦ Σινάν—Πασᾶ» στὰ «Ἠπ. Χρ.», τ. Γ' Ε', τχ. Γ' σ. 197—210

71. Γενικὰ γιὰ τοὺς Τόκους κοίταξε στὸ N. Ἑλληνομνήμονα: Τόμος Α' σ. 214, Β', σ. 440, Δ', σ. 418—24, 466, Ε', σ. 416. Γ', σ. 373, ΙΘ' σ. 248, Κ' σ. 8, 248—56. ΚΑ' σ. 124.

72. Ἡ κατάληψη τῆς Ἄρτης στίς 24 Μαρτίου 1449, μέρα Δευτέρα, ἐγίνε ὕστερα ἀπὸ συμφέρουσα γιὰ τοὺς Ἄρτινους συνθήκη. Γιὰ τὴ συνθήκη αὕτη κοίταξε παρακάτω Κεφ. ΚΔ' καὶ Κ. Βάγια «Ἐνθυμήσεις ἀπ' τὰ βιβλία τῶν μοναστηριῶν μας» στὸν «Ἐλ. Λόγος» Ἄρτης, ἀριθ. 1007 τῆς 26—9—1955.

73. Ὁ Κάρολος Β' πέθανε τὸ 1448 καὶ ἄφησε στὴν Ἄρτα τὴ χήρα του Ραμοντίνα καὶ ἐπιτροπεύει τὸν ἀνήλικο διάδοχο Λεονάρδο Γ', πού μετὰ τὴν παράδοση τῆς Ἄρτης κατέφυγε στὰ νησιά. Ἐσφαλμένα λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς γράφει πὼς ὁ Κάρολος Β' πέθανε τὸ 1460.

74. Γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ Ἠπειρο καὶ ἰδιαιτέρα γιὰ τὸ δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου, μέχρι τὴν τουρκικὴν κατάκτηση, δὲν ἔχει γραφῆ ὀλοκληρωμένη ἱστορία. Τὰ σπουδαιότερα, μέχρι σήμερον, σχετικὰ ἔργα, εἶναι:

—Μηλιαράκη «Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου» (1898) πού δυστυχῶς σταματᾶ στὸ θάνατο τοῦ Μιχαὴλ Β'.

—Ρωμανοῦ «περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου» (1895) πού δὲν πρόλαβε ὁ συγγραφεὺς νὰ τὸ ἐπιξεργαστεῖ.

—NICOL «Μεσαιωνικὴ Ἠπειρος—Δεσποτάτο» (1957, ἀγγλιστί).

Πολλὲς πληροφορίες βρίσκουμε στὴ «Χρονογραφία» τοῦ Ἀραβαντινοῦ (1856), στὴν «Ἱστορία τῆς Ἠπείρου» τοῦ Μέκιου (1909), στὸν Κίπερτ, τὸν Χόλφ, τὸν Χέρτισμπεργκ, τὸν Μύλερ τὸν Φινλεῦ, τὸν Παπαρηγόπουλο, τὸν Λάμπρο, τὸν Ὄστρογκόρσκυ κ.λ.π. Ἀπ' τοὺς παλαιοὺς πού γράφουν γιὰ τὸ δεσποτάτο ἀξίζει ν' ἀναφέρουμε τὸν Προκόπιο, τὸν Κων)νο Πορφυρογέννητο, τὴν Ἄννα Κομνηνὴ, τὸν Ἀκροπολίτη, τὸν Γρηγοροῦ, τὸν Καντακουζηνό, τὸν Παχυμέρη κ.λ.π.

75. Βρίσκουμε χωρὶς ἐνδιαφέρον τὸ παρακάτω κομμάτι τοῦ κεφαλαίου τοῦτου καὶ γι' αὐτὸ δὲν προβαίνουμε σὲ σχόλια. Ὅταν λέμε χωρὶς ἐνδιαφέρον, ἐννοοῦμε πὼς δὲν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἢ οἰκρὰ τῶν τούρκων τοπαρχῶν καὶ ὁ ἔλεγχος τῶν ὀνομάτων τους καὶ τῆς

Α. Λουφτί Πασσᾶς, ὁ ἐγείρας τοῦ Λυκοστόμου τὴν γέφυραν, ἐν ἔτει 1550 (οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως μέχρι αὐτοῦ ἄδηοι).

Β. Ζουλφικάρ—ἀγῶς ἀναγορευθεὶς τῷ ἔτει 1590 ἕως τοῦ 1600.

Γ. Ἀσλὴν Πασσᾶς Α. ὁ ἐκ Μονοδενδρίου τοῦ Ζαγορίου ὁρμώμενος ἐν ἔτει 1600 ἕως τοῦ 1612 (μβ')

Δ. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωαννίτου Ρετζέπ—ἀγῶς, ἀνώνυμος, ἐν ἔτει 1674 ἕως τοῦ 1670.

Ε. Ὁσμὴν—Πασσᾶς Α' ἐκ Παραμυθίας γαμβρὸς τοῦ ἀνωθεν ἐν ἔτει 1612 ἕως τοῦ ἔτους 1647.

ΣΤ. Μουσταφᾶ—Πασσᾶς Α' υἱὸς τοῦ Ἀσλὴν—Πασσᾶ ἐν ἔτει 1670 ἕως τοῦ ἔτους 1702.

Ζ. Ἀσλὴν Πασσᾶς Β' υἱὸς τούτου ἐν ἔτει 1702 ἕως τοῦ 1720.

Η. Χατζῆ Πασσᾶς Ἰωαννίτης, ὁ υἱὸς τούτου, ἐν ἔτει 1720 ἕως τοῦ 1736.

Θ. Ἀλῆ Πασσᾶς Α', ὁ ἀδελφὸς τούτου, ἐν ἔτει 1736 ἕως τοῦ 1739, ἀποθάνωντος τούτου τῷ 1739 διωρίσθησαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἑαυτῶν Πατρὸς ἀμφοτέρω οἱ αὐτοῦ υἱοὶ οἶον.

Ι. Σουλεϊμάνης Α' καὶ Χουσεϊνης ἐν ἔτει 1739 ἄχρι τοῦ 1740, πολλὰ δεινὰ ὑποστάσης τῆς Τοπαρχίας ἐν τῷ μικρῷ διαστήματι τῆς ἀνικάνου αὐτῶν κυβερνήσεως.

ΙΑ. Ἀχμέτ Πασσᾶς Β' ὁ υἱὸς τοῦ Β. Ἀσλὴν Πασσᾶ, ἐν ἔτει 1740 ἕως τοῦ 1748.

ΙΒ. Μουσταφᾶ Πασσᾶς Β', ὁ υἱὸς τούτου ἐν ἔτει 1748 ἕως τοῦ 1759.

ΙΓ. Σουλεϊμάν Πασσᾶς Β' ὁ ἐξ Ἀργυροκάστρου, τρισέγγονος Ἀσλὴν Πασσᾶ τοῦ Α', ἐν ἔτει 1759, ἀνὴρ δραστήριος καὶ ἀξίος, ἀλλὰ σκληροκάρδιος ὑπατεύσας δ' ἕως τοῦ 1762 ἔτους ἐξεβλήθη ἐπὶ ἀγωγῇ τῶν Ἰωαννιτῶν κατηγορηθεὶς ὡς τυραννικῶς καὶ αἰμοβόρος· μετὰ δὲ τῶν κατηγοριῶν ὑπῆρχε καὶ ἡ δολοφονία τοῦ Ζαγοριστοῦ Γεωργίου, καὶ τῶν εὐπαρείδων Ἰωαννιτῶν Ζῶη Χαραμῆ καὶ Μεσηνέζη.

ΙΔ. Καλιὸ Πασσᾶς υἱὸς τοῦ Χατζῆ Πασσᾶ ἐν ἔτει 1762 ἕως τοῦ 1775, ἀνὴρ ἡτυχώτερος φανείας καὶ ἡμερώτερος τοῦ προκατόχου· οὗτος ὀνομάζετο Μεχμέδ ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ ἐπεδόθη τὸ ὄνομα Καλός.

ΙΕ. Ἀλῆ Πασσᾶς Β' ὁ τούτου ἀδελφός, τῷ 1775 ἕως τοῦ 1778.

ΙΣΤ. Μπεκῆρ Πασσᾶς Α' ὁ ἀμφοτέρων ἐξ ἀδελφῶν καὶ υἱὸς τοῦ Μουσταφᾶ Μπέη ἐν ἔτει 1777 ἕως τοῦ 1780.

ΙΖ. Σουλεϊμάν Πασσᾶς Γ' ἀνεψιὸς τούτου ἐν ἔτει 1780 ἕως τοῦ ἔτους 1786.

ΙΗ. Ἀλιζότ—Πασσᾶς ὁ ἐξ Ἀργυροκάστρου (οὗ διςέγγονος ὁ εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν τὸ ἔτος 1859—70—71 ὑπάρξας διοικητῆς Τεμουρ Πασσᾶς) ἐν ἔτει 1786 ἕως τοῦ ἔτους 1778.

διάρχειας τῆς ἐξουσίας τους, ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν ἔχουν ἔδρα τὴν Ἄρτα, ἀλλὰ τὰ Γιάννενα. Μᾶς ἐνδιαφέρουν ὅμως τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας, στὴν Ἄρτα, καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλήπασα, πού τὰ ἐξετάζουμε στὰ παρακάτω κεφάλαια, μὲ τὴ σειρά πού καὶ ὁ συγγραφέας ἀκολουθεῖ.

(μβ) Ἐκ τῶν χριστιανῶν τοῦ παιδομαζώματος (Μαζγίδι) τοῦ ἔτους 1550 ὑπῆρχε καὶ ὁ περίφημος Ἀσλὴν Πασσᾶς, ὁρμώμενος ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ζαγορίου Μαναδενδρίου καλουμένου, ἀρχηγὸς ὑπάρξας τῶν ἐνδοξοτέρων Ὀθωμανικῶν οἰκογενειῶν τῶν Ἰωαννίνων καὶ Ἀργυροκάστρου, διαπρεπουσῶν ἄχρι τοῦδε. Περί τῆς ἀρταγῆς ταύτης ἀδεται ἕως τῆς σήμερον ἐν Ἠπειρῷ τὸ ἐπόμενον ἄσμα.

« Ἀναθεμά σε βασιλεῖα καὶ τρεῖς ἀνάθεμά σε.

Μὲ τὸ κακὸν ὅπ' ὠκαμες καὶ τὸ κακὸν πού κάμεις,

Στέλνεις δένεις τοὺς γέροντας, τοὺς πρώτους τοὺς παπάδες,

Νὰ μάσης παιδομάζωμα νὰ κάμης γενιτσάρους,

Κλαῖν οἱ γονεοὶ τὰ παιδιὰ καὶ ἡ ἀδελφαῖς τ' ἀδέλφια

Κλαίγω καὶ ἐγὼ καὶ καίγομαι καὶ ὅσφ ζῶ θὰ κλαίγω,

Πέροι πῆραν τὸν γιῶκα μου φέτο τὸν ἀδελφό μου.

ΙΘ. 'Αλῆ Πασσᾶς Γ' ὁ ἐκ Τεπελένης, ἐν ἔτει 1788 ἕως τοῦ ἔτους 1820. Οὗτος ἐνήργησε καὶ ἔλαβεν, ὡς προεῖρηται, τὸ Βοϊβυδαλῆκι τῆς Ἄρτης ἐν ἔτει 1796 καὶ ἔκτοτε ὑπέκειτο καὶ ἡ Ἐπαρχία αὕτη καὶ πᾶσα ἡ Ἀμφιλοχία (μέχρι τοῦ 1881 ὅτε ἀπεσπάρθη τῆς Ὀθωμανικῆς Δυναστείας ἢ Ἄρτα σὺν τῷ Τμήματι τῆς Βούσεως, τοῦ Ροδοβιζίου τῶν 23 χωρῶν τῶν Τζουμέρκων πρυστεθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν) τοῖς Τοπάρχαις τῶν Ἰωαννίνων.

Κ. Ἰσμαήλ Πασσᾶς Α' ὁ Πασόμπης ἐν ἔτει 1820, ἐξωρίσθη εἰς Διδυμότοιχον τῷ 1821.

ΚΑ. Ἰμέρ ἢ Ὀμέρ Πασσᾶς (μγ) ὁ Βρυώνης Σκιπετάρης ἐν ἔτει 1821 ἕως τοῦ 1825.

ΚΒ. Μεχμέδ Α' Ρεσίτ Πασσᾶς Κιουταχῆς ἐν ἔτει 1825 ἕως τοῦ 1829.

ΚΓ. Σελῆμ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1829 κατὰ Ἰούλιον ἕως τοῦ 1831 κατὰ Μάρτιον.

ΚΔ. Ἰμὶν Πασσᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ Μεχμέτ Ρεσίτ Πασσᾶ, ἐν ἔτει 1831 ἕως τοῦ 1833 κατ' Αὐγουστιον.

ΚΕ. Μαχμούτ Πασσᾶς, Σιτρούνης Βοσνίας, ἐν ἔτει, 1833 ἕως τοῦ 1836 ἀλοβιώσας.

ΚΣΤ. Ἰμὶν Πασσᾶς τὸ β', ἐν ἔτει 1836 ἕως τοῦ 1837. Τῷ 1836 κατὰ Φεβρουάριον, ὑπατεύοντος τοῦ εἰρημένου Ἰμὶν Πασσᾶ τὸ β' εἰσῆλθεν εἰς Ἄρταν Ὀθωμανικὸς τακτικὸς στρατός, (Νιζάμι) ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ὑπάτου.

ΚΖ. Μουσταφᾶ Πασσᾶς γ', ὁ Σιρ Κιατίλης, ἐν ἔτει 1837. (ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἐμαρτύρησεν ὁ νέος Μάρτυς Γεώργιος εἰς Ἰωάννινα) ἕως τοῦ 1840.

ΚΗ. Σαῖτ Πασσᾶς, ἐν ἔτει 1840 Μαΐου 8 διοικητῆς Βιδύνης, ἕως Δεκεμβρίου 4 τοῦ ἰδίου ἔτους.

ΚΘ. Νουρῆ Ὀσμάν Πασσᾶς β' ἐν ἔτει 1840 ἕως τοῦ 1844.

Λ. Χοσρέφ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1844 Μαρτίου 5 ἐκ Σαμοκοβίου, ἕως τοῦ 1845 Ὀκτωβρίου 20.

ΛΑ. Φαρήκ Ζηᾶ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1845 ἕως τοῦ 1846.

ΛΒ. Κιθρ Χαβούζ Πασσᾶς α' ὁ ἀλοϊθωρος ἐν ἔτει 1846 ἕως τοῦ 1847.

ΛΓ. Χαβούζ Πασσᾶς β' ὁ Κιρκάσιος ἐν ἔτει 1847, ἐφ' οὗ συνέβη ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιόνη Λέκκα ἕως τοῦ 1848.

ΛΔ. Ἰζέτ Πασσᾶς, ἐν ἔτει 1848 Ἀπριλίου 27 ἕως τοῦ 1848 Ὀκτωβρίου 8.

ΛΕ. Μπεκῆρ β', Ρουσιέμ Πασσᾶς, ἐν ἔτει 1848 ἕως τοῦ 1849.

ΛΣΤ. Ἰσμαήλ Πασσᾶς β', ἔγγονος τοῦ Τεπελενιώτου Ἀλῆ Πασσᾶ, ἐν ἔτει 1849 ἕως 1851.

ΛΖ. Ἀλῆ Ριζᾶ Πασσᾶς δ', ἐν ἔτει 1851 ἕως τοῦ 1853.

ΛΗ. Σαλήκ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1853 ἕως τοῦ 1854.

ΛΘ. Πεπέ (ἰσχνόφωνος) Μεχμέτ Πασσᾶς β' ἐν ἔτει 1854 ἕως 1855.

Μ. Ριφᾶτ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1855 ἕως τοῦ ἔτους 1857.

ΜΑ. Χουσι Πασσᾶς Πελοποννήσιος τὸ α' ἐν ἔτει 1857—1858.

ΜΒ. Ἀκῆρ Πασσᾶς Γκέκας ἐν ἔτει 1858 ἕως τοῦ 1862.

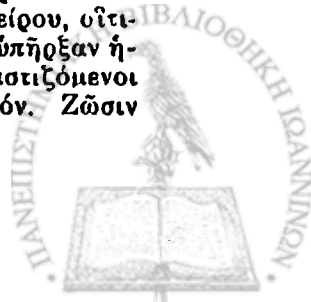
ΜΓ. Χουσι Πασσᾶς, τὸ β' ἐν ἔτει 1862 ἕως τοῦ ἔτους 1863.

ΜΔ. Δεοβίς Πασσᾶς, ἐν ἔτει 1863 ἕως τοῦ ἔτους 1864.

ΜΕ. Ἀχμέδ Πασσᾶς β' Καΐσερλης, 1864 ἕως τοῦ 1867.

ΜΣΤ. Ἐτέμ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1867 ἕως τοῦ 1868.

(μγ) Ὁ Ἰμέρ ἢ Ὀμέρ Πασσᾶς Σκιπετάρης, κατήγετο ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν Βαρῶνων Παλαιολόγων ἐπικαλουμένων Βρυωνῶν ἐπὶ Ρογέρου Βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ Ἠπείρου, οἵτινες, ὅτε οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλασαν καὶ κατέχον ἀλληλοδιαδόχως τὴν νέαν Ἠπείρον, ὑπῆρξαν ἡγεμόνες τῆς Μουζακίας, μετὰ δὲ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ἡγεμονείας αὐτῶν, καταμαστιζόμενοι ὑπὸ τῶν κατακτητῶν οἱ ἀπόγονοι, ἐβιάσθησαν ἵνα ἐναγκαλισθῶσι τὸν Ἰσλαμισμόν. Ζῶσιν εἰσέτι ἀπόγονοι αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, ὁ ἄλλοτε Καϊμακάμ ἐν Ἄρτῃ.

ΜΖ. 'Αχμέδ Ρασήμ Πασσᾶς γ', ἀρνησίθρησκος, Βασίλειος πρότερον καλούμενος καὶ σπουδάσας εἰς Ἑλλάδα, ἐν ἔτει 1868 ἕως τοῦ 1871 κατὰ Ἀπρίλιον.

ΜΗ. Ρεούφ Πασσᾶς Κιρκάσιος Ἀπιπασαζαδῆς ἐν ἔτει 1871 ἕως ἀρχῆς Μαΐου ἡμέρας 15.

ΜΘ. Σαφὲτ Πασσᾶς Ρεϊζης τοῦ Δάρι Σουρᾶ ἐν ἔτει 1871 κατὰ Νοέμβριον.

Ν. Ρεδίφ Πασσᾶς ἐν ἔτει 1872 μῆνας ἕξ κατὰ Μάιον.

ΝΑ. Διβιτοῦ Ἰσμαήλ Πασσᾶς γ' ἐκ Σκουτάρεως τῆς Ἀλβανίας, ἐν ἔτει 1873 Μαΐου 5 ἕως μέσα Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀποβιώσας εἰς Ἰωάννινα.

ΝΒ. Μουσταφᾶ Ἀσῆμ Πασσᾶς δ', ἐν ἔτει 1873 περὶ τὸ μέσον τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου, Κρής τὴν παιρίδα μῆνας δέκα.

ΝΓ. Ἀχμέτ δ', Τσεβδὲτ Πασσᾶς πρῶην ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργὸς Ὀκτωβρίου 22, 1874, μῆνας 8 σχεδόν.

ΝΔ. Ἀκῆφ Πασσᾶς τὸ β' ἐν ἔτει 1875 Ἰουνίου 1, Γκέγκας τὸ γένος.

ΝΕ. Χουσι Πασσᾶς τὸ γ' 1875 Δεκεμβρίου 31 ἀποβιώσας εἰς Ἰωάννινα.

ΝΣΤ. Ἀβδῆ Πασσᾶς Κιρκάσιος 1877 κατὰ Ἰούνιον, μῆνα ἕνα.

ΝΖ. Ναζήφ Πασσᾶς Κιρκάσιος 1877 Ἰούλιον ἔτος ἕν.

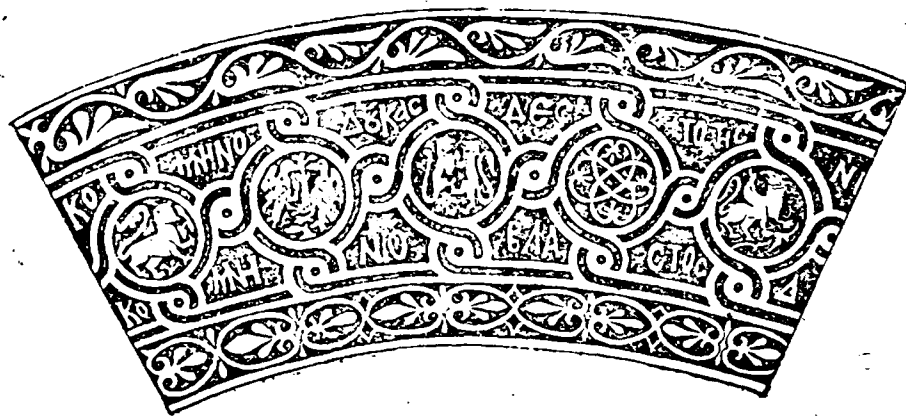
ΝΗ. Ἀχμέδ Ρασήμ τὸ β' Κιρκάσιος 1878 ἔτη δύο.

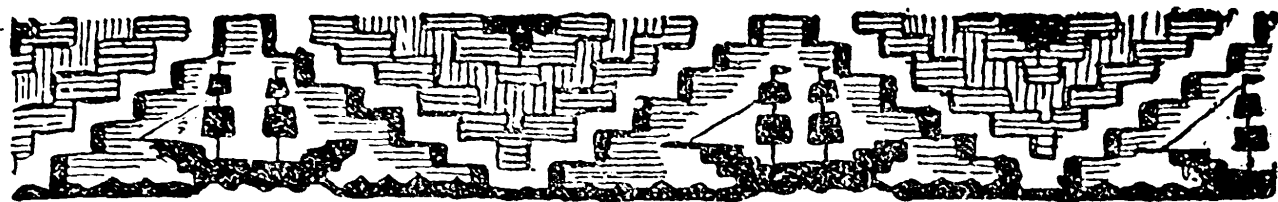
ΝΘ. Μουσταφᾶ Ἀσῆμ τὸ β' 1880 Ἀπριλίου 13.

Τούτου ὑπαιτεύοντος ἐγένετο, ὡς προείρηται, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑλλ. Στρατοῦ κατάληψις τοῦ α' διαμερίσματος τῆς Ἀσῆς, Ραδοβισιδίου καὶ Τζουμέρκων κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου 1881.

Ξ. Στρατάρχης Ἰζὲτ Πασσᾶς 1883 κατὰ Μάρτιον.

(Συνεχίζεται)

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΙΝΑ ΔΟΥΚΑΙΝΑ

(Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΜΙΑΣ ΗΠΕΙΡΩΤΟΠΟΥΛΑΣ ΠΡΙΓΚΙΠΕΣΣΑΣ)

(Ίστορικό αφήγημα)

1 Μαμφρέδος και Έλενη

Στις δύο Ίουνίου του 1259 ημέρα Παρασκευή, στην παραθαλάσσια πολιτεία του Τράνι, λίγο πιο βορρινά από το Μπάρι, άραζαν όχι ως γαλέρες, που άποτελοῦσαν τή συνοδεία της Πριγκιπέσσας Έλένης, μιας από τις δύο θυγατέρες του Μιχαλάτση, όπως χαϊδευτικά ονομάτιζαν τότε το Μιχαήλ το Β΄. Δεσπότη του Δεσποτάτου της Ηλείου, απ' τή γενιά των Άγγέλων Δουκιδων.

Άπό τις περιόδους αυτές χώρες του Δεσποτάτου, έρχόταν τότε ή Έλενη, στις επίσης περιόδους χώρες του Βασιληά Μαμφρέδου με τον όποιο ήταν άραβωνισμένη, για να κάνουν εκεί τους γάμους τους.

Η Έλενη, ή αν δεκαεφτά χρονών ονομαστή για τις χάρες της και για τή φρονιμάδα της, είχε λυγερή κορμοστασιά, ασύγκριτη όμορφάδα ήταν γλυκειά, σεμνή και καταδεχτική, εύγενική με όλους, και πιο πολύ με τους ανθρώπους του λαού.

Στο γαμήλιο αυτό ταξίδι, συνοδευόταν από πολλούς Βαρώνους και Δέσποινες, τόσο από το Βασίλειο του Μαμφρέδου, όσο κι από το Δεσποτάτο.

Ο Μαμφρέδος, «ξανθός και ώραιος και με θωριά χαριτωμένη», όπως τον περιγράφει ο Ντάντε στο «Καθαρήριό» του, ήταν χήρος από τή πρώτη γυναίκα του Βεατρίκη, θυγατέρα του Κόμητα Άμεδαου της Σαβόιας, και δέκα χρόνια μεγαλύτερος από τή γλυκειά Έλενη.

Ήταν Γερμανός, από τή Δυναστεία των

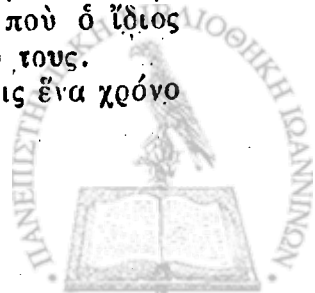
Χόχενστάουφεν, γιός του Φρειδερίκου του Γ΄ Βασιληά της Σικελίας κι Έρουσαλήμ, Δούκα της Σουηβίας, Αυτοκράτορα των «Ρωμαίων», και της Μλιάνκα Λάντσια.

Είχε αυτός, περισσότερο από τ' άλλα του άδέρφια κληρονομήσει τις άρετές του πατέρα του: Ήταν γενναίος και μυαλωμένος είχε τήν τέχνη να τρεβάη επάνω του τή συμπάθεια, να γοιτεύη τις ψυχές, και να κυβερνάη ανθρώπους. Ίλιποτικός, εύγενικός, με λεπτούς τρόπους, αγαπούσε τα γράμματα και τις καλές τέχνες, κι ήταν, για αυτή του τήν κλίση, ακόμα πιο γοιτευτικός.

Τραγουδοῦσε ώραία. Τροβαδούρος ο ίδιος στην ψυχή, ήταν ταυ όχρονα και ποιητής, γιός αυτός βασιληά και βασιληάς ο ίδιος, και σύνθετε μόνος του τραγούδια, αλλά και τον άχο τους, και τα τραγουδοῦσε έπειτα στους δρόμους της Βαρλέττα, προάστειου του Τράνι, όπου πήγαινε, όταν αισθανόταν τήν ανάγκη να ξεκουραστή από τις εκστρατείες.

Τήν ημέρα, γυμναζόταν στο κοντάρι, στην ίππασία, στο τρέξιμο, στ' άρματα, κι ώργάνωνε μεγάλα κυνήγια με σκυλιά και γεράκια. Το βράδυ έπειτα, λάβαινε μέρος σε μεγαλόπρεπους χορούς, στους όποιους συμμετείχαν όλες οι ώραίες της Άύλης και της πόλης, και με τήν εύθυμη συντροφιά του, γυρνούσε κατόπι στους δρόμους της Βαρλέττας, τραγουδώντας με τήν ώραία του φωνή γλυκύτατα στορμπούτι, που ο ίδιος είχε συνθέσει, στίχους κι άχο τους.

Είχε σ εφθή βασιληάς, μόλις ένα χρόνο προητέρα.

Ὁ Μαμφρέδος, ἦταν, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ καταγωγή Γερμανός· ἡ μάνα του ὅμως ἦταν Ἰταλίδα. Κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἦταν Ἰταλὸς στὴν ψυχὴ καὶ τὴ σκέψη· γι' αὐτό, καὶ τὸ νιόπιο στοιχεῖο στὴν Ἰταλία, τὸν ἀγαποῦσε πολὺ. Κι' ἔτσι πολὺ ἀγάπησε καὶ τὴν Ἑλένη.

Καθὼς ἡ γαλέρα μέσα στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ κόρη, πλησίασε στὸ λιμάνι κι' ἀποβιβάστηκε, ὁ Μαμφρέδος πὺν τὴν περίμενε, τὴν ἀγκάλιασε μὲ λαχτάρα καὶ στοργή, καὶ τὴ φίλησε κατόπι, γύρισε μαζὴ τῆς ὅλη τὴν πολιτεία. Κι' ὁ κόσμος πὺν εἶχε κατακλύσει, σὲ πικνὲς μάζες, τοὺς δρόμους τοῦ Τράνι, συνωθόνταν μὲ περιέργεια καὶ συμπάθεια γιὰ τοὺς ἰδοῦν, νὰ τοὺς χαροῦν, νὰ τοὺς καμαρώσουν καὶ νὰ τοὺς ἐπευφημήσουν.

Ὑστερα ὁ Μαμφρέδος, ὠδήγησε τὴν Ἑλένη στὸ Φρούριο ὅπου ἔγινε ὁ γάμος, καὶ δόθηκαν κατόπι ἐκεῖ μεγάλες γιορτὲς καὶ συναυλιές· τὸ βράδυ, ἔγιναν στὴν πόλη τόσες φωταυσιές, καὶ κρημάστηκαν στίς ἐξώθυρες τῶν σπιτιῶν τόσα πολλὰ φανάρια, πὺν θ' ἄλεγε κανένας πὺς ἦταν μέρα.

Ἐγιναν πολλὲς γιορτὲς, καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες πόλεις τῆς Ἐπικράτειας τοῦ Μαμφρέδου καὶ στὸ Μάρι, ἱππικοὶ ἀγῶνες.

Ἡ νεαρὴ νύφη, ἔκανε πολὺ καλὴ ἐντύπωση· ἦταν εὐπαρουσίαστη, εἶχε πολὺ καλοὺς τρόπους, κι' ἦταν ὡμορφότερη ἀπὸ τὴν πρώτη γυναῖκα τοῦ Μαμφρέδου, τὴ Βεατρίκη.

Ὁ Μαμφρέδος ὅμως, ἦταν γιὸς τοῦ Αὐτοκράτορα Φρειδερίκου τοῦ Β', κι' αὐτὸς ὁ τελευταῖος, ἦταν ἕγγονος τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Α', τοῦ Μπαρμπαρόσσα.

Ὁ πατέρας τοῦ Μαμφρέδου, κι' ὅλοι οἱ κατακτητὲς τῆς Ἰταλίας, Αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, δὲ βρισκόταν ποτὲ σὲ ἀγαθὲς σχέσεις μὲ τὸν Πάπα. Καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἀνατολῆς, πὺν τὴν κατεῖχαν οἱ Φράγκοι, τὸν συμμαθοῦσαν.

Ὁ Φρειδερίκος ὁ Β', εἶχε συνάψει συμμαχίας μὲ τὸν Αὐτοκράτορα Θεόδωρο Ἀγγελό Κομνηνό, πὺν εἶχε τώρα τὴν ἔδρα του στὴ Σαλονίκη· εἶχε στενὲς σχέσεις μὲ τὸ Δεσπότη τῆς Νίκαιας, καὶ κρατοῦσε ἀ'λληλογραφία, καὶ μὲ τὸν πατέρα

τῆς Ἑλένης. Κι' ὁ Πάππας, πὺν εἶχε τόσο πολὺ ἀγωνιστὴ γιὰ νὰ πάρη κά'ου ἀπὸ τὴν πνευματικὴ του ἐξουσία, τοὺς ὀρθόδοξους τοῦ Βυζαντίου, ἦταν τώρα γεμάτος λύσσα, καὶ ἐναντίον τους, καὶ ἐναντίον τοῦ Φρειδερίκου:

Ὅταν λοιπὸν ὁ γυὸς τοῦ Μαμφρέδου εἶχε, πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνον στεφθεῖ βασιλεῆς τῆς Σικελίας, ὁ Πάππας, ὄχι μόνον δὲν τὸν ἀνεγνώρισε—καὶ τότε καὶ ποτὲ ἀργότερα—ἀλλὰ δυὸ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο, ἔξαπόλυσε ἐναντίον του φοβερὸν ἀφορισμό, μὲ τὸν ὁποῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, τὸν ἀπογύμνωσε κι' ἀπ' τὴν ἡγεμονία τοῦ Τάραντα, τὴν ὁποία ὁ Μαμφρέδος, εἶχε κληρονομικὴ ἀπ' τὸν πατέρα του.

Ἐτσι ὁ Πάππας, μποροῦσε, ἂν καὶ ὅταν ἤθελε, νὰ θεωρήσῃ ἄκυρο τὸ γάμο, πὺν ἔγινε χωρὶς τὴν εὐλογία του καὶ μετὰ τὸν ἀφορισμό του, καὶ τὰ παιδιά πὺν θὰ γεννιόταν, νόθα.

2. Μιχαλάτσης καὶ Μαμφρέδος

Ὁ πατέρας τῆς Ἑλένης, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι εἶξερε τὸν ἀφορισμό πὺν εἶχε ἔξαπολύσει ὁ Πάππας ἐναντίον τοῦ μέλλοντος γαμπροῦ του.

Μὰ πρῶτα πὺν, οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὸ συνοικέσιο, εἶχαν ἀρχίσει. πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν ἀφορισμό, πὺν τὴ ματαίωσή του πιθανότατα εἶχε γιὰ κυριώτερο σκοπὸ του: Ἐπειτα, ὁ Μιχαλάτσης, ἔλπιζε πὺν θὰ μποροῦσε νὰ μαλακώσῃ τὸν Πάππα, καὶ νὰ τὸν πείσῃ ν' ἀνακαλέσῃ τὴν ἀφοριστικὴ του πράξη.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ γάμος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἡπειρώτισσα βασιλοπούλα γινόταν Βασίλισσα τῆς Σικελίας καὶ Πριγκίπισσα τῆς Καπούης, ὁ τόσο ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς ταρσιαστός, ἐξυτηρετοῦσε τὰ συμφέροντα, τόσο τοῦ Γερμανοῦ βασιλεῆ τῆς Σικελίας, ὅσο καὶ τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου.

Ὁ Μαμφρέδος, ἔπαιρνε γιὰ προῖκα τὸ Δυρράχιο, τὴν Αὐλῶνα καὶ τὰ Βελέγραδα (τὸ σημερινὸ Μπεράτι), καθὼς καὶ τὸ ὀχυρότατο Κάστρο Κάννινα, καὶ τὴν Κέρκυρα.

Τὰ πρῶτα τρία ἀπ' αὐτά, ὁ Μαμφρέδος, τὰ εἶχε κηδίας στὴν κατοχὴ του, ἔχον-

τάς τα καταλάβει, ἔδῳ καὶ δυὸ σχεδὸν χρόνια. Ἡ Κέρκυρα καὶ τὰ Κάνινα (κοντὰ στὴν Αὐλῶνα), τοῦ ἦταν ἐπίσης πολὺ χρήσιμα, κι' ἀπὸ δυὸ πλευρῆς:

Τὰ στοιχεῖα, νιόπια ἢ ξένα πού εἶχαν πάρει μέρος στὴ μακροχρόνια διαμάχη μεταξὺ Πάππα καὶ κατόχων τῆς χώρας Γερμανῶν, εἶχαν διαιρεθῆ σὲ δυὸ ἀντίπολες μερίδες, — τὶς γνωστῆς στὴν ἱστορία μὲ τὰ ὀνόματα Γουέλφοι καὶ Γιμπελίνοι. Οἱ Γουέλφοι, τὸ κόμμα τοῦ Πάππα, ἦταν πολὺ ἰσχυροὶ στὴν Ἰταλία. Ἄν λοιπὸν τύχαινε καὶ τὰ πράγματα ἔπαιρ ἀν᾿ ἄσχημη τροπὴ γιὰ τὸ Μαμφρέδο, ἢ Κέρκυρα καὶ τὰ Κάνινα, ἦταν γι' αὐτὸν ἓνα ἰσχυρὸ καὶ σίγουρο καταφύγιο. Ἄν πάλι τὰ πράγματα, τοῦροχόταν εὐνοϊκά, οἱ δυὸ αὐτῆς βάσεις, σὰ δυὸ ὄχυρά προγεφυρώματα, ἀνοίγαν τὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀνατολή. Καὶ ἰδῆναι ὅλων τῶν βασιληάδων τῆς Δύσης τοὺς καιροὺς ἐκείνους — ἀλλὰ κι' ἀργότερα — ἦταν τὸ Βυζάντιο κι' ἡ Αὐτοκρατορία.

Ὅπως ὅμως κι' ἂν εἶχε τὸ πρᾶγμα, μὲ τὸ συνοικέσιον αὐτό, ὁ Μαμφρέδος, συγγενεὸς στενά μὲ τὸν Δεσπότη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Δεσποτάτου, πού μόνο αὐτὸ ἀπ' ὅλα τὰλλα βυζαντινά, εἶχε διομασθῆ Δεσποτάτο τῆς Ἑλλάδας: Ὁ πεθερὸς του, εἶχε μεγάλη δύναμη καὶ αἰγλή κρατοῦσε σὲ σεβασμὸ ἐχτροῦς καὶ φίλους τὸ κράτος του, ἄκμαζε ἐσωτερικά συντηροῦσε μεγάλους στρατούς, κι' εἶχε στολίσει τὸ Δεσποτάτο, στὴν Ἄρτα κι' ἄλλοῦ, μὲ μεγάλα ἔργα.

Ἀπὸ τὸ μέρος τώρα τοῦ Μιχαλάτση, τὸ συνοικέσιον αὐτὸ ἦταν, τὸ ἴδιο, ὅσο γιὰ τὸν Μαμφρέδο, συμφεροναικό.

Ἐδῳ καὶ δυὸ χρόνια, ἡ γυναῖκα τοῦ Μιχαλάτση, εἶχε βρεθῆ στὴν ἀνάγκη νὰ παραχωρήσῃ στὸν Δεσπότη τοῦ Δεσποτάτου τῆς Νίκαιας, Θεόδωρο Β', τὸ Λάσκαρι, τὰ Σέρβια καὶ τὸ Δυρράχιο, καθὼς καὶ μερικῆς ἄλλης ὄχυρῆς θέσεις. Ὁ Λάσκαρις, τρωγὸταν σὰν ἡ γάτα καὶ τὸ ποντίκι μὲ τὸν Μιχαλάτση. Τὸ Βυζαντινὸ Κράτος, τὸ κρατοῦσαν ἀκόμα οἱ Φράγκοι κι' οἱ δυὸ αὐτοὶ Δεσπότες, ὄνειρευόν ἂν, ὁ καθένας γιὰ λογαριασμό του, τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Πόλης καὶ τὴν ἀνάρρησή του στὸν Αὐτοκρατορικὸ Θρόνον.

Ὁ Μιχαήλ, στὴν περίπτωση αὐτῆ, προποιεῖτο ὅτι συγκατένευσε σὲ παραχωρήσεις πού ἔκανε στὸ Λάσκαρι ἢ γυναῖκα του.

Στὰ φανερά, ἔκανε τὴν πολιτικὴν του. Στὰ κρυφὰ ὅμως, συνδαύλιζε τὴν ἐπανάσταση στὰ μέρη ἐκεῖνα, τὰ κατοικημένα ἀπὸ φυλῆς πολεμικῆς καὶ δυσχειραγώγητες.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ροβέρτου Γουὶσκάρδου καὶ τοῦ γιοῦ του Βαίμουνδου, πού στὰ 1082 εἶχε καταλάβει καὶ τὰ Γιάνινα, τὸ μάτι τους ἦταν σὲ ἀντικρουμένη ἢ πειρώτικες ἀκτῆς, κι' ὄνειρευόταν ὅλοι τους, Αὐτοκρατορίες, Βυζάντια, Ἀνατολή.

Ὁ Μαμφρέδος, εἶχε τότε ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὶς ἀντιζηλίους τῶν δύο Δεσποτῶν. Εἶναι μήπως τόσο δύσκολο, ν᾿ ἀχθῆ σὲ μιὰ ξένη χώρα, μερικὸς φίλους, πού τάχα ἀπὸ μέρους τοῦ Λαοῦ, νὰ σὲ καλέσουν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν διασαλευμένη σ' αὐτῆ τάξῃ καὶ εἰρήνῃ, πού οἱ νόμιμοι κυρίαρχοι δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τὶς ἐπιβάλλουν; Κι' ὁ Μαμφρέδος, μὲ τὸ πρόσχημα αὐτό, εἶχε καταλάβει τὴν Ἡπειρωτικὴ ἐκεῖνη παραλία καὶ τὰ ὄχυρά πού ἀναφέραμε πρὸ πάνου.

Ὁ Μιχαήλ λοιπὸν, δίνοντας προῖκα στὸ Μαμφρέδο αὐτῆς τῆς χώρας, πρῶτα - πρῶτα ἔκανε γαμπρὸ του ἓναν περιήλιο βασιληᾶ μὲ τόσες χάρες ἔπειτα, χτυποῦσε ἄσχημα τὸν ἀνταγωνιστὴν τοῦ Δεσπότη τῆς Νίκαιας, πού μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τὸν ξερορίζωνε ἀπὸ κείνες τὶς περιοχῆς. Στὸ τέλος δὲ τῆς γραφῆς, τακτοποιοῦσε θανμάσια καὶ μιὰ τόσο μεροδεμμένη γι' αὐτὸν ὑπόθεση, κατὰ τὸν πρὸ ἐπιθυμητὸ τρόπο.

Κι' ἀπάνου σ' ὅλα, μὲ τὸ συνοικέσιον αὐτό, μεγάλωναν κι' οἱ δυὸ τους, Μαμφρέδος καὶ Μιχαήλ, ὕλικά καὶ ἠθικά.

Ἡ Ἑλένη κι' ὁ Μαμφρέδος, ἔζησαν ἔτσι ἑπτὰ χρόνια, κι' ἀπὸ τὸ γάμο αὐτὸ γεννήθηκαν τέσσερα παιδιά. Ἐνα κορίτσι: ἡ Βεατρίκη, μὲ τὸ ὄνομα τῆς πρώτης γυναῖκας τοῦ Μαμφρέδου καὶ τρία ἀγόρια: ὁ Ἐρρίκος, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πάππου τοῦ Μαμφρέδου ὁ Φρειδερίκος, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του, κι' ὁ ὑστερότοκος Ἀγγελῖνος, ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα τῆς Ἑλένης.

Ἐζησαν τόσο εὐτυχισμένοι, ὅσο αὐτὸ δίνεται στὸν ἄνθρωπο ὅμως, ὁ οὐρανὸς τῆς

εὐτυχίας τους, ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅπως εἶδαμε, δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀνέφελος.

Καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλα, ἓνα βαρὺ σύνεφο σκίαζε ριγηλὰ τὸν ἥλιο τῆς χαρᾶς τους.

Ὁ Πάππας.

3. Πάππας καὶ Μαμφρέδος

Ἡ παπλικὴ ἐξουσία, εἶχεν ὁμῶσει τὸν ὄλεθρο τοῦ Μαμφρέδου.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ πού—στὰ 1154—ὁ προσπάππος τοῦ Μαμφρέδου, Γερμανὸς Αὐτοκράτορας Φρειδερίκος Μπαρμπάρσσας, περνώντας στὸ Μπρέννερ τὶς Ἀλπεις, μὴκε σὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο, γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ στοὺς φεουδάρχες τῆς τῆ θέλησὶς του, κηρύχθηκε καὶ συνεχίστηκε, ἴσαμε τὴν ἐποχὴ σὴν ὁποία τώρα βρισκόμαστε, ἀμείλικτος ὁ πόλεμος, ἀνάμεσα, ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά, τὸν ἀγέρωχο κι' ἀφάνταστα ὠμὸ γερμανικὸ δεσποτισμὸ, πὸν ἐννοῦσε νὰ νὰ κυριαρχήσῃ σὲ ὅλη τὴν Ἰταλία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἐξουσία τοῦ Πάππα πὸν μὲ πείσμα κι' ἀκατάβῃητη δραστηριότητα, ἀγωνιζόταν νὰ κρατήσῃ, ἀπάνου ἀπ' τοῦ ὁποιοῦδῆποτε τὴν κοσμικὴ ἐξουσία, ἀμείωτη καὶ κυριαρχικὴ τὴν πνευματικὴ του ἐπιβολή, σὰν ἀντιπρόσωπος πὸν ἦταν τοῦ Χριστοῦ σὴν γῆς.

Χωρὶς ἀνάπαυλα καὶ οἶκτο, μὲ παλλίροιοις κι' ἀμπώτιδες, νίκες, καὶ ἤττες, δηώσεις καὶ πρωτοφανεῖς καταστροφές, ἐκπατρισμούς, φυγές, ἀφορισμούς καὶ κατατρεγμούς, πὸν σημαδεύουν τόσο ἐντοια μιὰ περίοδο ἑκατὸ χρόνιων, συνεχίζεται ἀδιάκοπος ὁ πόλεμος ἀνάμεσα Γουέλφων, ὁπαδῶν τοῦ Πάππα καὶ τῶν ἀντίπαλῶν τους Γιββελίνων. Γιὰ τοὺς καθολικοὺς Ἀρχηγούς, ἦταν τώρα ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου ὁ ἀφανισμὸς τῆς δυναστείας τῶν Χόχενστάουφεν, τῆς ὁποίας τωρ νὸς—καὶ ἀλλοίμονο! προτελευταῖος—ἐκπρόσωπος ἦταν ὁ Μαμφρέδος.

Ἐνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἐπεισόδια τῆς διαμάχης αὐτῆς, εἶναι καὶ τὰ πιὸ κάτω πὸν ἀφοροῦν τὴν ἱστορία μας:

Ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κορράδου τοῦ Δ', ἀδελφοῦ τοῦ Μαμφρέδου, ὁ τότε Πάππας Ἰννοκέντιος, εἶχε προχειρίσει βασιληᾶ τῆς Σικελίας, ἓναν Ἀγγλο Πρίγκηπα, κι' ἔκανε κι' ὁ ἴδιος τὴν εἴσοδό του σὴν Νεάπολη.

Τὸν ἴδιο ὁμως χρόνος, πεθαίνει ὁ Ἰννοκέντιος. Κι' ὁ Μαμφρέδος, μὲ τὴ βοήθεια τῶν Σαρακηνῶν του, ἀνακαταλαμβάνει τὴ Νεάπολη, καὶ χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τοῦ νέου Πάππα, στέφεται ὅπως εἶπαμε βασιληᾶς τῆς Σικελίας. Ὁ διάδοχος τότε τοῦ Ἰννοκέντιου Πάππας Ἀλέξανδρος ὁ Δ', χαρακτηρίζει τὸ Μαμφρέδο «διώκτη τῆς Ἐκκλησίας» καί, ὅπως εἶδαμε, τὸν ἀφορίζει.

Ὁ πεθερὸς τοῦ Μαμφρέδου, προσπάθησε ἀργότερα πάρα πολὺ νὰ τὸν συμφιλίωσῃ μὲ τὸν Πάππα· κι' ὁ ἴδιος ἀκόμα ὁ Μαμφρέδος τὸ ἐπεδίωξε αὐτὸ ἀκατάπαντα. Ὁ Πάππας ὁμως, σὰν πρωταρχικὸ ὄρο τῆς συμφιλίωσης, ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Μαμφρέδο νὰ διώξῃ ἀπ' ὅλη τὴ χώρα τοὺς πιστοὺς του Σαρακηνούς· κι' αὐτὸ, δὲν τὸ δεχόταν, φυσικὰ, ὁ τελευταῖος.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο βρισκόταν τὰ πράγματα, ὅταν πέθανε—στὰ 1261—ὁ φιλειρηνικὸς Ἀλέξανδρος, καὶ τὸν διαδέχτηκε σὸν Παπλικὸ Ἐθρόνο, ὁ γάλλος Οὐβρινὸς ὁ Δ'. Ἐνεργητικὸς αὐτὸς καὶ πολεμικὸς, ἀποφασίζει νὰ βάλῃ τέρομα στοὺς ἀγῶνες ἀνάμεσα Παπλικῆς ἐξουσίας καὶ Χόχενστάουφεν, σὸ πρόσωπο τοῦ ἀγέρωχου αὐτοῦ Γερμανοῦ, πὸν ἀποτολμᾷ νὰ περιφρονῇ καὶ νὰ καταπατῇ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια» καὶ τὸ κῆρος τῆς Παπλικῆς ἐξουσίας.

Καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ, ὁ Ἀλέξανδρος, χρίζει βασιληᾶ τῆς Σικελίας, τὸ φιλόδοξο Κάρολο τὸν Ἀνζιού, ἀδερφὸ τοῦ βασιληᾶ τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ Ἁγίου. Ὁ ἀγῶνας τότε ἀνάμεσα, Γιββελίνων καὶ Γουέλφων ἀπὸ τῆ μιὰ, Μαμφρέδου καὶ Πάππα-Καρόλου ἀπὸ τὴν ἄλλη, φτάνει σὸ ὀξυτερό του σημεῖο.

Γιὰ τὸ Μαμφρέδο τώρα, ἔν ὑπάρχουν παρὰ δυὸ μονάχα δρόμοι: Νὰ προσκυνήσῃ, ἢ νὰ πολεμήσῃ· καὶ προτιμᾷ τὸ δεύτερο.

Στὶς 26 Φλεβάρη τοῦ 1266 ὁ Μαμφρέδος, νικεῖται ἀπὸ τὸν Κάρολο, ἐκεῖ κοντὰ σὸ Μπενεβέντο, σκοτώνεται, κι' ἐπειδὴ ἦταν ἀφορισμένος, τὸ σῶμά του πὸν ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά του, σκεπάστηκε ἐκεῖ πὸν ἔπεσε, μ' ἓνα μεγὰ ὄσωρό ἀπὸ πέτρες.

Ἔτσι ὁ Κάρολος, «καταλαμβάνει, ἐκείνου τοῦ πανουκλιασμένου ἀνθρώπου ὅλο τὸ βασίλειο, τὸ σαπισμένο σῶμα, τὴ γυναῖκα, τὰ παιδιά καὶ τοὺς θησαυροὺς», ὅπως στὶς 8 Μαΐου 1266, π'ηροφορεῖ ὁ Πάππας Κλήμης τὸν Καρδινάλιο τοῦ Ἀντιριάνο, στὴν Ἀγγλία.

Ὁ τρόπος μὲ τὸ ὁποῖο ἐνταφιάστηκε ὁ Μαρμφρέδος, φάνηκε σιὸν τελευταῖο αὐτὸ Πάππα πολὺ ιμμητικός· κι' ὅταν τὸν πληροφορήθηκε, διέταξε νὰ ξεθάψουν τὸ σῶμα καὶ νὰ τὸ πετάξουν ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ κράτους, στὴ διάκριση τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων.

Ἔτσι ἐξῆσε κι' ἔτσι πέθανε ὁ ὠραῖος καὶ χαίθρος Μαρμφρέδος, ὁ ἄντρας τῆς γλυκειᾶς Ἑλένης, ἡ ὁποία τοῦ εἶχε δώσει γιὰ προῖκα τὸ Δυρράχιο, τὴν Αὐλῶνα, τὰ Βελέγραδα, τὴν Κέρκυρα καὶ τὰ Κάνινα, καὶ πού τὴν ἔμενε μόνη κι' ἀπροστάτευτη σὲ ξένο τόπο, αὐτὴ καὶ τὰ παιδιά της, πού, πρὸ παντὸς! τ' ἀγόρια, εἶχαν τὸ δυστύχημα νὰ εἶναι οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ βυσιλιᾶ τῆς Σικελίας, Δούκα τῆς Ἀπουλίας καὶ Πρίγκηπα τῆς Καπούης.

Στὸ μεταξύ, εἶχαν ἀλλάξει τὰ πράγματα, καὶ γιὰ τὸν πεθερὸ τοῦ Μαρμφρέδου.

Στὰ 1259, ὅταν δηλ. εἶχε παντρεύσει τὴν Ἑλένη, ὁ Μιχαὴλ σιτη γμένος στὴ συνδρομή, τόσο τοῦ Μαρμφρέδου, ὅσο καὶ τοῦ ἄλλου γαμπροῦ Γουλιέλμου τοῦ Βιλλαρδουίνου Πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας, εἶχε τόσο ἰσχυροποιηθῆ, πού ὁ συνώνυμός του Μιχαὴλ Παλαιολόγος δεσπότης τότε τῆς Νικαίας, ἔστειλε ἐναντίον του τὸν ἀδελφὸ του Ἰωάννη, μὲ ἰσχυρὲς δυνάμεις. Στὴν περίστασι αὐτῇ, τρεῖς χιλιάδες Γερμανοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τετρακόσιοι «ἰππότες, ὅπλοις ἐχυροῖς κατάφρακτοι καὶ ὑψαύχεσιν ἵπποις καὶ ἀγερώχοις ἐπικείμενοι», ὅλοι διαλεχτοί, εἶχαν σταλῆ ἀπὸ τὸ Μαρμφρέδο γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν πεθερὸ του. Στὴ σύγκρουσι ὅμως πού ἀκολούθησε, τὴ γνωστὴ ὡς μάχη Πελαγονίας, ὁ Μιχαὴλ κι' οἱ Φράγκοι σύμμαχοί του κατατροπώθηκαν.

Ὁ Μιχαὴλ μὲλα ταῦτα, ἔξακολούθησε νὰ ἄρχῃ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, πολεμούμενος ὅμως ἀκατάπανστα ἀπὸ τὴν Κων(σταντι)πολη,

πού στὸ μεταξύ, εἶχε ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τοὺς Φράγκους. Τελικὰ ἐν τούτοις βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῆ στὸ Μιχαὴλ Παλαιολόγο. Καὶ στὰ 1265, ἕνα· δηλ. χρόνο πρὶν ὁ Μαρμφρέδος δώσει τὴν τελευταία του μάχη, ὁ Μιχαὴλ εἶχε νὰ ἀναγκαστεῖ νὰ παραχωρήσῃ στὸν Παλαιολόγο καὶ τὰ Γιάννινα.

Παρ' ὅλες ὅμως αὐτὲς τὶς ἀτυχίες, στὴ μοιραία γιὰ τὸ Μαρμφρέδο μάχη, εἶχαν μαζή τιν πολεμῆση Κουμάνοι καὶ ἄλλοι Ἡπειρώτες, ἀπὸ κείνους πού ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατὸ τοῦ Μιχαήλ.

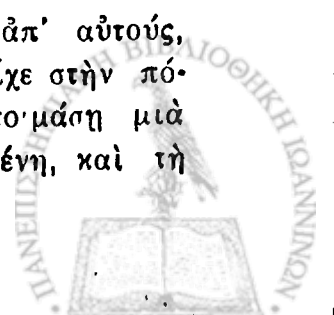
Ὁ φιλόδοξος ἔτσι Κάρολος Ἀντζιοῦ, κυριάρχησε στὶς χώρες τοῦ Μαρμφρέδου καὶ μὲ τοὺς «ἀκατανομάσιου κτηνωδίας» γάλλους του, ἐγίνε «ἀληθῆς συμφορὰ» γιὰ τὴ χώρα ἡ ὁποία εἶχε τόσο ἀγαπήσει τὸ Μαρμφρέδο, ἀλλὰ καὶ τὴ γυναῖκα του.

4. Ἑλένη καὶ Κάρολος

Ἡ Ἑλένη, στὸν καιρὸ τῆς μάχης τοῦ Μπενεβέντο κατὰ τὴν ὁποία σκοώθηκε ὁ ἄντρας της (κι' ὅπου παλαιὰ εἶχε νικηθῆ ὁ Ἡπειρώτης Πύρρος), βρισκόταν μὲ τὰ παιδιά της στὴ Νοκερία, «ὑπὸ τὴν πιστὴν φύλαξιν» τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλης, περιμένοντας μὲ ἀγωνία τὴν ἐκβυσί της. Ὅταν ἔμαθε τὴ θλίβερὴ εἶδησι, παρὰ λίγο νὰ πέσῃ νεκρὴ ἀπὸ τὴ λύπη της, γράφει τὸ Χρονικὸ τῆς ἐποχῆς. Οἱ βαρῶνοι καὶ οἱ αὐλικοί, τώρα πού εἶχε σβύσει ὁ Μαρμφρέδος, τῆς γύρισαν τὶς πλάτες. Τὸ μεγαλύτερο παιδί της, ἡ'αν τότε πέντε χρονῶν καὶ ἡ Ἑλένη, δὲν εἴξερε τί νὰ κάμῃ καὶ πῶς νὰ φυλαχθῆ.

Ἦταν τώρα μόνη καὶ ἀπροστάτευτη, βουτηγμένη στὴ θλίψη καὶ τὴν ἀπόγνωσι.

Μέσα μὲλα ταῦτα στὴ γενικὴ ἐγκατάλειψη, βρέθηκαν καὶ δυὸ καλοὶ ἄνθρωποι, πού συγκινήθηκαν ἀπὸ τὴ θλίβερὴ τύχη τῆς νεαρότατης γυναίκας, τὴν ἐμψύχωσαν, καὶ τὴ συμβούλευσαν νὰ φύγῃ γιὰ τὴν Τράνα· κι' ἀπὸ κεῖ ἔπειτα, νὰ βρῆ πλοῖο καὶ νὰ περάσῃ στὴν Ἡπειρο. Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς, ἔγραψε σὲ κάποιον φίλο πού εἶχε στὴν πόλη ἐκεῖνη, νὰ ἔξη μυστικὰ ἐτομάσῃ μιὰ γαλέρα, περιμένοντας τὴν Ἑλένη, καὶ τὴ

νύχτα τῆς 3ης τοῦ Μάρτη τοῦ 1266, ἔφταναν ὅλοι ἐκεῖ.

Ἀπὸ τὴν πατρίδα της ὅμως τὴν Ἑλένη, τὴ χωρίζει ἡ θάλασσα· κι' αὐτὴ, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη «ἐμαίνετο ἀπὸ τρικυμία, ποὺ τὴν προκαλοῦσε ἀντίθειος σφοδρὸς αἴεμος» κι' ὥσπου νὰ ἡσυχάσουν τὰ νερά, ἡ Ἑλένη μὲ τὰ παιδιὰ της, μπῆκαν κρυφὰ στὸ Κάστρο τῆς Τράνα, μέσα στὸ ὁποῖο τὴ δέχτηκε ὁ Φρούραρχός του, καὶ μάλιστα πολὺ φιλόφρονα.

Ὁ Πάππας ὅμως, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ξεσηκώσῃ τὸ λαὸ τῆς Νότιας Ἰταλίας ἐναντίον τοῦ Μαμφρέδου, εἶχε ἐξαπολύσῃ στὶς χῶρες τοῦ βασιλείου μεταμφιεσμένους μοναχοὺς, ποὺ ἔμαθαν τὴν παρουσία τῆς Ἑλένης καὶ τῶν παιδιῶν της στὸ Κάστρο. Ἀμέσως παρουσιάστηκαν στὸ Διοικητὴ του, καὶ τοῦ πρότειναν νὰ κρατήσῃ αἰχμαλώτους αὐτοὺς ποὺ φιλοξενοῦσε καὶ θάχε πολλὰ ἀμοιβὰς ἀπὸ τὸν Κάρολο, τὸ νικητὴ τοῦ Μαμφρέδου.

Καὶ πόση αἰνυλῆ!

Ἐδῶ, ἡ θάλασσα, ἀρνήθηκε τὴ σωτηρία στὴν Ἠπειρώτισσα Πριγκιπέσσα· στὴ Νοκερία, ἀπ' ὅπου ἔφυγε κρυφὰ, ἀκριβῶς γιὰ νὰ σωθῆ, οἱ Σαρακηνοί, ποὺ ἦταν τόσο ἀφωσιωμένοι στὸν ἄτυχο κι' ἄξιο καλλίτερης τύχης ἀρχηγό τους Μαμφρέδο, εἶχαν ἐτοιμαστῆ γιὰ ἀντίσταση. Ὁ Κάρολος τοὺς πολιορκήσε, ἀλλὰ ἐπέτυχαν νὰ συνθηκολογήσουν μὲ ἔντιμους ὅρους καὶ πολλὰ προνόμια.

Ἄν ἡ Ἑλένη εἶχε μείνει μαζὶ τους, θὰ πάθαινε πολὺ λιγότερα ἀπ' ὅσα ἔπαθε ὕστερα ἀπὸ τὴ φυγὴ της γιὰ τὸ Τράνι.

Μ' αὐτὸ ἦταν τὸ γραφτὸ της!...

Ἡ θλιβερὴ ἱστορία πλησιάζει πρὸς τὸ τέλος της.

Τρεῖς μόλις μέρες μετὰ τὴν ἀφίξή της στὸ Τράνι, ἡ Ἑλένη καὶ τὰ παιδιὰ της, παραδόθηκαν στοὺς ἀντρες τοῦ Καρόλου, καὶ νύχτα «ἀπήχθησαν, οὐδεὶς γινώσκει εἰς ποῖον μέρος», γράφει ὁ χρονογράφος. Τόσο δὲ ἐξακολουθοῦσαν οἱ Ἰταλοὶ νὰ συμπανοῦν τὸ Μαμφρέδο καὶ τὴ γυναῖκα του, ὥστε ὁ χρονογράφος, ἀποκαλεῖ τὸ Διοικητὴ

τοῦ Φρουρίου «προδότην» γι' αὐτὴ του τὴν πράξη.

Ἡ φήμη ὅμως αὐτὴ τῆς μεταφορᾶς τῶν αἰχμαλώτων ἀπὸ τὸ Τράνι, δὲν ἦταν ἀληθινὴ παρὰ μονάχα γιὰ τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλένης, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὴ χώρισε ὁ Κάρολος, καὶ ποὺ φυλακίστηκαν, μὲ κάθε μυστικότητα στὸ Φρούριο τῆς Σάντα Μαρία ντελ Μόντε. Ἡ Ἑλένη, ἔμεινε φυλακισμένη στὸ Τράνι· διέδωσαν ὅμως ὅτι τοὺς εἶχαν πάρει ὅλους ἀπὸ κεῖ, πρῶτα, γιὰτὶ δὲν ἤθελαν νὰ γίνῃ γνωστὸ, ὅτι χώρισαν μιὰ μητέρα, ἀπὸ τὰ τόσα νήπια παιδιὰ της, καὶ δεύτερο, γιὰ ν' ἀποκρύψουν τὴν παρουσία τῆς Ἑλένης στὸ Τράνι. Οἱ Γιβελλίνοι τῆς πόλης αὐτῆς, μποροῦσε νὰ κάνουν ἀκόπειρα νὰ τὴν ἀπελευθερώσουν· κι' ὁ πατέρας τῆς Ἑλένης, μαζὶ μὲ τὸν τολμηρὸ του Ναύαρχο Κιάρδο, μποροῦσαν νὰ ἐπιχειρήσουν κανένα πραξικόπημα.

Γύρω ὅμως ἀπὸ τὴ φυλακισμένη Ἠπειρωτοπούλα Πριγκιπέσσα, ἄρχισε νὰ πλέκται καινούργια περιπέτεια.

Τὸν Ἰούνιο ἢ τὸν Αὐγουστο τῆς ἰδίας χρονιάς, ὁ Κάρολος, τὴν κάλεσε στὸ Λάγκο Πιεζόλε, ποὺ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς συνειδησμένους τόπους ἀνάπαυσης τοῦ Μαμφρέδου, καὶ τῆς ζήτησε νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὰ προικῶν δικαιώματά της ἀπ' ὅσα στὶς Ἠπειρωτικὲς περιοχές, μ' ἀντάλλαγμα τὴν προσωπικὴ τῆς ἐλευθερία. Ἡ Ἑλένη, δὲ θὰ δίσταζε καθόλου νὰ θυσιάσῃ τὴν προικὰ της. Φιάνει μονάχα νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ τὰ παιδιὰ της. Αὐτὰ ὅμως ἦσαν οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ Μαμφρέδου, κι' ἔπρεπε νὰ λησμονηθοῦν ὁλότελα.

Ὁ Κάρολος, ἀρνήθηκε νὰ τὸ δεχθῆ, κι' ἔστειλε τὴν Ἑλένη στὴ Νοκερία, ὅπου φυλακίστηκε γιὰ νὰ μὴ ξανοβγῆ ποτέ.

Γιὰ τὰ παιδιὰ της, ποὺ ἦταν ἄλλοι, ὅπως εἶδαμε, φυλακισμένα, ὁ Κάρολος, ἔφερε ἀπὸ τὸ Ἀντζιουτικὸ τοῦ Γάλλο ἀξιωματικὸ καὶ πιστοῦς του γάλλους στρατιῶτες γιὰ τὴ φρουρῆσή τους.

Στὸ μεταξὺ, ἔντινες γινόταν προσπάθειες, νὰ τακτοποιηθῆ «πολιτικὰ» ἡ «ὑπόθεση» Ἑλένης. Καθένας τους, γιὰ δικούς του βέβαια λόγους καὶ σκοποὺς, ὁ Πάππας,

ὁ πατέρας τῆς Ἑλένης, ὁ Κάρολος, πρωτοστατοῦσαν στὴ σύναψη καινούργιου συνοικέσιου τῆς Ἑλένης, μὲ τὸν Ἑρρίκο τῆς Καστίλλιας, τρίτοτοκο γιὸ τοῦ βασιλεῦς Φερδινάνδου Γ' τοῦ Ἁγίου, καὶ ἀδερφὸ τοῦ βασιλεῦς Ἀλφόνσου τοῦ Ι'.

Ὁ Κάρολος, μετὰ τὴν νίκη του, ἄρχισε καὶ αὐτὸς νὰ ὀνειρεύεται τὴν ἀνάκτηση τῆς Φράγκικης Αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινούπολης Ὁ Μιχαήλ, δὲ μπορούσε νὰ ἀνεχθῆ τὴν ἐπικράτηση τοῦ συνώνυμου του Παλαιολόγου στὴν Πόλη, καὶ ἤθελε ταυτόχρονα νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν κόρη του. Ὁ Πάππας, δὲ μπορούσε παρὰ νὰ εὐλογῆσῃ μὲ τὴν καρδιά του ἓνα τέτοιο συνοικέσιο. Ὁ Ἑρρίκος, ἀτρόμητος πολεμιστὴς, εἶχε καὶ τὰ χρειαζόμενα γιὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτῆς χρήματα.

«Ἡ Ὁρθοδοξία ἔτσι θὰ ἐξηλείφετο, καὶ ὁ Χριστιανικὸς κόσμος ὀριστικῶς πλέον θὰ συνηνοῦτο ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς Ρώμης». Αὐτὸ ἦταν τὸ σχέδιο τῶν Λατίνων, πού τὸ βοηθοῦσε καὶ ὁ δυστυχισμένος Μιχαήλ, περισσότερο πιστεύουμε ἀπὸ πόνον γιὰ τὴν κόρη του καὶ τοὺς ἐγγόνους του.

Ἡ Ἑλένη ὅμως δὲν ὑπόκυψε.

Εἶχε βαθειὰ ἀγαπήσει τὸν ὠραῖο καὶ ξανθὸ Μαρφρέδο· ἡ μητέρα τῆς ἦταν μιὰ βαθειὰ Ὁρθόδοξη Χριστιανή, ἡ καιόπι Θεοδώρα ἡ Ἁγία. Ἀγαποῦσε πολὺ τὰ παιδιά τῆς· ἦταν βαθειὰ ποτισμένη μὲ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς φυλῆς καὶ τῆς γεννιᾶς τῆς· καὶ ὁ Ἑρρίκος, ἦταν ἓνας ἄπιστος καὶ δόλιος, διεφθαρμένος καὶ βδελυρὸς.

Οὔτε ἀπειλές, οὔτε βία· οὔτε συμβουλές, οὔτε ἀναλογισμὸς τῆς φριβερῆς τύχης πού τὴν περίμενε, καὶ αὐτὴ καὶ τὰ παιδιά τῆς, μπόρεσαν νὰ τὴ μεταπέσουν νὰ δεχθῆ τὸ μισητὸ συνοικέσιο.

Καὶ τὸ ποσὸ πού ὁ σκληρὸς Κάρολος εἶχε διαθέσει γιὰ ἔξοδα τῆς πρώην κυρίαρχου τῆς Σικελίας, ἦταν μονάχα σαράντα οὐγγιᾶς χρυσάφι· 2768 δηλ. χρυσῆς δραχμῆς τὸ χρῶνον.

5. Οἱ τελευταῖοι τῶν Χοχενστάουφεν

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μαρφρέδου, προσκλήθηκε ἀπὸ τοὺς Γιβελίνους τῆς Ἰταλίας, γιὰ ν' ἀνακτήσῃ ἀπὸ τὸν Κάρολο Ἀντζιού

τὸ Θρόνο τῆς Σικελίας, ὁ ἀνεψιὸς του, καὶ τελευταῖος τῶν Χοχενστάουφεν, Κορραδίνος, Δούκας τῆς Σουηβίας, σὰ νόμιμος κληρονόμος του. Πέρασε τότε αὐτὸς τὴν Ἄλπειν, μὲ δέκα χιλιάδες ἄνδρες. Στὴ μάχη ὁμοῦ τοῦ Ταλλιακότσο, οἱ Γιβελίνοι, νικήθηκαν κατὰ κράτος, ὁ Κορραδίνος αἰχμαλωτίστηκε, παραδόθηκε σὶ τὸν Κάρολο, καὶ σὲ ἡλικία δεκαῆξ χρονῶν, κατατομήθηκε μαζὴ μὲ τὸ φίλο του Φίλιππο, Δούκα τῆς Αὐστρίας. Πολλὰ γερμανικὰ δραματικὰ ἔργα καὶ ποιήματα, ἔχουν γιὰ θέμα τοὺς τὸν τραγικὸ αὐτὸ θάνατο.

Οἱ Χοχενστάουφεν, εἶχαν πιά ἐξουθενωθῆ. Κι' ἀπ' αὐτοὺς τώρα, δὲν εἶχαν ἀπομείνει, παρὰ μονάχα τὰ παιδιά τοῦ Μαρφρέδου, ἐγκάθειρκα καὶ αὐτὰ σὲ μιὰ φρικτὴ φυλακῆ, πού κανένας δὲν τὴν εἴξερε.

Ἡ Ἑλένη, μόνη πιά καὶ ἐγκαταλειμμένη, πέθανε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1271, καὶ τὴν ἴδια χρονιά, πέθανε καὶ ὁ πατέρας τῆς.

Ὡς καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ Ἑρρίκος τῆς Καστίλλιας, πού τῆς προξένιυαν γιὰ δεῦτερο σύζυγο καὶ πού ἀργότερα, εἶχε περάσει σὶ τὸ στρατόπεδο τῶν Γιβελίνων, αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τὸν Κάρολο, κλείστηκε μέσα σ' ἓνα σιδερόφραχτο κλουβί, καὶ τὸν τριγύριζαν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, σὰ δειγμὰ μιᾶς ἀτέρευτης τιμωρίας.

Καὶ τὰ παιδιά τῆς Ἑλένης:

Ὁ Κάρολος, γιὰ ἀρκετὸ διάστημα, εἶχε γίνει ὁ ἐπιφανέστερος τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Τὸ ὄνειρό του ἦταν νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ξαναἰδρῦσῃ ἐκεῖ τὴ Λατνικὴ Αὐτοκρατορία.

Ὁ Αὐτοκράτορας ὅμως τοῦ Βυζάντιου, συνονόματος τοῦ Μιχαλάτση, Μιχαήλ ὁ Β', βοήθησε τὸ γαμπρὸ τοῦ Κορραδίνου, Πέτρο Γ', τὸν Ἀραγωνικὸ, νὰ ἐτοιμάσῃ ἐναντίον τοῦ Καρόλου ἐπανάσταση στὴ Σικελία, καὶ ὀργανώθηκε τότε ἐκεῖ ὁ Σικελιακὸς Ἐσπερινός, κατὰ τὸν ὁποῖον σφάγηκαν ὅλοι οἱ Γάλλοι πού ἔμεναν σὶ τὴ νησί. Τὸ ἄστρο τοῦ Καρόλου, ἔκλινε πιά πρὸς τὴ δύση του. Καὶ τὸ Γενάρη τοῦ 1258, ἔκλεινε καὶ αὐτὸς ὀριστικὰ τὰ μάτια.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ, ἡ Βεατρίκη, κατόπι ἀπὸ δεκαοχτὼ χρονῶν ἐγκάθειρξη, ἐλευθερώθηκε, καὶ πῆρε γι' ἀν-

τρα της έναν άλλο Μамφρέδο, γιυό του Μαρκήσιου του Σαλοῦτσο.

Οἱ ἄρρενες ὅμως ἀπόγονοι τοῦ Μамφρέδου, κρατιόταν πάντα στή φυλακή, δεμένοι μὲ διπ'ές, βαρεές, στὰ πόδια καὶ τὰ χέρια ἀλυσίδες, μακρὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς μόρφωση, χωρὶς σπουδές, ἐλεινοὶ καὶ ἀξιοδάκρυτοι, μὲ ἔξοδα συντήρησής τους ἕνα Ταρίο, (δυὸ δηλ. χρυσές δραχμὲς καὶ κάτι) τὴν ἡμέρα.

Τὸ Παππικὸ ἐναντίον τους μῖσος, ἦταν ἀνελέητο.

Τὸ Μάριη ὅμως τοῦ 1297, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μамφρέδου, χήρα τοῦ Ἰωάννη Δούκα Βατάτζη, πού τὸ παιδί της εἶχε τότε ἀνακηρυχθῆ Βασιληᾶς τῆς Σικελίας, ζήτησε ἀπὸ τὸν Πάπα τὴν ἐλευθέρωση τῶν ἀνεψιῶν της.

Καὶ στὰ τέλη τῆς ἴδιας χρονιάς, ὁ γιυός τοῦ ν.κητοῦ τοῦ Μамφρέδου, Κάρολος Β'. ὁ Χωλός, δ'έταξε τὴν ἀπορρυλάκισή τους, καὶ τὴ μεταφορὰ τους στὴ Νεάπολη. «Τὰ πρόσωπα ὅμως ταῦτα, πρέπει καὶ εἰς τὸ ἔξῃς, προσθέτει στὴ σχετικὴ διαταγὴ του, νὰ φρουροῦνται ἐπιμελῶς». Καὶ γι' αὐτό, ὅταν τὰ παιδιά τοῦ Μамφρέδου ἔφτασαν ἐκεῖ, κλείστηκαν ξανά στὸ Φρούριο Ντέλ Οὐ-

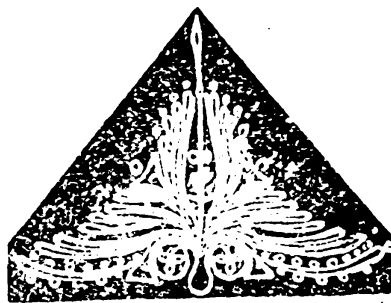
όβο. Στὰ 1301, ὁ Ἀγγελῖνος καὶ ὁ Φρειδερίκος εἶχαν πιά πεθάνει.

Μὰ καὶ ὁ Ἐρρίκος, τὴν ἐπιχρῆση τοῦ ὁποῖου ὁ νέος Βασιληᾶς Ροβέρτος εἶχε περιορίσει σ' ἕναν μονάχα Καρολικὸ (μισὸ ταρίο) τὴν ἡμέρα, πέθανε καὶ αὐτὸς στὶς 31 Ὀκτώβρη τοῦ 1318, σὲ ἡλικία πενήντα ἔξ χρονῶν.

Γεννημένος σὶδὸ παλάτι του Καστέλ ντέλ Οὐόβο, μέσα σὲ μιὰ βασιλικὴ μεγαλοπρέπεια καὶ γενικὴ χαρὰ, ὁ Ἐρρίκος, πέθανε ἔρημος καὶ ἐγκαταλειμένος, στὶς εἰρηκτές τοῦ ἴδιου αὐτοῦ φρούριου ὁποῦχε γεννηθῆ.

Αὕτὴ εἶναι ἡ τραγικὴ ἱστορία τῆς Ἑλένης Ἀγγελίνας Δούκαινας, τῆς Ἡπειρωτοπούλας αὐτῆς Πριγκιπέσσης, πού «ἐμαρτύρησεν ἀληθῶς, ὑπὲρ τῆς πίστεως, ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ὑπὲρ τῆς εὐγενείας τοῦ ἔθνους αὐτῆς».*

* Θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ δηλώσω ὅτι, ὅλα σχεδὸν τὰ στοιχεῖα καὶ ὅλες οἱ περιγραφές τῆς πρὸ πάνω μελέτης, εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ὁμοτίτλη διεξοδικὴ ἔργασία τοῦ κ. Μ. Α. Δένδια, πού ἡ δική μου εἶναι μιὰ περιεκτικὴ τῆς ἐκλαίκευσι. Γιὸ τὴ γενικὴ διάρθρωση τῆς ἀφήγησής, εἶχα ὑπ' ὄψει μου καὶ τὰ ἔξῃς βοηθήματα: Παγκόσμιο Ἱστορία Ἐλευθερουδάκη, Ἱστορία Παπαρηγοπούλου, καὶ Γενικὴ Ἱστορία τῶν Λαῶν, τοῦ Παρισινοῦ Οἴκου Λαρούς.

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΛΑΒΔΑ

ΠΕΝΤΑΦΘΟΓΓΟΙ ΚΛΙΜΑΚΕΣ ΕΝ ΤΗ ΔΗΜΩΔΗΙ ΜΟΥΣΙΚΗΙ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ὅτι διὰ τῆς παρούσης ἀνακοινοῦται, ἡ ὑπαρξίς δηλαδὴ ἐν τῇ ἑλληνικῇ δημῳδῇ μουσικῇ ἀκριβέστερον δὲ ἢ ἐπιβίωσις ἐν τῇ μουσικῇ τῆς Ἡλείρου, κλιμάκων καὶ ἄλλων ἐκείνων ἐπὶ τῇ βίψει τῶν ὁποίων καὶ ἐπεχειρήθη ἕως σήμερον ἡ τεχνολογία τῶν ἑλληνικῶν δημῳδῶν ἀσμάτων ἐν ταῖς σχετικαῖς Συλλογαῖς Ἑλλήνων καὶ Ξένων σχολιαστῶν, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ, ἀκριβῶς εἰπεῖν, ἀνακάλυψιν ἀλλὰ παρατήρησιν.

Διὰ τῆς παρούσης, δὲν ἐπιχειρεῖται ἀνάκνυσις ἐκ τοῦ παρελθόντος ἀφανισθεισῶν μουσικῶν μορφῶν καὶ τεχνουργιῶν, ἀλλ' ἀποσκοπεῖται ὅπως ἐπιστηθῇ ἡ προσοχὴ ἐπὶ μίαν ὁμάδα ἰδιοτύπων ἀσμάτων κοινῆς καταγωγῆς καὶ κοινῆς τεχνουργίας, ἀποτελούντων καὶ νῦν τὴν ζῶσαν μουσικὴν ἔκφρασιν περὶ ὧν τινῶν τῆς Ἡλείρου. Διὰ τοῦ γεγονότος δὲ ὅτι, ἡ ὑπαρξίς τῶν ἰδιοτύπων ἀσμάτων τούτων καὶ εὐρύτερον εὐχερῶς διαπιστοῦται (τουτέστιν ἡ ἰδιοτυπία τοῦ εἴδους τούτου ὑποπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τῶν μὴ εἰδικῶν), ἐκ τῆς οὐχὶ σπανίας ἀκροάσεως, ἐπιτοπίου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν δημῳδους μουσικῆς, διὰ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ ὁ πρόχειρος ἔλεγχος καθίσταται ἐφικτὸς καὶ ἱκανοποίησις ἄμεσος παρέχεται, ἀναγνωριζομένης μίᾳς εἰσέτι ἐν ἐνεργείᾳ, ποικιλίας, τοῦ ἀνεξαντλήτου μολικοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος.

Διὰ τῆς παρούσης ἐργασίας, ἀποβλέπομεν εἰς τὸν γενικὸν καθορισμὸν τῆς ἐν λόγῳ ποικιλίας, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μελικῆς ἀρμογῆς τῶν ὑπὸ τὴν ἐν λόγῳ ποικιλίαν ὑπαγομένων ἀσμάτων, ὃ ἐστὶ καὶ τὸ κύριον ἀντικείμενον ἡμῶν, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν ὑπόδειξιν τινῶν ἐκ προκυπτόντων ζητημάτων, ὧν τὴν προβολὴν ἠδυνήθημεν νὰ σημειώσωμεν, τοῦ εἰδικοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐπὶ μέρος ἐρεύνης ἐπαφιεμένων ἐπὶ τῶν πλέον ἀρμοδίων, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἐπισήμων ἐργαστηρίων εἴτε καὶ ἰδιωτικῶς ἀσχολοῦνται περὶ τὴν συλλογὴν, τὴν διερεύνησιν καὶ τὴν διάσωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς.

Τὰ περὶ ὧν πρόκειται ἄσματα, τῶν ὁποίων κέντρον φέρεται ἡ τοῦ Πωγωνίου περιοχὴ τῆς Ἡλείρου, καθιστοῦν ἀμέσως ἐκδηλον τὴν ἰδιοτυπίαν αὐτῶν, μελικὴν καὶ συνηχητικὴν, εἶναι δὲ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ἡ πολλαπλῆ συνηχητικὴ γραμμὴ, φαινόμενον σπάνιον, ἂν ὅχι μοναδικὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ δημῳδῇ μουσικῇ καὶ ἄξιον βαθυτέρας μελέτης, ἥδη δὲ, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ὁ Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς καὶ Δυτικῆς Μουσικῆς κύριος Σπύρος Περιστέρης, ὅστις προΐσταται τῶν μουσικῶν ἐρευνῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀπὸ μακροῦ ἐγκύπτων εἰς τὸ πολυφωνικὸν εἶδος τοῦτο, ἐργάζεται εἰς τὴν διὰ τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας καταγραφὴν τῶν ἀσμάτων καί, ὑποθέτομεν, τὴν κατάδειξιν τῶν νόμων τῆς συνηχητικῆς αὐτῶν διαρθρώσεως.

Περὶ τῆς ἀναφερθείσης πολυφωνίας θὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα ἐλάχιστα, ὅσα χρήσιμα ὡς χαρακτηριστικὰ τοῦ εἴδους, δοθέντος ὅτι, ὡς ἐγράφη, τῆς περιπτώσε-

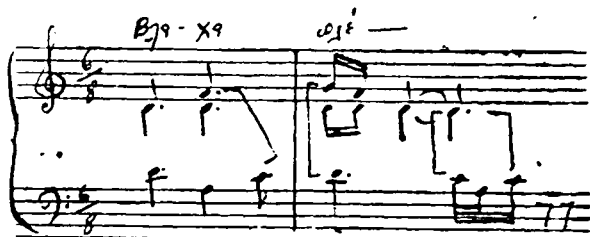
ως ἡ μελέτη προάγεται, ἤδη, εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν τῆς Ἀκαδημίας - ἐργαστήριον, ἀλλὰ καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς ἐνδιαφερομένου εἰδικοῦ.

Ἀντικείμενον ἡμῶν, ἀποτελεῖ ἡ μελικὴ κατασκευὴ τῶν ᾠμάτων, τῆς ὁποίας ἡ ἰδιοτυπία δὲν ἐπέσυρε τὴν δέουσαν προσοχὴν ἕως σήμερον, ἴσως καλυπτομένη ὑπὸ τὴν ὑπὸ τῆς πολυφωνικῆς πλοκῆς προκαλουμένην ἔκπληξιν, δὲν ἀποκλείεται δὲ τοῦτο νὰ εἶναι τὸ αἷτιον ὅτι, δηλαδὴ ἡ ἐκ τῆς ἀσυνήθους πολυφωνίας ἐντύπωσις προσέφερε πρόχειρον τῆς ἰδιοτυπίας ἐξήγησιν, πᾶν ἄλλο, ὅμως, ἢ πλήρη.

Ἀκριβῶς δὲ καὶ ἡ πολυφωνία τῶν ᾠμάτων τούτων, καθίσταται ἔτι μᾶλλον ἰδιότυπος ἐκ τῆς μελικῆς ἀρμογῆς τῶν ἐπὶ μέρους φωνῶν (ἐκπηγάζουσα, ἄλλως τε, ἐξ' αὐτῶν τούτων τῶν νόμων τῆς μελικῆς ἀρμογῆς τῶν ᾠμάτων) ἢ ἐκ μόνου τοῦ φαινομένου τῆς συνηχίσεως καθ' ὅτι καὶ ἡ συνηχίσις καθ' ἑαυτήν, ἐμφανίζει τοὺς χαρακτῆρας ἰδιονόμου τεχνοτροπίας:

Π. 1α. «Βλάχα πλένει στὸ ποτάμι».

Ἀγωγή, μετρίως βραδεία.

Ἀξιοσημεῖωτος ἐνταῦθα, ἡ ἔμμομη εἰς τὰ διαστήματα τετάρτης ἐν συνηχίσει καὶ τῆς δευτέρας ὡσαύτως, τῆς δὲ τελευταίας ἡ τραχεῖα προστριβή, ἐν χρήσει καταληκτικῆ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπόψεως τῆς ὅλης συνηχητικῆς γραμμῆς, ἐκδηλος καὶ ἐκ τοῦ ἐλαχίστου τοῦ οὐ ἐκτιθεμένου μέρους τοῦ ᾠματος, ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία κινήσεως

τῶν ἐξωτερικῶν φωνῶν, ὡς καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἐκκινήσεως ἔτι ἀποκαλυπτομένη ἀντιστικτικὴ ὠριμότης καὶ ἀνεσις. Εἰς ἀντίθεσιν τῶν δύο κινουμένων, ἐξωτερικῶν φωνῶν, ἡ μεσαία ἀκίνηται ἐπὶ τῆς τονικῆς βάσεως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ᾠματος, ἀποτελοῦσα τὸν ἰσοκράτην.

Τὸ ὑπερθεν παράδειγμα ἀνταποκρίνεται πρὸς μίαν περίπτωσιν πολυφωνικῆς πλοκῆς τῆς κατηγορίας τῶν ᾠμάτων τούτων τῆς Ἡλείρου, ὑφισταμένων καὶ ἄλλων πολυφωνικῶν ποικιλιῶν, πολλῶν δὲ καὶ λίαν παρεδόξων, ἐν ταῖς ὁποῖαις συνηθεστάτη ἢ χρήσις τῶν ὀλισθήσεων τῆς φωνῆς (*portamenti*) δι' ὧν προσδίδεται εἰς τὸ ᾠμα ἰδιαῖον, θρηνηῶδες ὕφος, ἢ χρήσις μεγάλης ἀποστάσεως διαστημάτων εἰς ταχείαν ἐκτέλεσιν, ὡσαύτως δὲ ἢ εἰς ταχείαν ἐκτέλεσιν χρήσις ποικιλμάτων, τρόπων δηλαδὴ ἐκτελέσεως προσομοιαζόντων πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, ἄλλοτε δὲ καὶ τῶν πρωτογόνων κραυγῶν.

Τοῦ ἐξ οὗ τὸ ὑπερθεν παράδειγμα ᾠματος, παραθέτομεν νῦν τὴν κυρίαν μελικὴν γραμμὴν, ἵνα ἔλθωμεν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς παρουσίας, ἥτοι εἰς τὴν διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς μελικῆς ἀρμογῆς ἀνάδειξιν τοῦ διέποντος τὴν ἀρμογὴν νόμου, ἄλλαις λέξεσιν τῆς κλίμακος βῆσει τῆς διαστηματικῆς κατασκευῆς τῆς ἰποίας καὶ ἡ μελικὴ ἀρμογὴ τοῦ ᾠματος πραγματοποιεῖται:

Π. 1β.

(Σημ. Το άνωτέρω παράδειγμα, κατεγράφη έξ από ραδιοφώνου ακροάσεως και τοῦτο αποτελεί, αναμφιβόλως, μέθοδον επιπολαίαν, όπωσδήποτε, όμως, αἱ τυχόν ύφιστάμεναι έλλείψεις κατά την άπόδοσιν δυνάμεθα νά βεβαιώσωμεν ότι, οὐδόλως άλλοιώνουν τόν χαρακτήρα τοῦ «γένους» τοῦ άσματος, ήτοι τοῦ τρόπου, τῆς κλίμακος έπί τῆς διαστηματικῆς τάξεως τῆς όποίας και διαρθροῦται τὸ άσμα. Ἐπιθυμοῦντες όπως έχωμεν εἰς χεῖρας και άλλας καταγραφάς άσμάτων τοῦ εἶδους τούτου, ἵνα λάβουν θέσιν έν τῇ παρούσῃ, κατεφύγομεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Μουσικὴν Συλλογὴν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γνωρίζοντες ότι ύφίσταται έν αὐτῇ πλουσία συλλογὴ, έν ήχοληψία εἴτε και καταγραφῇ και έλπίζοντες ότι, τὸ ὑλικὸν τοῦτο, τίθεται εἰς διάθεσιν τῶν ένδιαφερομένων, καθ' όν, ως ὑποθέτομεν, έχει προορισμόν, εύρέθημεν πρὸ δυσκόλου περιστάσεως: ὑπὸ τοῦ κυρίου Σ. Περιστέρη, έλάβομεν τὴν άπάντησιν ότι δέον όπως αναμένωμεν τὴν δημοσίευσιν τῶν καταγραφῶν εἰς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφομένην πραγματείαν περὶ τὰ πολυφωνικά στοιχεία τῶν άσμάτων τούτων, από τῆς όποίας πραγματείας και θὰ έδη όπως λάβωμεν τὰς περὶ ὧν ένδιαφερόμεθα καταγραφάς. Ἀγνωοῦμεν έν ἡ άρνησις και παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν ότι προτιθέμεθα όπως, κατὰ καθῆκον άλλως τε, αναφέρωμεν τὴν προέλευσιν τῶν καταγραφῶν, όφείλεται εἰς λόγους τεχνικοῦς εἴτε εἰς έθιμον).

Ἄπ' πειρόμενοι τὴν διακρίβωσιν τῆς κλίμακος, όρθότερον δὲ τοῦ «τρόπου» έπί τοῦ όποίου βασίζεται τὸ άσμα, εύρισκόμεθα από μιᾶς άρχῆς πρὸ δυσχερείας καθορισμοῦ τοῦ διατονικοῦ τετραχόρδου (περιορίζομεν δὲ τὴν έρευναν εἰς τὰ διατονικά τετράχορδα, τοῦ άσματος μὴ έμφανίζοντος χρωματικά διαστήματα) ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ όποίου θὰ ήδύνατο νά ὑπαχθῇ τὸ άσμα. Ἐκ τῶν τριῶν κυρίων τετραχόρδων τῆς έλληνικῆς Μουσικῆς, ήτοι και κατὰ τὴν αρχαίαν αντίληψιν εκ τῶν άνω πρὸς τὰ κάτω: 1ον *La—Sol—Fa—Mi* (τόνος, τόνος, ήμιτόνιον) Δώριον, 2ον *Sol—Fa—Mi—Re* (τόνος, ήμιτόνιον, τόνος) Φρύγιον, 3ον *Fa—Mi—Re—Do* (ήμιτόνιον, τόνος, τόνος) Λυδίου, τὸ μόνον αποκλειστέον εἶδος άποδεικνύεται τὸ τοῦ Λυδίου τετραχόρδου, δοθέντος ότι τὸ άσμα, ὑπολογιζομένης τῆς τονικῆς αὐτοῦ τοῦ *Re*, έμφανίζει τόνον κατὰ τὸ πρῶτον κατιὸν διάστημα, *Sol—Fa*. Ἄρα, τὸ εκ τῆς έν τῷ τετραχόρδῳ θέσεως αὐτοῦ διακαθορίζον τὸ εἶδος τοῦ τετραχόρδου ήμιτόνιον, δέον όπως αναζητηθῇ εἰς τὴν απομένουσαν άπόστασιν, ήτοι από τοῦ *Fa* εἰς τοῦ *Re*, ότε και θὰ ήδυνάμεθα νά ὑπαγάγωμεν τὸ άσμα εἰς μὲν τὸ Φρύγιον τετράχορδον έν ἡ θέσις τοῦ ήμιτονίου άνευρίσκετο μεταξὺ τῶν φθόγγων *Fa—Mi* (Φρύγιον τετράχορδον: *Sol—Fa—Mi—Re*) εἰς δὲ τὸ Δώριον, έν ἡ θέσις τοῦ ήμιτονίου άνευρίσκετο μεταξὺ τῶν φθόγγων *Mi—Re*, άρα *Mib—Re* (Δώριον, τετράχορδον: *La—Sol—Fa—Mi* και κατὰ μετάθεσιν τῆς τονικῆς έπί τοῦ *Re=Sol—fa mib—Re*).

Ἐτι, όμως, αποτελεί τὴν δυσχέρειαν καθορισμοῦ τοῦ τετραχόρδου, εἶναι, άκριβῶς, ἡ από τοῦ εκτεθέντος άσματος άπουσία τοῦ φθόγγου *mi*, εκ τοῦ όποίου φθόγγου τῆς θέσεως έξηρητήσαμεν και τὴν θέσιν τοῦ, διακαθορίζοντος τὸ εἶδος τοῦ τετραχόρδου, ήμιτονίου.

Ἄλλ' ἡ άπουσία τοῦ φθόγγου τούτου, εἴπωμεν τῆς δευτέρας βαθμίδος κατὰ τὴν νεωτέραν, δυτικὴν αντίληψιν τῆς άνιούσης κλίμακος (1η βαθμὶς *Re*, 2α... 3η *fa*, 4η *Sol*), παρατηρεῖται ως ἴδιον όχι μόνου τοῦ εκτεθέντος άσματος αλλά πάντων τῶν συγγενῶν και περὶ ὧν ό λόγος άσμάτων τῆς Ἡπείρου, διὰ τῆς έρεύνης τῶν όποίων δύναται πᾶς ό ένδιαφερόμενος νά προβῇ εἰς τῆς ήμετέρας παρατηρήσεως τὸν έλεγχον.

Παραθέτομεν ένταῦθα ένδεικτικῶς τοὺς τίτλους τεσσάρων άσμάτων, τοῦ δὲ τελευταίου τούτων, ληφθέντος εκ τῆς Συλλογῆς τοῦ κυρίου Σπύρου Περιστέρη «Δημοτικά τραγούδια Ἡπείρου και Μωρηᾶ», παραθέτομεν και τὸ κείμενον και τὴν μελικὴν γραμμὴν, ως έν τῇ Συλλογῇ εύρίσκονται:

1. «Μωρή Κοντούλα Λείμονιά».
2. «Τὸ φεγγάρι κάνει κύκλο».
3. «Βασιλικὸς θὰ γίνω στὸ παραθύρι σου».
4. «Τρεῖς κοπέλλες λυγερές» (Σπύρου Περιστέρης: «Δημοτικὰ τραγούδια Ἡπείρου καὶ Μωρηᾶ», Ἀθῆναι 1950, σελὶς 61).

Π. 2. «Τρεῖς κοπέλλες λυγερές».

♩.Μ.Μ.♩ = 112

α) Τρεῖς κο-πέ-λ-λες λυ-γε-ρ-ές Τρεῖς κο-πέ-λ-λες λυ-γε-ρ-ές

Τρεῖς κο-πέ-λ-λες λυ-γε-ρ-ές Τρεῖς κο-πέ-λ-λες λυ-γε-ρ-ές

Νιὰ-γε νιὰ-γε μω-ρε νιὰ-γε νιὰ-γε σου γοῦς λα-γι-

εἶ-γε σοῦ-λοῦ μιά-τά-κα-κα-κα-κα-κα σοῦ-λοῦ σου-λα-γι-εἶ-γε

γι-ε-ε

(β. Δῶ πὸν πᾶ—δῶ πὸν πᾶ—δῶ πὸν πᾶμε 'μεῖς οἱ τρεῖς.

'δῶ πὸν πᾶμε 'μεῖς οἱ τρεῖς, ἂν μᾶς πύχαινε κανεῖς.

γ. Κι' ἂν μᾶς πύ—κι' ἂν μᾶς πύ—κι' ἂν μᾶς πύχαινε κανεῖς

κι' ἂν μᾶς πύχαινε κανεῖς, θὰ μᾶς φίλαγε καὶ τοὶ τρεῖς).

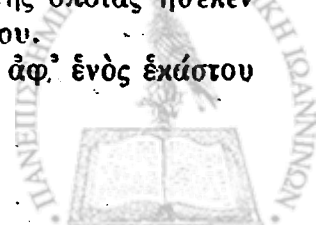
Ὁ κύριος Σ. Περιστέρης, πειράται τὴν τεχνολόγησιν τοῦ ᾄσματος τούτου ὡς ἑξῆς:

Διαλειπὸς 5/4 ἄρ. ἀπὸ τῆς μετῆρας θ' ἤχοῦ, μετὰ τὴν υποσημειωθεὶς ἠτονίαν 50ε ἀντι ρέ.

Ὑπονοεῖ δηλαδὴ τετραχόρδον Φρύγιον, ἀλλ' ὡς ἀνωτέρω ἐγράφη περὶ τοῦ συγγενοῦς ᾄσματος «Βλάχα πλένεϊ», τοιαύτη ἐρμηνεῖα οὐδό' ὡς εὐσταθεῖ, δεδομένου ὅτι ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ᾄσματος δὲν παρέχονται στοιχεῖα

πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ διακαθοριστικοῦ τοῦ εἴδους ἡμιτονίου, ἀπουσιαζούσης τῆς δευτέρας βαθμίδος (1a), ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ὁποίας ἤθελεν ἐξαρτηθῆ ἡ θέσις τοῦ ἡμιτονίου ἄρα καὶ τὸ εἶδος τοῦ τετραχόρδου.

Ἐκ τῆς συμπτώσεως ἀπουσίας τῆς αὐτῆς πάντοτε βαθμίδος ἀπ' ἐνὸς ἐκάστου

ομάδος ἁσμάτων ἐχόντων κοινήν καταγωγήν, ἤχθημεν εἰς τὴν σκέψιν μήπως ὅ,τι ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀρνητικὸν στοιχεῖον τῆς περιπτώσεως ἀποτελεῖ ἐξ ἀντιθέτου θετικὸν στοιχεῖον, μήπως ὅ,τι δυσχεραίνει τὴν τεχνολόγησιν ἐπὶ βάσει τῶν κριτηρίων τῶν ἐκπηγαζόντων ἐκ τῆς διαστηματικῆς τάξεως τῶν πλήρων τετραχόρδων, ἢτοι ἡ ἀπουσία τῆς δευτέρας βαθμίδος, ἢθελεν ἀποδειχθῆ ὅτι ἀποτελεῖ τὸν χαρακτηριστῆρα ἄλλου «τρόπου» ἄλλης διαστηματικῆς τάξεως, μήπως ἐν τέλει, ὅ,τι φαίνεται ἀπουσιάζον, ἀποδειχθῆ μὴ ὑπάρχον. Προσέτι, τῆς κρίσεως ταύτης ἔρχεται συνεπίκουρος ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὑπὸ τῆς λαϊκῆς αἰσθητικῆς, ἣτις διαφιλάττει διὰ μέσου τῆς παραδόσεως τοὺς νόμους τοῦ ὕψους καὶ τοῦ ἤθους τῆς ἐθνικῆς τέχνης, ἀδύνατον, ἄλλως δὲ σπάνιον θὰ ἦτο ἡ ἐγκατάλειψις διαστημάτων ἐχόντων διακυθορστικὸν χαρακτηριστῆρα, ὅπου δὲ ἀνεκαλύπτωμεν τοιαύτην παράλειψιν τοῦτο θὰ ἀφεώρα εἰς ἐξαιρέσιν, ἐνῶ, ἐξ ἐναντίας, ἐνταῦθα εὐρισκόμεθα πρὸ κανόνος. Ἔτι δὲ πλέον καὶ εἰς ἐπίρρωσιν τῆς παρατηρήσεως ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ κανόνος, ἄρα πρὸ παρουσίας ἰδιάζοντος «τρόπου», προστίθεται τὸ γεγονός ὅτι τὴν αὐτὴν διαστηματικὴν τάξιν ἀνακαλύπτωμεν ὡς εἰς τὴν κυρίαν μελικὴν γραμμὴν καὶ κατὰ τὴν ἁρμογὴν τοῦ μέλους καὶ τῶν ἄλλων κινουμένων φωνῶν, τῶν πολυφωνικῶν τούτων ἁσμάτων.

Οὕτω, ἐν τῷ Π. 1α. ἔχομεν:

Π. 1α.

Ἦτοι, ἀπὸ τῆς κινήσεως τῆς δευτέρας φωνῆς καὶ τῶν φθόγγων τιθεμένων κατὰ συνέχῃ τάξιν προκύπτει τὸ τρίχορδον:

χορδον:

Ἀπὸ δὲ τῆς κινήσεως τῆς βαρυτέρας φωνῆς καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἔννοιαν, προκύπτει τὸ τρί-

μοιον κατὰ τὴν διαστηματικὴν τάξιν πρὸς τὸ προηγούμενον, περ ἔχον καὶ τοῦτο κατὰ σειράν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω: τόνον, διάστημα τρίτης. Ἀλλά, δεδομένης τῆς τονικῆς βάσεως τοῦ ἁσματος ἐπὶ τοῦ φθόγγου *Re* ὡς προκύπτει τόσον ἐκ τῆς κινήσεως τῆς κυρίας φωνῆς, ὅσον καὶ ἐκ τῆς κατευ-

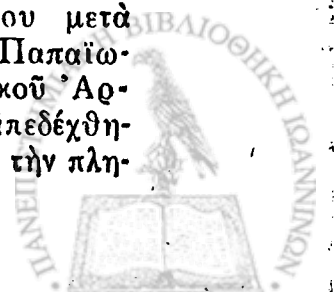
θύνσεως τῆς βαρυτέρας καὶ τῆς ἐνδείξεως τοῦ ἀμεταθέτου ἰσοκράτους, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἄσμα ἐκπηγάζον ἐκ τῆς ἐξῆς διαστηματικῆς τάξεως, ἣτις καὶ συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς μίαν μορφήν κλίμακος ἐκ τῶν γνωστῶν ὡς πενταφθόγγων:

Ἀπὸ δὲ τῆς οὕτω σχηματιζομένης κλίμακος (ἐκ δύο τριχόρδων ἀφ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν ὁποίων φαίνεται ἔλλειψις τῆς II βαθμίδος) φαίνεται ἔλλειψις τῆς II βαθ-

μίδος, *mi* καὶ τῆς VI, *si*.

Ὅ,τι, ὅμως, φαίνεται ἔλλειψις, ἀποτελεῖ ἐν τῇ πραγματικότητι τὴν διαφορὰν τῶν τριχόρδων ἀπὸ τῶν τετραχόρδων καὶ τῆς πενταφθόγγου ἀπὸ τῆς ἑπταφθόγγου κλίμακος, τῶν δὲ περὶ ὧν ὁ λόγος ἁσμάτων εἰς οὐδεμίαν ἄλλην διαστηματικὴν τάξιν ἢ ὑπαγωγή καθίσταται ἐφικτή, εἰμὴ εἰς τὴν τῶν πενταφθόγγων κλιμάκων.

Τοῦ συμπεράσματος τὸν ἔλεγχον συνεζητήσαμεν ἀπὸ τριετίας περίπου μετὰ τῶν Μουσουργῶν κυρίων: Ἀντιόχου Εὐαγγελιάτου, Ἀλέκου Κόντη, Ἰ. Α. Παπαϊωάννου καὶ Μιλτ. Κουτιούγκου, ὡς καὶ μετὰ τοῦ Συντάκτου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Κυρίου Σπύρου Περιστέρη, οἵτινες καὶ ἀπεδέχθησαν τὴν ἐρμηνεῖαν, παρὰ δὲ τοῦ κυρίου Σ. Περιστέρη εἶχομεν, τελευταίως, τὴν πλη-

ροφορίαν ότι προτίθεται ούτος ὅπως χρησιμοποιήσῃ τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν ἀσμάτων τούτων ὡς πενταφθόγγων ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονουμένη πραγματεία περὶ τῶν πολυφωνικῶν στοιχείων τῶν ἀσμάτων, ἀλλὰ δὲν ἐλάβομεν, ἴσως ὡς μὴ ζητήσαντες ἄλλως τε, καὶ τὴν διοβεβαίωσιν ὅτι ἐν τῇ προθέσει τοῦ εἰρημένου περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀνακοίνωσις τῆς πατρότητος τοῦ συμπεράσματος.

Ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ δημῳδῇ Μουσικῇ ὑπαρξίς καὶ πενταφθόγγων κλιμάκων, ὅπερ τὸ πρῶτον διὰ τῆς παρουσίας ἀνακοινούται καὶ φέρει τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ τῶν χωρῶν ἐν ταῖς ὁποίαις ἐπιβιοῖ τὸ εἶδος τοῦτο (ὡς αἱ: Πολυνησία, Ἰαπωνία, Κίνα, Μαλαισία, Σιάμ, Ἰάβα, Ἰνδία, Ἀφρική, Ἰσπανία, Γαλλία, Γερμανία, Ρουμανία, Ρωσία, Σκωτία, Ἰρλανδία καὶ Ἀμερική), τὸ γεγονός τοῦτο προσφέρει ἐν εἰσέτι στοιχεῖον πρὸς τοὺς εἰδιῶς ἀσχολουμένους περὶ τὴν διερεύνησιν τῆς κατὰ παράδοσιν ἑλληνικῆς Μουσικῆς, πρὸς δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν μεταχείρησιν τῶν δημῳδῶν ἀσμάτων εἴτε ὡς πρώτης ὕλης πρὸς ἀνάπτυξιν προσωπικῆς δημιουργίας εἴτε κατ' ἐναρμόνισιν καὶ διασκευὴν, (ἐνταῦθα ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ἡμετέραν ἐναρμόνισιν, ἠθελημένως ἀπλῆς καταστροφῆς ἵνα διαφανέστερον διακρίνεται ὁ χαρακτήρ τῆς πενταφθόγγου κλίμακος ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπάγεται τὸ καὶ ἀνωτέρω ἀναφερθὲν ἄσμα «Τρεῖς κοπέλλες λυγερές», ἐν τῷ Τεύχει: Α. Κ. ΛΑΒΔΑ «ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ἐκ τῆς Συλλογῆς Σ. Περιστερῆ Δημοτικὰ τραγούδια Ἑπείρου καὶ Μωριά, διὰ μίαν φωνὴν καὶ πιάνο, Α', α. Τρεῖς κοπέλλες λυγερές. β. Ἡ Καραγκοῦνα, Ἐκδόσεις Φ. Νάκα, Ἀθῆναι 1957) ἀλλὰ καὶ προβιάζει, τὸ γεγονός τοῦτο, νέα ζητήματα τινὰ τῶν ὁποίων καὶ ὑποδεικνύομεν, ὅσα ἠδυνήθημεν νὰ σημειώσωμεν:

Γνωστοῦ ὄντος ὅτι αἱ πεντάφθογγοι κλίμακες εἶναι προγενέστεραι τῶν ἑπταφθόγγων, μάλιστα δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα εὐρίσκοντο ἐν χορῆσι, φερόμεναι ὡς εἰσαχθεῖσαι περὶ τὸν ἑβδομον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ὑπὸ Ὀλύμπου τοῦ «Φρυγίου» (ἀκμάσαντος ἐπὶ βασιλείας Μίδου τοῦ Β') γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: αἱ πεντάφθογγοι κλίμακες αἱ ὑποδηλούμεναι ὑπὸ μίαν ὁμάδα ἀσμάτων περιοχῶν τινων τῆς Ἑπείρου, ἐπιβιοῦν ὡς εἶδος κατὰ συνεχῆ ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος παράδοσιν ἐν ταῖς ἐν λόγῳ περιοχαῖς, ἢ, ἢ ἱστορικότης τοῦ εἶδους εἶναι ἀσχετος πρὸς τὴν νῦν παρουσίαν αὐτοῦ ἐν τῷ συγκεκριμένῳ τόπῳ ἐν ᾧ ἡ παρουσία σήμερον παρατηρεῖται; Ἐὰν δὲ τὸ εἶδος τοῦτο δὲν ἐμφανίζει συνεχῆ ἀπὸ τῆς Ἀρχαιότητος παράδοσιν ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ σήμερον παρατηρεῖται, καὶ δεδομένου ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ παρήχθη μεταγενεστέρως, ὄν ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων γνωστῶν μουσικῶν εἰδῶν, τοῦτο δέον, ὑποθέτομεν, νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀναζητήσιν τοῦ πόθεν εἰσήχθη, ἐκ ποίου, ἢ, πόσων λαῶν διατηρούντων τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην ἐκδήλωσιν. Τὸ ὅλον θέμα δῆλον ὅτι καθίσταται ἐνταῦθα διαφέροντος καὶ ἱστορικοῦ καὶ ἐθνολογικοῦ, ἀλλὰ καὶ χρήζει μελέτης καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς συγκριτικῆς μεταξὺ τῶν μουσικῶν ἐκδηλώσεων διαφόρων λαῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν ὁμοίων.

Ὁ πολυφωνικὸς χαρακτήρ τῶν ἐν λόγῳ ἀσμάτων, ἀποτελεῖ ἕτερον χωρὸν ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀνακύπτουν ὡσαύτως ἐρωτήματα: εὐρίσκονται καὶ ἀλλαγῶν, ἐντὸς καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, πολυφωνικὰ στοιχεῖα καὶ δὴ παρόμοια, ἐὰν δὲ ναί, ταῦτα ἀπαντοῦν καὶ εἰς ἄλλα ἄσματα, ἢ, εἶναι ἴδιον τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὰς πενταφθόγγους κλίμακας; Ὑστερον, ὁποία τις ἢ σημασία τῆς ἰδιομόρφου ταύτης πολυφωνικῆς τεχντροπίας ἐν τῇ ὁποίᾳ ἢ ἔκφρασις τοῦ λόγου δὲν ἐμφανίζεται καλύπτουσα τὸ ἅπαν τῶν προθέσεων, ἀλλὰ παρατηροῦνται κινήσεις φωνῶν μηδεμίαν ἔχουσαι πρὸς τὸν λόγον σχέσιν, ἔξεναντίας δὲ φέρονσαι τὸ ὕφος «ἀπολύτων» μουσικῶν συνδυασμῶν προσομοιαζόντων πρὸς ὀργανικὴν μουσικὴν; Ἀποτελοῦν αἱ ἐν λόγῳ ἀνεξάρτητοι κινήσεις μουσικὰ παίγνια τῶν ὀδόντων, ἢ ἀποτελοῦν μίμησιν τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, λείψανα, ἴσως, ἐνοργάνου συνοδείας τῆς παλαιᾶς ποιήσεως; Καὶ πῶς συμπίπτει ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτάτης καταγωγῆς εἶδους τούτου ἢ ὑπαρξίς πολυφωνίας, ἣτις

καὶ θεωρεῖται φαινόμενον μεταγενέσ ερον; Μήπως, ἐν τούτοις, πρόκειται περὶ πρωτογόνου ἀρμονικῆς τεχνοτροπίας ἢ μελέτη τῆς ὁποίας ἤθελεν φέρει εἰς φῶς νέα στοιχεῖα περὶ τῆς παλαιᾶς μουσικῆς τοῦ τόπου ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ εἶδος τοῦτο σήμερον παρτηρεῖται, ἢ, τοῦ τόπου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤθελεν ἀποδειχθῆ ὅτι κατάγεται; Ἐὰν ὁ τόπος ἐν ᾧ σήμερον τὸ εἶδος παρατηρεῖται, ἤθελεν ἀποδειχθῆ ὅτι δὲν εἶναι καὶ ἐκεῖνος ἀπὸ τοῦ ὁποίου κατάγεται, μήπως ἡ ἔρευνα τῆς καταγωγῆς δέον ὅπως στραφῆ πρὸς βορρᾶν, ὅπου ἡ πολυφωνία ἀποτελεῖ, συνηθέστερον φαινόμενον;

Ἐνέχει ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ ρυθμικῇ τῶν ἀσματῶν τούτων ἀπαντᾶ συνηθέστατα τὸ λαμβικὸν μέτρον, εἴτε ὑπὸ τὴν τυπικὴν μορφήν εἴτε ὑποδηλούμενον εἰς σύνθεσιν ἄλλοτε καὶ ἄλλοτε εἰς ἀνάλυσιν;

Καὶ ἄλλα προβλήματα θέλουν, ἀσφαλῶς, προκύψῃ ἐκ τῆς πλέον μεθοδικῆς ἐρεύνης τοῦ εἶδους τούτου, ἣτις καὶ ἀπόκειται εἰς τοὺς εἰδικῶς ἀσχολουμένους περὶ τὰ θέματα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς μουσικῆς παραδόσεως, ἐπὶ μίαν περίπτωσιν τῆς ὁποίας ἐπεχειρήσαμεν ὅπως ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν διὰ τῆς ἀνά χειρας ἀνακοινώσεως, ἀφορώσης εἰς τὴν ὑπαρξίν πενταφθόγγων κλιμάκων ἐν τῇ δημῳδῇ Μουσικῇ τῆς Ἠπείρου.

ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΙΣ

ΑΝΑΣΤ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Δασολόγου πρ. Βουλευτού

Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Γεωγραφική εξέλιξις και Οικονομική σημασία τῶν δασῶν της

Με τίτλον «ὁ Δασικὸς πλοῦτος» ἡ ἀγαπητὴ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 63 τεῦχος μηνὸς Ἰουλίου π.ἔ., μελέτην τοῦ ἄλλοτε Ἐπιθεωρητοῦ Δασῶν κ. Ν. Λάζου, ἐπαινεθεῖσαν ἐν ἔτει 1932 παρὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὴν ἐν λόγῳ μελέτην προλογίζει ὁ κ. Χρ. Παπασταύρου ὁ ὁποῖος καὶ ἀντέγραψε τὸ ἀφορὸν τὴν Ἡπειρον σχετικὸν μέρος καὶ ἔδωκεν τοῦτο πρὸς δημοσίευσιν.

Ἄλλὰ διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἦτοι διὰ τὸν δασικὸν πλοῦτον τῆς Ἡπείρου καὶ συγκεκριμένως διὰ τὴν «γεωγραφικὴν ἐξάπλωσιν τῶν δασικῶν εἰδῶν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ τὴν οἰκονομικὴν τούτων σημασίαν»—ἔτσι καθόριζε τὸν τίτλον τῆς πραγματείας τὸ σχετικὸν Μπενάκειον βραβεῖον—καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἔτυχεν ἐπίσης ἐπαίνου παρὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἔγγραφον 4156) καὶ ἑτέρα μελέτη, τοῦ ὑποφαινομένου, Τμηματάρχου τότε Ἀναδασώσεων Ὑπουργ. Γεωργίας, φέρουσα τὸν συμβολικὸν τίτλον «Καὶ Θῆρες ἀνὰ δρῦμα πραϋνόνται». Ἡ πραγματεία αὕτη ἀποτελουμένη ἀπὸ 195 πυκνογραφομηχανημένας σελίδας ἀφιερώνει διὰ τὸν δασικὸν πλοῦτον τῆς Ἡπείρου περίπου τὸ ἡμισυ τῶν ὡς ἄνω σελίδων. Δυστυχῶς δὲν ἐγένετο κατορθωτὴ ἡ δημοσίευσίς αὐτῆς διότι, ὡς γνωστὸν, τὸ φιλαναγνωστικὸν τῆς χλωρίδος κοινόν, δὲν εἶναι τόσο πυκνόν, ὥστε νὰ καλύπτῃ τὰς δαπάνας ἐκτυπώσεως τοιαύτης εἰδικῆς μελέτης.

Δύο ὁμοῦς σύγχρονα ἀρκούντως εὐσείωνα διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομίας τῆς Ἡπείρου γεγονότα, με ὠθοῦν εἰς ἀνάσυσιν ἐκ τῆς ἀφανείας ἀποσπασμάτων τινῶν τῆς ἐν

λόγῳ μελέτης. Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι, πρῶτον ἡ ἐπιλογή τῆς Ἡπείρου παρὰ τοῦ Ὄργανισμοῦ Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας ὡς ὑποαναπτύκτου περιοχῆς καὶ δεύτερον τὸ κατατεθὲν εἰς τὴν Βουλὴν Νομοσχέδιον «περὶ παραχωρήσεως δημοσίων Δασῶν εἰς Συνδέσμους Κοινοτήτων». κ.λ.π.

Τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα, ἂν πραγματοποιηθοῦν καὶ ἐπιτύχουν, προσιωνίζουσι τὴν ἀνθήσιν τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ἐκπῶλιτισμοῦ τῆς Ἡπείρου, πρὸς τὴν ὁποίαν πολλὰ ὀφείλει τὸ ἔθνος. Καὶ πρὸς τὰς δύο αὐτὰς κατευθύνσεις πιστεύω ὅτι ἡ μελέτη μου αὕτη εἶναι δυνατόν νὰ παράσχη καταποιστικὰς ὑπηρεσίας καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ Ἡπειρωτικοῦ ὄρεινοῦ ἐδάφους.

Καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλας δημοσιεύσεις μου, ἐτόνισα ὅτι ἡ Ἡπειρωτικὴ γῆ λόγῳ ἀρίστου ἐδαφοκλιματικοῦ περιβάλλοντος εἶναι ὁ ἰδεώδης τόπος διὰ πάντα τὰ εἶδη τῆς δενδροκαλλιεργείας—ὄπωροκαλλιεργείας καὶ δασοκομίας—ἀρκεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀνάλογος τεχνικὴ διαφώτισις, οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις, κατάλληλον ὄδικόν δίκτυον, τὸ ὁποῖον εὐτυχῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἤρχισε ἀναπτυσσόμενον ἀλλὰ με βραδύν ρυθμὸν, καὶ πρὸ παντὸς κατάλληλος ὄργανισμὸς ἢ ὑπηρεσία ἡ ὁποία θὰ ἀναλάβῃ τὴν ταξινόμησιν καὶ ἀξιολογήσιν τοῦ ὄρεινοῦ τῆς ἐδάφους.

Εἰδικῶς ἡ Δασοκομία ἐνταῦθα θὰ παίξῃ τὸν σπουδαιότερον ρόλον, διότι τὰ ἐναπομείναντα δασικὰ κεφάλαια τῆς Ἡπείρου, ἰδίᾳ τῆς περιοχῆς Ζαγορίου—Κονίτσης—Μετσόβου, ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ πολυτιμώτερα εἶδη—πεύκης τῆς λαρυκοειδοῦς καὶ ἐλάτης—τὰ ὁποῖα διαθέτει ὁ τόπος μας. Τὰ εἶδη ταῦτα καταλλήλως διαχειριζόμε-

να και βελτιούμενα θά αποφέρουν την μεγαλύτεραν έδαφικην πρόσοδον από κάθε άλλο είδος έδαφικης έκμεταλλεύσεως.

Πρόσκομμα εις τον έκπολιτισμόν και την ανάπτυξιν τής Δασοπονίας θά υπάρξη η ασύδοτος βοσκή. Καί πρός αυτήν την κατεύθυνσιν θά έπρεπε από τουδε να στραφούν οι ενδιαφερόμενοι τοπικοί και άλλοι οργανισμοί, Σύλλογοι, Κοινότητες και Κράτος. Από τουδε θά έπρεπε να γίνη στροφή πρός την άγελαδοτροφίαν και την σταυλικήν και περιορισμένην έν γένει κτηνοτροφίαν. Η νομαδική ή περιφερομένη κτηνοτροφία πρέπει να φύγη από τα ξυλοπαράγωγά δάση του Ζηγορίου—Κονίτσης και Μετσόδου, πλην των έρεινών βοσκών καταλλήλως βελτιουμένων. Υπάρχουν εις τας άλλας περιοχάς Πρεβέζης, Παραμυθιάς, Μαργαριτίου, Φ.λατών κ.λ.π. αρκετοί δασικοί βοσκότοποι που ήμπορεί να εύρη εκεί την προσήκουσαν θέσιν του τδ βασιλείου των τράγων και αρκετά ποιμνια προβάτων. Οί ήπειρώται έν θά ήσαν άξιοι τής ιστορίας των άν άφησαν να συνεχισθί ή καταστροφή των πολυτίμων αυτών δασών και να χάσθ ή Ηπειρος την μεγαλύτεραν πλουτοπαραγωγικήν αυτής πηγην και ένα καλόν μαγνήτην του τουριστικού ρεύματος.

Και έπειδή αι άρμόδιαι διά την ταξινόμησιν των έδαφών κρατικάι ύπηρεσίαι πολλάκις άλληλοσυγκρούονται, ουχί βεβαίως έκ λόγων έπιστημονικών δεδομένων, διότι ή έπιστήμη είναι μία, αλλά έκ λόγων έγωιστικών και άνοήτου πείσματος, διά τουτο, άν βεβαίως παρατηρηθί τοιαύτη διαμάχη, θά ήμην τής γνώμης όπως κληθί και ενεργήσθ την έν λόγω ταξινόμησιν του Ηπειρωτικού έδάφους, έπιτροπή ξένων έπιστημόνων υπό την καθοδήγησιν του οργανισμού ΟΕΟΣ. Έτσι πιστεύω πως θά άποφευχθί άσκοπος χρονοτριβή και πρό παντός άτέλεσματες άνταγωνισμοί και διαμάχαι, που σαν πατρογονική κατάρα μαστιζούν δυστυχώς τον θαυμάσιον αυτόν τόπον μας.

Τά ενδιαφέροντα αυτά την Ηπειρον άποσπάσματα τής παρά τής Ακαδημίας Αθηνών έπαινεθείσης πραγματείας μου έχουν ως κάτωθι. Έλπίζω ότι ή τελευταία πολεμική περιπέτεια τής χώρας, ήτοι ο Αλβανικός πόλεμος, ή μάχη κατοχή και ο συμ-

μοριτοπόλεμος, τουλάχιστον διά τας περισσότερας δασικές περιοχάς τής Ηπειρου δέν θά έχουν έπιφέρει ουσιώδεις αλλοιώσεις επί τής δασικής των καταστάσεως, ώστε να καθίσταται ή μελέτη μου αυτή άγνωρίστη!

«...Η Ηπειρος περιλαμβάνει τας κάτωθι δασικές περιοχάς: Πρεβέζης, Μαργαριτίου, Παραμυθιάς, Ηγουμενίτσης, Φ.λατών, Πωγωνίου, Άρτης, Δωδώνης (Ιωαννίνων), Κονίτσης και Μετσόδου.

1. Δασική περιοχή Πρεβέζης

Έν τή δασική περιοχή Πρεβέζης αι δασικά ζώναι είναι λίαν περιορισμένα και δέν παρουσιάζονται έτεροι ζώναι πλην τής ζώνης των άειθαλλών πλατυφύλλων και τής ζώνης των φυλλοβόλων δρυών.

Η δξυά ούδαμου έν τή περιφέρεια Πρεβέζης συναντάται, ωσαύτως δέ και τα κωνοφόρα τής άντιστοίχου αυτών ψυχράς ζώνης των κωνοφόρων δασών, πλην άτόμων τινών ελάτης φυσμένων εις την περιφέρειαν των δασών Αχέρωνος.

Η ζώνη των φυλλοβόλων δρυών κατεστραμμένη κατά το πλείστον δέν παρουσιάζει σήμερα εύρειαν διάδοσιν. Κατά κανόνα αι συστάδες των φυλλοβόλων δρυών εις τή σύνορα μετά των άειθαλλών πλατυφύλλων παρουσιάζονται μεμιγμένα μετ' αυτών και μετ' άτόμων αιγίλωπος και μόνον κατά τα άνώτερα όρια τής οικείας αυτών ζώνης άπαλλάσσονται: των λοιπών ειδών και παραμένουν άμιγείς.

Έκ τής ζώνης των άειθαλλών πλατυφύλλων το δασικόν σύμπλεγμα Αχέροντος είναι το σπουδαιότερον σύμπλεγμα κείμενον επ' άμφοτέρων των κλιτύων ύπερθεν του ποταμού Αχέρονος, έν μέρει δέ και του παραποτάμου Κωκυτού και δή παρά το σημείον τής συναντήσεως των και όλίγον πρό τής κοιλάδος του Φαναρίου, άλλοτε Αχερουσίας λίμνης. Τα μέρη δι' ών ο Αχέρων και ο Κωκυτός σχηματίζουν την Αχερουσίαν λίμνην, από του Όμήρου κατέχοντες οι άρχαιοι Έλληνες, έθεώρουν ως τόπον του Αδου και έπλασαν τον Χάρωνα διαπορθμεύοντα τας ψυχάς των θινητών αντί όβολου εις τον Τάρταρον. Σήμερα η Αχερουσία λίμνη είναι έλος, δι' ής τα ύδατα

του Ἀχέροντος καὶ τοῦ Κωκυτοῦ ρέοντα χύνονται εἰς τὸν λιμένα Ἐλαίας (Φανάριον) μεσημβρινοανατολικῶς τῆς ἱστορικῆς Πάργας. Τὸ ὑπ' ὄψει δασικὸν σύμπλεγμα ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος ἀριστερὰ τοῦ Κωκυτοῦ, ἣτις δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ὡς συνέχεια τῆς κλιτύος δεξιὰ τοῦ Ἀχέροντος, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ ἐντὸς τοῦ δάσους εὐρίσκονται τὰ ἐρείπια τῶν τεσσάρων χωρίων τοῦ πολυπαθοῦς Σουλίου, Ἀβαρῖκος, Κιάτφα, Σαμονίδα καὶ Κακοσοῦλι.

Ἡ ἱστορία τοῦ δασικοῦ συμπλέγματος τοῦ Ἀχέροντος συνδέεται ἀπολύτως μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶται διεξήγαγον τοὺς ἡρωϊκοὺς ἐκείνους ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ Σατράπου τῆς Ἠπείρου, ὅστις ἠθέλησε νὰ ὑποτάξῃ τὴν παρ' αὐτῶν ἰδρυθεῖσαν ἐκεῖ ἐλευθέραν χριστιανικὴν δημοκρατίαν καὶ νὰ σβύσῃ κάθε αἴσθημα ἐλευθερίας. Τὰ δάση ἠκολούθησαν τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰς περιπετείας τῶν Σουλιωτῶν. Γεγονὸς ἀναμφισβήτητος εἶναι ὅτι τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχικῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Σουλιωτῶν τὰ δάση ἐκεῖνα κείμενα εἰς τόπους ἀπομακρυσμένους μακρὰν παντὸς συνοικισμοῦ καὶ ἀνθρωπίνης ἐπιρροῆς καὶ ἀνέπαφα ἀπὸ τὰ ποίμνια, θὰ ἔφερον τὴν παρθένον αὐτῶν ὄψιν ὡς ἀνέθρεψεν αὐτὰ ἡ φύσις. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐδημιουργήθησαν τὰ χωρία τοῦ Σουλίου. Ἡ συντήρησις βεβαίως ποιμνίων θὰ ἦτο ὁ πρῶτος ἀπαραίτητος ὄρος τῶν ὄρεισθίων καὶ λιτοδιαίτων ἐκείνων Σουλιωτῶν, τρεφομένων ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ποιμνίων τῶν ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ δάσος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀκμῆς τοῦ Σουλίου θὰ ἐβόσκετο, μὲ σκέψιν ὅμως καὶ μὲ σύνεσιν καὶ πρὸ παντὸς δὲν θὰ κατετρέφετο διὰ τοῦ πυρὸς πρὸς ἀπόκτησιν βοσκημάτων, ὅπως τὰ ἄλλα Ἠπειρωτικὰ ζάτη τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων ἐπειδὴ τοῦτο ἐθεωρεῖτο κρύπτη καὶ ἀμυντικὸν ἐχύρωμα ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῶν πέριξ κατακτητῶν.

2. Δασικὴ περιοχὴ Μαργαριτίου

Ἡ περιφέρεια αὕτη εἶναι μία τῶν πτωχοτέρων εἰς βλάστησιν περιφερειῶν τῆς Ἠπείρου. Εἶναι ἡ Τσαμυριά τῶν Τσάμηδων καταστραφείσα κυρίως λόγῳ τῶν πυρκαϊῶν

πρὸς δημιουργίαν προβατοβοσκημάτων. Πρὸς βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς βοσκῆς οἱ ποιμένες ἔκαιον κατ' ἐπανάληψιν τὸ δάσος, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ὑπῆρξεν ἡ παντελής ἐξαφάνισις τῆς βλαστῆσεως. Διειτηρήθη μόνον μικρὰ λωρὶς ἐξ ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων 14.000 περίπου στρεμμάτων παρὰ τὴν θάλασσαν πρὸς Βορρᾶν τῆς ἱστορικῆς Πάργας.

3. Δασικὴ περιοχὴ Παραμυθιάς

Ἡ δασικὴ βλάστησις εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν εἶναι λίαν πτωχὴ. Ἡ δασικὴ ζώνη τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων εὐρύτερον κάπως διαδεδομένη καὶ ἡ δασικὴ ζώνη τῶν φυλλοβόλων ὄρων ὀλιγώτερον, δὲν παρουσιάζουν σοβαρὰ συμπλέγματα ἀξία λόγου ἢ πρὸς ἐκμετάλλευσιν κατάλληλα. Ἡ ἐλάτη τοῦ Γκορίλα καὶ τῶν ἄλλων ὄρων τῆς Παραμυθιάς ἀρχίζει ἀπὸ τὰ 800 μέτρα καὶ φθάνει μέχρι τὰ 1.400 καὶ διαμερτῶνει συνήθως ἀμιγρεῖς συστάδας ἀραιᾶς καὶ κατεστραμμένας, ἐνιαχοῦ ὅμως καὶ μεμιγμένας μετ' ἄλλων δασικῶν εἰδῶν ἰδίᾳ γαύρου καὶ φυλλοβόλων ὄρων. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ Γκορίλα ἐμφανίζεται δειλὰ καὶ ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδῆς εἰς ἔκτασιν τετρακοσίων στρεμμάτων ἀνευ ἄλλης τινὸς σημασίας.

Γενικῶς καὶ ἡ δασικὴ περιφέρεια Παραμυθιάς μαστιζέται ἀπὸ ἔντονον βοσκὴν, ἐκχερώσεις καὶ πυρκαϊάς, δὲν διαθέτει σοβαρὰ δασικὰ συγκροτήματα εἶναι δὲ καὶ αὕτη ἐκ τῶν πτωχοτέρων εἰς δάση ἐπαρχιῶν τῆς Ἠπείρου.

4. Δασικὴ περιοχὴ Ἠγουμενίτης

Ἡ δασικὴ βλάστησις ἐν Ἠγουμενίτῃ ἐμφανίζεται ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὴν δασικὴν περιφέρειαν Μαργαριτίου, διότι καὶ ἡ χώρα αὕτη εἶναι ἐπέκτασις τῆς ἐρημωθείσης καὶ ἀποφαλακρωθείσης ἐκ τῶν συκίων πυρκαϊῶν χώρας τῶν Τσάμηδων (Τσαμυριάς). Τὸ σύνολον τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων τῆς περιφέρειᾶς εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερον τῶν δασῶν Μαργαριτίου καὶ ἀνέρχεται μόλις εἰς τὰς 20.000 στρέμματα.

Ἡ ζώνη τῶν φυλλοβόλων ὄρων μόλις ἐμφανίζεται ἐπὶ συνολικῆς ἐκτάσεως 1.000 — 2.000 στρεμμάτων.

Γενικῶς τὰ δάση τῆς περιφέρειᾶς αὐτῆς δὲν εἶναι ἀξία λόγου ἀπὸ διαχειριστικῆς

ἀπόψεως ὄχι βεβαίως διότι δὲν τὰ ἠνόνησε ἐκεῖ τὸ κλίμα καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἠπείρου ἀλλὰ διότι ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις τοῦ ἀνθρώπου, τῆς βοσκῆς καὶ ἰδίᾳ τοῦ ρόγγου ἐπέφεραν τὴν παρούσασαν ζομένην σήμερον δασικὴν κατάπτωσιν.

5. Δασικὴ περιοχὴ Φιλιατῶν

Ἐνταῦθα συναντῶμεν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν ζώνην τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων μὲ πλουσίαν ἐμφάνισιν, περὶ δὲ τὰ σύνορα τῆς περιφερείας Ἰωαννίνων, ἤτοι εἰς τὸ ψυχρότερον τμήμα τῆς ζώνης αὐτῆς, ἐμφανίζονται καὶ ἐνώσεις φυλλοβόλων δρυῶν. Ἐνταῦθα εὐρίσκεται καὶ τὸ δάσος Δένδρουβα, ἀρκετῆς ἐκτάσεως καὶ καλῆς πυκνότητος, ἐμφανίζεται δὲ δειλὰ—δειλα καὶ ἡ ζώνη τῶν φυλλοβόλων δρυῶν.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν εἶναι ὅτι, ἡ ζώνη τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων ἀπλουμένη σχεδὸν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐπὶ ἐδαφῶν κατὰ τὸ πλεῖστον προερχομένων ἐξ ἀπροσθρῶσεως ἀσβεστολιθικῶν πετρωμάτων, λόγῳ εὐνοϊκωτέρου δασικοῦ κλίματος, κυρίως πλουσιωτέρων ἀτμοσφαιρικῶν κατακρημνισμάτων, παρουσιάζει θαλερὰν καὶ εὐρωστον ἐλάστησιν τοιαύτην, ὥστε κατάλληλος συνδυασμὸς δασοτεχνικῆς διαχειρίσεως καὶ βοσκῆς νὰ προωγῆται εἰς τὸ μέλλον καλὴν οἰκονομικὴν ἐκμετάλλευσιν ἐπὶ τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος αὐτῆς.

Ἐν τῇ ἑμῶνύμῳ ζώνῃ των αἱ φυλλοβόλοι δρυὲς ἀπαλλάσσονται σχεδὸν τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων διαμορφοῦσαι ἀμιγεῖς μικροσυστάδας ἰδίως κατὰ τὰς κοινοτικὰς περιφερείας Γηρομερίου κλπ.

Ἐκ τῶν λοιπῶν δασικῶν ζωνῶν, ὄξυās κλπ οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ἐκ τούτων ἐμφανίζεται ἐν τῇ περιφερείᾳ Φιλιατῶν, διότι τὰ ὑψόμετρα τοῦ τόπου μόλις εἰς δύο ὁροσειρὰς ὑπερβαίνουν τὰ 1.000 μέτρα.

6. Δασικὴ περιοχὴ Πωγωνίου

Διὰ τὰ δασικὰ συγκροτήματα τῆς περιοχῆς Πωγωνίου δυνάμεθα νὰ εἰπῶμεν ὅτι ταῦτα εἶναι ἡ βορειότερα συνέχεια τῶν γειτονικῶν δασικῶν συγκροτημάτων τῶν φυρμένων εἰς τὰς περιφερείας Φιλιατῶν καὶ πέριξ τῆς κοιλάδος τοῦ Καλαμά. Ὡς ἐκ τούτου καὶ

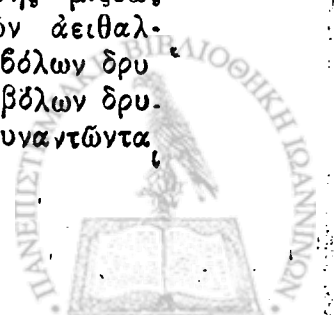
ἐνταῦθα ἔχομεν σαφῶς διακρινόμενας τὰς ἐξῆς δασικὰς ζώνας. 1) Τὴν δασικὴν ζώνην τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων, καὶ 2) Τὴν ζώνην τῶν φυλλοβόλων δρυῶν. Ἀμφότεραι αἱ ζῶναι αὐταὶ ἀρχόμεναι ἀπὸ ὑψόμετρου 300 μέτρων σταματοῦν εἰς τὸ ὑψόμετρον τῶν 900 μ. καὶ ἐμφανίζονται ἄλλοτε μὲν ἀμιγεῖς εἰς τὰ ἄκρα αὐτῶν ὄρια, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁμοῦ καὶ ἰδίᾳ περὶ τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς συμπλέκονται καὶ σχηματίζουν ἀναμίκτους συστάδας. Αἱ δασικώτεροι περιφέρειαι Πωγωνίου προσφέρουσαι ἀξίαν λόγου βλάστησιν κυρίως ἐκ φυλλοβόλων δρυῶν, ἀλλὰ καὶ ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων εἶναι αἱ ἐνθεν καὶ ἐνθεν τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Ἀργυροκάστρον κείμεναι.

Ἐκ τῆς ζώνης τῶν κωνοφόρων δασῶν ἐμφανίζεται μόνον ἡ ἐλάτη ἐπὶ ἐκτάσεως, 700 στρεμμάτων εἰς μικροσυστάδας καὶ λόχμας κακῆς καταστάσεως, ἀραιὰς καὶ κατεστραμμένας πρὸς τὰ σύνορα τῆς Βορείας Ἠπείρου.

7. Δασικὴ περιοχὴ Κονίτσης

Λόγῳ ἐδαφικῆς διαμορφώσεως καὶ ὑψόμετρου δύναται νὰ καθορισθῇ ἡ ἐπαρχία Κονίτσης ὡς μία τῶν δασικωτέρων περιφερειῶν τῆς χώρας. Αἱ δασικαὶ ζῶναι τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀκολουθοῦν τὴν κανονικὴν αὐτῶν διάταξιν, οἷαν καὶ ἐπὶ τῆς Πίνδου. Εἰς τὰ χαμηλότερα σημεῖα ἰδίᾳ παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Πωγωνίου συνεχίζεται ἡ ζώνη τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων καὶ δὴ τὸ ψυχρότερον αὐτῆς τμήμα μὲ κυριώτερα εἶδη τὸν πρίνον, τὴν φιλλυρέαν κλπ. Ἡ ζώνη αὕτη εἶναι λίαν περιορισμένη τὴν διαφέρειαι δὲ ἐν συνεχείᾳ ἡ ζώνη τῶν φυλλοβόλων δρυῶν μὲ συνηθέστερα εἶδη δρυῶν τὴν πυκνανθη καὶ τὴν ἄμισχον ὑψηλότερον, ἐνιαχοῦ δὲ ἐμφανίζεται καὶ ἡ κήρρις. Ἡ καστανεὰ ἀνήκουσα καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἰδίαν ζώνην τῶν φυλλοβόλων δρυῶν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὴν περιφέρειαν Βαλτίστης καὶ εἰς πολὺ περιορισμένην κλίμακα.

Ἄξιον παρατηρήσεως τυγχάνει ὁ τρόπος τῆς ἀλληλοδιαδοχῆς καὶ τῆς μίξεως τῶν εἰδῶν τῆς ψυχρᾶς ζώνης τῶν ἀειθαλλῶν μετὰ τῆς ζώνης τῶν φυλλοβόλων δρυῶν. Ἐλάχιστοι συστάδες φυλλοβόλων δρυῶν ἢ ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων συναντῶνται

ἀμιγείς. Τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν συστάδων τῶν δύο αὐτῶν ζωνῶν προχωρεῖ κατὰ μικτὰς συστάδας μέχρι συναντήσεως τῆς ψυχρᾶς ζώνης τῶν κωνοφόρων καὶ τῆς ὄξυας τὴν σύνθεσιν τῶν ὁποίων καὶ αὐτῶν ἀκόμη νοθεύουν. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ μετὰ τὴν ἀνωτέραν ζώνην, τὴν ψυχρὰν ζώνην τῶν κωνοφόρων δασῶν καὶ τῆς ὄξυας, ἣτις ἀντιπροσωπεύεται πλουσιώτερον τῆς προηγουμένης ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατὰ σύστημα μωσαϊκόν. Ἡ συχνότερα μίξις παρατηρεῖται μεταξὺ τῆς λαρυκοειδοῦς καὶ τῆς ὄξυας. Τὰ δύο αὐτὰ αὐτὰ εἶδη εὐρηγνται πλουσιώτερον διαδεδομένα, εἰς μικρότερον δὲ ποσοστὸν καὶ ἡ ἐλάτη ἣτις συναντᾶται εἰς μικρὰν μόνον κλίμακα, καὶ δὴ ἀμέσως μετὰ τὰς φυλλοβόλους δρυς. Ἀμιγείς συστάδας σχηματίζει κυρίως ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδῆς τῆς ὁποίας τὴν συχνότεραν ὑπόρφον βλάστησιν ἀποτελεῖ ἡ ἄρκευθος ἢ ὀξύκεδρος, εὐρύτατα διοδεδομένη εἰς τὴν περιφέρειαν Κονίτης. Τὰ συγκροτήματα τῆς πεύκης τῆς λαρυκοειδοῦς συγκεντρῶνουν ἐν συνόλῳ ἑκτασιν περὶ τὰ 40.000 στρέμματα κελῶν δασῶν. Εἰς τὰς συστάδας τῆς λαρυκοειδοῦς, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰ ὑψηλότερα αὐτῆς σημεία συναντᾶται καὶ ἡ λευκόδερμος πεύκη μεμιγμένη μετὰ τῆς προηγουμένης κατ' ἄτομον ἢ συνδενδρίας.

Τὰ δάση τῆς ὄξυας εἰς τὴν περιφέρειαν Κονίτης ἀναπτυσσόμενα ἐντὸς τῆς ψυχρᾶς ζώνης τῶν κωνοφόρων ἀντιπροσωπεύονται πτωχότερον ἢ τὰ δάση τῆς πεύκης καὶ τὰ δάση τῶν φυλλοβόλων δρυῶν.

Ἀναφορικῶς μετὰ τὴν θέσιν τῶν κωνοφόρων εἰδῶν, πεύκης καὶ ἐλάτης καθὼς καὶ τῆς ὄξυας, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουν εἰς τοὺς διαφόρους τόπους τῆς Κονίτης τὰ ὡς ἂν δασικὰ εἶδη, παρατηροῦμεν καὶ ἐνταῦθα ὅτι καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας περιφέρειας τῆς Ἡπειρωτικῆς Πίνδου, οὗ δηλαδὴ χαμηλότερον εὐρηγναι ἡ ἐλάτη συνήθως ἐν μίξει διατελοῦσα, ἀμέσως ἀνωτέρω ἢ πεύκη ἢ λαρυκοειδῆς μετὰ τῆς ὄξυας καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον ἢ πεύκη ἢ λευκόδερμος. Πολλάκις ὁμοίως παρουσιάζεται τοιαύτη μίξις καὶ σύγχυσις, ὥστε δυσκλεύεται τις νὰ καθορίσῃ τὸ τμήμα τῆς ζώνης εἰς τὸ ὁποῖον ἕκαστον δασικὸν εἶδος ἀνήκει.

8. Δασικὴ περιοχή Δωδώνης (Ἰωαννίνων)

Ἡ περιφέρεια τῆς Ἐπαρχίας Ἰωαννίνων περικλείει τὴν ἠπειρωτικὴν καρδίαν καὶ περιβάλλεται γύρωθεν ἀπὸ ἑλας τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Ἡπείρου, πρὸς Β.Δ. δὲ συνορεύει καὶ μετὰ τῆς Μακεδονίας διὰ τῆς Ἐπαρχίας Γρεβενῶν.

Προχωροῦντες ἀπὸ τῆς Ἐπαρχίας Πρεβέζης διὰ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς Ἰωάννινα θὰ συναντήσωμεν εἰς ἑλοὺς τοὺς εἶθεν καὶ ἐνθεν τῆς ὁδοῦ τόπους, ὡς πρώτην δασικὴν ζώνην, τὴν ζώνην τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων μετὰ ἐπικρατοῦντα εἶδη τὸν πρίνον κατὰ πρῶτον λόγον, εἶτα δὲ τὴν φιλλυρέαν, ἀριάν, κόμαρον κλπ. Βεβαίως εἰς ἑλας τὰς ἐκτάσεις αὐτάς, ἀπὸ Ποπέθου μέχρι Ραφίστης, σοβαρὰς οἰκονομικὰς συστάδας ἐξ ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων ἐν θὰ συναντήσωμεν, εἰμὴ μόνον δασικοὺς βοσκοτόπους.

Ἐκ Ραφίστης ἡ ζώνη τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων παρακολουθεῖ πρὸς τ' ἀριστερὰ τὸν Ἀραχθὸν καὶ Μετσόβικον ποταμόν, πέραν δὲ τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ πρὸς τὰ σύνορα, ἐπεὶ ἐμφανίζεται, ἀποτελεῖ καθαρὸς δασικὸς βοσκοτόπος.

Ἡ περιφέρεια ἐξ ἄλλου Μποτσαρᾶ, Ζελλίστης, Ριζοῦ κλπ. συνορευομένη καὶ μετὰ τὸ δάσος δρυὸς Δένδροβας Πωγωνίου, ἀποτελεῖ καλὴν δασικὴν περιφέρειαν καὶ περιέχει ἐκμεταλλευσίμους συστάδας ἐξ ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων καὶ φυλλοβόλων δρυῶν ἢ συνήθως ἀναμίκτων, εἶναι δὲ καὶ ἐξαιρετικῶς μαγευτικὴ λόγῳ τῆς παρουσίας γραφικῶν πλατανίων. Τὴν θαύμασιαν αὐτῆς σχηνοθεσίαν ἐξύμνησε καὶ ὁ φιλέλλην Λόρδος Βύρων 1809 ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Τσάιλδ — Χάρολδ», ὃ δὲ πασσᾶς τῆς Ἡπείρου Ἀλῆς Ἰδρυσεν ἐκεῖ Ἀνάκτορον.

Ἡ περιφέρεια Κουρέντων εἶναι σχεδὸν γυμνή, μετὰ ἀναξίους λόγου δασικοὺς βοσκοτόπους. Ἡ περιφέρεια Ζαγόρης προμηθεύει, ἑλοὺς τοὺς ἀνθρακὰς σιδηρουρίας, κατασκευαζομένους ἀπὸ κομάρους καὶ ἐρείκην τὴν δεινρῶδη, εἰς τὴν πέλιν τῶν Ἰωαννίνων.

Περαιτέρω, ὅπωςδήποτε καλὴ δασικὴ περιφέρεια εἶναι καὶ ἡ μεταξὺ Ὀλύτσικα

και ἑρέων Σουλίου κειμένη τοιαύτη, ἔνθα αἱ περιοχαὶ τῶν κοινοτήτων Μπουκοβίτσης κλπ.

Ἐλάχισται ὁμως συστάδες ἐκ τῶν εἰδῶν τῆς ζώνης τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω περιφέρειας τυγχάνουσιν ἐκμεταλλεύσιμοι καὶ δὴ αἱ εὐδοκίμοισι εἰς τὰς ἀνατολικὰς καὶ βορεινὰς κλιτύς ὡς εὐρισκόμεναι ὑπὸ εὐνοϊκτέρας συνθήκας. Αἱ λοιπαί, πάσχουσι ἀπὸ ἔντοιον βοσκῆν καὶ συχνὰς πυρκαϊὰς πρὸς ἀποκτησιν βοσκημάτων παραμένουσι καὶ ἐκμεταλλεύονται ὡς δασικοὶ βοσκότοποι. Ὡσαύτως καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Ὀλύτσικα μαστιζέται κυριολεκτικῶς ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης ἐκ πυρκαϊᾶς ἢ ρόγγου φθορᾶς καὶ ἐν παρουσιάξει σήμερον παρὰ πενιχρὰν δασικὴν δλάστησιν ἐκ χαμαιζήλων πρίνων ἐπὶ πτωχοτέρων ἀβεστολιθικῶν πετρωμάτων ἀποπλυθέντων ἐκ τῶν ἀνωτέρω αἰτίων.

Εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύτσικα παρὰ τὰ χωρία Ἀλποχώρι καὶ Τσαρκοβίτσαν ἔκειτο ἡ ἀρχαιοτάτη πασῶν τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων Δωδώνη, ἐν ἣ κατώκουσιν οἱ Ἕλλοι ἐγκατεστημένοι κατὰ τὴν παράδοσιν πρὸ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ. Οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἱεροφάνται τοῦ Διὸς εἰς αὐτοὺς δὲ ὀφείλεται καὶ ἡ ἀνάδειξις τοῦ περιφανοῦς Δωδωναίου ματείου. Ἡ Δωδώνη ὠνομάσθη εὐτῶ ἐκ τοῦ Δωδῶνος υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Δωδώνης θυγατρὸς τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Κατ' ἄλλους τὸ ὄνομα παράγεται ἐκ τῆς πεποιημένης λέξεως Δωδῶ, ἣτις ἐσήμαινε τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς δόνησιν τῶν νεφελῶν δι' ἧς σειομένου τοῦ ἐκ τῆς φηγοῦ (φηγὸν οἱ ἀρχαῖοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκάλουν δρῦν τὴν χνωδῆ) ἢ δρυὸς ἀνηρτημένου Δωδωναίου χαλκείου, ἐδίδοντο οἱ χρῆσιμοι καὶ ἐξεφέροντο τὰ θέσφατα τοῦ Διὸς κελεύσματα εἰς τοὺς μετὰ πίστεως καὶ δῶρων προσερχομένους! Τοὺς χρῆσμοὺς ἐξήγον κατ' ἀρχὰς οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ὑποφῆται ἐκ τῶν ψιθύρων τῆς ἱερᾶς δρυὸς ἢ φηγοῦ. Παρὰ τὴν ἱεράν ταύτην δρῦν ἢ φηγὸν ἔρρεεν καὶ ἱερά πηγὴ θαυματουργός. Ὁ Ζεὺς ἐνταῦθα ἐλατρεύετο μετὰ τὴν προσωνομίαν Δωδωναίος, Πελασγικῆς καὶ Νάτιος— ὄροχερός. Ἐκ τῆς προσωνομίας αὐτῆς τοῦ Ἰπάτου Θεοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὄρ-

μώμενος ὁ Γερμανὸς Νότμαν εἰς τὸ περὶ Ἑλλάδος σύγγραμά του 1885 καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ παρὰ τὴν Δωδώνην καὶ κοιλάδα Ἰωαννίνων τόποι ἦσαν ἄλλοτε περίρρυτοι ἐξ ὑδάτων «ὕδρηλὰ γὰρ τὰ ἐκεῖ χωρία» ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἀποδασώσεως τῆς περιφέρειας καὶ θεωρεῖ αὐτὴν αἰτίαν πολλῶν κακῶν καὶ μεταξὺ τούτων τὴν χειροτέρευσιν τοῦ κλίματος. Καὶ περαιτέρω λέγει «ἐνδέχεται ἢ γυμνότης τῶν βραχυδῶν βουνῶν πέριξ τῆς κλειστῆς κοιλάδος τῶν Ἰωαννίνων γὰ ἀπεμάκρυνε τὰ θρια τῆς θερμοκρασίας, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται καὶ εἶταν ἀκόμη ἐθρόνισον οἱ δρυμοὶ τῆς Δωδώνης γὰ παρουσιάζοντο καὶ τότε μεγάλαι διαφοραί...»

Ἡ ζώνη τῶν φυλλοδόλων δρυῶν εἰς τὰς ὡς ἀνω περιγραφείσας περιφέρειας, ὅπου αἱ κλιματικαὶ συνθήκαι τῆς ἐπιτρέπουν, ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς μετὰ τῆς ζώνης τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων εἶτα ἐξ ὑψηλότερον σχηματίζει καὶ ἀμιγείς συστάδας. Αἱ συστάδες ὁμως τῶν φυλλοδόλων δρυῶν ἐν τῇ περιφέρειᾳ Δωδώνης κακομεταχειριζόμεναι καὶ ἀπορρακωμέναι δὲν χρήζουσιν ἰδιαίτερας περιγραφῆς.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιφέρειαν Δωδώνης ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν κλιτύων τοῦ Ὀλύτσικα ἀναφαίνεται ἀπὸ ὑψομέτρου 1000—1400 μ. καὶ ἡ ἐλάτη εἰς μικροσυστάδας τινὰς ἀραιστάτας, μεγάλης ἡλικίας καὶ ἐπὶ συνολικῆς ἐκτάσεως περὶ τὰ 1000—1500 στρέμματα.

Ἀφήνεμεν τὴν περιγραφείσαν περιφέρειαν ἐντεῦθεν τοῦ Μιτσικελλίου ὄρους καὶ προχωροῦμεν εἰς τὴν καθαρῶς ὄρεινὴν τοιαύτην, ἣτις φέρει τὴν προσωνομίαν Ζαγόρι ἢ Ζαγοροχώρια. Τὸ Ζαγόριον ἢ τὰ Ζαγοροχώρια ἐκτείνονται πρὸς Β καὶ ΒΑ τῶν Ἰωαννίνων καὶ κατέχει ἅπασαν τὴν χώραν ΒΑ τοῦ Μιτσικελλίου καὶ Κονίτσης ἣτις κοινῶς καλεῖται Παληροῦνι (κεντρικὴ ὄροσειρὰ τῆς Πίνδου) καὶ ἀρδεύεται ὑπὸ τῶν ποταμῶν Βοϊδομάτι καὶ Ζαγορίτικου. Ἡ λέξις Ζαγόρι ὡς γνωστὸν κατὰ τινὰς μὲν εἶναι λέξις ἑλληνικὴ ἐκ τοῦ ζυγός, ὡς καλεῖται καὶ σήμερον ἢ διακλάδωσις τῆς Πίνδου ἀνωθεν τοῦ Μετσόβου ἢ ἐκ Θεσσαλίας εἰς Ἡπειρον τὴν πρόσδεξις παρέχουσα, κατ' ἄλλους ὁμως εἶναι λέξις σλαυικὴ καὶ σημαίνει χώρα ὀπισθεν ὄρους, ἴσως ὡς ὀπι-

σθεν τοῦ Μιτσικελλοῦ κειμένη. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ ὄρια ὑπὸ τῶν γεωγράφων καθορίζονται μεταξὺ τῆς ἀρχαίας Τυμφαίας καὶ Παρωραίας ἐνθα κατώκει ἡ φυλὴ τῶν Παραυαίων (δηλαδή παρὰ τὸν ποταμὸν Αὐρὸν ἤτοι Ἄρων οἰκούντων) Θεσπρωτικῆς καταγωγῆς.

Ἡ περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου εἶναι πράγματι ὄρεινὴ ἀλλὰ καὶ δασώδης, διαιρουμένη δὲ εἰς τρία διαμερίσματα περιλαμβάνει νῦν 48 ἐν ὄλῳ χωρία, τὰ Ζαγοροχώρια, ὧν τὰ πλείστα ἔχουν θαυμασίαν τοποθεσίαν. Εἶναι ἅπαντα χωρία γραφικώτατα, ὑγιεινώτατα, ἐντὸς δασῶν κείμενα καὶ περιρρεόμενα ὑπὸ διαυγῶν ὑδάτων. Τὰ Ζαγόρια δύνανται νὰ ὑποκαταστήσουν καὶ νὰ υπερβάλουν εἰς φύσιν καὶ γραφικότητα καὶ αὐτὰ τὰ ἀξιοθαύματα τοπία τῆς Ἑλθετίας καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς σκοπιᾶς θὰ ἦτο κέντρον ἀναπτύξεως ἐνταῦθα ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ, ἐὰν ὑπῆρχε στοιχειώδης συγκοινωνία καὶ δὲν ἀπέλειπε καὶ ἡ ἀσφάλεια.

Ἡ ὄλη περιφέρεια τοῦ Ζαγορίου παρουσιάζει διαμόρφωσιν ἐδάφους μὲ κλίσεις ποικίλας ἀπὸ τῆς ἠπιωτάτης μέχρι τῆς ἀποτόμου, διαυλακοῦται δὲ ὑπὸ πλείστων ρευμάτων τοῦ τε Ἄρου καὶ Ἀράχθου ποταμοῦ, τινὰ τῶν ὁποίων καθ' ὄλον τὸ ἔτος φέρουσιν ὕδωρ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται ἐν αὐτοῖς νὰ λειτουργῇ ὑδροπρίων. Αἱ κλιματολογικαὶ συνθήκαι ἀφ' ἑτέρου, λόγῳ τοῦ ὑπερθαλασίου ὕψους καὶ τῆς γεωγραφικῆς ἐν γένει θέσεως τῆς περιφέρειας, εἶναι ἐκ τῶν πλέον εὐνοϊκωτέρων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν δασικῶν εἰδῶν. Τὸ βασικὸν πέτρωμα τῆς ὄρεινῆς κυρίως περιφέρειας, ἣτις τρέφει καὶ τὰ πλουσιώτερα δάση εἶναι οἱ σχιστόλιθοι, οἷνες ἐπικρατοῦν καθ' ὄλην σχεδὸν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Πίνδου. Γενικῶς δύνανται τις νὰ εἶπῃ, ὅτι τὰ ἐδάφη ταῦτα εἶναι ἀρκετὰ βαθέα, ὑγρὰ καὶ πλούσια εἰς φυτικὴν γῆν. Εἰς τὰς ἀνωτέρω εὐνοϊκὰς συνθήκας δταν προστεθοῦν καὶ τὰ πλούσια ἀτμοσφαιρικὰ κατακρημνίσματα ὡς καὶ ἡ κανονικὴ διανομὴ τῶν βροχῶν καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς τέσσαρας μῆνας τῆς βλαστήσεως δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἔχωμεν τὸν ἀριστὸν τῶν δασικῶν τόπων, ἐνδεικτικὸν τῆς πλουσίας βλαστήσεως.

Ἡ περιφέρεια αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιο-

τέρα καὶ δασικωτέρα περιοχὴ τῆς Ἠπείρου καὶ μία ἐκ τῶν δασικωτέρων εἰς πόσον καὶ ποιὸν ξυλωδῶν κεφαλαίων ἑλληνικῶν περιοχῶν.

Δυστυχῶς ἐλλείψει συγκοινωνίας μένει ἀνεκμετάλλευστος, ἐνῶ θὰ ἦτο δυνατόν καὶ συστήματα ἐπιστημονικῆς διαχειρίσεως νὰ ἐφαρμοσθοῦν εὐχερῶς ἐνταῦθα καὶ ἀπόδοσις εἰς ἱκανοποιητικὰ ποσὰ δασικῶν προϊόντων, ξυλανθράκων ἢ χρησίμου ξυλείας νὰ ὑπάρξῃ.

Ἐν τῇ ὄρεινῇ περιφερείᾳ πλὴν τῆς ζώνης τῶν ἀεθαλλῶν πλατυφύλλων ἢ ὁποῖα συναντᾶται εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ Ζαγορίου παρὰ τὸν Μετσοβίτικον ποταμὸν, ἢ ὁποῖα ὁμοῦ δὲν εἶναι καὶ σοβαρῶς ὑπολογίσιμος, ἐπικρατοῦν αἱ πολυτιμώτεραι δασικαὶ ζῶναι τῶν φυλλοβόλων δρυῶν καὶ τῶν κωνοφόρων δασῶν μετὰ τῆς ὄξυας.

Ἄν ἀρχίσωμεν ἡδὴ ἀπὸ τὸ ἀριστερόν ἄκρον τῆς λήμνης τῶν Ἰωαννίνων θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐφ' ὄλοκλήρου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους Μιτσικέλι καὶ πολὺ ἀνωτέρω πρὸς τὸ ὄρεπέδιον τοῦ Βραδέτου καὶ τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Διποτάμου μέχρι τῆς περιφέρειας Γρεβενιτίου ἐκτείνεται κατὰ μέγαρα συγκροτήματα πολυτιμῶς καὶ θαλερὰ ἢ ζῶναι τῶν φυλλοβόλων δρυῶν. Αἱ κοινοτικαὶ περιφέρειαι Νεγάδες, Φραγκάδες, Λιατκοδέτσι, Δόλιανη, Μπάγια κλπ. περικλείουν συνολικὴν ἑκτασιν περὶ τὰς 60.000 στρεμματα, δρυμοὺς πρώτης γραμμῆς μὲ συστάδας πολὺ ἀνωτέρας τῶν περισσοτέρων δρυμῶν τῆς πατρίδος μας. Οἱ πλείστοι τούτων εἶναι χθαμαλῆς μορφῆς κυρίως τῶν εἰδῶν τῆς δρυὸς πλατυφύλλου καὶ τῆς ἀμλίχου, ἀλλὰ εἶναι τόσον εὐρωστοὶ καὶ πυκνοί, ὥστε καὶ χρήσιμον ξυλείαν εἰς ἱκανοποιητικὰ ποσὰ δύνανται νὰ μᾶς ἀποδώσουν. Αἱ καλύτεραι δασικαὶ περιφέρειαι περιέχουσι συστάδας μέσων κλάσεων, μὲ ἐλάχιστα ὑπέργηρα άτομα, περὶπτώσεις ἣτις σπανίως παρατηρεῖται καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς δρυμῶνας τῆς Καρδίτζης, φύονται εἰς τὰς περιφέρειας τῶν χωρίων Φραγκάδες, Νεγάδες Μπάγιας, Καμιάς, Λιασκοβιτοῦ κλπ.

Τὴν ζώνην τῶν φυλλοβόλων δρυῶν ἀκολουθεῖ ἡ ψυχρὰ ζώνη τῶν κωνοφόρων δασῶν καὶ τῆς ὄξυας ἀντιπροσωπευμένη

ἀπὸ τὴν ἐλάτην, τὴν πεύκην τὴν λαρυκοειδή, τὴν ὄξυαν καὶ τὴν λευκοδερμον. Ἡ ζώνη αὐτὴ ἐκτείνεται μεταξύ ὑψομέτρου 800 καὶ 1800 μέτρων καταλαμβάνει τὸ Ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ Ζαγορίου τὸ ὁποῖον συνορεύει μὲ τὴν περιφέρειαν Μετσόβου, Γρεβενῶν καὶ Κονίτσης. Καὶ ἡ ζώνη τῶν κωνοφόρων εἶναι λίαν πολυτιμος, πολὺ πολυτιμωτέρα τῆς προηγούμενης τῶν διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν δασῶν τῆς καὶ τὴν ἀρίστην αὐτῶν σύθεσιν, ὅσον καὶ διότι περιέχει δάση κατάλληλα πρὸς παραγωγὴν χρησίμου ξυλείας ἐκ τῶν ἐπείων, ὡς γνωστὸν, δὲν ἔχομεν ἀρκετὰ συγκροτήματα διὰ νὰ ἐπαρκέσωμεν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας μας.

Ἡ ἐλάτη εἰς τὴν ζώνην τῶν κωνοφόρων ἀντιπροσωπεύεται ἀσθενῶς, ἀποτελεῖ δὲ διακεκομμένης καὶ ἀπαισιωμένης μικροσυστάδας, συνήθως δὲ παρὰ τοὺς συνοικισμοὺς ἀποκλαδωμένης, ἐν μίξει μετὰ φυλλοβόλων ἔρυων ἢ καὶ πεύκης τῆς λαρυκοειδοῦς.

Ἡ συνολικὴ ἔκτασις τῆς μόλις πλησιάζει τὰ 6—8 χιλιάδες στρέμματα ἐκτὸς βεβαίως τῶν ἐκτάσεων ἐφ' ὧν ἐν ἐλαχίστη μίξει συνυπολογίζεται εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐπικρατεστέρου δασικοῦ εἶδους, κυρίως ἐνταῦθα τῆς λαρυκοειδοῦς πεύκης.

Μετὰ τὴν ἐλάτην ἔρχεται ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδής, τὸ κύριον δασικὸν εἶδος τῆς ζώνης τῶν κωνοφόρων δασῶν ἐπὶ τοῦ Ζαγορίου, τὸ ὁποῖον ὀργανοποιεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμιγεῖς συστάδας ἀρίστης ποιότητος καὶ κανονικῆς πυκνότητος. Τὸ εἶδος αὐτὸ καταλαμβάνει συνολικὴν ἔκτασιν ἐν Ζαγορίῳ περὶ τὰς 60.000 στρέμματα. Αἱ συστάδες τῆς πεύκης τῆς λαρυκοειδοῦς ἀπαντῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμιγεῖς, οὐχ ἤτερον εἰς τὰ κάτω καὶ ἄνω ὄρια συμμίγνυνται κάτω μὲν μετὰ τῶν φυλλοβόλων ἔρυων ὡς εἰς τὴν περιφέρειαν Λεσινίτσης καὶ τῆς ἐλάτης ὡς εἰς τὴν περιφέρειαν Μακρύνου, Λαϊστίης κλπ. ἄνω δὲ μετὰ τῆς ὄξυας, ὡς εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενιτίου, Τσερνέσιου κλπ. Εἰς τὴν αὐτὴν περιφέρειαν εὗρηται καὶ ἡ πεύκη λευκοδερμος, προτιμῶσα τὰ ὑψηλότερα σημεῖα, ἐν μίξει, κατ' ἄτομον ἢ καὶ κατὰ συνδεδυρία μετὰ τῆς λαρυκοειδοῦς. Ἀμιγῆς συναντᾶται εἰς τὴν περιφέρειαν

Λαϊστίης, Μακρύνου καὶ Ἰδία εἰς τὴν θέσιν Γκοτακοῦς τῆς περιφέρειας Τσεπελόδου. Γενικῶς ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδής ἀποτελεῖ ἐνταῦθα τὸ κηπευτικὸν ὑψηλὸν δάσος μὲ θαυμασίαν ἀνάπτυξιν, εἰς ὕψος, διάμετρον καὶ μορφήν τῶν κορυφῶν. Παρατηροῦνται συστάδες εἰς τὰς περιφέρειας Φλαμπουραρίου, Βωβούσης καὶ Λαϊστίης μὲ ἄτομα ὕψους 25—32 μ. καὶ μὲ διάμετρον 0,40 ἕως 0,80 καὶ ξυλώδη ὄγκον περὶ τὰ 2 κ.μ. στρογγύλης ξυλείας ἀρόζου, ἰσοκεφάλου λόγῳ ἀρίστης συγκομώσεως καὶ εἰς ποιότητα ξύλου πρῶτης γραμμῆς. Αἱ συστάδες τῆς πεύκης ἄλλοι μὲν εἶναι ἀνομήλικοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμιγεῖς, σπανιότερον δὲ Ἰδία εἰς τὰ ὄρια μεμιγμέναι καὶ δὴ εἰς τὰς δροσερωτέρας κλιτῆς μετὰ τῆς ἐλάτης, εἰς τὰς ὑψηλοτέρας δὲ μετὰ τῆς ὄξυας καὶ τῆς πεύκης τῆς λευκοδέρμου κατ' ἄτομα ἢ ὀμάδας.

Ἐντὸς τῆς ζώνης τῶν κωνοφόρων δασῶν συναντῶμεν τὴν ὄξυαν. Τὴν ὄξυαν τῆς Πίνδου γενικῶς δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν παράσπονδον καὶ ἀποστάτην, διότι καὶ εἰς τὰς περιφέρειας Τρικκάλων, Καρδίτσης καὶ Μετσόβου λιποταχεῖ ἀπὸ τὴν οἰκίαν αὐτῆς ζώνην καὶ τίθεται ἀνάμεσα ἢ καὶ ἄνω τῆς ζώνης τῶν κωνοφόρων δασῶν. Τὴν ἐξαίρεσιν αὐτὴν ἀκολουθεῖ καὶ ἐνταῦθα εἰς ἅς περιφέρειας ἐμφανίζεται, πχ Σκαμνέλιον, Τσερνέσιον, Βωβούσαν, Φλαμπουράριον, Γρεβενιτίον κλπ. ἔνθα κατὰ προτίμησιν φύεται εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τῶν κορυφῶν τῶν βουνῶν κατὰ συστάδας ἀμιγεῖς ἢ μίξας μετὰ τῆς πεύκης μὲ πολλὰ γηραιὰ ἄτομα καὶ πληθῶρον νεαρῶν τοιούτων εἰς πυκνοτάτην κατάστασιν. Μόνον εἰς τὴν περιφέρειαν Πέτρας ἢ ὄξυα συμμίγνυνται καὶ μετὰ τῶν φυλλοβόλων ἔρυων, ἐν ἀπουσίᾳ τῆς πεύκης. Γενικῶς ἡ ὄξυα ἀπὸ ἀπόψεως ἐξαπλώσεως ἔρχεται εἰς δευτέραν μοῖραν μετὰ τὴν πεύκην.

Μετὰ τὴν ζώνην τῆς ὄξυας, ἀπὸ ὑψομέτρου 1880 μ. καὶ ἄνω, ἀκολουθεῖ ἡ ὑπαλιπική ζώνη μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τῆς Τυμφαίας Πίνδου, ὑψόμετρον 2200 μ.

Γενικῶς τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῶν κωνοφόρων καὶ τῆς ὄξυας ἐν τῇ ὀρεινῇ περιοχῇ Ζαγορίου, ἐκτάσεως περὶ τὰ 80.000 στρέμματα ἀποτελεῖ τὸ 1/3 τῆς καρδίας τοῦ ἀναπτυσσομένου μεγάλου δασικοῦ συγκροτήματος

τος επί της Τουφραίας Πίνδου εις τὰς περιφερείας Γρεβενῶν, Ἰωαννίνων, Μετσόβου καὶ Καλαμπάκας. Τὸ δασικὸν τοῦτο συγκρότημα, λόγῳ τοῦ πολυτίμου τῶν συνιστῶντων αὐτὸ δασικῶν εἰδῶν, εἶναι ἐξαιρετικῶς σπουδαῖον διὰ τὴν Πατρίδα μας. Δυστυχῶς ἐλλείπει συγκοινωνίας ἐλάχιστα ἐκμεταλλεύεται καίτοι περικλείει συγκεντρωμένα ἀπὸ ἐτῶν μεγάλα ἀποθέματα εἰς ξυλῶδη κεφάλαια.

9. Δασικὴ περιοχὴ Μετσόβου

Τὸ Μέτσον κεῖται εἰς τὸ τριπλοῦν ὄριον Ἠπείρου—Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου—Μακεδονίας. Ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ περιφέρειαι τοῦ δασικοῦ συγκροτήματος τοῦ Μετσόβου ἐμπέπτουν εἰς τὰς ἀνωτέρας ζώνας, ἀπὸ ὑψομέτρου 800—2.000 μ. καὶ δὴ εἰς τὴν ζώνην τῶν κωνοφόρων δασῶν καὶ τῆς ὄξυα, καὶ εἰς τὴν ὑπαλπικὴν τοιαύτην.

Ἡ ζώνη τῶν πλατυφύλλων μὴ εὐρίσκουσα ἀνάλογον ὑψόμετρον ἐνταῦθα, δὲν ἔχει θέσιν ἐν τῇ περιφερείᾳ Μετσόβου. Ἡ ἀμέσως ἐπομένη ζώνη τῶν φυλλοβόλων δρυῶν ἐμφανίζεται μόνον παρὰ τὸν Μετσοβίτικον ποταμὸν. Ἡ σειρά τῶν μετέπειτα εἰδῶν τῆς ψυχρᾶς ζώνης τῶν κωνοφόρων εἶναι παραπληροῖα τῆς σειράς τῶν δασικῶν ζωνῶν περιφερείας Ζαγορίου—Ἰωαννίνων.

Ἐκ τῆς ζώνης αὐτῆς τῶν κωνοφόρων δασῶν ἀμέσως μετὰ τὰς δρυς ἔρχεται πολὺ περιορισμένη ἢ ἐλάχιστη περίπου 2—3 χιλιάδες στρέμματα καὶ συναντᾶται εἰς μικρὰς ἀμιγεῖς συστάδας ἢ καὶ μεμιγμένας, κυρίως εἰς τὰς περιφέρειας Ἀνθοχωρίου καὶ Ἀνηλίου. Ἀκολουθεῖ ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδής καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ὄξυα καὶ ἡ πεύκη ἢ λευκόδερμος. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ σειρά τῶν τεσσάρων αὐτῶν σπουδαιότερων δασικῶν εἰδῶν τῶν ἀποτελούντων τὸ δασικὸν σύμπλεγμα Μετσόβου, ἐκτάσεως περί τὰς 50.000 στρέμματα, ἐν τῶν σπουδαιότερων δασικῶν συμπλεγμάτων τῆς χώρας, ἐξ ὧν, τὰ δύο πέμπτα καταλαμβάνει ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδής μετὰ τῆς πεύκης τῆς λευκοδέρμου, κατὰ δὲ τὰ 1/5 ἢ ὄξυα.

Δυναμέθα εἶδεν καὶ ἐδῶ νὰ παραδεχθῶμεν διὰ τὰ δασικὰ συμπλέγματα περιφερείας Μετσόβου καὶ εἰδικῶς διὰ τὰ δάση Μηλιάς—Μετσόβου καὶ Ἀνήλιου εἰς τὴν ζώ-

νῆ τῶν κωνοφόρων δασῶν, ἴσως τῶν δασῶν ἐλάτης, πεύκης τῆς λαρυκοειδοῦς καὶ πεύκης τῆς λευκοδέρμου, εὐρηθῆναι ἠρωμένη μετὰ τῆς ζώνης τῆς ὄξυα. Ἡ δὲ θελήσωμεν νὰ εἰμεθα περισσότερον λεπτολόγοι θὰ προσέξωμεν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον παρατηρεῖται γενικῶς ἐπὶ τῆς Πίνδου, εἰς τὴν ὄξυα φύεται ἄνω μὲν τῆς ἐλάτης, συρραδ' ἔξουσα μετὰ τῆς λαρυκοειδοῦς πεύκης, μετ' ἧς συνήθως μίγνυται, ὑπερπηδᾶται ὁμως ἀπὸ τὴν πεύκην τὴν λευκόδερμον. Δηλαδή ἡ πεύκη ἢ λαρυκοειδής καὶ ἡ ὄξυα συνορεύουν πρὸς τὰ κάτω μὲν μετὰ τῆς ἐλάτης πρὸς τὰ ἄνω δὲ μετὰ τῆς πεύκης τῆς λευκοδέρμου.

10. Δασικὴ περιοχὴ Ἄρτης

Τὸ κεντρικὸν τῆς ζώνης τῶν κειθαλῶν πλατυφύλλων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης εἶναι ἀπόρροια ὄχι θεβαίως ἀντιξίων κλιματικῶν ἢ ἑδαφικῶν συνθηκῶν ἀλλὰ ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων ὅσον τῆς βροχῆς, ἐκχερῶσεων πυρκαϊῶν, κλαδονομῆς κλπ.

Ἀκολουθεῖ ἡ ζώνη τῶν φυλλοβόλων δρυῶν, τῆς ὁποίας ἡ διάδοσις εἶναι λίαν περιορισμένη. Αἱ διατηρούμεναι εἰσέτι εἰς καλὴν ὀπωδήποτε κατάστασιν συστάδες φυλλοβόλων δρυῶν, ἀποτελούμεναι ἐκ τῶν γνωστῶν εἰδῶν, εἶναι αἱ ἀπαντώμεναι εἰς τὰς κοινοτικὰς περιφέρειας Σκουλαρικιάς, Σωμεροῦς κλπ. συνολικῆς ἐκτάσεως περί τὰς 15—20.000 στρέμματα.

Τὸ εἶδος τῆς καστανάς ἐπὶ τῆς αὐτῆς ζώνης συναντᾶται μόνον εἰς τὴν περιφέρειαν Σωμεροῦς καὶ Σεκλίστης καὶ εἰς ἕκτασιν 100—200 στρεμμάτων μεμιγμένον μετ' ἄλλων δασικῶν εἰδῶν καὶ εἰς τῶν φυλλοβόλων δρυῶν.

Παραμένει ὅθεν ἐν τῇ περιφερείᾳ Ἄρτης ὡς σπουδαιότερον εἶδος δασικῶν εἰδῶν ἢ ἐλάχιστη ἢ Ἑλληνικὴ, εἶδος τὸ ὅποιον ἀναμφισβητήτως πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν ἀπετέλει σπουδαῖα δασικὰ συμπλέγματα ἐπὶ τῶν Τσουμέρκων με εὐρυτάτην διάδοσιν ὡς τὸν μόνον ἐκπρόσωπον τῆς ζώνης τῶν κωνοφόρων δασῶν, εἰς τὴν λαρυκοειδὴς πεύκη ἢ ἄλλο τι εἶδος πεύκης οὐδαμῶς ἀναφύεται ἐπὶ τῶν Τσουμέρκων.

Ἡ ἐλάχιστη ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας Μετσόβου, εἰς τὰ ὄρια Πε-

ριστέρι, με σύνορα πρὸς ἀνατολὰς τὰ Τσουμέρκα καὶ τὰ Ἄγραφα τῶν Τρικκάλων, τὸν Ἀχελῶν ποταμὸν, τὰ Ἄγραφα τῆς Καρδίτσας καὶ συνεχίζεται περαιτέρω εἰς τὴν Εὐρυτανίαν κ.λ.π. Καταλαμβάνει μεγάλας ὀπωσθήποτε ἐκτάσεις ἐπὶ τῶν κοινοτικῶν περιφερειῶν Πράμαντα, Μελισσοურγοί κλπ.

Ὅλαι ὅμως οἱ συστάδες τῆς ἐλάτης ἀμιγεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔχουν παντοιοτρόπως καταστραφῆ, ἐντόνως ἀραιωθῆ καὶ φύονται διασκορπισμένοι. Αἱ πρὸς τὰ ρεύματα τοῦ Ἀχελῶος προσεγγίζουσαι ὑπέστησαν ἀπὸ ἐτῶν τὴν βάνδαλον καταστροφὴν τῶν ἐπιχειρηματικῶν, οἵτινες διὰ τῶν ρευμάτων κυρίως τοῦ Ἀχελῶος ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀράχθου μετέφεραν τὴν ξυλείαν εἰς τὰς Πάτρας καὶ τὴν μετέτρεψαν εἰς σταφιδοκινώτια.

Αἱ παρὰ τοὺς συνοικισμοὺς συστάδες ἐλάτης ἔχουν ὄψιν, ἐκ τῶν συχνῶν καὶ μέχρι θανάτου ἀποκλαδώσεων, τηλεγραφικῶν στύλων ἢ μᾶλλον ὁμοιάζουν με καπνοφυτείας ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ὅταν τὰ στελέχη τοῦ καπνοῦ μετὰ τὴν συλλογὴν τῶν φύλλων παραμένουν μόνα τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ με συσπειρωμένην, μικρὰν κόμην, παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ φυτοῦ.

Ἡ ζώνη τῆς ὄξυας ἐμφανίζεται ἐν τῇ περιφερείᾳ Ἀρτης μόνον εἰς δύο περιοχάς, εἰς Πάνω Κελεντίνην καὶ Πάνω Πέτα καὶ εἰς ἕκτασιν μάλιστα 1500—2000 στρέμματα κατ' ἀμιγεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σκρπισμένας μικροσυστάδας ἀνευ ἀλλῆς τινὸς οἰκονομικῆς σπουδαιότητος.

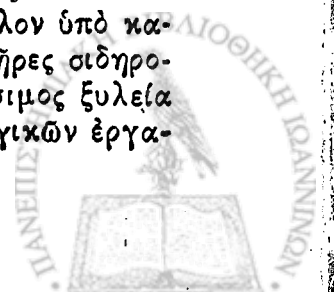
Οἰκομικαὶ συνθήκαι Δασικῶν Περιφερειῶν Ἡπείρου

ΓΕΝΙΚΑ. Ἡ Ἡπειρος κατ' ἐξαιρέσειν ἀπὸ τὰ ἄλλα διαμερίσματα τῆς χώρας δὲν παρουσιάζει ἀνεπτυγμένον συγκοινωνιακὸν δίκτυον. Ἡ συγκοινωνία τῆς Ἡπείρου, ἥτις εἶναι καὶ ὁ ρυθμιστὴς τῶν δασικῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἐπειδὴ ὡς εἴπομεν ἡ πρώτη ὕλη τὸ ξύλον εἶναι φορτικὸν δυσμετακόμιστον, προσφέρεται ἐν Ἡπείρῳ λίαν πτωχῇ καὶ ἀνεπαρκῆ. Μία μόνη κεντρικὴ ἀμαξιτὴ ὁδὸς διασχίζει τὴν Ἡπειρον ἀπὸ Ν. πρὸς Β. (Πρέβεζα, Ἰωάννινα, σύνορα Βορείας Ἡπείρου πρὸς Ἀλβανίαν) με μίαν διακλά-

δωσιν πρὸς Ἀργυρόκαστρον, Ἀγίους Σαράντα (δίοδον Κακαβιάς) καὶ ἐτέρας τρεῖς δευτερευούσας πρὸς Κόνιτσαν Ἡγουμενίτσαν καὶ Μέτσοβον. Εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη ἢ συγκοινωνία διενεργεῖται διὰ ζῶων διακοπτομένη πολλὰκις τὸν χειμῶνα λόγῳ τῆς ὀρμητικότητος τῶν ρευμάτων, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων δὲν ἔχουν γεφύρας. Ἐὰν ἢ Ἡπειρος συνδεθῆ διὰ τοῦ ἐγκεκριμένου καὶ ἐν μέρει ὑπὸ κατασκευὴν τελούντος δασικοῦ καὶ λοιποῦ ὀδικοῦ δικτύου καὶ κυρίως ἂν συνδεθῆ αὕτη μετὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας ἀναμφιβόλως θ' ἀλλάξῃ ὄψιν τὸ ἄγνωστον εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκεῖνο διαμέρισμα τῆς χώρας, θὰ λάβῃ ἐξέλιξιν ὁ ἐσωτερικὸς καὶ ἐξωτερικὸς τουρισμός, ἢ δὲ δασικὴ ἐκμετάλλευσις, ἥτις διὰ τὴν δασικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ ἐτῶν ἔχει μείνει ὄνειρον, θὰ καταστῆ πραγματικότης.

2. Δάση Πρεβέζης. Δασικὴ περιφέρεια μικρᾶς οἰκονομικῆς σπουδαιότητος, λόγῳ πτωχῆς εἰς ποσότητα καὶ ποιότητα δασικῆς βλαστήσεως. Ἐκ τῶν δασικῶν εἰδῶν τῆς περιοχῆς Πρεβέζης σοβαρωτέραν οἰκονομικὴν σημασίαν ἔχουν μόνον τὰ δένδρα καὶ αἱ συστάδες τῆς βαλανιδιάς. Τὸ ἐξαγόμενον διὰ τοῦ λιμένος Πρεβέζης θαλανίδιον τοῦ ἐμπορίου (δεψικὴ ὕλη) ἐτησίως περὶ τὰς 100.000 ὀκάδας εἶναι προϊόν τῶν δένδρων τούτων. Ἄλλα δασικὰ προϊόντα ἀξία λόγου ἐν τῇ ὡς ἄνω περιφερείᾳ, πλὴν τῆς ἀτελῆς ὑπὸ τῶν χωρικῶν συλλεγομένης καυσίμου ὕλης, ποσοτήτων ἀσβέστου καὶ ξυλαιθράκων, ἀπάντων χρησιμοποιούμενων πρὸς ἐπούλωσιν τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν, δὲν παράγει ἢ περιφέρεια.

Τὰ δάση τοῦ Ἀχέροντος εἶναι τὰ μόνον προσδοκώμενα ἐξ ὅλων τῶν δασῶν τῆς παραλιακῆς ζώνης τῆς Ἡπείρου, ἀποτελοῦνται δὲ ἀπὸ τὰ γνωστὰ εἶδη τῶν ἀειθαλλῶν πλατυφύλλων. Τὰ παραγόμενα δασικὰ προϊόντα ἐκ τῶν δασῶν Ἀχέροντος εἶναι κυρίως ξυλάνθρακες, οὐχ ἥττον δι' ἐπιλογῆς δύναται νὰ προέλθῃ καὶ ἐργάσιμος ξυλεῖα καὶ ἰδίᾳ καρροξυλεῖα, εἰς δὲ τὸ μέλλον ὑπὸ καλύτεραν διαχείρισιν καὶ στρωτῆρες σιδηροδρόμων, καθὼς καὶ ὀλίγη χρήσιμος ξυλεῖα ἐπιπλοποιίας καὶ ξυλεῖα γεωργικῶν ἐργαλείων.

2. Δάση Μαργαριτίου και Ήγουμενίτσας. Και ένταύθα εις άμφοτέρας τās περιφερείας έπικρατεί πτωχεία εις δάση. Μόλις και μετά θίας άμφοτέρα αι περιφέρειαι παρουσιάζουν συνολικήν έτησίαν άπόδοσιν περί τās 200.000 εκάδας ξυλανθράκων, ποσά τινα άσθέστου και καύσιμου ύλην, ή. παντα χρησιμοποιούμενα διά τās τοπικές ανάγκας τών κατοίκων. Άμφοτέρα αι περιφέρειαι ύποφέρουν δεινώς άπό τήν βροσκήν και τās πυρκαϊάς, ώς εκ τούτου δέν κητορθώνουν νά δημιουργήσουν δάση έκμεταλλεύσιμα. Η οικονομική θθεν σπουδαιότης τών φυομένων εκεί δασών προς τó παρόν και έπ' όσον τά δάση εξακολουθοούν νά εξαφανίζονται ύπό τών κατοίκων, τής βροσκής κλπ. είναι μικρά, θά έκμηδενισήθι δέν άν οι κάτοικοι τών περιφερειών εκείνων δέν θέσουν τέρμα εις τās καταστροφάς τών δασών.

3. Δάση Παραμυθιάς. Τά δάση τής έλάτης τά όποια λόγω του είδους των θά ήτο δυνατόν ν' άποδώσουν σοβαρωτέραν τινά οικονομικήν πρόσδοον εύρίσκονται εις άθλίαν κατάστασιν, άρτιά και διασκορπισμένα εις πλείστας περιφερείας. Έκ τών δασικών ειδών τής δρυός και τών άειθαλλών πλατυφύλλων, διατελούντων και τούτων ύπό τó ψάσγανον τής αίγός, δέν είναι δυνατόν ν' αναμείνωμεν γενναιοτέραν τινά δασικήν πρόσδοον άπό εκείνην τήν όποιαν σήμερα μās άποδίδουν. Γενικώς και ή δασική παραγωγή τής περιφερείας Παραμυθιάς περιορίζεται εις τήν έπούλωσιν τών τοπικών αναγκών τών κατοίκων (καύσιμον ύλην, άσβεστον, έλίγους ξυλανθράκας κλπ).

4. Δάση Φιλιατών. Τά εις τήν περιφέρειαν Φιλιατών φυόμενα δάση έξ άειθαλλών πλατυφύλλων και φυλλοβόλων δρυών θ' άποκτήσουν σπουδαίαν οικονομικήν αξίαν, όταν θά καταστή δυνατή ή πλήρης αύτων έκμετάλλευσις ήτις θά λάβη χώραν μετά τήν κατασκευήν δασικών τινών όδών με βάσιν τήν άμαξιτήν όδόν Ίωαννίνων—Ήγουμενίτσας, τήν διερχομένην παραλλήλως τών όχθών του Καλαμά. Τά ως άνω δασικά συμπλέγματα Φιλιατών θ' άποδώσουν τότε και πέραν τών άτομικών αναγκών τών κατοίκων γενναιοτέρα τινά ποσά ξυλανθράκων, άσφαλώς δέν και ίκανοποιητικόν πο-

σόν χρησίμου ξυλείας εκ φυλλοβόλων δρυών, άρτιά ή και πρίνου.

5. Δάση Πωγωνίου. Η περιφέρεια αύτη προσφέρει καλύτερας συγκοινωνιακάς συνθήκας, διότι δι' αύτης διερχεται ή προς Άλβανίαν άμαξιτή όδός. Πλήν όμως τά παραγωγικώτερα δάση τής εκτείνονται προς τά σύνορα τής περιφερείας Φιλιατών, θά εκμεταλλευθοούν δέν και θά λάβουν αξίαν οικονομικήν σπουδαιότεραν τής σημερινής, μετά τήν κατασκευήν τών άπαραιτήτων συγκοινωνιακών έργων. Γενικώς και ή οικονομική εκμετάλλευσις τών δασών Πωγωνίου περιορίζεται σήμερα εις τήν ίκανοποίησιν μόνον τών τοπικών αναγκών τών κατοίκων.

6. Δάση Κονίτσας. Ανω τών 80.000 στρεμμάτων κιλών δασών αποτελουμένων κατά 1/2 άπό δάση πεύκης τής λαορκοειδοϋς και κατά τó έτερον 1/2 άπό δάση όξυάς, έλάτης και δρυών, έχουν συγκεντρωθή εις τήν περιφέρειαν Κονίτσας, μίαν εκ τών δασικωτέρων περιφερειών τής χώρας. Η σπουδαία οικονομική σημασία τών δασών Κονίτσας σήμερα δέν διαφαίνεται πλήρως διότι ή δασική εκείνη περιφέρεια είναι άπομακρομένη και δέν παρουσιάζει οϋδέ στοιχειώδη συγκοινωνίαν. Η μεταφορά τών δασικών προϊόντων λαμβάνει χώραν μέχρι Κονίτσας διά ζώων, περί τās 7—10 ώρας, εκείθεν δέν έτερα 70 χιλόμετρα μέχρι Ίωαννίνων ή και περαιτέρω δι' αυτοκινήτων. Οι οικονομικοί θθεν όροι και αι συνθήκαι διά τήν εκμετάλλευσιν του δασικού πλούτου τής περιφερείας εκείνης προσφέρονται λίαν δυσμενείς. Η περάτωσις τής έγκεκριμένης όδοϋ Κονίτσας—Ανασελίτσας αρ. 40, καθώς και έτέρας επίσης έγκεκριμένης μέχρι Βούρμπιανης και Καστάνιανης αριθ. 223, ήτις διασχίζει τά καλύτερα δασικά συμπλέγματα τής περιφερείας, θέλει μεταβάλει όρδην και έπι τά βελτίω τās οικονομικές συνθήκας τών δασών Κονίτσας. ένεργούσα έπι τήν μείωσιν τής άποστάσεως τών δασών τούτων άπό τών κέντρων καταναλώσεως, ανεξαρτήτως τής ζητήσεως τών δασικών προϊόντων, ήν θέλει δημιουργήση αύτη αύτη ή όδός.

7. *Δάση Ίωαννίνων* Τα εκμεταλλεύσιμα ξυλώδη δασικά κεφάλαια εν τῇ περιφερείᾳ Ίωαννίνων εἶναι λίαν σοβαρά. Εὐρηγνται δὲ σχεδὸν ἅπαντα ἐν τῇ ὄρεινῃ περιφερείᾳ τοῦ Ζαγορίου. Τὰ κεφάλαια ταῦτα συγκροτούμενα ἐκ ξυλωδῶν ὄγκων ὑπερωρίμων δένδρων, αὐξανομένων με ποσοστὸν οὐχὶ στανίως 1% καὶ ἀριθμοῦντων ἡλικίαν ὑπὲρ τὰ 150 ἔτη, με τὴν κρατουσαν ἤδη κατὰ συστάδας διαχείρσιν τῆς μεγίστης δηλαδὴ ἐπικερδείας, ἔδει ἀπὸ ἐτῶν νὰ εἶχον ἀποληφθῆ. Δυστυχῶς καὶ ἐδῶ παρουσιάζεται ἡ αὐτὴ περίπτωση ἀπουσίας ἐκμεταλλευτῶν λόγῳ τῶν δυσκολιῶν τῆς μεταφορᾶς. Ἡ μεταφορὰ τῆς ξυλείας ἐκ τῶν περιφερειῶν Ζαγορίου ἐνεργεῖται διὰ ζώων μέχρι τῆς ἀντιπέρας τῶν Ίωαννίνων πλευρᾶς τῆς λίμνης ἢ μέχρι Λυκοστόμου. Προκειμένου ὅμως νὰ ἐνεργηθῶν ὑλοτομῖαι μεγαλυτέρων ποιοτήτων ξυλείας ἰδίᾳ εἰς τὰ δάση Λεσινίτσης, Λαΐτσης κλπ. εἶναι δυνατόν νὰ ἐνεργηθῆ καὶ μεταφορὰ ξυλείας διὰ τοῦ Ἀώου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ στομίου εἰθα ἢ γέφυρα τῆς Κονίτσης. Ὀλοσδήποτε αἱ μεγάλαι αὐταὶ ἀποστάσεις καθὼς καὶ ἡ χρησιμοποίησις διὰ τὴν μεταφορὰν ξυλείας πρωτογόνων μέσων (ζώων) δὲν εὐνοοῖσι τὴν πλήρη καὶ ἐπικερδῆ τῶν δασῶν ἐκείνων ἐκμετάλλευσιν. Ὑπάρχουν σήμερον ἐν τῇ περιφερείᾳ ἐκείνῃ συγκεντρωμένα δασικά κεφάλαια πρώτης γραμμῆς ἀπὸ ἀόψεως ποιοτικῆς, κατάλληλα διὰ παραγωγὴν πολυτίμου ἐργασίμου ξυλείας δυναμένης ἐν πολλοῖς νὰ συναγωνισθῆ ὠρισμένας κατηγορίας ξένης ξυλείας. Ἡ ὀλικὴ καταλαμβάνομένη ὑπὸ τῶν δασικῶν συμπλεγμάτων Ζαγορίου ἔκτασις ἀνέρχεται εἰς 130.000 στρέμματα, ἐξ ὧν τὸ 1/2 τῆς ἐκτάσεως καταλαμβάνουν δάση πεύκης ὑψηλῆς μορφῆς καὶ τινα δάση ἐλάτης καὶ ὄξυᾶς, τὸ δὲ ἕτερον 1/2 καταλαμβάνουν δάση φυλλοβόλων δρυῶν μορφῆς χθαμαλῆς, μέσης ἢ καὶ ὑψηλῆς. Πάντως τὰ δάση Ζαγορίου, εὐρισκόμενα

ὑπὸ λίαν εὐνοϊκὰς συνθήκας κλίματος καὶ ἐδάφους κρύπτουν ἀξιόλογον δασικὸν πλοῦτον, ἐμπορικῶς ἐκμεταλλεύσιμον ὁ ὁποῖος προώριστα ν' ἀλλάξῃ τὴν οἰκονομικὴν ὄψιν τοῦ Ζαγορίου, ἀρκεῖ μόνον νὰ περατωθῆ τὸ ὑπὸ κατασκευὴν ἢ ὑπὸ μελέτην δασικὸν ὀδικὸν δίκτυον τῆς περιφερείας ἐκείνης.

8. *Δάση Μετσόβου.* Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὰ δασικά συμπλέγματα τοῦ Ζαγορίου ἐκτείνονται τὰ δάση Μετσόβου ἀποτελούμενα ἐκ τῶν αὐτῶν πολυτίμων δασικῶν εἰδῶν πεύκης, ὄξυᾶς καὶ ἐλάτης. Τὰ δάση ταῦτα εἶναι ὡσαύτως σπουδαῖα καὶ ἀξιόλογα, λόγῳ ὅμως ἀποστάσεως καὶ παντελοῦς ἐλλείψεως συγκοινωνίας παραμένουσιν ἀνεκμετάλλευτα. Ἡ περιφέρεια Μετσόβου διαθέτει 50—60.000 στρ. δάση ὑψηλῆς μορφῆς κατάλληλα πρὸς ἐκμετάλλευσιν, ἀποτελούμενα κατὰ τὸ 1/2 ἀπὸ πεύκην λαρυκοειδῆ καὶ ἐλάτην, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον 1/2 ἀπὸ ὄξυᾶν.

9. *Δάση Ἀρτης.* Ἡ δασικὴ περιφέρεια Ἀρτης ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως θὰ εἶχε μεγάλην σπουδαίότητα ἂν πολλὰ τῶν δασικῶν συμπλεγμάτων τῆς ἐλάτης, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον ἄλλοτε τὰς ἐστραμμένας πρὸς Ἀχελῶν καὶ Ἀραχθὸν κλιτύς δὲν ὑλοτομοῦντο πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν σχεδὸν ἀποψιλωτικῶς διὰ νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὰ ἐργοστάσια τῶν Πατρῶν. Σήμερον τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα ξυλοπαραγωγικὰ δάση ἠραιοῦθησαν αἰσθητῶς, ἀπεκλαδώθησαν καὶ ἀπερρακώθησαν εἰς τρόπον ὥστε δυσκόλως θὰ συνέλθουν εἰς τὸ μέλλον. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτῶν σπουδαιότης πρὸς τὸ παρὸν δέον νὰ περιορισθῆ εἰς μικρὰς μόνον ἀπολήψεις μετὰ πάσης περισκέψεως χρησίμου ξυλείας καὶ μόνον ἐκ τῶν πυκνοτέρων δασικῶν συμπλεγμάτων, ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον πρὸς θεραπείαν τῶν ἀτομικῶν ἀναγκῶν τῶν κατοικῶν τῶν γειτονικῶν πρὸς τὸ δάσος χωρίων.

Η ΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ ΖΙΤΣΑΙΑΣ

ΣΤΗ ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

Τὴν πῆραν οἱ νεραΐδες τὴ φλογέρα σου
καὶ σ' ἄγνωστα τὴν ἔχουν κρύψει βάρη.
Ἀνεύρετη νὰ μένη ἔκει κι' ἀμόλυνη
κανεῖς τὸ μυστικὸ νὰ μὴ τὸ μάθῃ.
Τὴ μαγικὴ φλογέρα τὴν ὀλόχουση
ποὺ ἀντήχησε γλυκόλαλη κι' ἐχάθη.

Κανένας δὲν τὴ βροῖκε, δὲν τὴ μάντεψε
καὶ τὸ γλυκὸ σκοπὸ της δὲν τὸν ξέρει.
Ἄλλο κανένα στόμα δὲν τὴ λάλησε
καὶ δὲν τὴν ἄγγιξε ποτὲ κανένα χέρι.
Ξεχωριστὸ ἀσυντρόφευτο βοσκόπουλο
κι' ὀλόλαμπρο τοῦ τόπου χρυσαστέρι.

Τὴν πῆραν τὴ φλογέρα τὴν πεντάρφανη
νὰ πλέκουνε σὲ θρύλους τὸν καῦμό σου.
Νὰ παίρνουν τὸ χορὸ τους μὲ τὸν ἦχο της
κ' ἐκεῖνες σοῦ διδάξαν τὸ σκοπὸ σου.
Νὰ τραγουδοῦν τὰ πλᾶνα φέγγαρόφωτα
μὲ τὸ τραγοῦδι τὸ δικό σου.

Ποιὸς εἶδε ποιὸς νὰ γροῖκησε τ' ἀνάκουστα
τὰ νεραϊδένια ἀπόκοσμα τραγοῦδια.
Τῶν στίχων σου τὰ μύρια τὰ γητέματα
τῆς ὁμορφιάς τὰ μεταξένια χνούδια.
Σὸν γύρη συναγμένα ἀπὸ τ' ἀμύριστα
τῆς Ἠπειροῦς τ' ἀμάραντα λουλούδια.

Τινάζουν τὰ μαντήλια τοῦ ἀνάερα
καὶ τὰ ξανθὰ ἀνεμίζουνε μαλλιά τους.
τῆς ἐρωτιᾶς καὶ τῆς γητιᾶς πλανέματα
σκορπίζουνε στὸ χρόνο τὰ φιλιά τους.
Κι' ὄλα τὰ παραμύθια κι' ὄλοι οἱ θρύλοι μας
ποτίζονται μωσκιὲς ἀπ' τὴ μιλιὰ τους.

Ὡ θρύλοι μαγικοί μου κι' ἀνιστόριστοι
 με τὴν ψυχὴ τοῦ τόπου ζυμωμένοι.
 Μὲ τὴν ψυχὴ μὲ τὴ ζωὴ μὲ τ' ὄνειρο
 ἀπ' τοὺς παληοὺς καιροὺς ξεκινημένοι.
 Τῆς ὥριας φαντασίας τὰ πλάσματα
 μὲς στὸ βουνίσιο ἀγέρα βαφτισμένοι.

Καὶ λὲν μὲ τὸ ρυθμὸ σου καὶ τὸ λόγο σου
 καὶ μὲ τὰ-ἔξωτικά δικά τους χίλια.
 Γιὰ τὶς βλαχοῦ'ες λὲν γιὰ τὰ βοσκόπουλα
 γιὰ τὰ παλῆα τοῦ Θεοκρίτου εἰδύλλια.
 Ποὺ τᾶκλινες ἐσὺ καὶ τὰ τραγουδήσες
 μὲ τῆς φλογέρας σου τὴν τρίλλια.

Καὶ λένε γιὰ τοῦ «Νίκα» τ' ἀγγελόκρουσμα
 καὶ γιὰ τῆς ξηνητιάς τὴ μαίρη ὀρφάνια.
 Τοῦ μαντηλιοῦ τὸ κέντημα τ' ὠριόπλουμο
 τοῦ «ψωμοπάτη» λένε τὴν τυράννια.
 Τοῦ «Σταυραῖτοῦ», καλέ, ποὺ σ' ἄρπαξε
 μὲ τὶς πλατιὲς φτεροῦγες του στὰ οὐράνια.

Ὅλα τ' ἀνιστοροῦν αὐτιὲς χορεύοντας
 καὶ τὰ τυλίγουν μεταξένια ὑφάδια.
 Τριγύρω στὶς πηγὲς τὶς κρυσταλλόνερες
 καὶ στὰ βαθύσκωτα λαγκάδια.
 Ἄφροντυμένες λυγερὲς ὀρθόστηθες
 τὰ, φεγγαρόφωτὰ τὰ βράδνα.

Καὶ μιά, τὴν ὥρια τὴ γλυκειὰ τὴν κάλεσα
 τὴ λατρεμένη τὴν ξανθομαλοῦσα.
 Καὶ τῆς καρδιάς σου τὴ βασίλισσα
 τὴν ξωτικιὰ τὴ μοῦσα.
 Ἄχ νᾶηταν κι' ἐγὼ ὁ μαῦρος νὰ τὴν κάτεχα
 τὴν ἀστραποβολοῦσα.

Κινάω νὰ μάθω τὸ τραγοῦδι τῆς,
 πλανιέμαι νύχτα μέρα κεῖθε πέρα.
 Τὸ μυστικὸ νὰ κλέψω τὸ χιλιάκριβο
 γιὰ κείνη τὴ χαμένη τὴ φλογέρα.
 Κινάω νὰ πάρω τὸ μαντήλι τῆς
 καὶ πιάνω τὸν ἀφρὸ καὶ τὸν ἀγέρα.

ΠΩΣ ΕΝΟΙΩΣΑΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Όσο κι' ἂν ἦταν μυαλό μας δοσμένο, πιὸ πολὺ, σιὰ παιγνίδια, σ' ἐκείνη τὴν πολὺ παιδικὴ ἡλικία, ὡστόσο, κάτι τὸ παράξενο καταλαβαίναμε πὼς συνέβαινε ἐκείνη τὴ μέρα στὸ Σχολεῖό μας. Κάλι εἶχε ἀρπάξει τ' αὐτί μας κι' ἀπὸ κουβέντες, τῶν μεγάλων στὸ σπίτι καὶ ἡ παιδικὴ διαίωθησις ἦταν ὅλο ἀναμονή.

Οἱ δασκάλες, μεζεμένες στὸ Γραφεῖο, συζητοῦσαν χαμηλόφωνα κι' ἦταν φανερό πὼς αὐτὸ πού ἔλεγαν ἦταν σοβαρό.

Θὰ θέλαμε κι' ἐμεῖς νὰ κάναμε τὸ ἴδιο, μὰ οἱ μεγάλες δὲν μᾶς καταδέχονταν γιὰ κουβέντα κι' ἐμεῖς οἱ μικρές, εἴμαστε πολὺ μικρές γιὰ νὰ δώσουμε μορφή καὶ νόημα σ' αὐτὲς τὶς ἀδιόρατες ἀνησυχίες. Ἔτσι, μαζευτήκαμε στὸ κάτω μέρος τῆς αὐλῆς, ὅπου ἡ Λέντζη, ἡ βλαχοπούλα, εἶχε βαλθῆ πάλι νὰ πηδάη, παίρνοντας φόρα ἀπὸ μακρὰ, καὶ νὰ φτιάη τὰ πιὸ ψηλὰ κλωνάρια μιᾶς ἀκακίας. Ἦταν μιὰ βλαχοπούλα ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα, μὲ δυὸ σφιχτοπλεγμένες κοτσίδες στεφάνι γύρω στὸ κεφάλι—ὅπως δὰ κι' ὅλες μας ἐκείνο τὸν καιρὸ—καὶ κατακόκινα μάγουλα. Δὲν ἦταν ὁμορφή, μὰ ἡ ζωντάνια πλήθαινε μέσα της καὶ στὴν τάξη δὲν κάθονταν ἡσυχῆ. Ἡ δασκάλα τὴ μάλωνε κι' αὐτὴ ξέσπαγε σὲ τοῦτο τὸ ἀγορίστικο ἀγώνισμα, σὰν βγαίναμε στὸν κῆπο γιὰ διάλειμμα. Ὁρμαγε καὶ σάλταρε καὶ σουρομάδιζε τὴν ἀκακία. Κάναμε κύκλο ἐμεῖς οἱ ἄλλες καὶ φωνάζαμε, τσιρίζαμε, γελούσαμε σὲ κάθε της ἐπιτυχία. Καὶ ἡ Λέντζη πήγαινε ὅλο καὶ τ' ἀψήλου.

Δὲν ἦταν μονάχα τὸ πήδημά της πού θαύμαζα, μὰ μοῦ ἄρεσαν πολὺ κι' ἐκεῖνα τὰ πολλὰ της βραχιόλια πού φοροῦσε καὶ σὲ κάθε πῆδο, βροντοῦσαν ὁμορφα. Σωστὴ Γερακίνα.

Χτύπησε ὡστόσο ἡ κυρά—Μαρίνα τὸ κουδούνι καὶ μπήκαμε στὴν τάξη. Ἐμεῖς, τὰ μικρά, εἴμαστε σις κάτω αἴθουσες, μισοσκότεινες καὶ μὲ μακρὰ θρανία.

Ἦταν ἀρχὴ τῆς Σχολικῆς χρονιάς.

Μπήκε ἡ δασκάλα γιὰ τὸ μάθημα. Τὴν ἔλεγαν Κυρία Ἀλεξάνδρα καὶ φοροῦσε ἓνα καφετὶ φουστάνι, μὲ σουρωτὴ φοῦστα μακρὰ καὶ τὸ πολκάκι ἐπάνω, σφιχτὸ στὸ σῶμα της. Ἦταν μεγαλούτσικη, κάπως, σιὰ χρόνια μὰ μιὰ καὶ δὲν εἶχε παντρευτὴ ἀκόμα, τὰ μαλλιά της δὲν τὰ εἶχε σινιὸ καμωμένα, ἀλλὰ μιὰ κοτσίδα, λεπτή, μακρὰ, νὰ κρέμεται στὴν πλάτη κι' ἓνα βελουδάκι μαῦρο γύρω στὸ κεφάλι. Κρατοῦσε πάντα ἓνα χάρακα κι' ἦταν τόσο καλὴ, πού ποτέ μας δὲν τὸν εἶχαμε γευτῆ. Χτυποῦσε μονάχα μ' αὐτὸν τὴν ἔδρα της γιὰ νὰ μᾶς κἀνη νὰ ἡσυχάσουμε.

Μᾶς ἔβαλε νὰ διαβάσουμε ἀπὸ τ' Ἀναγνωσματάριο καὶ ὕστερα νὰ ποῦμε τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα.

Τὸ μάθημα προχωροῦσε ἀνόρεχτο, γιὰ τὴ Κυρία Ἀλεξάνδρα, ἦταν φανερό, εἶχε ἄλλοῦ τὸ νοῦ της. Ἐφτασέ τὸ μεσημέρι κι' αὐτὴ τὴ μέρα οὔτε ἡ Μαρίνα δὲν σκέφτηκε νὰ μᾶς κἀνη τὸ καθημερινὸ της ἀστεῖο.

Ἦταν ἓνα κορίτσι πολὺ ξανθὸ καὶ πολὺ γαλανό. Τὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα, τὸ βρῆκε μελαδίδικο κι' ἀνιαρὸ πρᾶμα. Κατάφερε τὴ δασκάλα νὰ τὴ βάλῃ νὰ καθῆσῃ σ' ἓνα πλαῖνὸ θρανίο, στὴν ἀπάνω γωνιά, κι' ἀπ' ἐκεῖ ἡ θὰ μᾶς ἔκανε γκριμάτσες, γιὰ νὰ γελᾶμε, ἢ θάπαινε μυῖγες καὶ τὶς βουτοῦσε στὸ καλαμάρι τοῦ θρανίου.

Τὸ πιὸ ἀστεῖο της, ἦταν τοῦτο: ἔπαιρνε τὸ μαντήλι της καὶ μὲ τρόπο, πού αὐτὴ εἶχε ἐπινοήσει, τὸ τύλιγε καὶ τὸ ἔδενε ἔτσι,

πού έμο αζε σαν χότζας! Ύστερα, έβραζε τὸ χέρι της πίσω ἀπὸ τ' αὐτὶ καὶ μὲ τ' ἄλλο κραιτούσε ψηλὰ τὸ χοτζάκι της γιὰ νὰ τὸ βλέπουμε. «Μπαγλάτισε», μᾶς ἔλεγε χαμηλόφωνα, «μαζέψτε τα!» (1) Τὰ πιχτά μας γέλια ἔκαναν τὴ δασκάλα νὰ τὴν προσέξη καὶ τὴν ἔβγαζε, τὶς πιὸ πολλὲς φορές, ἔξω. Σὰν σχολούσαμε κι' ἑμεῖς, τὴ βρῖσκαμε νὰ παίζη «κοκόσες» μ' ἄλλα παιδιά, κάπου ἐκεῖ κοντὰ στὰ Σπιτάλια.

Καμιὰ φορά, σχόλασε καὶ τὸ μάθημα καὶ ἡ δασκάλα μᾶς εἶπε νὰ σταυρώσουμε τὰ χεράκια ἐπάνω στὸ θρανίο καὶ νὰ προσέξουμε τί θὰ μᾶς πῆ.

Ἡ ἀναπνοή μας κόπηκε. Ἐπαψε κάθε θόρυβος καὶ τὰ μάτια μας στηλώθηκαν ἐπάνω της, γεμάτα προσμονή. Ἐπὶ τέλους θὰ μαθαίναμε.

«Ἀὔριο δὲν θὰ ἔλθετε στὸ Σχολεῖο, μᾶς εἶπε, οὔτε καὶ μεθαὔριο καὶ ἴσως, γιὰ πολλὲς, πολλ'ς μέρες τὸ Σχολεῖο θὰ εἶναι κλειστό. Θὰ γίνῃ πόλεμος. Ὅταν πάλι μὲ τὸ καλὸ ἀνταμώνουμε...» κι' ἐκεῖ στάθηκε. Πῶς νὰ ἐμπιστευθῆ στὴν παιδικὴ ἔχεμύθια ὅσα ἐκείνη τῆ στιγμῆ πλημμύριζαν τὴν ψυχὴ της;

«Ὅ αν μὲ τὸ καλὸ ἀνταμώνουμε, συνεχίσει, θὰ προχωρήσουμε στὰ μαθήμ τὰ μας. Ἐσεῖς, ὅσον καιρὸ θὰ μέινετε χωρὶς σχολεῖο, νὰ διαβάζετε στὸ σπίτι. Θὰ σᾶς βοηθήσουν οἱ γονεῖς σας ἢ τὰ μεγαλύτερα ἀδέρφια. Τώρα, πηγαίνετε φρόνιμα καὶ κατ' εὐθεΐαν στὸ σπίτι».

«Χαίρετε, Κυρία», εἶταμε ὅλες μαζί, μὰ μὲ πιχτὴ φωνή.

Μιά, μιὰ ἀνοίγαν οἱ πόρτες ἀπὸ τίς ἄλλες αἰθουσες καὶ οἱ μεγάλες ἔβγαιναν βαρεῖς κι' ἀμίλητες, ὕστερα ἀπὸ τὸ μεγάλο μυστικὸ πού τοὺς εἶπε ἡ Διευθύντρια. Τὰ μάτια τοὺς ἀστράφταν.

Μοῦ εἶχε στείλει μιὰ θεία μου, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἓνα ναυτικὸ καπέλλο μὲ δυὸ Ἑλληνικὲς σημαιοῦλες, ἀπ' ἐδῶ κι' ἀπ' ἐκεῖ στὴν κορδέλλα. Στὴ μέση ἔγραφε ἢ «Ἀβέρωφ» ἢ «Ναυκρα οὔσα», καλὰ δὲ θυμᾶμαι. Τὸ φοροῦσα καὶ πήγαινα μὲ καμὰρι στὸ Σχολεῖο. Σὰν ἔφτανα στὸ «Κλοῦκι», (2) φρόντιζα νὰ τὸ βγάλω καὶ νὰ τὸ κρύβω μὲς τὴν τσάντα μου. Ἐκείνη τὴ μέρα δὲν τὸ φόρεσα καθόλου βγαίνοντας ἀπὸ

τὸ Σχολεῖο, καὶ τὸ ἔκρυψα κάτω ἀπὸ τὴν ποδιά μου.

Αὐτὰ, κι' ὅσα ἄλλα ἀκολούθησαν, θὰ μποροῦσα νὰ τὰ εἶχα λησιμονήσει στὶς πολλὲς τοὺς λεπτομέρειες. Ἦταν ὅμως γεγονότα συνταρακτικὰ γιὰ μᾶς. Ἦταν κάτι πού περιμέναμε ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ καὶ λὲς καὶ τὸ νοιώθαμε μόλις ἀνοίγαμε τὰ μάτια στὸν κόσμο. Ἡ μνήμη τὰ φύλαξε σὰν ἱερὴ παρακαταθήκη. Γεννιόμαστε καὶ μᾶς τρέφανε μὲ μιὰ τροφή γιὰ νὰ μεγαλώνη τὸ κορμὶ καὶ μὲ μιὰ Ἰδέα γιὰ νὰ τραφῆ ἡ ψυχὴ μας.

Κι' αὐτὴ ἡ Ἰδέα ἦταν ὁ ἔσκληρωμὸς.

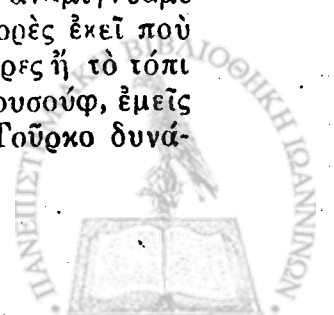
Πολλὲς φορές γράφτηκαν καὶ εἰπώθηκαν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καὶ δὲν εἶναι αὐτὰ πού θέλω νὰ ἐπιναλώσω σήμερα.

Κάθε τέτοια ἐποχὴ ζωντανεύουν οἱ ἀναμνήσεις κι' ὅ,τι θὰ πῶ εἶναι αὐτὰ πού νοιώσαμε ἑμεῖς, σὰν μικρὰ παιδιά, τότε...

Τὸ σπίτι πού γεννήθηκα γειτόνευε μὲ Τούρκους καὶ Χριστιανούς. Ὁ μέσα κήπος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ του, συνόρευε μὲ κήπους καὶ σάιτια πού ἀνήκαν σὲ Τούρκους. Δὲν ἦταν κακοὶ ἄνθρωποι, μὰ πολὺ νταραβέρι δὲν εἶχαμε μαζί τους. Ἐρχονταν, καμιὰ φορά, ἡ πλαϊνὴ μας ἡ Νιμέτ πού ἦταν, ἀπάνω—κάτω στὰ χρόνια τῆς ἀδερφῆς μου, γιὰ νὰ τῆς ζητήση κανένα σχέδιο γιὰ ἐργόχειρο καὶ ἡ Κυρά—Χαῖρω, ὅταν ἦταν νὰ κάνουν, καμιὰ φορά, στὸ σπίτι «νιμισιτέ» καὶ «χακαν». (3) Ἡ κυρά—Χαῖρω ἦταν πολὺ εἰδικὴ σ' αὐτὰ.

Ἐκείνη ἔρχονταν καὶ γιὰ ἄλλη αἰτία στὸ σπίτι εἶχε ἓνα μοναχογυιό, τὸ Γιουσούφ—ὄχι παραπάνω ἀπὸ δέκα χρονῶν—καὶ τσακωνόταν ὡρα τὴν ὡρα. Ὁ Γιουσούφ εἶχε πείσμα μουλωχίσιο καὶ τὴν ἔσκαγε. Κι' ἔμπηγε ὑστερικὲς φωνὲς ἐκείνη καὶ σήκωνε τὴ γειτονιὰ στὸ πόδι. Ὑστερα, ἔρχονταν ἀπὸ τὸ σπίτι νὰ πιῆ ἓναν καφέ καὶ νὰ τὴν καλμάρη, μὲ λόγια συνετά, ἢ γιαιγιά μου.

Τὸ Γιουσούφ σπάνια τὸν ἀναμιγνύαμε στὰ παιγνίδια μας. Πολλὲς φορές ἐκεῖ πού παίζαμε, μᾶ, ἄρπαζε τίς σφαῖρες ἢ τὸ τόπι καὶ γίνονταν καπνός. Στὸ Γιουσούφ, ἑμεῖς τὰ παιδιά, βλέπαμε τὸ μικρὸ Τούρκο δυναστή.

Ὡς τότε, ἐκεῖ βρίσκονταν οἱ σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους γειτόνους, μὰ τώρα, μὲ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου, τὰ πράματα ἄλλαξαν. Κηρύχτηκε κι' ἀνάμεσά μας ὁ πόλεμος. Ἦταν ἕνας πόλεμος βουβός, χωρὶς καμιὰ σύρραξη. Ἡ κυρά—Χαίρω δὲν ξαναπατοῦσε πιά σπίτι μας κι' ἐμένα δὲν μὲ ξανάστειλαν νὰ τῆς ζητῶ φρέσκα ἀυγά, ὅταν λείπανε ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ποτέ μου δὲν ἔμπαινα στὸ σπίτι τους μ' εὐχαρίστηση καὶ χωρὶς κάποιο ἀδιόρατο φόβο. Ἐξω ἀπὸ τὸ σπίτι τους, στὸν κήπο, ἦταν οἱ κουζίνες τους κι' ἐκεῖ εὗρισκα, τὶς πιὸ πολλές φορές, τὴν κυρά—Χαίρω νὰ μαγειρεύη, μὲ τὰ μαλλιά της κρυμένα καλά—καλὰ σ' ἕνα ἄσπρο φακίλι. (*) Ἦταν νέα κι' ὁμορφη, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἀντρα της, πού ἦταν πατέρας της στὰ χρόνια καὶ καμπούρης. Τὸν ἔλεγαν Μουσταφᾶ ἀγᾶ κι' ἔκανε καὶ τὸ ράφτη.

Ἄμα δὲν μπορούσε ν' ἀφήσῃ τὴ δουλιὰ της γιὰ νὰ μοῦ δώσῃ τ' ἀυγά μου ἔλεγε: «Ἄϊντι μέσα νὰ σ' τὰ δώκ' ἢ μπάμπας τ' Γιουσούφ».

«Ἡ μπάμπας τ' Γιουσούφ» δὲ μὲ φόβιζε, γιατί ἦταν ἕνα ἀγαθὸ γεροντάκι, μὰ ἐκεῖνο τὸ παράξενο, τὸ ἀχανές καὶ γυμνὸ ἀπὸ ἐπιπλα σπίτι τους, μοῦ ἔδινε μιὰ κρυμάρα.

Σὰν ἔβγαινα μὲ τ' ἀυγά στὰ χέρια, κι' ἂν τύχαινε νὰ εἶναι Ραμαζάνι μὲ φώναζε νὰ δοκιμάσω «τσιτσιου ἀπὸν ζάχαρ'» τοῦ «χουσιὰφ», γιατί ἐκεῖνη νῆστευε καὶ δὲν μπορούσε οὔτε καὶ νὰ δοκιμάσῃ κἄν. Μιὰ τέτρια φορά, θυμᾶμαι, μοῦ τῶδωκε τόσο καφτὸ πὺ ζεμάτισα τὴ γλῶσσα μου.

Ἦστερα ἀπὸ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου, τὰ πράματα εἶχαν πάρει πιά τὸ δρόμο τους. Ἐνα δρόμο μὲ καθημερινὴ ἀγωνία, φόβο ἐλπίδα.

Ὁ πατέρας μου, ἦταν κιόλας ἕνας χρόνος, ἔλειπε ἀπὸ τὸ σπίτι μας κι' ἔρχονταν ποῦ καὶ ποῦ. Ἦταν πολὺ ἀνακατεμένος μὲ τὰ κομιτάτα καὶ τὸν εἶχαν εἰδοποιήσει μυστικά (Τούρκος ἦταν αὐτὸς πὺ τὸν εἰδοποίησε) νὰ φύγῃ γιὰ κάμποσο καιρό, νὰ τὸν ξεχάσουν λιγάκι οἱ Τούρκοι γιατί κινδύνευε. Τὸν εἶχαν μυριστεῖ γιὰ τὰ καλά.

Πῆγε νὰ ἐργαστῇ μακριὰ ἀπὸ τὰ Γιάν-

νινα, σ' ἕνα χωριό. Τὸ ἐπάγγελμά του ἦταν τέτοιο πὺ ἔγινε μὲ χαρὰ δεκτός.

Ἡ ἀνάμιξη αὐτῆ τοῦ πατέρα μου, μᾶς ἔκανε νὰ βλέπουμε πολλὰ τὰ παράξενα σπίτι μας. Κλείνονταν σ' ἕνα δωμάτιο μαζί μὲ ἄλλους καὶ μιλοῦσαν ὥρες ὀλόκληρες. Ἡ μάνα μου, μ' ἕνα ἐργόχειρο πάντα στὸ χέρι καθόνταν κοντὰ στὸ παράθυρο. Ὅλη τὴν ὥρα κύτταζε πρὸς τὸ δρόμο. Σὲ κάθε τι ὑποπτο θὰ εἰδοποιούσε.

Ἄπ' ὅσους ἔρχονταν στὸ σπίτι, ἕναν δὲ θὰ ξεχάσω ποτέ, ἔστω κι' ἂν εἶναι νὰ ζῆσω ἕναν αἰῶνα. Ἦταν ὁ κύρ—Ζώης—ὅπως ὅλοι τὸν ἀποκαλοῦσαν ὁ φαρμακοποιός. Ἡ φυσιογνωμία ἦταν Σλάβικη, σὰν ἀδερφὸς τοῦ Τολστοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ του Ἑλληνικώτατη. Γιὰ τὸ μεγάλο παιρσιωτισμὸ καὶ τὴ μεγάλη του μετριοφροσύνη, θὰ εἶχε νὰ πῆ καιένιας πολλά.

Θυμᾶμαι, ὕστερα, κάποιον πὺ ἔφερε Ἑλληνικὲς ἐφημερίδες κρυφά. Τὶς διάβαζον οἱ γονεῖς μου γρήγορα, γρήγορα, κρατοῦσαν σημειώσεις κι' ὕστερα τὶς ἔπαιρνε πάλι ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ τὶς δώσῃ κι' ἄλλοῦ νὰ τὶς διαβάσουν. Ὁ πατέρας μου τὸν βοηθοῦσε νὰ τὶς κρύψῃ καλὰ ἐπάνω του. Ἄπ' ὅσα βλέπομε κι' ἀκούαμε, μᾶς εἶχαν μάθει νὰ μὴ βγάζουμε μιλιὰ.

Σχολεῖο πιά δὲν εἶχαμε. Ἡ μάνα μου μᾶς ἔκανε ἕνα καταμερισμὸ δουλειᾶς, γιὰ νὰ μὴ ρεμπελέψουμε. Ἐμένα, δουλειὰ μου ἦταν νὰ μαζεύω μ' ἕνα σκουπάκι τὰ φθινοπωριάτικα φύλλα πὺ γέμιζαν τὴν αὐλή. Πολλὲς φορές καθόμουν στὴν πέτρινη σκάλα, ἀπελπισμένη σὰν τὸ Σίσυφο, γιατί ἕνα ἀεράκι ξαφνικὸ μ' ἔκανε νὰ ξαναρχίζω, φτοῦ κι' ἄπ' τὴ ἀρχή. Ἡ μεγάλη μου ἀδερφή διάβαζε καὶ κεντοῦσε. Ἡ δυσκολία ἦταν μὲ τὸ μεγάλο ἀδερφό. Ἦταν, ἕνα ἀγόρι 15—16 χρονῶν.

Θὰ πρέπει ἡ καινούργια γενιὰ ἀγοριῶν νὰ μάθῃ τοῦτο: τίποτε δὲν ἦταν πιὸ δύσκολο, πιὸ δραματικὸ γιὰ τοὺς γονεῖς—καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ παιδί—ἀπὸ τὸ νὰ τὸ μεγάλωνουν στὴ σκλαβιά.

Βέβαια, ἡ δικὴ μας ἐποχὴ δὲν ἦταν τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, ἀλλὰ εἶχε καὶ τούτη πάμπολλες δυσκολίες. Θὰ σταματήσω μόνο σὲ μιὰ. Τὸ παιδί τὸ ἀπασχολοῦσε τὸ Σχολεῖο καὶ

ή μελέτη, είχε όμως και τις ελεύθερες ώρες του, είχε τις παύσεις. Τότε, δεν ήταν γήπεδα με αθλητικά παιχνίδια, δεν ήταν έκδρομικοί Σύλλογοι, ούτε κινηματογράφος, ούτε καν ή Πλατεία να κόβη βόλτες με τους φίλους του. Στη Λίμνη πήγαινε μάνιο με συνοδεία πάντα ενός μεγάλου. Έτσι ήταν αναγκασμένο να μένη στο σπίτι και να δημιουργή ψυχαγωγία όπως μπορούσε. Ο κήπος του κάθε σπιτιού μάζεψε λίγους συμμαθητές και φίλους. Οί σημερινές μητέρες, λίγο ως πολύ, πολλά διάβασαν και πολλά άκουσαν γύρω από παιδαγωγικά συστήματα. Οί μητέρες εκείνου του καιρού δεν ήξεραν πολλά πράγματα απ' αυτές τις θεωρίες. Ένα πράμα όμως είχαν νοιώσει πάρα πολύ καλά: το «αργία μήτηρ πάσης κακίας». Έτσι πολλές έμαθαν και στ' αγόρια εργόχειρο. Ο αδερφός μου κεντούσε ώραία. Κρατώ ένα δικό του έργο, όχι μονάχα για να θυμάμαι εκείνον, που δεν υπάρχει πιά, μα και σαν σύμβολο της σκλαβωμένης νειότης εκείνης της εποχής.

Στο πλαϊνό μας σπίτι καθόταν ή μικρή μου φιληνάδα. Μοναχοκόρη, χωρίς αδέρφια. Αγαπηθήκαμε σαν αδερφές. Εκείνη και το μικρό μου αδερφάκι στάθηκαν οί μοναδικοί μου σύντροφοι τών παιγνιδιών, όσο βάσταξε ή πολιορκία.

Σ' ένα δωμάτιο, που το είχαν άφισει στη διάθεσή μας, είχαμε στήσει κι' εμείς το Στρατηγείο μας! Μαξιλάρια, καρέκλες, κοῦκλες κι' ό,τι άλλο μπορεί να φαντασθή κανένας, ήταν ο στρατός—ή μάλλον οί δυο στρατοί—και τὰ προμαχικά μας. Πάντα, βέβαια, νικημένος, έξουθενωμένος έβγαινε ο Τούρκικος στρατός. Σαν αποσταίναμε, καθόμαστε και λέγαμε, λέγαμε, πάντα γύρω απ' αυτό το κοσμογονικό, για μās, γεγονός. Η φαντασία μας όργιαζε. Η φιληνάδα μου ή αν μαστίρισα ασύγκριτη στο να φτιάχνη ιστορίες που τόχα συνέβηκαν, ή και που θα συμβούν, όπου νάναι. Την άκουγα μ' άνοιχτό το στόμα.

Ο χειμώνας είχε μπή για τὰ καλά.

Η πολιορκία άρχισε να σφίγγη την πόλι. Οί Τούρκοι, και πιο πολύ ο Στρατός

τους, την έννοιωθαν σαν τανάλια. Έμās, μās γλύκαινε ή έλπίδα το σφίξιμο.

Τὰ Γιάννινα είχαν γεμίσει στρατό. Βλέπαμε, για πρώτη φορά, ράτσες φερόμενες από τὰ βάθη της Μ. Ασίας, άλλες άγριες κι' άλλες με κάτι μάτια προβατίσια.

Η πείνα είχε άρχισει. Για τους Γιαννιώτες νοικοκυραίους, που ήταν σαν τὰ μυρμηγκία κι' αποθήκευαν όλο το κλοκαίρι κι' έκαναν τὰ κατώγια τους σαστά μπακάλικα, δεν ήταν και τόσο αισθητή. Του τούρκικου στρατού άρχισε να του ρουφάη τὰ σπλάχνα.

Ένα πρωινό, καθώς μοίραζε ο γαλατās το γάλα του από σπίτι σε σπίτι, στρατιώτες τον στριμώξανε σε μιὰ γωνιά και του το ήπιαν όλο. Άλλοι έσκυβαν και μάζεψαν από το δρόμο ούρες από πράσσα που τις πετούσαν οί «μποσταντζήδες».

Τούτο θα θυμάμαι όσο ζώ, γιατί ήταν ή πρώτη είκόνα της πείνας που αντίκριζα. Χτύπησε ή πόρτα μας. Άνοιξαμε κι' ήταν δυο στρατιώτες Άνατολίτες, με κάτι χακί τουρμπάνια στο κεφάλι, αδύνατοι, γλωμοί και βρώμικοι.

—Έκμέκ, είπαν με πανιασμένα χείλη.

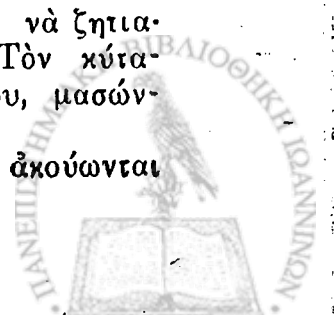
Τους δώσαμε ψωμί κι' έληές. Μά, όπως όταν χυθή μιὰ σταγόνα μέλι και είναι κλοκαίρι και μαζεύονται στη στιγμή σφήκες πολλές, έτσι κι' εκείνο το ψωμί με τις έληές, μάζεψε με μιās καμιά δεκαριά στρατιώτες.

Η γιαγιά μπήκε στην κουζίνα κι' έφερε ένα καρβέλι κι' ένα μαχαίρι.

Δέκα ζευγάρια σκελεθρωμένα χέρια, με άκοπα, βρώμικα νύχια, άπλώθηκαν και δέκα στόματα φώ.αζαν κλαψουριστά:— Έκμέκ, έκμέκ.

Η γιαγιά μοίραζε το ψωμί. Το φυλετικό μίσος υποχωρούσε προστά στην ανθρώπινη συμπόνια. Μεσ' στην ώρα πέρασε ο τουρός γείτονας. Αυτός δεν ήταν Γιαννιώτης, αλλά είχε μπή σώγαμπρος, φερόμενος απ' άλλου, και ήξερε τούρκικα. Είδε και θύμωσε. Τους έβρισε τούρκικα κι' απ' ό,τι καταλάβαμε τους είπε γιατί να ζητιανέψουν από μιὰ γκιαούρισα! Τόν κύταξαν με μάτια άγρια πεινασμένου, μασώντας γρήγορα το ψωμί τους.

Πεῦ και που άρχισαν ν' άκούωνται

διαρρήξεις μαγαζιῶν ἀπὸ Λιάπηδες.

Αὐτὲς οἱ σκηνές, ὅσο κι' ἂν συγκινοῦσαν κάπως τὴν τρυφερὴ παιδικὴ ψυχὴ, δὲν ἦταν τίποτε προστὰ σ' ἐκεῖνο πού ἀρχίσαμε νὰ βλέπομε.

Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀρχίσει τὶς κρεμάλες. Ἀπὸ μακρὰ ἀπ' τὸ δρόμο ἀκούσαμε κάποια φασαρία. Σκύβαμε ἀπ' τὸ παράθυρο καὶ βλέπαμε μιὰ συνοδεία ἀπὸ Τούρκους στρατιῶτες καὶ κάμποσον ὄγλο. Πρῶτη καὶ καλλίτερη ἢ Καλλιόπη «ἡ γκαβὴ» καί, ξέμακρὰ κάπως, ἡ Τούσιω. (ῥ) Κόμποσοι Ἑβραῖοι καὶ στὴ μέση κάποιος νεὸς ἄντρας, μὲ χωριάτικα ροῦχα, ἀλυσσοδεμένος, πού τὸν πῆγαιναν γιὰ κρέμασμα.

Ἔσπευδαν οἱ μεγάλοι νὰ μᾶς τραβήξουν ἀπὸ τὰ παράθυρα. Εἴχαμε ὅμως προφτάσει ν' ἀρπάξουμε τὴ μακάβρια εἰκόνα.

Ἦταν οἱ καινούργιοι μάρτυρες πού πορεύονταν πρὸς τὴ θυσία, ὅμοια μὲ τοῦ Πολιούχου τῶν Γιαννίνων, ξέροντας ὅμως ἐκεῖνοι πὼς τ' ὄνομά τους, ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ τῶσβυνε ὁ χρόνος. Ἦταν κι' οὗτοι ἀπὸ τ' ἀνώνυμα πλήθη ὄλων τῶν Λυῶν, μέσα στὴν Ἱστορία, πού ἀποθιτοὺν τὸ κορμὶ τους σὰν πέτρα, γιὰ νὰ ὑψωθῇ τὸ Οἰκοδόμημα τῆς Λευτεριᾶς.

Τὰ πλατάνια, πρὸς τὸ Μελέτ Μπαξέ, — αὐτὰ τὰ ὁμορφα δέντρα τῶν Γιαννίνων μὲ τὴ βυρεία μοῖρα— θὰ δέχονταν καὶ θὰ αἰωροῦσαν τὸ κορμὶ ἐνὸς ἀκόμα ἥρωα.

Κάποια μέρα ἀκούσαμε, ἀπὸ πολὺ μακρὰ, κάτι σὰν μπομπουνητά. Ὁ καιρὸς δὲν ἦταν στὴ βροχὴ δὲν μπορούσε νὰ ναι ἀστραπλόβρονα.

Δὲν χρειάστηκε νὰ περάσῃ πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ καταλάβουμε. Αὐτὸ τὸ μπομπουνητὸ ἦταν ἀπὸ κανόνια.

Τὸ Μπιζάνι ἀρχίζε τὶς πρῶτες δοξασμένες σελίδες του...

Δυὸ Αὐστριακοὶ δημοσιογράφοι, πολεμικοὶ ἀνταποκριτές, πέρασαν ἀπὸ τὸ χωριὸ πού ἔμεινε ὁ πατέρας μου καὶ ζήτησαν φιλοξενία στὸ σπίτι του. Βέβαια, ἡ κουβέντα τους μὲ τὸν πατέρα μου δὲν ἦταν ἄλλη παρὰ γύρω ἀπὸ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἔδειχναν φιλελληνικὰ αἰσθήματα καί, δὲν

ξέρω πῶς, ὁ πατέρας μου ξανοίχτηκε κάπως στὴ συζήτηση. Ἐστρώσε καὶ ἕναν ἐπιτελικὸ Χάρτη στὸ τραπέζι καὶ ἡ αἰσιοδοξία κι' ὁ ἐνθουσιασμὸς τὸν συνεπῆραν.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔφυγαν οἱ Αὐστριακοί, κι' ἀφοῦ τὸν εὐχαρίστησαν γιὰ τὴ φιλοξενία, σὰν γνήσιοι συμπατριῶτες τοῦ Μέλτερνιχ, φρόντισαν νὰ ὑποδείξουν στοὺς Τούρκους τὴν ἄμεση σύλληψή του.

Λίγοι στρατιῶτες, μ' ἕναν ἀξιωματικὸ ἐπὶ κεφαλῆς, ἔφτασαν σὲ δυὸ μέρες στὸ χωριό. Ὁ ἀξιωματικὸς ζήτησε κι' αὐτὸς νὰ μείνῃ στὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου. Δὲν ἦταν ἅγιος στοὺς τρόπους καὶ μιλοῦσε καλὰ Γερμανικά. Εἶπε στὸν πατέρα ὅτι θεωρεῖται κρατούμενος καὶ τοῦ ἀπαγορεύεται νὰ βγῇ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, ἕως ὅτου ἔρθῃ καινούργια διαταγή. Τὸ σπίτι τὸ φρουροῦσαν.

Ἡ μάννα μου πῆρε ἕνα σημεῖωμα, κρυφὰ σταλμένο ἀπὸ τὸν πατέρα μου, καὶ τῆς ἔλεγε γιὰ τὴν κράτησή του.

Ἦταν τόσο ἀποφασιστικὲς οἱ στιγμὲς πού περνοῦσε ὁ βασανισμένος μας τόπος, εἶχε τόσες φορὲς φτάσει ὡς τὸ κατώφλι ἡ Λευτεριά, πού τῶρα, ἂν χάναμε καὶ τούτη τὴ φορά, θὰ ἦταν γιὰ πάντα. Ἔτσι τῶνοιωθε ἡ μάννα μου.

Δὲν ἔβαλε τὰ κλάματα μὲ τὸ ἄσχημο μαντάτο. Ὅλα τὰ περίμενε κι' ὅλα ἦταν ἔτοιμη νὰ τὰ δεχτῇ.

Μᾶς ἔβαλε στὸ τραπέζι νὰ φᾶμε καὶ μονάχα μᾶς δήλωσε, ἐκεῖνο τὸ βράδυ, πὼς ἡ ζάχαρη στὸ σπίτι λιγόστεψε πολὺ κι' ἀπ' ἐδῶ κι' ἐμπρὸς θὰ πίναμε τὸ γάλα μας χωρὶς ζάχαρη.

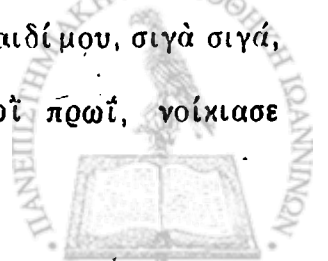
Στὴν ἄκρη τοῦ τραπέζιου καθισμένη ἔκλαιγα μὲ δάκρυα καφτά. Τὸν πατέρα μου τὸν ἔβλεπα κιόλας στὴ μέση τῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ τοῦ ὄγλου μὲ τὴν Καλλιόπη τὴ γκαβὴ ἐπὶ κεφαλῆς...

—Γιατὶ κλαῖς; ρώτησε κάπως ἄγρια ἡ μάννα μου.

—Δὲν μπορῶ νὰ πῶ τὸ γάλα χωρὶς ζάχαρη, εἶπα, γιὰ νὰ μὴ φανερώσω τὴν ἀληθινὴ αἰτία. Ἐνοιωθα πὼς ἐκείνη τὴ στιγμὴ οὔτε ἔμένα τῆς μικρῆς δὲν θὰ συγχωροῦσε τὴ λιγοψυχία.

—Θὰ συνηθίσῃς, παιδί μου, σιγὰ σιγὰ, εἶπε μαλακώτερα.

Τὴν ἄλλη μέρα, πρῶτ' πρῶτ', νοίκιασε

ένα άμαξι και μ' έναν συγγενή μας έφυγε για τὸ χωριὸ νὰ ἰδῆ ἀπὸ κοντὰ τὶ πρόκει-
ται νὰ γίνῃ μὲ τὸν πατέρα.

Στὸ δρόμο, ὅπως διηγόταν ἀργότερα, εἶδε ἐδῶ κ' ἐκεῖ πτώματα τούρκων στρα-
τιωτῶν και μάλιστα ἓνα, μὲ τὴν τοξοει-
δῆ κάμψη τοῦ τετάνου.

Λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ Λυκόστομο, φέρνανε
κιόλας τὸν πατέρα μου συνοδεία. Κατέβη-
κε ἡ μητέρα μου ἀπὸ τ' άμαξι κι' ὁ ἀξιω-
ματικός, μὲ ἀρκετὴ εὐγένεια, τῆς εἶπε πὼς
ἡ διαταγὴ ἦταν νὰ τὸν φέρῃ δεμένον, ἀλ-
λὰ ἐκεῖνος δὲν θελήσει νὰ τὸ κάνῃ αὐτό.

Λίγο πρὶν μποῦν στὰ Γιάννινα, ἡ μάν-
να μου γύριζε πρώτη στὸ σπίτι. Μᾶς εἶπε
πὼς ὁ πατέρας ἔρχεται πίσω, ἀλλὰ θὰ τὸν
βάλουν οἱ τούρκοι στὴ φυλακὴ.

Εἶχαμε ἐξοικειωθῆ κάπως μ' αὐτὴ τὴν
ἰδέα και καθήσαμε στὸ παράθυρο, ἔκανε
ψύχρα μπορῶ νὰ πῶ, γιὰ νὰ τὸν ἰδοῦμε
ποῦ θὰ περνοῦσε.

Δὲν ἄργησε νὰ φανῆ ἡ συνοδεία. Ὁ πα-
τέρας ἀνάμεσα στοὺς τούρκους, μὲ φέσι στὸ
κεφάλι, μᾶς χαμογέλασε και μᾶς χαιρέτησε
ἐνθαρρυντικά

Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποῦ τὸν βλέπαμε
μὲ φέσι και ἡ καρδιά μας σφίχτηκε. (*)

Τὸ μπουμπουνητὸ ἀπὸ τὸ Μπιζάνι ἀ-
κούονταν ὄλο και πὶο κοντὰ, ὄλο και πὶο
καθαρά. Εἶχαμε τόσο συνηθίσει ἐμεῖς τὰ
παιδιά μ' αὐτὸν τὸν πολεμικὸ ἀχό, ποῦ
σταματοῦσαμε τὸ παιγνίδι παραξενεμένα ἄν
τύχαινε νὰ μὴν ἀκούγεται ἄλλο.

Οἱ μεγάλοι, ἔστηναν κι' ἐκεῖνοι τ' αὐτί-
λους. Ἡ ματιὰ τους καρφώνονταν κατὰ τὸ
Νοτιὰ, σὰν νὰ ἦταν ἀπ' ἐκεῖ νὰ τὰ ἰδοῦν
και νὰ τὰ μάθουν ὅλα.

Ἡ γιαιγιά σταυροκοπιόταν. «Θέ μου,
βοήθησέ μας». Τὶ κορμιὰ νὰ πέφτουν!

—Γάμος χωρὶς σφαχτὰ δὲ γίνεται, κυ-
ρά—μάννα! τῆς ἔλεγε ἓνας γείτονος τρελ-
λὸς ἀπὸ ἐνθουσιασμό, και ποῦ ἦταν και τὸ
τρακτορεῖο εἰδήσεων ὅλης τῆς γειτονιάς.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ μέγας πῆγαινε κά-
ε μέρα φαγητὸ στὸν πατέρα σιτὴ φυλακὴ.

Πολλοὶ πατριῶτες εἶχαν ριχτεῖ σ' ἄ-
μπουντρούμια και πολλοὶ εἶχαν βασα-
στῆ σκληρά. Ὁ πατέρας μου δὲν τὰ πέ-
ασε αὐτὰ.

Ὅταν ὁ Ἐσὰτ Πασσᾶς ἀντικατέστησε
τὸν Ἀλῆ Ριζᾶ—ἄν καλά θυμᾶμαι—πῆρε
και ἄλλα μέτρα γιὰ τοὺς χριστιανοὺς. Ἦ-
ταν πολὺ πὶο ἡμερος.

Ἴσως αὐτὸ νὰ τὸ ἔκανε ἀπὸ ἀνθρωπιά,
ἴσως κι' ἀπὸ πολιτικὴ σκοπιμότητα. Ἦξε-
ρε πὼς, ἀργὰ ἢ γρήγορα, στὰ Γιάννινα
μπαίνει ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς και δὲν θὰ
ἦταν καθόλο φρόνιμο νὰ δημιουργήσει αἰ-
τίες γιὰ ἀντίποινα.

Μιὰ μέρα ζήτησα και παρακάλεσα πάρα
πολὺ, νὰ πηγαίνω κι' ἐγὼ σιτὴ Φυλακὴ μὲ
τὸν ἀδερφό μου, νὰ ἰδοῦμε τὸν πατέρα. Ἡ
μάννα μου δὲν ἔφερε και πολὺ ἀντίρρηση.

Ὅση ὥρα μᾶς ἔτοιμάζε τὸ καλάθι μὲ
διάφορα πράματα, ἔξω χαλοῦσε ὁ Θεὸς τὸν
κόσμο μὲ μιὰ μπόρα κι' ἓνα χαλάζι δυνα-
τό. Σὰ μπόρα πέρασε γρήγορα, κι' ἓνας
ζεστουτίσικος ἥλιος ἔλαμψε σ' ἓναν καταγά-
λανο οὐρανό. Ποταμάκια κυλοῦσαν στοὺς
δρόμους και τὸ χαλάζι ἀπόμεινε ἀκόμα,
στρῶμα παχὺ σ' ἰς ἄκρες.

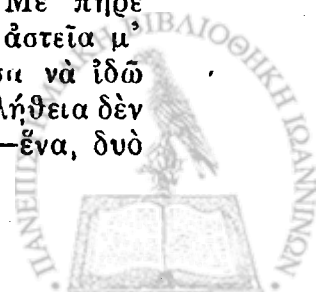
Δὲν μπορῶ νὰ τὰ ξεχάσω αὐτὰ, γιαιτὶ
αὐτὴ τὴ μέρα χίλια συναισθήματα φουρ-
τούνιαζαν τὴν ψυχὴ μου. Θὰ ἔβλεπα τὸν
πατέρα μου και, πρώτη φορὰ, τὸ Κάστρο
και τὴ φυλακὴ.

Ξεκινήσαμε, και σὰν φτάσαμε σιτὴ με-
γάλη καμᾶρα τοῦ Κάστρου, ἔπιασα τὸν ἀ-
δερφό μου ἀπὸ τὸ χέρι. Πρῶ η φορὰ πα-
τοῦσε τὸ πόδι μου σ' αὐτὸ τὸ παλῆο κομ-
μάτι τῶν Γιαννίνων. Ἡ καρδιά μου χτυποῦσε
δυνατὰ· μοῦ φαίνονταν πὼς σὰν θὰ στρίβαμε
κι' αὐτὸ τὸ σοκάκι ἢ τὸ ἄλλο, θὰ ξεπρό-
βαλε ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς, φοβερός κι' ἄγριος,
συντροφιά μὲ τὸ Γιουσουφ Ἀράπη. Μπο-
ρῶ νὰ πῶ, εἶχα ξεχάσει και τὴ φυλακὴ και
τὸν πατέρα μου!

Βγήκαμε σ' ἓνα μέρος κάπως πὶο ἀνοι-
χτό.

—Ἐκεῖ εἶναι τὰ μπουντρούμια, μοῦ
εἶπε ὁ ἀδελφός μου και σ' ἐκεῖνο τὸ σπιτὰ-
κι ἔχουν τὸν πατέρα.

Ἐφτάσα και μπῆκα μέσα, τέλεια χα-
μένη ἀπὸ τὰ νερά μου. Ὁ καλός μου πατέ-
ρας κατάλαβε τὶ μοῦ συνέβαινε. Μὲ πῆρε
στὰ γόνατά του και μ' ἓνα σωρὸ ἀστεῖα μ'
ἔκανε νὰ ἠρεμήσω. Ἔτσι μπόρεσα νὰ ἰδῶ
ἓνα δωμάτιο μὲ τζάκι—μὰ τὴν ἀλήθεια δὲν
ἔμοιαζε και πολὺ γιὰ φυλακὴ—ἓνα, δυὸ

ἄλλα πρόσωπα κι' ἓναν τοῦρκο μὲ στολὴ στρατιωτικὴ.

Στὰ πολὺ κατοπινὰ χρόνια, σὲ περιπάτους μου πρὸς τὸ Φατηγιέ Τζαμί, ποτὲ δὲν παρέλειπα νὰ περάσω κι' ἀπ' ἐκεῖνο τὸ μέρος. Τὸ σπιτάκι, ποὺ στάθηκε ἢ φυλακὴ τοῦ πατέρα μου, δὲν ἦταν πιά. Στὴ θέση του ἦταν ἓνα λοφάκι καὶ τὴν Ἄνοιξη στολίζονταν μὲ χαμομήλι καὶ κουνουῖσαν τὰ κόκκινα φεσάκια τους πλῆθος παπαροῦνες.

Ἦταν Φλεβάρης πιά.

Στὸ Μπιζάνι οἱ δικοὶ μας, χύνοντας ποτάμι τὸ αἷμα, κέρδιζαν στάλα, στάλα τὴ μεγάλη Νίκη.

Οἱ πολιορκημένοι μέσα στὴν πολιτεία, Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, περίμεναν μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα.

Τὸ βουβό μας μῖσος μὲ τούρκους γείτονους βαστοῦσε τὸ ἴδιο καὶ χειρότερο.

Οἱ τοῦρκοι εἶχαν ἀρχίσει, κάπου, κάπου νὰ καίνε τὰ χωριά.

Ἐνα δειλινὸ ἢ τοῦρκα γειτόνισσα, ἀνεβασμένη στὴν ψηλὴ τῆς «κρεββάτα» εἶδε πέρα, μακρὰ καπνό.

— Μωρὴ Χατέμ — φώναζε τὴν ἀδερφή τῆς — ἔλα, μωρὴ, νὰ ζεσταθοῦμε, καίγονται τὰ χωριά, γέλασε ἓνα γέλιο γεμάτο λύσσα.

— Σκύλλα! ἔκανε ἢ μάννα μου μισ' ἀπ' τὰ δόντια τῆς.

Νὰ εἶναι Φλεβάρης καὶ νάσαι στὰ Γιάννινα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ δοκιμάσης τὸ βορριά τους.

Ἄ αὐτὸς ὁ Γιαννιώτικος βορριάς! πῶς νὰ τὸν ξεχάσης!

Αὐτὸς δὲν εἶναι σὰν ἓνα στοιχεῖο τῆς Φύσης· εἶναι κάτι σὰν ζωντανό, τρομερὸ κι' ἀόρατο.

Ὅποιος δὲν εἶναι ντόπιος, δὲν ξέρει τί νὰ σημαίνη τάχα, ἔτσι στὰ καλὰ καθούμενα, αὐτὸ τὸ ἄσπρο πικρὸ σύννεφο ποὺ στεφανώνει, πέρα ὡς πέρα, τὸ Μιτσικέλι; Ἐμεῖς οἱ ντόπιοι ὅμως, ξέραμε πῶς ἦταν τὸ πρῶτο μήνυμα. Εἶχε φιάσει ὁ τρομερὸς κουρσάρος κι' ἀπλώνε τὸ ζωνάρι του, ἔτοιμος γιὰ καυγᾶ. Αὐτὸ ἦταν τὸ ἄσπρο σύννεφο.

Τὴν πρώτη κοῦρα του ἀνίστα τὴν ἔστειλε στὴ Λίμνη κι' ἐκεῖνη, ὅπως κυλοῦσε ἢ

ρεμῆ τὰ γαλανὰ νερά τῆς, ἀναρριγοῦσε ξαφνιασμένη. Τὸ γαλάζιο τῆς ἀτλάζι γίνονταν ξαφνικὰ πράσινο καὶ τρεμουλίαζε μὲ μικρὰ, μικρὰ κυματάκια.

Κατέβαινε ἐκεῖνος, ὑπουλα, κι' ἀνατάτευε τὰ σωθικά τῆς καὶ τότε κι' ἐκεῖνη γίνονταν ἓνα θηριό. Μούγκριζε κι' ἀφρίζε κι' ἢ πάλῃ ἦταν τρομερὴ. Ἐφτανε ὡς τὴν ἄκρη τῆς πολιτείας ὁ ἄχος κι' ἀρχίζε νὰ τοιμάζεται κι' ἐκεῖνη γιὰ τὴν ἄμυνά τῆς. Σφάλιζε καλά, πόρτες καὶ παράθυρα.

Παίδευε τὴ Λίμνη ἀλύπητα, σήκωνε ἐκεῖνη κι' ἔσπαζε, μὲ ἀφροὺς λύσσας, τὰ κύματά τῆς κι' ὕστερα, μὲ τὴν περίσσια του δύναμη, ὤρμαγε καὶ κουνουῖσε συθέμελα τὰ κατακαυμένα Γιάννινα. Ξερρίζωνε, ἔσπαζε γρέμιζε ἐπὶ ἓνα, δυὸ καὶ τρία, καμιὰ φορὰ, μερόνυχτα.

Τὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας, μὲ φαίνονταν, ὁ ἄθλιος, ἀκόμα πιὸ τρομερός: Τὰ βράδυα τρύπωνε στὴ στοργικὴ ἀγκαλιὰ τῆς γιαγιάς καὶ τὴ ζεστή τῆς γούνα. (ἦ) Ἔστηνε τ' αὐτὴ μου καὶ προσπαθοῦσα νὰ ξεχωρίσω ποῖδ' ἦταν τὸ Μπιζάνι καὶ ποῖδ' ὁ βορριάς. Καμιὰ φορὰ ἀποτολμοῦσα νὰ ἰδῶ ἀπ' τὸ παράθυρο. Τὶ ἄγριες βραδνὲς! Διαβάτης κανένας στὸ δρόμο. Ἐνα μισοφέγγαρο ποὺ ἀρμένιζε πάνω ἀπὸ μιὰ σκοτεινὴ πολιτεία, σ' ἓναν οὐρανὸ ποὺ τὸν λόγγιζαν οἱ μιναρέδες τῶν τζαμιῶν.

Κλείναμε τὰ «κεπέγκια», μαζεύομαστε γύρω ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ ἢ γιαγιά ἔβαζε ὄλο τῆς τὸ κουράγιο νὰ μᾶς πῆ κανένα παραμῦθι.

«Ἦταν καὶ δὲν ἦταν...» Τὰ παιδιὰ τ' ἀποσποῦσε σιγὰ, σιγὰ ἀπ' τὸ φόβο ἢ γοητεία τοῦ παραμυθιοῦ, μὰ ἢ γιαγιά καμιὰ φορὰ σταματοῦσε ξαφνικά. Ἔστηνε τ' αὐτὴ τῆς κι' ἀφουκράζονταν... Ἐξω στὸ πεζοδρόμι, ἀντηχοῦσαν βαρεῖες οἱ μπότες τοῦ Φίκου, τοῦ ἄγριου Τοῦρκου «πολιτάνου». Καθάριζε τὸ λαιμὸ του κι' ἔφτυνε βάνουσα. Ἡ γιαγιά κι' ἢ μάννα περίμεναν, μὲ τὴν ἀγωνία στὰ μάτια, νὰ τὸν ἀκούσουν νὰ ξεμακραίνῃ. Ζοῦσαν τὴν κάθε βραδυὰ μὲ τὸ φόβο τοῦ Φίκου καὶ τῆς ἔρευνας.

Ὁ βορριάς, τὸ μουγκρητὸ τῆς Λίμνης, ποὺ θύμιζε τὶς 17 καὶ τὴν Κυρὰ — Φροσῦνη — οἱ μπότες τοῦ Φίκου, τὰ κλειστὰ πα-

ράθυρα κι' ἡ ἀγωνία σιὰ μάτια, τὶ εἰκόνα Σκλαβιάς!

Σὰν νὰ μὴ ἔφταναν ὅλα αὐτά, πρόσθεταν κι' οἱ γάτοι τὰ οὐρλιαχτά τους, γιὰ νὰ γειμίζουν τὴν παιδική μας ψυχὴ μ' ἀκόμα πιὸ πολὺ τρόμο.

Κι' ὅμως, τὰ κακόμοιρα τὰ ζῶα! Ἦταν τὰ μόνα πλάσματα πού δὲν ἄγγιζε κανένας φόβος κι' ἀπτότητα ἀπὸ βροχιά κι' ἀπὸ Φίκο, σεργιανοῦσαν ἀπὸ στέγη σὲ στέγη ὑμνῶνιας, στοὺς δικούς τους γοερούς φθόγγους, τὸ «Ἐρωτα, ἀνίκητε στὴ μάχη..»

Ζύγωνε ἡ Μεγάλῃ Μέρα.

Στὰ Γιάννινα ἔβρεχε ἀδιάκοπα καὶ στὸ Μπιζάνι τὸ ἴδιο. Μονάχα πῶς ἐκεῖ, ἔβρεχε ὀβίδες καὶ σφαῖρες.

Ὁ γείτονας, πού ἦταν τὸ πρακτορεῖο, ἔλεγε κι' ἔλεγε. Δὲν ἦταν πιά ἡ ἐλπίδα, μὰ ἡ βεβαιότητα πού φούσκωνε τὶς καρδιές..

Οἱ τοῦρκοι γείτονες, μᾶς εἶπαν σήμερα «καλημέρα».

Τὸν πατέρα τὸν ἀφήκαν ἐλεύθερο.

Τὸ σύννεφο πού, τόσον καιρό, πλάκωνε τὴν ψυχὴ μας, σχίζονταν κι' ἔμπαιναν οἱ πρῶτες ἀχτίδες τῆς χαρᾶς.

Σταμάτησε ἡ βροχὴ κι' ἕνας Θερασκιᾶς ἐλαφρὸς καθάριζε σιγὰ, σιγὰ τὸν οὐρανό.

Γέμισαν οἱ δρόμοι Τούρκικο στρατό. Πελιδνοὶ καὶ βρώμικοι τραβοῦσαν πρὸς τὰ ἔξω, σὰν κοπάδια πρόβατα.

Ὁ πατέρας, πότε κύτταζε ἀπ' τὸ παράθυρο καὶ πότε βηματίζε ἀπάνω—κάτω στὸ δωμάτιο χωρὶς νὰ ἔχη πουθενὰ ἡσυχία. Ἔμεῖς παίζαμε καὶ τραγουδοῦσαμε, ὄχι καὶ τόσο μουλωχτά, «ὦ λυγερόν καὶ κοφτερόν σπαθί μου»

Νύχτωσε. Κίνηση μεγάλη στὸ δρόμο στρατός, στρατός πού ἔφευγε.

Στὸ Ρουμανικὸ Προξενεῖο, πού ἦταν λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ σπίτι μας, σταματοῦσαν ἀμάξια κι' ἔμπαιναν ἢ ἔφευγαν ἄλλοι πρόξενοι.

Οἱ γονεῖς μου, σκυμένοι στὸ παράθυρο καὶ μὲ φῶτα σθηστά, προσλαθοῦσαν ν' ἀρπάξουν καμιά κουβέντα.

Χτύπησε ἡ πόρτα. Ἀνοιξαν, κι' ἦταν ἕνας τοῦρκος γιατρός, πού ζήτησε τὸν πατέρα μου.—Ἀῦριο εἶστε ἐλεύθεροι», τοῦ εἶπε, μ' ἕνα κάποιο πικρὸ χαμόγελο καὶ

τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι.—«Καθῆστε, νὰ πάρωμε κάτι», τοῦ εἶπε ὁ πατέρας μου, μὴ ξέροντας τὶ ἄλλο νὰ τοῦ πῆ ἐκείνη τῆ στιγμή. Ἐκεῖνος ἔφυγε χωρὶς νὰ θελήσῃ.

Ἦταν πάρα πολὺ μεγάλη ἡ χαρὰ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ χωρέσῃ μὲ μιᾶς στίς-ἀποσταμένες, ἀπὸ τόση ἀναμονή, καρδιές τῶν μεγάλων.

Μὲ τὶ λόγια τώρα νὰ σᾶς περιγράψω αὐτὲς τὶς στιγμές;

Ὁ πατέρας μου ἔμεινε γιὰ κάμποσο χωρὶς νὰ ξέρῃ τὶ τοῦ γίνεται.

Ἦστερα, μᾶς ἀγκάλιασε ὅλους, χωρὶς νὰ λή τίποτα, γιὰτὶ τὰ δάκρυα ἔπνιγαν τὴ φωνή του. Σὲ λίγο ἔνκλωσα στὰ μάγουλά μου τὸ ἴδιο.

Ἦταν τὰ πρῶτα, πρῶτα δάκρυα χαρᾶς. Μιᾶς χαρᾶς βαθειᾶς, ἀτέλειωτης, ἀνείπωτης..

Ἡ μάννα μου, πού τὴν εἶχαμε χάσει γιὰ λίγο, ἔμπαινε μ' ἕνα βάζο γλυκό—ποῦ νὰ τὸ εἶχε κρούσει τόσον καιρό;

—Ἐλάτε, ἐλάτε ὅλοι νὰ σᾶς κερᾶσω. Ἀπόψε εἶναι Πασχαλιά!

Ἡ γιαγιά ἀναβε τὸ κανιήλι σιὰ Εἰκονίσματα καὶ τὰ χεῖλη τῆς ψιθύριζαν μιὰ προσευχή.

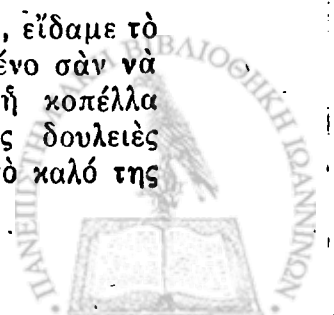
Ἦρθε ὁ ὕπνος γιὰ νὰ μᾶς ξεκουράσῃ, ἔμας τὰ παιδιά, ἀπὸ τὴ μεγάλη συγκίνηση, μὰ οἱ μεγάλοι, ἀμφβάλλω ἂν κοιμήθηκαν ὅλο τὸ βράδυ.

Ἡ ἄλλη μέρα ἦταν ἡ ἀλησμόνητη 21η Φεβρουαρίου.

Ἡλιος, χαρὰ Θεοῦ. Ἡ Φύση εἶχε ἀπλώσει, πρῶτη καὶ καλλίτερη, μιὰ Γαλανόλευκη, πέρα ὡς πέρα. Κάτασπρες οἱ βουνοκορφές ἀπὸ χιόνι, γαλάζιος Οὐρανός, γαλάζια ἡ Λίμνη.

Αὐτὴ ἡ καλωσύνη τοῦ καιροῦ βάσταξε συνέχεια 40 μέρες. Πανηγύριζαν οἱ καρδιές τῶν Γιαννιωτῶν, λουσμένες στὸ φῶς καὶ τὸν ἥλιο τῆς Λευτεριάς.

Ὅταν σηκωθῆκαμε τὸ πρωῖ, εἶδαμε τὸ σπίτι σιγουρισμένο καὶ στολισμένο σὰν νὰ εἶχαμε γιορτῆ. Ἡ Μαρούσιω, ἡ κοπέλλα πού εἶχαμε γιὰ νὰ βοηθήσῃ στίς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ, λουσμένη καὶ μὲ τὸ καλὸ τῆς

φουστάνι φορεμένο. Ὁ πατέρας κι' ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός εἶχαν βγῆ πρωί, πρωί.

Ἔτρεξα στὴ φιληνάδα μου.

—Ἡ μαμὰ θὰ ράψη μιὰ μεγάλη Ἑλληνική Σημαία, μοῦ εἶπε ἀντὶς γιὰ «καλημέρα».

Μπαίναμε, βγαίναμε, γελούσαμε, λέγαμε σαχλαμάρες, δὲν ξέραμε πῶς νὰ δώσουμε διέξοδο στὴν τρελλὴ χαρά.

Ἀναπολῶ αὐτὲς τὶς στιγμὲς πολλές, πάρα πολλές φορές καὶ προσπαθῶ νὰ ξαναζήσω τὰ παιδικὰ συναισθήματα, γὰρ νὰ ἰδῶ πῶς τὴ νοιώθαμε καὶ πῶς τὴ φανταζόμαστε, τέλος πάντων, αὐτὴ τὴ Λευτεριά!

Τοῦτα τὰ δυὸ πράγματα βάσιζαν τὴ δική μας ἐννοια τῆς Λευτεριᾶς καί, μὰ τὴν ἀλήθεια, τὸ ἓνα, τοῦλάχιστο, ἰσχύει γιὰ πάντα.

Μὲ τὴ λευτεριά δὲν θὰ εἶχαμε πιά τὸ φόβο τῆς φυλακῆς, τοῦ πολιτσάνου, τῆς κρεμάλας. Θὰ τραγουδοῦσαμε λεύτερα τὰ τραγούδια μας, θὰ φοροῦσα τὸ ναυτικὸ μου καπέλλο μὲ τὶς Ἑλληνικὲς σημαιοῦλες, χωρὶς νὰ τὸ κρύβω.

Καὶ τὸ ἄλλο ἦ ἀν... Νά, πῶς νὰ τὸ πῶ! —«Σὲ νικήσαμε, τέλος πάντων, παληότουρκε!» Βγάλαμε τὸ ἄχτι μας, τὸ ἄχτι τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας. Ἡ ἑδαφικὴ ἐπέκταση ποὺ θὰ ἔκανε τὴ Χώρα μας πρὸ πλούσια κλπ. ἦταν πράγματα ἄγνωστα καὶ δίχως σημασία γιὰ μᾶς.

Ἰύρισε ὁ ἀδερφός μου στὸ σπίτι, δίχως φέσι, μ' ἓνα πρόσωπο στρογγυλό, κόκκινο ὄλο γέλιο. Βάλθηκε νὰ μᾶς λὲη, πῶς ὡς τὸν «Κισλᾶ» κι' ἐκεῖ ἦταν πολλοί, πάρα πολλοὶ μαζεμένοι, πήχτρα ἢ πλατεῖα στοὺς ἀντρος. Τοὺς μίλησε ἓνας «Ἑλληνας» κι' ἀφοῦ τοὺς εἶπε πολλά, «τώρα, τοὺς λὲει, πετάξτε τὰ φέσια ἀπ' τὸ κεφάλι σας. Ἐσεῖς δὲν εἰστε Τοῦρκοι εἰστε Ἑλληνες». Κι' ἔγινε χαλασμός κόσμου καὶ τραβοῦσε ἓνας τὸ φέσι τ' ἄλλουνοῦ, τὰ σχίζανε, μεθυσμένοι ἀπὸ χαρά, καὶ στρώθηκε ἡ πλατεῖα στὸ κόκκινο φέσι.

Ξεκαρδιζόμαστε ἔμεῖς στὰ γέλια.

Γύρισε ὁ πατέρας κι' ἔλεγε, εἶεγε κι' αὐτὸς στὴ μάννα μου.

—Παιδιά, μᾶς εἶπε, ὅπου νάσαι θὰ ἰ-

δῆτε τοὺς πρώτους Ἑλληνες Στρατιῶτες Ὁἶρθου ἀπὸ τὴν «Προσκύνηση».

Φωνές, χαρὲς καὶ ζήτω κι' οὔτε ξέραμε τὶ κάναμε.

Τρέχαμε ἀπάνω —κάτω, κόβαμε λουλούδια καὶ περιμέναμε...

Ἀπὸ τὴν ἄκρη τοῦ δρόμου φάνηκαν.

—Ἐχονται! φωνάξαμε καὶ μὲ μιᾶς μᾶς ἔπιασε ἓνα δέος.

Ἦταν καμιὰ δεκαριά ἱππεῖς.

Μαθημένοι ἀπὸ τὸν πελιδνὸ τούρκικο στρατό, μᾶς φάνηκαν τοῦτοι μὲ τόσο διαφορετικὴ θωριά! Κιθαροί, κόκκινοί, ὄλο ζωή.

Τοὺς βλέπαμε νὰ προχωροῦν καὶ μᾶς φαίνονταν σὰν ἓνα ὄραμα Θεοῦ.

Δὲν ξέραμε ἂν ἐκείνη τὴν Ὑπέρτατη Στιγμὴ τὴ ζοῦμε ἢ τὴν ὄνειρευόμαστε.

—Σὶν ἄγγελοι, εἶναι, εἶπε ἡ κυρά— Λένη, κι' αὐτὰ τὰ δυὸ λόγια τῆς ἀπλῆς γυναίκας, ἦταν αὐτὸ ποὺ ὄλοι ἤθελαν νὰ ποῦν.

Ὅπως εἴμαστε κάμποσι μαζεμένοι, κατέβηκαν ἀπ' τ' ἄλογά τους, μᾶς χαιρέτησαν γελαστοί. Οἱ δικοὶ μας τοὺς εἶπαν: «—Χρισὸς Ἄνέστη».

Ξεθαρσευτήκαμε, δώσαμε τὰ λουλούδια μας καὶ ἡ Μαρούσιω μὲ τὸ δίσκο πρόσφερε γλυκὸ καὶ ρικί.

Τὶ Πάσχα ἦταν ἐκεῖνο στὶς καρδιὲς ὄλων μας!

Τὶ γλαυκὸς κι' ἀνέφελος οὐρανὸς πέρα ὡς πέρα!

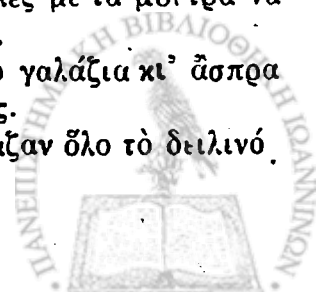
Ὡς κι' ὁ κύρ—Χρηστός, ὁ ἀγέλατος κι' ἐξηνταβελόνης γείτονας—μὰ καὶ κάμποσο μουρντάρης—κι' ἐκεῖνος ξασ ἔρωσε τὸ μοῦτρο καὶ κάποια στιγμὴ τοῖμψησε τὸ παχουλὸ καὶ ροδοκόκκινο μάγουλο τῆς Μαρούσιως.

—Μωρὴ Μαρούσιω, πότε μεγάλωσες μωρὴ;

Ἀραιὰ καὶ ποῦ κάμποσα σπίτια εἶχαν κρεμάσει, κιόλας, Ἑλληνικὲς Σημαῖες. Εἶχαν τὸ κουράγιο νὰ τὶς ἐτοιμάσουν ἀπὸ πρὶν. Αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ πέσουν κι' οἱ ἄλλες γυναῖκες μὲ τὰ μοῖτρα νὰ φκιάξουν τὶς δικὲς τους.

Γέμισε τὸ σπίτι ἀπὸ γαλάζια καὶ ἄσπρα ὑφάσματα καὶ κορδέλλες.

Ἐρραβαν κι' ἐτοίμαζαν ὄλο τὸ δειλινὸ.

Τὴν ἄλλη μέρα ὄλα τὰ σπίτια καταστό-
λιστα μὲ δάφνινες γκιρλάντες καὶ Σημαῖες.

Αὐτὴ τὴ μέρᾳ ὄλα τὰ Γιάννινα μαζεύ-
τηκαν στὴν Πλατεῖα καὶ στὸ δρόμο τῆς
Καλούτσιας. Ὅλα τὰ Γιάννινα θὰ ὑποδέ-
χονταν τὸν Κωσταντῖνο!

Πιασμένες ἀπ' τὸ χέρι μὲ τὴ φιληνάδα
μου, πήγαμε κι' ἐμεῖς στὴν Πλατεῖα. Ἄ-
γνωστη Γῆ γιὰ μᾶς αὐτὸ τὸ μέρος. Πρώτη
φορὰ μᾶς ὀδηγοῦσαν οἱ μεγάλοι ὡς ἐκεῖ.
Μπήκαμε σ' ἓνα μεγάλο, ὠραῖο σπίτι πού
ἕστερα ἐγινε κατοικία τοῦ Στρατηγοῦ καὶ
τὰ Γραφεῖα τῆς Μεραρχίας.

Ὁ γαιρὸς Τραχίλης, Ἕλληνας ἀξιο-
ματικός, μᾶς ἀνέβασε σ' ἓνα παράθυρο
καὶ μᾶς εἶπε, — «ἀπ' ἐδῶ, ἐσεῖς μικρές, θὰ
ἰδῆτε τὸ Διάδοχο. Μὴ τὸ κουνησεῖτε ἀπ'
αὐτοῦ». Οἱ μητέρες μῆς, κι' ἄλλες κυρίες,
μιλοῦσαν ὄλες μαζί καὶ γελοῦσαν.

Ὅ,τι ἀκολούθησε ἕστερα ἦταν ὠραῖο
σὰν ὄνειρο. Ὁ Διάδοχος, οἱ ἀξιωματικοί,
ὁ στρατός, ὁ κόσμος πὸν ἀλάλαζε. Ἦταν
ἓνα πανηγύρι χαρᾶς καὶ ἀγαλλίασης. Ὁ
Ἀδαμίδης πετοῦσε ἀλάνω ἀπὸ τὰ Γιάννινα
μὲ τ' ἀεροπλάνο του. Ἦταν τὸ πρῶτο ἀε-
ροπλάνο πὸν βλέπαμε, θαρρῶ μικροὶ καὶ
μεγάλοι. Ἀπὸ τὴν πολλὴ ἔνταση τῶν μα-
τιῶν μου νὰ τὸ ἀνακαλύψω στὸν οὐρανό,
ὄ εἶδα στὸ τέλος κατακόκκινο. Κι' ἐμεινα
ἰ ἀυτὴ τὴν ἐντύπωση πὼς τ' ἀεροπλάνο
ἔιναι κόκκινο!

Τὰ σπίτια, ἀπὸ τὸ πιὸ φτωχὸ ὡς τὸ πιὸ
λούσιο, γέμισαν ἀξιωματικούς καὶ στρα-
ῶτες. Οἱ Γιαννιώτες πρόσφεραν, ὅσο πιὸ
λούσια μπορούσαν, τὴ φιλοξενία στοὺς
πελευθερωτές. Ἀκούαμε τὴν παλαιοελλα-
δίτικη προφορὰ τῆς γλώσσας μᾶς σὰν
ουσιακὴ. Οἱ δικές μᾶς οἱ λέξεις, κουτσου-
μένες ἀπὸ τὰ πιὸ πολλὰ φωνήεντα, ἔμοια-
ζαν σὰν πιστολιές!

Οἱ μέρες κυλοῦσαν ὄμορφα. Ἡ Ἄνοι-
ξι, ποτὲ βιαστικὴ στὰ Γιάννινα, προχωροῦ-
σιν γλυκεῖα κι' ἀργοπερπάτητη, δὴ Γιαν-
νιώτισσα ἀρχοντοκυρά, στὸ βαρὺ καὶ σεμνὸ
ρό της. Τρεῖς βήματα μπρός, δυὸ πίσω.
Κι' ἦρθε τὸ πρῶτο σύννεφο νὰ θολώ-
τὸν ἀνέφελο οὐρανό.

Ἀλόφονησαν τὸ Βασιληὰ στὴ Θεσσαλονίκη!
Αὐτό, ἄς ποῦμε, εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία
ἄς σταματήσω ὡς ἐδῶ.

Γιὰ νὰ ὀλοκληρώσω τοῦτο τὸ ἀφήγημά
μου, πάνω στὶς ἱστορικὲς ἐκεῖνες μέρες,
καὶ πάντα γύρω ἀπ' τὸ παδί, θὰ σᾶς πῶ
καὶ τοῦτο τὸ ἐπεισόδιο. Ἦταν ἓνα ἐπεισό-
διο μᾶλλον κωμικό—ἀν ἤθελε κανένας νὰ
τὸ πάρη ἔτσι—μὰ πολὺ ἐνδεικτικὸ τῆς ψυ-
χολογίας τοῦ παιδιοῦ πού, ἀπὸ σκλαβάκι,
ἐγινε ἐλεύθερο. Γιὰ μένα, ἰδιαίτερα, εἶχε
μιὰ ἔκβαση σοβαρὴ.

Στάθηκε ἓνα γεγονός, μιὰ σύμπτωση,
ὅπως θέλετε πῆτε το, ἀπ' ἐκεῖνα πὸν μέ-
νουν σὰν φῶτα ἄσβηστα καὶ σὲ βοηθοῦν νὰ
μὴ χάνης τὸ σωστὸ δρόμο στὴν κατοπινὴ ζωὴ.
Κάμποσα παιδόπουλα παίζουμε στὴ γειτονιά.

Μεσ' στὴ φούρια τοῦ παιγνιδιοῦ νὰ
σου κι' ἡ Μπάλω, ἡ τουρκοπούλα, πὸν ἔ-
σερνε τὰ «καλίγια» της καὶ τραγουδοῦσε
ἄχαρα «λέλεκα, μπαμπαχαιζῆ...». Στάθηκε
νὰ ἰδῆ τὸ παιγνίδι μᾶς.

Στὴ μικρὴ μου φιληνάδα καθόλου δὲν
ἄρεσε αὐτό.

—Ἐσὺ νὰ φύγης ἀπ' ἐδῶ, τῆς εἶτε.

—Γιατί μαρῆ; Δικός σου εἶναι ὁ δρόμος;

—Δικός μᾶς, ναι! Ἄμ' τὶ νομίζεις, ἐ-
σένα τῆς παληότουρκας εἶναι;

Αὐτὸ ἦταν ἡ ἀρχή. Τὸ τί τῆς σύραμε
τῆς κακομοίρας τῆς Μπάλως, δὲ λέγεται.
Μᾶς ἄκουγε σὰν νὰ μὴ μᾶς πολυκαταλάβαι-
νε καὶ κάποια στιγμή, ἀντὶ γιὰ ἄλλη ἀπάν-
τηση, μᾶς βγάζει μιὰ γλώσσα, νάου!

Ἔ, πὼς, νὰ τὸ δεχτοῦμε τόσο θράσος
ἐμεῖς τὰ καινούργια ἀφεντικά!

Χυμήξαμε καὶ πρῶτος καὶ καλλίτερος ὁ
Κώστας κι' ἡ ἀφεντιά μου. Τὴ δειράμε,
τῆς τραβήξαμε τὰ μαλλιά, τὴ γρατσουνίσα-
με. Ἐμπηξε τὶς γκαβάρες ἡ Μπάλω, γλύ-
τωσε ἀπ' τὰ χέρια μᾶς, βγῆκε ματωμένη.
Σταθήκαμε νὰ τὴν κνιτᾶμε ξαφνιασμένοι.
Πὼς τὸ κάναμε τόσο κακό!

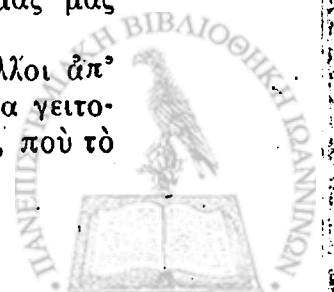
Ἐπесе ὁ θυμὸς μὲ μιᾶς.

—Τώρα νὰ ἰδῆτε, βρωμόπαιδα! Θὰ πάω
νὰ φέρω «κουραφύλακα»!

Ἐφυγε κ' αἰώντας.

Ὁ Κρητίκαρος μὲ τὶς βράκες δὲν πι-
στεύαμε πὼς θὰ ἔδινε καὶ πολὺ δίκιο στὴν
τουρκοπούλα, μὰ ὅσο καὶ νᾶταν ἐμᾶς μᾶς
πάγωσε ἡ φοβέρα της.

Σκορπίσαμε ἄλλοι ἀπ' ἐδῶ, ἄλλοι ἀπ'
ἐκεῖ. Μὲ τὸν Κώστα τρέξαμε σ' ἓνα γειτο-
νικὸ σπίτι, μεγάλο καὶ δαιδαλῶδες, πὸν τὸ

κατοικοῦσε ἕνας μόνο ἄνθρωπος, γέρος καὶ παραξένος, μὲ μιὰ γρη῏ πιστὴ ὑπηρέτρια. Κάπου τρυπώσαμε καὶ περιμέναμε, τί, οὔτε καὶ ἔμεῖς δὲν ξέραμε. Καμιὰ φορὰ βαρεῖα βήματα ἀκούστηκαν ν' ἀνεβαίνουν τὴ σκάλα, νὰ προχωροῦν στὸ σπίτι. Παναγιὰ μου! ὁ Χωροφύλακας!

—Κυρά—Λένη, πόσο γάλα; ἀκοῦμε μιὰ φωνή. Δόξα σοι ὁ Θεός! ἦταν ὁ γαλατῆς.

Ξετρυπώσαμε δειλά, δειλά ἀπὸ τὴν κρυψώνα μας. Ἐπαιρνε νὰ βραδυάση. Ἦταν ὥρα νὰ μαζευτῶ στὸ σπιτι.

Χμ, ἕνας λόγος ἦταν κι' αὐτό. Σίγουρα ἢ μίννα μου θὰ εἶχε μάθει τὸν ἄθλο μου καὶ τώρα; ποιὸς τὴν ἀντίκρουζε;

Ἄντι τῆς μάννας μου μὲ περίμενε ὁ πατέρας. Κάπως ἀνέπνευσα. Ἐκείνος ποτέ του δὲν ἦταν ἄγριος μαζί μας.

—Ἐλα ἐδῶ, μοῦ εἶπε, Κάτι ἔχομε νὰ ποῦμε μαζί.

Κάθησα σὲ μιὰ καρεκλα, ἀπέναντί του.

—Ἐμαθα αὐτὸ πὸν κάνετε τῆς Μπάλως. Ἦταν πολὺ, πολὺ ἄσχημο. Μήπως νομίζεις πῶς, τώρα πὸν γίναμε ἐλεύθεροι, ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ δέρονουμε καὶ νὰ σκοτώνουμε τοὺς Τούρκους ὅποτε μᾶς κάνει κέφι; Τότε τί διαφέρεις ἐσὺ ἀπὸ τὸ Γιουσοῦφ πὸν ὄταν σοῦ ἄρπαζε τὸ τόπι, ἔμπαινες μέσα κι' ἐκλαιγες; Ἄν εἶναι νὰ φερνόμαστε ἔτσι, τότε θὰ μᾶς ποῦν κι' ἐμᾶς βάρβαρους κι' ὄχι Ἑλληνες. Θὰ θελήσουν κι' ἐκείνοι, μὲ κάθε τρόπο, νὰ μᾶς τινάξουν, μιὰ μέρα ἀπὸ πάνω τους.

Στάθηκε καὶ μὲ κύτταζε. Χαμήλωσα τὰ μάτια, γεμάτη συλλογῆ.

—Εἶσαι μικρὴ ἀκόμα γιὰ νὰ καταλάβης πολλὰ πράματα πὸν θὰ ἤθελα νὰ σοῦ πῶ. Σάν θὰ μεγαλώσης θὰ τὰ ξαναποῦμε. Ὡς τότε, ποιέ, ποτέ δὲν θὰ πειράξης; τουργάκι χωρὶς νὰ σοῦ φταίη.

Ἐφυγε ἀπ' τὸ δωμάτιο κι' ἔμεινα μόνη. Προσπαθοῦσα νὰ καταλάβω. Ἐνα γεμάτο φεγγάρι ἔλουζε τὸν κῆπο στ' ἀσημένιο φῶς. Στὴ μεγάλη βαλανιδιὰ ἦταν ἡ φωλιὰ τῶν λελεκιῶν. Καθιστὸ τὸ ἕνα νὰ κλωσσάη τ' αὐγά του καὶ τὸ ἄλλο ὄρθιο. Λουσμένα στὸ φεγγαρίσιο φῶς, ἔμοιαζαν σάν δυὸ καλὰ πνεύματα τοῦ κῆπου μας.

Ὁ πατέρας μου δὲν ἔζησε πολὺν καιρὸ ἀκόμα. Δὲν πρόφτασα νὰ μεγαλώσω γιὰ νὰ

τὰ ξαναποῦμε. Φύλαξα τὰ λόγια του αὐτὰ σάν τὴν καλλίτερη κληρονομιά. Στὰ κατοπινὰ τρικυμισμένα χρόνια, βροῦκα τὸ βαδύτερο νόημά τους.

Εἶναι πιὸ δύσκολο νὰ ξέρης νὰ κάνης σωστὴ χρῆση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς κυριότητάς σου, παρὰ νὰ τὴν ἀποκτήσης.

1. Ὁ Χότζας ἀνέβαινε τὸ μεσημέρι καὶ μὲ τὴ δύση τοῦ ἡλίου καὶ προσεύχονταν στὸ μινάρ. Αὐτὸ τὸ «μπαγλάτιμα» ἦταν κι' ἕνα εἶδος ὥρας γιὰ μᾶς.

2. Αὐτοῦ πὸν χερίστηκε τώρα ἡ καινούργια «Ζωομαία» ἦταν, στὰ χρόνια τῆς Τουρκίας, κάποια στρατιωτικὴ Ἵπηρεσία.

3. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια, ἡ Γιαννιώτισσα νοικοκυρά εἶχε πολλὰ πράματα νὰ ἐτοιμάζη, μέσα στὸ καλοκαίρι, γιὰ νὰ βρῖσκωνται στὸ κελάρι τῆς ὀλη τῆ χρονιά. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἦταν κι' ὁ «νισιστέ», τὸ σημερινὸ «κόρν—φλάουρ» πὸν τὸ ἀγοράζομε, ὅποια ὥρα θέλομε, στὸ μπακάλη.

Τὸ «χακανέ» ἦταν παράγωγο τοῦ νισιστέ, ἕνα εἶδος λουκουμιῦ, ἀλλὰ πιὸ ὠραῖο.

4. Ἡ Τούρκια, ὅπως γνωστὸ, ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἐβγαίνει ἔξω «μπουλωμένη» μὲ τὸ «τσιαρτοιάφ». Μέσα στὸ σπίτι, εἶχε μὲν τὸ πρόσωπο ἀνοιχτό, ἀλλὰ τὰ μαλλιά της καλὰ κρυμένα. Αὐτὸ τὸ κρυψίμο τῶν μαλλιῶν ἀρχίζε ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν 11—12 χρόνων, πρὶν ἀκόμα μπουλωθῆ.

5. Ἡ Καλλιόπη «ἡ γκαθῆ» ἦταν ἕνας τύπος ὄχι ἰσορροπημένος, μ' ἕνα μάτι, μισοζητιάνο καὶ μισοχαμάλισσα. Ἐμπαινε μπροστὰ πάντοτε καὶ στὴν Τούρκικη «μουζικα», σὰ μαέστρος.

Ἡ Τούτσιω, ἄλλος τύπος αὐτῆ γρηᾶς, μὲ κομένα, ψαρά, μαλλιά, φέσι, ἀνδρικά ρούχα καὶ βραχνή φωνή ἀπὸ τὸ τοιγάρο. Ἦταν ὁ φόβος κι' ὁ τρόμος μας σάν δυστροποῦσαμε νὰ πάρουμε κανένα γιατρικό.

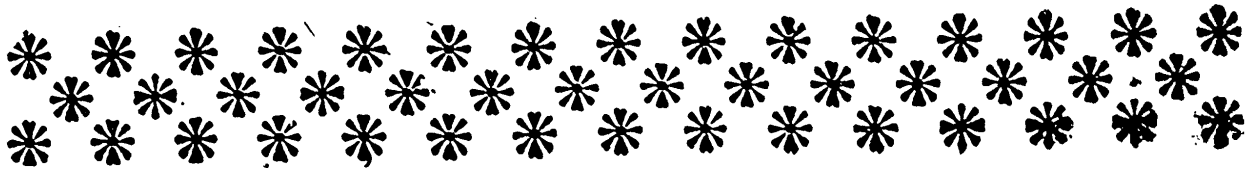
6. Ὁ πατέρας μου ἦταν γιατρός καὶ οἱ γιατροὶ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ φοροῦν καπέλλο—σκληρό. ἡ «ψηλό»—ἀντι γιὰ φέσι, ὅπως ἦταν ὑποχρεωμένοι ὅλοι οἱ ἄλλοι Γιαννιώτες νὰ φοροῦν.

Πρῶτος πὸν ἐσπευσε νὰ φορέσῃ φέσι—ἀπὸ τοὺς γιατροῦς—ἦταν ὁ Κιτσάκης. Τύπος κι' αὐτὸς μᾶλλον ἀνισόρροπος. Μιὰ γειτόνισσα, τσαχπίνα, τὸν πείραξε: «Ἀχά, κύρ—γιατρέ, σκιαχτηκες, βλέπω!»

—«Ἄμ' ἐδῶ κυρά μ' σκιαχτηκε κοτζᾶμ Ἄη Κατερίνη κι' ἔβαλε τὴ μουντζα τοῦ Μωάμεθ' καὶ δὲν θὰ σκιαχτῶ ἐγώ»; Πράγματι, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἄγ. Αἰκατερίνης εἶχε κρεμάσει τὴ λευκὴ τῆς Σημαία μὲ τὸ Σταυρὸ καὶ τὸ ἀποτύπωμα τοῦ χεριοῦ τοῦ Μωάμεθ' δείγμα τῆς προστασίας καὶ τοῦ ἀπαραβίαστου, σάν Μετόχι τῆς Μονῆς Σινᾶ.

7. Ὡς τὰ δικὰ μου παιδικὰ χρόνια, ἡ φοροσιὰ τῆς γρηᾶς Γιαννιώτισσας εἶχε τὸ «ζάκκο» ντουμπλαρισμένο πάντοτε μὲ γούνα. Ἡ γούνα αὐτῆ ἦταν—ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς κάθε μιᾶς ἢ ἀπὸ σαμποῦρι—ζιμπελίν—, ἀλεπού, λύκο κλπ. καὶ «ἀρνιακό» γιὰ μέσα γιὰ τὸ σπίτι.

ΑΝΑΨΑ ΔΥΟ ΑΣΤΕΡΙΑ

Ἄναψα σιὸν οὐρανὸ τῆς νύχτας δυὸ ἀστέρια!
Εἶναι δυὸ μάτια,
κρήνες ποὺ σταλάζουν μυθικὰ αἰσθήματα!
Διασταυρώνουν τὸ μέγα κι' ἀνέσπερο φῶς τους
στὴν ἀφετηρία τῆς ζωῆς μας.
Κάτω ἀπὸ τὰ βλέφαρά τους,
ἓνας ἴσκιος χωρεῖ τὰ σχέδιά μου.
Ὡς τώρα ζούσαμε, ἄσπιλα παιδιὰ
μέσα στοὺς μίσχους τῶν κρίνων,
μικρὲς ξέγνοιαστες φωνῆς
ποὺ γλυστρούσαμε ἀπὸ φύλλο σὲ φύλλο,
ἀνύποπτοι, πὼς κάποτε θ' ἀναζητοῦμε τὸν ἑαυτὸ μας
σ' ἓναν ἄλλον ἄνθρωπο!
Τώρα πιά ἔδιωξα τοὺς τρόμους γιὰ τὶς ἐσπέρες,
ποὺ διέρρεαν σὰν ἄμμος μὲς τὰ χεῖριά μας!
Θὰ ἠσυχάσουν οἱ ἀκρογιαλὲς ἀπ' τὸ πάθος τῶν κυμάτων.
Θὰ μᾶς δεχθοῦνε μὲ χίλιους ὕμνους στὰ χεῖλη τους,
μὲ λυτὲς κόμες στρωμένες στὰ βήματά μας,
καὶ θὰ μᾶς περάσουν στοὺς μυστικὸς κοιτῶνες τῆς εὐαισθησίας.
Ἐκεῖ θὰ σκηνώσουμε κάτω ἀπὸ τὸ φῶς,
συντροφιά μὲ τοὺς ἀθώους φλοίσβους.
Κι' ἐμεῖς δοσμένοι στὴν μέθη τοῦ ἐρέβους,
θὰ μοιραζώμαστε τὴν γλυκεῖα θωπεία τῆς νύχτας,
στὸ προσκεφάλι τῶν χειρῶν μας!
Ὕστερα, τὰ ὄριμα λόγια
θὰ πλαταίνουν στὰ στήθη μας τὸ νόημα τῆς ζωῆς!

Κώστας Τσέτης

ΣΩΚΡ. ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΥ

ΜΑΣΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΣΚΑΡΕΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὸν πολὺ παλὴν καιρὸ, ἀπὸ τότε ἀκόμα πὺ ἀνθρώπος βρισκότανε στὴν πιὸ πρωτόγονη κατάστασι, εἶχε πάντα κατὰ περιόδους, τὴ μανία νὰ μεταμφιέζεται· νὰ παίρνει ὄψεις ἄλλες ἀπὸ τὴ δική του, τὴν καθημερινή, τὴ γνώριμη, τὴ συνηθισμένη, ἐκείνη πὺ ντύει φυσικὰ κι' ἐξωτερικεύει τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο. Καὶ σήμερα, ὅπου ὑπάρχουν λαοὶ πρωτόγονοι κι' αὐτοὶ κατέχονται ἀπὸ τὴν ἴδια διάθεσι πὺ τὴν ἱκανοποιοῦν σὲ διάφορες κοινωνικὲς ἢ θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις τους. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ὡστόσο, δὲ συναντιέται σιὺς πρωτόγονοις μόνο λαοῦς. Παρακολουθεῖ τὸν ἀνθρώπο σ' ὅλη του τὴν κοσμικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξι. Μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπο ἐμφανίζεται σ' ὅλα τὰ σκαλοπάτια τοῦ πολιτισμοῦ καὶ σ' ὅλας τὲς ἐποχές.

Δύο εἶναι οἱ βασικὲς ἀρχὲς ἀπὸ τίς ὀποῖες προέρχεται ἡ μεταμφιεστικὴ μανία τοῦ ἀνθρώπου. Μιά: ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐξυπνέτησι τοῦ ἔνστιχτου τῆς αὐτοσυντήρησις· ἡ ἄλλη: βίωσι καὶ συμμετοχὴ στὴ μεταφυσικὴ ὀργάνωσι τῶν ὑπερβατικῶν δυνάμεων, σύλληψι καὶ μορφοποίησι τῶν φυσικῶν νόμων, ἀνάτασι, θρησκευτισμός!..
"Ἄς ἐξετάσουμε κάποια δεδομένα.

Ὁ πρωτόγονος ἀνθρώπος εἶχε, καθὼς ξέρουμε, νὰ παλαίψει μὲ τ' ἄγρια, θηριὰ. Ἐπρεπε νὰ τὰ ὑποτάξει γιὰ νὰ προφυλαχῇ ἀπ' αὐτὰ, γιὰ νὰ σωθῇ καὶ γὰ νὰ τραφεῖ. Ἐπάλανε λοιπὸν μαζί τους, τὰ χτύπαγε, τὰ νικοῦσε κι' ὅταν τὰ σκότωε, φοροῦσε τὸ τομάρι τους, τὰ κέρατά τους καὶ δόξαζε τὴ νίκη του. Ὄντας ἀκόμα κάτω ἀπὸ τὸν παλμὸ τῆς πάλης του μὲ τὸ θηριὸ, ἀπαντώντας μὲ τὴ θέρη καὶ μ' ἐπινοητικότητι σιὴν ὀρμή του, παρακολουθώντας τὴν κίνησή του, κρατοῦσε ὀλοζώντανι μέσα του

τὴν αἴσθησι τοῦ ζώου· καὶ ἡ αἴσθησι αὐτὴ ἐξυπνοῦσε ἀκόμα πιὸ ἔντονη, ὅσο ὁ ἀνθρώπος ἐμπαινε σιὴ θέσι τοῦ θηριοῦ, ντυνότανε τὸ τομάρι του, ὀπλιζότανε μὲ τὰ φυσικὰ του ὄπλα· κυριευότανε τότε ἀπὸ μιὰ δύναμι μανικὴ πὺ τὸν ὠθοῦσε σ' ἕνα χορὸ μανιακὸ, σὲ μιὰ μανιακὴ μιμητικὴ ἔκφρασι. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο κυριαρχοῦσε ἀπάνου σιὴ φύσι καὶ σιὴν ὑταρξή τοῦ ζώου· συνηθητοποιοῦσε τὴν ἀντίδρασή του, τὴ ζοῦσε ὁ ἴδιος, τὴ μελετοῦσε καὶ προετοιμαζότανε γιὰ μιὰ πιὸ εὔκολη ἀντιμετώπισή της. Ὑστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ κατὰχτησι ἡ λεία γινότανε εὔκολωτερη. Ἔτσι ὁ ἀνθρώπος ἔφτανε σὲ μιὰ συγκροτημένη ἐξωτερικέψι χαρᾶς, δυνάμει καὶ ἱκανοποίησι, σὲ μιὰ μορφὴ καλλιτεχνικῆς ἔκφρασι μιμητικῆς, χορευτικῆς, μεταμορφωτικῆς. Ἡ μίμησι ἄλλωστε, ἐξυπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη πὺ αἰσθάνεται πάντα ὁ ἀνθρώπος νὰ συνειδητοποιεῖ τὰ ἐνδιαφέροντά του· ὅσα γίνονται κι' ὑπάρχουν γύρω του.

Ἄλλα καὶ τὰ ἐσωτερικὰ του ὀράματα, ὅσα δημιουργοῦνται ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του νὰ συλλάβει τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἀπὸ τὴν ἀπόστασι καὶ τὴν ἐπιβολὴ πὺ ἔχουν ἀπάνου του οἱ δυνάμει τῆς φύσις, κι' αὐτὰ ἀπαιτοῦν τὸ ἴδιο μιὰ μορφοποίησι πὺ τοῦς τὴ δίνει ὁ ἀνθρώπος μὲ ὅσα στοιχεῖα καὶ μορφὲς ἔχει σιὴν κατοχὴ του. Σὲ ἐπιφωνήματα ἢ κραυγὲς ἢ χτύπους, σὲ κινήσει, φιγοῦρες, ἢ πηδήματα, σὲ σχήματα εἰκαστικὰ, μορφὲς πλαστικὲς πὺ ὅλα ἔχουν τὴ βάση τους σιὴν αἴσθησι τὴ δική του, ἀποτυπώνει ὁ ἀνθρώπος τὸ δέος, τὸν τρόμο, τὴν ἀνάτασι ἢ τὴν ἐπιβολὴ πὺ ἔχουν ἀπάνου του, οἱ μεταφυσικὲς ἀξίει πὺ κυβερνοῦν τὴ ζωὴ του καὶ πὺ τίς

μορφοποιεί, για να συλλάβει το νόημα τους. "Η το νόημα που αισθάνεται την ανάγκη να τους δώσει. Η μορφή τους φτάνει σε μιάν υπερβολή με μεγαλείο και με δύναμη. "Ετσι πρωτογίνονται τα θρησκευτικά του σύμβολα, οι Θεοί με τα ξοανά τους, οι θρησκευτικές τελετές με τους μαγικούς χορούς, με τα μεταμφιέσματα και με τις μάσκες.

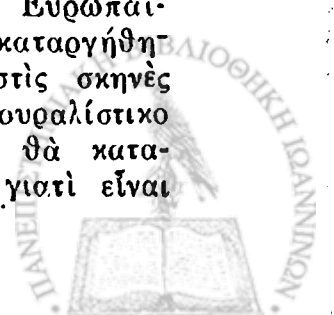
Μιά μεγάλη δύναμη της φύσης, η μεγαλύτερη και η σπουδαιότερη είναι η αναγεννητική και η διαγωνιστική. Αυτήν ο άνθρωπος τη ζει και τη γιορτάζει στον αιώνα τον άπαντα με χαρές που άλλοτε παίρνουν μιάν ομαδική έκφραση ζωηρή και άσυγκράτητη, ένα μεθύσι οργιαστικό που σπάει κάθε φραγμό, λύνει κάθε περιορισμό κι' αφήνει να κυριαρχήσει σ' όλη την έκφρασή του αχαλίνωτη η δύναμη και η αισιοδοξία και η χαρά της αναδημιουργίας και της αναπαραγωγής. Και άλλοτε στενευμένη από κοινωνικούς περιορισμούς, από βιασμένες επιταγές, έκδηλώνεται πιο συμμαζεμένα, παράμερα, ήπιώτερα. Δεν αφανίζεται όμως ποτέ.

Σ' αυτά κι' άλλα παρόμοια δεδομένα πρέπει ν' αναζητηθούν οι αρχές της μεταμφιεστικής διάθεσης του ανθρώπου, η αρχική προέλευση της μάσκας, όπως τη συναντούμε σ' όλους τους λαούς' γιατί η χρησιμοποίηση του μαγικού αυτού σκεύους δεν είναι ιδιαίτερο προνόμιο κανενός λαού και καμμιάς εποχής. Από τότε που οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν μιá μάσκα για να σκεπάζουν το πρόσωπο του πεθαμένου, ώστε να κρύβεται η νέκρα και η δυσμορφία του, ίσαμε την τελευταία χρησιμοποίηση της τρομερής κουκούλας με τις δυό τρυπές που κάτω απ' αυτή άπαισιες ψυχές κατάναν στα μπλόκα των καιακτητών τους πατριώτες, πολλούς και διαφόρους ρόλους έχει παίξει η μάσκα στο πέρασμα των αιώνων. Την πήραν οι φονιάδες του Μεσαίωνα για να εξαφανίσουν μ' αυτή το έγκληματικό τους πρόσωπο' οι συνομώτες στις αυλές και στα πολιτικά κινήματα κάου από μιá μάσκα σ' αγέδ' άζουν τη δράση τους' μα και κρηφοί έραστές, νυχτοπερπατητές και τροβαδούροι, κρύβαν το άτιμό τους και την τρυφερήν, ένοχή τους κάτω από το

πανί με τις δυό τρυπές, και χαριτωμένες και αϊροδίαιτες δέσποινες με μιá μάσκα προφύλαγαν την επιδερμίδα τους από το κρύο, από τον άγέρα, τις επιδράσεις του καιρού και τις μεταβολές στο ύπαιθρο. Έκει όμως που η μάσκα βοήκε την πιο ύψηλή της άποστολή, ήταν στο Θέατρο' στο άρχαίο Έλληνικό Θέατρο, την άνώτατη αυτή ποιητική μορφή που έδημιούργησε η ιστορία των πολιτισμών όλου του κόσμου.

Το άρχαίο θέατρο άρχισε να διαμορφώνεται, καθώς ξέρουμε, στα διονυσιακά πανηγύρια όπου δοξαζότανε η χαρά της φύσης, η δύναμή της ν' ανανεώνεται. Έκει ο άνθρωπος σ' ένα κλίμα λατρευτικού όργιου, ξαναμμένος από το νέο κρασί, στεφάνωνε με πρασινάδες το κεφάλι του, άλοιβε το πρόσωπό του με τρύγα, κολιούσε στο πηγούνι του φύλλα για γένεια κι' έφτιαχνε μιάν αυτοσχέδια μάσκα βακχική. Όταν όμως άρχισε το άρχαίο δράμα να παίρνει τη μορφή του την όριστική και γιότανε μέσο προβολής και παραστάσεως άξων πανανθρώπινων και νοημάτων αιώνιων, τα σχηματά του έγιναν συμβολο ύψηλό και η μάσκα έγινε το τεχνικό περίβλημα του έσωτερικού ποιητικού πλούιου του άρχαίου δράματος.

Ο άρχαίος «σκευοποιός» στα προσωπεία του, προσπιθούσε να δώσει με άδρες γραμμές και με σχήματα πλαστικά, την έξωτερική μορφή των συμπυκνωμένων που έκλεινε στα σύμβολα ήρωες του δράματός του ο ποιητής. Γι' αυτό το προσωπείο των άρχαίων δεν έτανε μίμηση όρισμένων τύπων της ζωής. Έξαιρεση έκανε η άρχαία κωμωδία όταν διακωμωδούσε γνωστά πρόσωπα της εποχής, που τότε δίνοταν προσοχή να κρατιούνται στη μάσκα τα χαρακτηριστικά του διακωμωδούμενου προσώπου. Σ' ο κινέζικο, το γιαπωνέζικο θέατρο χρησιμοποιούσαν επίσης, κατά τρόπο ανάλογο, τα προσωπεία. Το ρωμαϊκό θέατρο σε συνέχεια του έλληνικού, τα χρησιμοποιούσε και αυτό. Κι' άργότερα το Ευρωπαϊκό θέατρο, όσο που οι μάσκες καταργήθηκαν εντελώς, όταν κυριάρχησε στις σκηνές το κοινωνικό δράμα και το νατουραλιστικό κίνημα. Πισεύω πως η μάσκα θα κατακτήσει κάποτε ξανά τη σκηνή, γιατί είναι

ένα μέσο ύψηλης έκφρασης πού η κρούδο θα τὸ ξαναφέρει στὴν ὑπηρεσία τῆς Τέχνης.

Μία ἀνάλογη διάθεση σὰν ἐκείνη πού κυριαρχοῦσε στὰ παλιὰ διονυσιακὰ πανηγύρια, ἀλλὰ προσαρμοσμένη στὸ κλείσιμο τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς καὶ στὴν ἀπομάκρυνσή μας ἀπὸ τὴ φύση, εἶναι καὶ τὰ καρναβάλια, πού κατὰ καιροὺς καὶ τόπους, πῆραν στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων διαφορὲς μορφές. Καὶ στὰ καρναβάλια ἡ μάσκα καὶ ἡ μεταμφίεση γενικώτερα ἔπαιξε ἓνα σπουδαῖο ρόλο. Λευτέρωνε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς καθημερινούς κοινωνικούς περιορισμούς, ἐξωμοίωνε τοὺς πλούσιους μὲ τοὺς φτωχοὺς, τοὺς μικροὺς μὲ τοὺς μεγά-

λους, τοὺς κοινούς μὲ τοὺς σπουδαίους. Ἐνα αἶσθημα ἐλευθερίας ξεχυνόταν σ' αὐτά, πού βέβαια, δὲν ἔκανε τὸν ἄνθρωπο πὸ κακό.

Τὶς τελευταῖες δεκαετίες, οἱ σκληροὶ καιροὶ πού ζοῦμε, ἐμπόδισαν αὐτὸ τὸ τόσο φυσικὸ καὶ ἄκακο ξέδιαμα τοῦ ἀνθρώπου. Θᾶρθει ὁμως πάλι ἡ ὥρα καὶ ἡ μάσκα, θὰ ξαναδώσει κάποτε στὸν ἄνθρωπο τὴ δύναμη, νὰ σταθεῖ ἀπάνου ἀπ' ὅλα καὶ, ἐπὶ τέλους νὰ τὰ περιγελάσει· γιὰτί, καθὼς ἔλεγε ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου «μία μάσκα δίνει στὸν ἄνθρωπο τὸν τρόπο νὰ πάρει στὸ ψιλὸ τὴν κοινωνία, τὴν ἱστορία καὶ τὴν αἰωνιότητα».

“ΕΝΩΠΙΟΣ ΕΝΩΠΙΩ,,

Κύριε,

εἶσαι τὸ λιμάνι, πού δὲν τὸ φτάνει ἡ τρικυμία ποτέ,

πρωτόγνωρο, γιὰ κείνους πού ταξίδεψαν πολὺ.

Εἶσαι ὁ στοχασμὸς πού ἀκίνητεῖ στὰ μάτια τῶν μικρῶν πουλιῶν

ἓνα δεμάτι ἀπὸ στάχια ψωμωμένα,

κι' ἡ βρῦση

στὰ λιοπύρια τῶν στρατοκόπων.

Εἶσαι τὸ σπῖτι μὲ τὰ λουλούδια

καὶ τὰ γελούμενα παιδιά,

ἓνα χαμόγελο, μιὰ χειραψία,

κι' ὁ στεναγμὸς πού λέει: «ἐπὶ τέλους»!

Εἶσαι ἡ λευκὴ συμφωνία

στὴ γαλάζια σιωπὴ τῆς μοναξιᾶς,

τὸ ὄρος τῆς ἀγωνίας μὲ τὰ κέδρα

πού πίσω του ἀνοίγεται ὁ γκρεμὸς...

Εἶσαι ὁ σταυρὸς

καὶ σ' ἀνεβάζω...

Θρασ. Μπέλλας

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΜΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

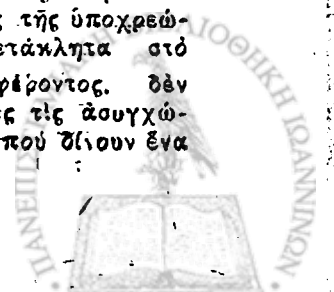
Σε μιὰ σειρά ἐπιφυλλίδων του, δημοσιευμένων στὴν ἔφημερίδα «Βῆμα», ὁ διακεκριμένος λογοτέχνης καὶ παλαίμαχος δημοσιογράφος κ. Γ. Φτέρης ἀσχολεῖται μὲ τὰ πνευματικὰ ζητήματα τῆς ἐπαρχίας. Ἡ ἔρευνά του συνεχίζεται ἀκόμη κι' ἔτσι δὲν ἔχουμε ὀλοκληρωμένες τὶς ἀπόψεις του. Ἀπ' ὅ,τι ὁμως ὡς τὰ σήμερα ἔχει γραφῆ βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς τὸ ἀνάστημα τῆς ἐπαρχίας ἀποτελεῖ μιὰ ζωντανή παρουσία μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας. Καὶ ἀποκτᾷ μεγαλύτερη σημασία τὸ περιεχόμενο τῆς παρουσίας αὐτῆς γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ ὑπαρξίς της εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀντιμετωπίσεως πλήθους ἀντιξοοτήτων καὶ δυσμενῶν προϋποθέσεων. Ἔτσι ὅ,τι πνευματικὸ δημιουργεῖται στὸ χῶρο τῆς ἐπαρχίας εἶναι καρπὸς κόπου ἐπίμοχθου, εἶναι αἱμάτινη πορεία πολλὰς φορῆς, πὺν ἀκολουθεῖται ἐν γνώσει καὶ μὲ συναίσθηση εὐθύνης. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς εἶναι τὸ οὐσιωδέστερο σημεῖο τῆς προσφορᾶς της. Τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο της. Δυστυχῶς αὐτὴ ἡ προβολὴ τοῦ ἠθικοῦ τῆς ἀναστήματος δὲν βρίσκει τὴ δέουσα ἀνταπόκριση στοὺς πνευματικοὺς κύκλους τῆς πρωτεύουσας. Εἶναι τὸ πικρὸ παράπονο τῆς ἐπαρχίας γιὰ τὴν ἐγκατάλειψή της. Οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι λίγες. Καὶ τιμητικὴ ἀνάμεσα σ' αὐτὰς ὁ κ. Γ. Φτέρης γιὰ τὶς τόσο διαφωτιστικὰς γιὰ τὴν ἐπαρχία ἐπιφυλλίδες του. Θὰ διαπιστώσῃ καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ τὰ περιοδικὰ καὶ τὶς ἔφημερίδες πὺν ἔλαβε τι ἄγνωστο κι' ἀνεκμετάλλευτο πνευματικὸ δυναμικὸ κρύβεται στὴν ἐπαρχία πὺν ἂν ὑπῆρχαν οἱ προϋποθέσεις τῆς ἀξιοποιήσεώς του θάχαμε ἀποτελέσματα πολλοῦ λόγου ἄξια σὲ βάθος καὶ ἔκταση. Εἰδικώτερα γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ κ. Φτέρη σχετικὰ γιὰ τὰ Γιάννινα θάχαμε νὰ παρατηρήσουμε πὼς ἔδωσε λαβὴ σὲ εὐρύτατες συζητήσεις καὶ τοῦτο γιὰ τὸ οἱ πληροφορίες πὺν ἔλαβε φαίνεται πὼς ἀπέβλεπαν σὲ εἰδικὸ σκοπὸ. Δὲν ἔχει καμμιά εὐθύνη γι' αὐτὸ ὁ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης, ἀπόδειξη πὼς σὲ ἐπόμενη ἐπιφυλλίδα του, βασισμένος σὲ ἠλεγμένα στοιχεῖα, ἀποκατέστησε τὰ πράγματα. Ἄν ἀναφερόμαστε διεξοδικώτερα στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἀσχολούμεθα μὲ λεπτομέρειες τὸ κάνουμε γιὰ νὰ δείξουμε τὸ πόσο ἡ ἀδιαφορία τῆς πρωτεύουσας νοθεύει τὸ περιεχόμενο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἐπαρχίας, ἀφοῦ δημιουργεῖ τὴν ἀνάγκη τῆς κατὰ ὁποιοδήποτε τρόπο προβολῆς τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων της... Πόσο διαφορετικὴ θὰ ἦταν ἡ κατάσταση ἂν ὑπῆρχε ἐνδιαφέρον καὶ στοργή.

Η ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ

Κατόπιν τῆς ὑποδείξεως, πὺν δημοσιεύεται στὸ 67—ἴσον τεῦχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἔστιας» καθὼς καὶ σχετικὸ ἐπίσημο δημοσιεύματος τοῦ κ. Δ. Κοκκίνου στὸ φύλλο τῆς 18|1|58 τῆς ἔφημερίδος «Πρωτὸς Δόξος» Ἰωαννίνων γιὰ τὴν ἀνασκόπασιν καὶ συντήρησιν τῶν τεχνῶν ἀγιογραφίας καὶ ξυλογλυπτικῆς στὴν περιοχὴ Κεντρικῆς, ἐξεδηλώθη—κατ' ἀρχὴν—παρὰ τῆς κρατικῆς ἀντιλήψεως ἕνα ἐνθαρρυντικὸ ἐνδιαφέρον: Τὸ ὑπουργεῖον Κοινωνικῆς Προνοίας, ὑπερ' ἀπὸ σχετικὴ προυνεννόησι μὲ τὸν ἰατρὸν κ. Βασ. Χρήστου—ὁ ὅποιος εἶχε καὶ τὴν πρωτοβουλία, ἐν προκειμένῳ—ἐζητήσῃ καὶ τῷ ὑπεβλήθη ἕνα καλομελετημένον

ὑπόμνημα—σχεδὸν ληπτῶν μέτρων γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ σκοπὸ, τὸ ὁποῖον συνέταξαν οἱ κ. κ. Βασ. Χρήστου ἰατρὸς, Κύρ. Σούβλας παιδαγωγός, καὶ Παῦλος Βρέλλης, γλύπτης. Παραθέτοντες πὺν κάτω τὸ ἐν λόγῳ σχέδιον—ὑπόμνημα, ἐπανερχόμεστε νὰ τονίσουμε τὴν ἀνάγκη τῆς ἀμέσου υἰοθετήσεως τῶν προτάσεων πὺν διατυπώνονται σ' αὐτὸ, ὑπογραμμίζοντας ξανά τὴν ἐθνικὴ σημασία τοῦ θέματος. Καὶ θέλομε νὰ πιστεύουμε πὼς, τώρα πὺν ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κύριον βάρος τῆς ὑποχρέωσῆς ἤδη ἔχει περάσει ἀμετάκλητα στὸ ἐνεργητικὸ τοῦ κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος, δὲν θὰ παρατηρηθῇ καμμιά ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς ἀσυχώρητες—πολλὰς φορῆς—ἀβελτηρίας, πὺν θίχουν ἕνα

επικίνδυνον μῆκος στήν ὁδὸ τῆς πραγματοποίησεως. Στὴν προκειμένη περίπτωσι, μάλιστα, ὑπάρχει καὶ ἡ πιὸ κατάλληλη προσφορὰ τοῦ ὑποδεικνυμένου Μουσείου, ποῦ συνιστᾷ ἢ πρὸς τοῦτο προτεινομένη ἱστορικὴ οἰκία στήν Πυρσόγιαννη Κονίτσης τοῦ Γιάννη Σούρλα, τὴν ὁποία παρεχώρησε στὸ Κράτος ὁ δικαιοῦχος τῆς κ. Εὐρ. Σούρλας γιὰ τὴ στέγασιν ἐνὸς Πατριδογνωστικοῦ Μουσείου τῆς Λαϊκῆς Τέχνης (*).

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Μέτρησιν διὰ τὴν συντήρησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν Ἀγιογραφικῆς καὶ Ξυλογλυπτικῆς Τέχνης Χιονιάδων καὶ Γοργοποτάμου Κονίτσης Ἡπείρου, μετ' οἰκογενειακὴν παράδοσιν 500 ἐτῶν.

Α. Γύρω ἀπὸ τὴν συντήρησιν.

1) Συγκέντρωσις τῶν θησαυρῶν Λαϊκῆς Τέχνης—Ἀγιογραφικῆς καὶ Ξυλογλυπτικῆς σὲ ἓνα Πατριδογνωστικὸν Μουσεῖον.

2) Ἰδρυσις Πατριδογνωστικοῦ Μουσείου διὰ τῆς μετατροπῆς ἐνὸς οπιτιοῦ Λαϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς.

Ὡς τοιοῦτον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ διὰ τῆς συνημμένης ἀναφορᾶς προτεινόμενον τοῦ Γιάννη Σούρλα. Νὰ διαβιβασθῇ ὁμοῦ καὶ παράκλησις τοῦ Σοῦ Ὑπουργείου Προνοίας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας διὰ τὴν ψήφισιν τοῦ σχετικοῦ κοινδύλου ἀναστηλώσεως.

3) Συγκέντρωσις εἰς τὸ Πατριδογνωστικὸν Μουσεῖον τῆς ἐπαρχίας ὄλων τῶν Λαϊκῶν ἐνδυμασιῶν.

4) Συγκέντρωσις εἰς τὸ Πατριδογνωστικὸν Μουσεῖον ὄλων τῶν εἰδῶν τῆς Λαϊκῆς Χειροτεχνίας ἀπὸ τῆς μπουκλῆς, τοῦς μαστραπάδες καὶ τὰ γκιούμια ἕως τὰ πιὸ ἀσημαντὰ εἶδη τῆς Χειροτεχνικῆς.

5) Ἐκδοσις λευκώματος εἰδῶν Ξυλογλυπτικῆς, σπανίων εἰκόνων Ἀγιογραφικῆς, Λαϊκῶν ἐνδυμασιῶν, παντοίων εἰδῶν λαϊκῆς Χειροτεχνίας (Μινιατοῦρες). (Δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας).

Β. Ὁργάνωσις ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ὡς ἄνω ἔθνικοῦ πλοῦτου Λαϊκῆς Χειροτεχνίας.

Σημειωτέον ὅτι ἡ Ἰταλία εἰσάγει ἀπὸ ἐξαγωγὰς προϊόντων τῆς λαϊκῆς τέχνης εἰς τὴν Ἀμερικὴν 120.000.000 δολλάρια, δηλαδὴ 3 1/2 δισεκατομμύρια δραχμὰς. Ἐδημιούργησε ἓνα καινούργιο κλάδο ἔθνικοῦ πλοῦτου καὶ χιλιάδες καλλιτεχνῶν ἀπασχολοῦνται μετ' αὐτὴν λαϊκὴν χειροτεχνίαν. Στὴν δικὴν μας πραγματικότητα καὶ δὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ πλοῦτου τῆς λαϊκῆς χειροτεχνίας, Ἀγιογραφίας καὶ Ξυλογλυπτικῆς ἐπαρχίας Κονίτσης ἐνδείκνυται διὰ ἐπιχορηγήσεων τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας τὰ ἑξῆς:

1) Ἰδρυσις μιᾶς ὑποτυπώδους Σχολῆς πρὸς μετεκπαίδευσιν τεχνιτῶν λαϊκῆς χειροτεχνίας.

* Συνημμένως στὸ ἀνωτέρω ὑπόμνημα, συνοψιᾶται καὶ σχετικὴ αἴτησι, ὑπὸ ἡμερ. 14|1|58 τοῦ κ. Εὐρ. Σούρλα, μαζὶ μετ' ἀντίγραφο τοῦ Β. Διατάγματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐν λόγῳ οἰκία ἐκηρύχθη ἱστορικὸ καὶ διατηρητέο μνημεῖο.

Θεωρητικὸς ἐντοπισμοὺς καὶ πρακτικὴ ἐξάσκησις σὲ ἐργαστήριον προσηρητημένον—Σχολὴ καὶ μετ' οὗτο ἀπὸ τὰ συλλεγέμενα εἰς τὸ Πατριδογνωστικὸν Μουσεῖον.

2) Ἐκμετάλλευσιν ὄλων τῶν εἰδῶν τῆς λαϊκῆς Ἀρχιτεκτονικῆς διὰ τῆς παραλαβῆς καὶ διαθέσεως τούτων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας ἀμοιβομένων τῶν τεχνιτῶν.

Γ. Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Λαϊκῆς Χειροτεχνίας καὶ ἐκμετάλλευσιν αὐτῆς.

1) Ἡ περισυλλογὴ τοῦ ὕλικου εἰς Πατριδογνωστικὸν Μουσεῖον καὶ

2) Ἡ μετεκπαίδευσιν τεχνιτῶν καὶ καλλιτεχνῶν δαπάναις Ὑπουργείου Προνοίας.

Περίληπτικῶς

Διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ἀπὸ 500 ἐτῶν ἱστορικῶν οἰκογενειακῶν σχολῶν Ἀγιογραφίας Χιονιάδων—Κονίτσης καὶ Ξυλογλυπτικῆς Γοργοποτάμου—Κονίτσης διασωθέντων ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ κινδυνευόντων ἤδη νὰ διαλυθῶν, δεόν ὅπως ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἀπαραίτητως τὰ κάτωθι:

1) Χρησιμοποίησις ὡς διδασκάλων τῶν ἐπιζώντων καλλιτεχνῶν ἐκ Χιονιάδων καὶ Γοργοποτάμου, ἢ ἐνὸς τουλάχιστον ἐξ ἐκάστης τέχνης.

2) Ἰδρυσις ἐργαστηρίων διδασκαλίας εἰς Χιονιάδες Ἀγιογραφικῆς, εἰς Γοργοποτάμου Ξυλογλυπτικῆς καὶ εἰς Ἰωάννινα ἢ Ἀθήνας.

3) Δύο μαθηταὶ εἰς ἐκάστην σχολὴν νὰ προέρχωνται ἐκ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν μετ' αὐτὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν καὶ ἐχόντων κλίσιν, ὡς ὑπότροφοι.

4) Ἰδρυσις Ἀρχείου—Μουσείου Ἀγιογραφίας καὶ Ξυλογλυπτικῆς εἰς Χωρῖον Κονίτσης ὅπου ὑπάρχουν ἱστορικαὶ οἰκίαι λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Συγκέντρωσις προτύπων σχεδίων καὶ ὕλικου πρὸς δημοσίευσιν ἢ καὶ δημοσιευθέντος κ.λ.

5) Ἐκδοσις καὶ προβολὴ εἰς Ἰωάννινα, Ἀθήνας καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Διεύθυνσις Ἀθηνῶν Μενάνδρου 53 Τηλ. 55174.

Βασ. Χρήστου Ἀκτινολόγος
Εὐριπ. Σούρλας Παιδαγωγός
Παῦλος Βρέλλης Καλλιτέχνης

*

ΤΙΜΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Μετ' Βασιλικὸν Διάταγμα, ἀπενεμήθηκε στὸ συμπατριώτη μας καὶ συνεργάτη τῆς «Ἡπ. Ἐστίας» κ. Ἀλέξανδρο Διβαδία, ὁ Χρυσοῦς Σταυρὸς τοῦ Βασ. Τάγματος τοῦ Φοίνικος, γιὰ τὴν ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν ποῦ—νεαρῶτατος τότε—προσέφερε, κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴν περίοδο 1907—1913, στήν ὑπηρεσίαν τοῦ Γραμματέα τῆς Ἀθῆς Δευθύνσεως τῆς μουσικῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσις «Ἡπειρωτικῆ Ἐταιρεία».

Γιὰ τὴν προαπελευθερωτικὴν αὐτὴν περίοδο, τὴν «Ἡπειρ. Ἐταιρεία» καὶ τὴν δράσιν τῆς, εἶχε δημοσιεύσει ὁ ὑποφαινόμενος σειρά σημειωμάτων στήν ἡμερησία ἐφημερίδα «Ἐθν. Ἀγών», ἀπὸ τῆς 28 Σεπτεμβρίου, ἕως τῆς 8 Δεκεμβρίου 1950, καὶ

αργότερα, το Μάρτη του 1951, με παρεμβολές κειμένων, τόσο του τότε Γραμματέα της Αης Διευθύνσεως της Έταιρείας, όσο και άλλων σημαινόντων μελών της: όπως π. χ. του Δ. Βλαχλείδη, αλλά και ολόκληρο το αρχείο του Άριστοτέλη Χρηστίδη, Προέδρου του 2ου Τμήματος της Α' Διευθύνσεως της Έταιρείας. Σχετικά επίσης άρθρα του υποφαινόμενου και του παρασημοφορηθέντος, δημοσιεύτηκαν, και στην «Ηπειρ. Έστια» (1952 σελ. 133, 194, 1953 σελ. 18, 132, 239, 153, 245, 484) καθώς και κείμενα ενός ταπεινού αλλά δραστήριου κι' αποφασιστικού έργατη της Οργάνωσης, του Δημήτρη Παπαϊωάννου.

Όχιές οικίες, περνούν τώρα μπροστά στα μάτια μας, οι μορφές και άλλων αγωνιστών και μελών της Οργάνωσης: Των όπλαρχηγών Πουτέση και Κρεμμύδα, του Νικόλα από την Κοβίλιανη, του γνωστότατου και ριψοκινδύνου, με το ψευδώνυμο Μίτος, του Γιαννιώτη, αούγκριτου εκείνου παληκαριού, Γιώργου Μακαρόνα, του Χρίστου Κριτσιμή, του Κοντογιώργου, του Μπαμπούρη, κι' άλλων ακόμα κι' άλλων, που τα όνόματά τους έχουν αναφερθή στα πιο πάνω αναφερόμενα δημοσιεύματα.

Η «Ηπειρ. Έταιρεία», εκτός από την Αη, είχε και άλλες δυό Διευθύνσεις: Τη Β', με έδρα την Πρέβεζα και την Γ', με έδρα το Άργυρόκαστρο, που όμως, δεν παρουσίασαν αξιοσημείωτη δράση. Η Α' Διεύθυνση, είχε έξη Τμήματα Έταίρων (τρία στα Γιάννινα: 20ο 26ο και 28ο, και τρία στην ύπαιθρο: 22ο στο Ζαγόρι, 24ο στη Ζόριστα και 30ο στις Καλαρρύτες).

Κάθε Τμήμα, είχε κι' ανάλογο αριθμό από Ομάδες Άδελφών και Έλευθερωτών. Ίπληρχαν επίσης και Έκτελεστικά Σώματα (ένα στα Γιάννινα και ένα στην ύπαιθρο), καθώς και Σύνδεσμοι.

Ίσως κάποτε ξανασχοληθούμε με το πολύ ενδιαφέρον αυτό θέμα της Ιστορίας των Γιαννίνων.

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

*

ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΩΝ 385 ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΣΤΟ ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟ

Στις 18 Μαΐου που μās έρχεται, συμπληρώνονται 130 ακριβώς χρόνια απ' όταν ο Δελτινακιώτης Πολεμάρχης της Έπαναστάσεως Χατζημιχάλης Νταλιάνης και τα 385—'Ηπειρώτες—Παλληκάρια του, έγιναν ολόκαυτωμα, πολεμώντας για την έλευθερία της Κρήτης, στο Φραγκοκαστέλλο των Σφακιών. Και για μέν το Χατζημιχάλη, ο διαέγγονός του, ύψωσε στον τόπο της θυσίας, —στις 18 Μαΐου 1928—προτομή κανένα 5-μωσ δεν υπάρχει: μνημείο—ένα κοινοτάφιο—για τα παλληκάρια του. Κάποιος, κάποτε, θάπρεπε να τεθή επί κεφαλής για έναν—με το σκοπό αυτό—Πανηπειρωτικό, Πανκρητικό και Πανελλήνιο, έθνος, και θάπρεπε να μεταφέρη και να ρίξη εκεί λίγο 'Ηπειρώτικο χώμα, για τους μάρτυρες αυτούς του Έθνους και της Φυλής.

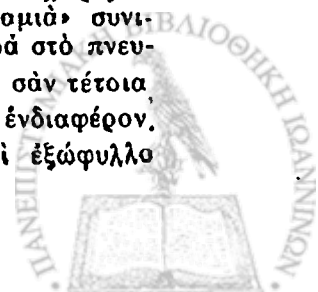
Οι 'Ηπειρώτες, θάπρεπε για την επίτευξη αυτή να συνεργασθούν στενά με τους Κρητικούς.

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η
ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τάκη Δόξα: «Ροδοσταμιά» (Διηγήματα, Πύργος 'Ηλείας 1957).

Η αισθητική ώριμότητα χαρακτηρίζει την έξοχη τούτη εργασία του δούκιμου λογοτέχνη της Πελοποννήσου. Έννεα ξεχωριστά διηγήματα είναι η συλλογή αυτή, παρ' όλο τον υπολογίσιμον όγκο της (220 σελίδες 8ου σχήματος). Κι' έχει μοναδική πληρότητα έμπειρίας, ο κ. Δόξας, στην οποία δεν θά εΐταν καθόλου δύσκολο να δογματιση κανείς ένα υπόδειγμα απλότητας ύφους για τις άναζητήσεις μορφών στην εποχή μας. Άλλωστε, τα γλωσσικά προσόντα καθώς και το έκτακτο πλαστικό ύλικό των έκφραστικών μέσων που διαθέτει άρτιώτατα ο ίδιος, άποτελούν πράγματι έναν πρωτορχικό—και πολύ προσωπικό μάλιστα—καταβολισμό στο «παρλασκομπτόμενο» τούτο άπαιτητικό είδος της λογοτεχνίας των τελευταίων χρόνων μας. Πράγματι, η «Ροδοσταμιά»—ή πιο ιωπή παρουσία του κ. Δόξα—όλοκληρώνει τον πρώτο κύκλο μιάς προσφοράς του συγγραφέως από 25 γόνιμα χρόνια, στη θητεία των Γραμμάτων μας. Κι' έδω καθώς και στις προηγούμενες εργασίες του, ο κ. Δόξας χειραφετεί τα θέματά του, άφου πρώτα τους άναγνωρίζει την ήθικην εκείνη άυτοτέλεια που συνιστά τις υπάροχους εΐψεις της ζωής. Κι' έντελώς άπρόοπτα, με την άπλη γλώσσα των πραγμάτων, κατορθώνει να ένορχηστρώνη λυρικότατα την ύλη του στην ανθρώπινη γεύσι, δίνοντας ύποστασι κι' άναπόφευκτο πάθος στ' άψυχα, στις έννοιες, στα σχημικά του περιβάλλοντος, έτσι που όσα συγκροτούν ένα διήγημά του, να συμμετέχουν στη ζωή του υποκειμένου. Κι' όλ' αυτά, ο κ. Δόξας, έπιτυγχάνει να τα κινη άνετα και μ' ένα ύπέροχο τάκτι φινέτσας πνεύματος, ώστε να μην σημειώνεται ούτε μιά... «αΐματηρά» σύγκρουσι στην εύχάριστη πάντα ύπόθεσι μιάς άιεν όπλων παραδοχής. Έν προκειμένω, η ίκανότητα να έναρμοσθή η διάθεση αυτή και στην αισθητική άγωγή του λόγου, είναι όμολογούμενως έκπληκτική. Έτσι, ο συγγραφέας, διαθέτοντας την άπροσμέτρητην εύαισθησία μιάς βιωμένης άπόλυτα ίδιουσγκρασίας, άξιώνεται να μās δώση στη συλλογή του αυτή την πιο άληθινήν άΐσθησι της ανθρώπινης ζωής άνάμεσα στα γεγονότα και στα πράγματα, χωρίς κανένα βάρος πειθορημένης «γραμμής» ή «προδιαγεγραμμένης» θέσεως. Μιάς ζωής άναγεννημένης στην ίδια της τη φιλολογία. Στους τρόπους του, ο κ. Δόξας, δίχως καμμιάν έξουδετέρωσι, άνταποκρίνεται άπόλυτα σε μιά συγκεκριμένη κατάκτησι βίωσης νοοτροπίας στο προσωπικό του ύφος. Εκεί όπου άνταμώνονται η καλύτερα διαχωρίζονται τα όρια των άκρων. Η «Ροδοσταμιά» συνιστά μιά πολύτιμη πράγματι προσφορά στο πνευματικό παρόν των καιρών μας και, σαν τέτοια, συγκεντρώνει ένα έντελώς ξεχωρο ένδιαφέρον. (Κουβεργτούρες στα κείμενα και έξώφυλλο

φιλοτεχνήθηκαν απ' το ζωγράφο Θανάση Ξεαρ-
χόπουλο).

Θανάση Φωτιάδη: «Ναυτικό Φυλλάδιο»
(ποίηματα και πεζά, 'Αθήνα, 1957).

Πρωτότυπο και πολύ σημαντικό είναι το «Ναυτικό Φυλλάδιο» του κ. Φωτιάδη. Και διότι ή μικτή—ποίηματα και πεζά—αυτή συλλογή του είναι ιδιόρρυθμη σάν πνευματική παρουσία και διότι—κυρίως—έν προκειμένω, ό ποιητής έπιτυγχάνει μιάν έντελώς προσωπική ποίηση, ή όποία δέν έχει τό μειονέκτημα—πράγμα που βυθύνει τήν εποχή μας όλοκληρη και σέ όλα σχεδόν τά μήκη—της παθητικής παρελθοντολογίας. Παρ' όλη τή λυρική του φυσιογνωμία, ό κ. 'Αθαν. Φωτιάδης κυριαρχεί μάλλον απόλυτα στην εύαισθησία του, χωρίς ώστόσο νά παρασύρεται από καμμία κοινοτυπία αισθηματολογίας. Σ' όλα τά ποιήματα καθώς και σ' όλα σχεδόν τά πεζά στό «Ναυτικό Φυλλάδιο», υπάρχει ένα αλχημικό αισθητήριο που δέν αφήνει τήν εποχή μας νά παραμείνει έν κρυπτό. Κι' οι συγκινήσεις έδω ανακύπτουν από μιάν άτομική βίωση άνωτέρας άγωγής. Έτσι, ό κ. Φωτιάδης, κατορθώνει νά μās δώσει, στην παραπάνω συλλογή, μιá πνευματική συγκομιδή άτομικής αντίληψως, όπου περικλείνεται ή καθολική γένσι της ανθρώπινης ζωής, (τουλάχιστο στην ποίησή του). Ξέρει νά στέκεται καλά στις άπαιτήσεις της «προτοποριακής αναζητήσεως», δίχως και νά χάνει έπικίνδυνα τήν αισθητική ίσορροπία του άνάμεσα στη φραστική άκροβασία και στην έννοιολογική σπονδύλωση της όλης συγκροτήσεώς του. Τό λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί είναι κατά πάντα δοκιμα μεταπλασμένο στό δικό του ύφος και ή έκφραστική του άνεση, καταφανής:

«...νά σου πώ δυό λόγια από ξερά γαρύφαλλα,
κι' ως προχωρούσε μετά νά σέ λυώσει
ή βροχή, αυτή ή παλιά βασίλισσα του κόσμου
μέ τά δροσερά μαλλιά...»

«(άρτιβρεχής πλόκαμος)—απ' τά πεζά—Είναι πολλοί, που σέ κάποια τοπία μέ πεύκα, θάψαν πελώριους νεκρούς. Κυττούσαν τά σύννεφα κι' είτανε βράδυ κι' είσαστε εύαίσθητοι, σās έλεγαν άμα φύγει τό γνοιδι χάθηκες, έσεις δέν τό πιστεύατε και στό τέλος, στό πετροπήγαδο κάποιου σπιτιού τά πετάξατε όλα σάν εκθεα. Κι' είταν δική σας σάρκα, ένα παρυσίδιο που τό τό πληρώσατε μέ παρδαλές λίρες».

Υλάρχουν, βέβαια, και άντιρρήσεις—ιδιαι-
τερα στό πεζό μέρος—στη συλλογή του κ. Φω-
τιάδη. 'Αλλ' αυτές άνάγονται περισσότερο στον
τομέα της αισθητικής ιδιοσυγκρασίας του ποιητή,
όπως λ. χ. ή «προχωρημένη» μορφή και τό έξω-
λογικό στοιχείο, και έν τούτοις, οι δυνατότητες
ανάπτυξως περιορίζονται πολύ. 'Ελάτωμα προ-
τερήματος; 'Εν πάσει περιπτώσει, τό «Ναυτικό
Φυλλάδιο» κι' έτσι, είναι μιá αξιοπρόσεκτη προ-
φορά.

Γιώργου Μανιατάκου: «Περιμένοντας
τόν άγνωστο Θεό» (Μυθιστόρημα, 'Αθήνα,
1957).

Μέ τό έργο αυτό, που συνιστά και τήν πρώ-
τη όλοκληρωμένη παρουσία του στα νιοελληνι-
κά Γράμματα, ό κ. Μανιατάκος, δικαιούται άναμ-
φισβήτητα μιá θετική και—πρό παντός—εύαίω-
νη υποδοχή απ' τήν εποχή μας. Μονάχα που, έν
προκειμένω, ό συγγραφέας άδικείται όποσδήποτε
στό μυθιστόρημα τουτό ένώ υπάρχουν οι καλύτε-
ρες προθέσεις για τήν άνάπτυξη μύθου ζωής μέσ'
απ' τήν άνθρωπινότερην έμπειρία, άπουσιάζει—
μάλλον—ή δημιουργημένη εκείνη προσωπική
άντοχή της έκφράσεως που θά μπορούσε νά τό
ένορρησιώσει και αισθητικά. Τά σκηνακά έπει-
σόδια είναι πάντα περιορισμένα στις δυνατότη-
τες μιās έγκειφλικής άτμόσφαιρας, ή δράση χα-
λαρώνεται συχνά από μιάν ήθιογραφική απόκλι-
ση—παρ' όλη τήν άδρότητα και τήν έν πολλοίς
«αίματηρή» κατατομή των προσώπων—ένώ τό
ύφος και τά έκφραστικά μέσα του συγγραφέως
ένέχουν και χαρακτηριστικά κάποιας άδοκιμότη-
τας. 'Ο κ. Μανιατάκος, άκόμη, φαίνεται πως πα-
ρακολουθεί και καταγίνεται πολύ μέ τή μυθι-
στοριογραφία μας, στα τελευταία χρόνια: Αυτό
ίτως και νά τον έμπόδιζε νά κυριαρχήσει προ-
σωπικώς στό θέμα του. 'Αντίθετα, έξω απ' τις
παρατηρήσεις αυτές—μοναδικές άλλωστε—τό
«Περιμένοντας τόν άγνωστο Θεό» είναι ή πιό ά-
κριβοχαραγμένη όψη της ζωής, ή όποία δονεί-
ται άπόναν συνταρακτικό παλμό αλήθειας: Οι
λησμονημένοι της κοινωνίας, περιορισμένοι στην
εύθύνη μιās δικής τους ζωής, συγκροτούν τό
πρώτο μέρος του έργου του. 'Υστερα, στό δεύ-
τερο και στό τρίτο μέρος, όμοιογείται τό δρά-
μα, ξετυλιγμένο στις πιό ρεαλιστικές μεταπτώ-
σεις του, που είναι ή ανέλεστη πάλη για τήν ά-
νύψωση της ζωής ως τις άπαιτήσεις των ήμερών
μας. Και τελειώνει μέ τήν όδυνηρή κάθαρση μιās
έπεκτάσεως μέχρι τήν καταστροφή της ίδιας της
συνέπειας του δράματος. Κάι σάν δικαίωση—
νά πούμε—στην άδικία του. Κι' όλο είναι καλο-
φτιαγμένο, στη φυσιογνωμία και στην έρμητική
ψυχολογία, που άπαιτείται για ν' αναπτυχθή ένα
τέτοιο έγγίσημα στό σώμα της τωρινής κοινο-
νίας. 'Ο κ. Μανιατάκος σίγουρα ξέρει τι θέλει
νά πη. Κι' αν αυτό δέν είναι όλοτελα βγαλμένο
τόρα, έν τούτοις, διηήθηκε νά χτυπήσει δυνατά
—και μάλιστα άνθρώπινα—τήν πόρτα της όμα-
δικής ψυχής των ανθρώπων. Δέν είναι ή ύπε μι-
κρό ούτε πολύ εύκολο, κάτι τέτοιο. ('Εξώφυλλο
Σπ. Γιαννούλη).

Τη λ. 'Αλαβέρου: «Τό Ρολόγι» (Νουβέλλα,
Θεσσαλονίκη, 1957).

'Ο κ. 'Αλαβέρου, είναι άναμφισβήτητα μιá
θετική ύπόσχεση. Στο «Ρολόγι» εμφανίζεται μιá
λον περιεργος. Στη νουβέλλα του ούτε—θαυμά-
σιο δείγμα άγωγής ένός προσωπικού λογοτεχνή-
ματος—αυτόδιαχωρίζεται ό ίδιος, στη ζωή του.

Στόνα μέρος, ή αίσθηση τής ζωής στην πιό προχωρημένη της όψι και στ' άλλο μέρος, ή αίσθηση του θανάτου στην πιό άτελή, στην πιό ανθρώπινη μάλλον αδυναμία μας. Και θά περίμενε κανείς, μές άπ' αυτά όλα, την θεωρία, την τρίτη κατάσταση, πού, όμως, στο «Ρολόγι» δέν υπάρχει. Δέν τό σημειώνουμε οάν αδυναμία. Περιοριζόμαστε, άπλώς, στην έρώτησι. Γιατί, παρ' όλη την ύποβολή του, τό δεύτερο μέρος, αφήνεται χωρίς κανένα σχήμα προοπτικής. Κι' αυτά μόνως πρός τά περιθώρια πού επέκτείνεται ό άναγνωστής—προσοχή!, όχι ό συγγραφεύς—όμας, έδω, ό κ. 'Αλαβέρας, έχοντας ένα δημιουργημένο παρελθόν στην πέζογραφία, έμφανίζεται και ως καμπή—ίσως—καθ' έαυτόν. Διότι, ένω στο πρώτο μέρος διατηρεί ολόκληρη τή συνέπεια του και στις θεωρήσεις άπέναντι στη ζωή και στη βιολογία τών πραγμάτων, στο δεύτερο μέρος του «Ρολογιού», άν έλλειπεν ή, καλύτερα, άν είχε αλλάξει και στην έκφρασή του, θά ειταν πράγματι άγιώριστος, καιτοι πάντοτε λογοιέχνης με σοβαρές προθέσεις προσφοράς. Ίδου πώς: Τό «Ρολόγι», άποτελείται άπ' όνα κομμάτι ζωής, ή όποία όδευει καιφανώς πρός τό μοιραϊόν δράμα στις πειστικώτερες έκδηλώσεις δυό έρωτευμένων, κι' άπόνα δεύτερο κομμάτι νεκροφιλίας, όπου, σέ μορφή πλέον ψυχικής διαστροφής, διαγράφονται κάποια περιγράμματα—τετριμμένα και σχεδόν μόνον κατ' όνομα γνώριμα—μιάς άδικαιώτης στη ζωή γενεάς. Κι' άσφαλώς δέν είναι αυθαίρετος, έν πρόκειμένω, ό κ. 'Αλαβέρας. 'Αλλά δέν κατώρθωσε ή δέν θέλησε νά ολοκληρώσει αυτό πού προϋποθέτει τό έργο του. Και τούτο, άσφαλώς όχι άπό τεχνική αδυναμία. Διότι, ό συγγραφεύς—γνωστός άλλωστε—έχει και άριτωμένη καταρτισί υφους κι' έξαιρετικό αισθητήριο έκφραστικής αντίδράσεως. Όπως και νά είναι, έν τούτοις, ή «περίεργη» αυτή νουβέλλα του κ. 'Αλαβέρα, πέραν τής αισθητικής άξίας, συγκεντρώνει και τό προτέρημα τής ανάγκης νά μελετηθή πιό ειδικώτερον. Παρ' όλες τις διϊστάμενες μόν άλλ' ύπάρχουσες, όπωσδήποτε, «αντιρρήσεις» της. ('Εξώφυλλο Ι. Σβορώνου).

*

Σ τ έ ρ γ ι ο υ Σ κ ι α δ ά : «Παλιρροίες» (ποιήματα, 1954), «Τυφλοί δρόμοι» (ποιήματα 'Αθήνα, 1957).

Στους «Τυφλούς δρόμους», ιδιαίτερα, θά πρέπει νά σταθοῦμε γιά τή αξιολόγηση του κ. Σκιαδά. Ένώ, στις «Παλιρροίες», παρ' όλο πού ή ποιητής είναι «καθολικώτερος», δέν έχει άκόμη άναπτυγμένη τήν εξειδίκευσι στις προσωπικές του έμπειρίες, άκόμη δέν είχε πραγματοποιήσει ή χειραφέτηση τής ποιησεώς του, ένώπιον τών έών μορφών πού απαιτούσαν οί άναζητήσεις τής έποχής της. Λυρικώτερος, ό κ. Σκιαδάς, καθορθώνει στους «Τυφλούς δρόμους» νά σηκώσει ή φωνή μιās έποχής πού ύπηρεξε γιά όλον τόν κόσμο: μεταφρηβική έλεγεία τών συγχρόνων καιών μας. Έν προκειμένω, ό ποιητής παρουσιάζεται με σοβαρές άξιώσεις τόσο στα έκφραστικά

του προσόντα, όσο και—πρό παντός—στο ύψος του, χωρίς, έν τούτοις, και νά είναι έξαντλημένος. Ίσως γιατί είναι μάλλον προσωπικός: Οί «Τυφλοί δρόμοι» είναι μιā κάπως έκτεταμένη ποιητική σύνθεση άπό 22—έτσι θά τό πώ—στιξείς. Διαβάζεται και άπαγγέλεται, γιατί έχει και μουσικότητα ή έκφρασή του και καλοβαλμένες εικόνες ή ποιησή του. Όλόκληρη ή σύνθεση αυτή είναι ή συμβολική—και έν τούτοις μ' έναν ρεαλιστικό δυναμισμό—παρουσίασι τής γενεάς μας, ύστερ' άπ' τήν ψυχραιμία ενός άπολογισμού τών «πεπραγμένων» τής έποχής της.

«...Κύριε.

μιā πέτρα πάνω στην καρδιά μας,
έμπόδα
μιā φτωχή χαρά ν' άνθίσει...

Πώς μοιάζουν τά ξερόφυλλα
πού πατούσαμε
τή ζωή μας

Τό σιωπηλό καράβι
τό χέρι της
στο μέτωπό μας
ή Νύχτα θ' άκουμπήση...

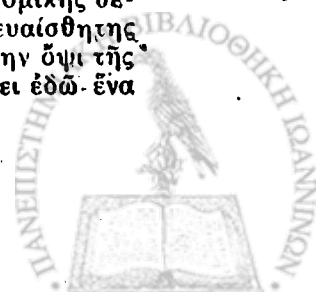
Πρό παντός, ό κ. Σκιαδάς έδω ξεχωρίζει γιά τά έλληνικά αισθήματα στην ποιησή του αυτή, πού είναι τόσο δοκιμη σ' ολόκληρη τήν Εύρώπη. Σημειώνοντας, μονάχα, κάποιαν αισθητική άνισομέρεια πού έχουν οί στιχοι, τελειώνουμε με τήν διαπίστωση τής άκρατης συνέπειας πρός τήν μεταπολεμική ζωή μας στους «Τυφλούς δρόμους». Είναι ένα λυρικό βίωμα άπό μιάν άναταραγμένη προσωπική διάρκεια (στον ποιητή) τής τελευταίας Ιβητίας μας. ('Εξώφυλλο Δελλαδέτσιμα).

*

Κ ώ σ τ α Κ ο β ά ν η : «Vae victis» (ποιήματα, 'Αθήνα, 1956).

Στά είκοσι δύο ποιήματα τής συλλογής αυτής του κ. Κ. Κοβάνη, καιτοι ύπάρχει—σχεδόν κατασταλαγμένη—ή πείρα άπ' τις αντιδράσεις στα πράγματα τής ήλικίας του (μεταπολεμική έποχή), έμφανίζεται δυστυχώς μιā έπήρεια στη μορφή τής προσωπικής του άπόπειρας. Κατά τή γνώμη μας, δέν κατορθώνει νά ολοκληρωθή—στις περισσότερες φορές—κι' ένα έξοχο προτέρημα του ποιητή: μιā βιωμένη αισθαντικότητα. Γιατί, αντίθετα, τό υποκείμενο έδαφος της είναι μάλλον «ιδεολογικής» θέσεως. Και στις παρόμοιες περιπτώσεις—κι' άκόμα—στις πιό καλές—ή ποιηση πάσχει άπόνα είδος «θητείας» κι' έξαντικειμενοποιείται. Χωρίς αυτά, τά ποιήματα του κ. Κοβάνη άποτελοῦν μιā μεσωμένη λυρική εισαγωγή στην άναζήτηση μιās άνεφικτης άτομικής θεωρήσεως. Κι' έχουν έναν τόνο ύπερνευαίσθητης άγάπης γιά ό,τι συνιστά τήν ανθρώπινη όψη τής ζωής. 'Αναντίρρητα ό κ. Κοβάνης, δίνει έδω—ένα μέτρο τών δυνατοτήτων του.

«...Δέν είναι κοχύλιω

παρά ψυχές θρυμματισμένες
 απ' τις πρώτες όμοβροντίες του Β' πολέμου...

...Σιγά σέ τοῦτο τόν μπόγο ὑπάρχει
 Μιά παοχαλιά κι' ένας πίνακας σέ χαρτίτετραδίου.

Μὴν γκρινιάξεις, ἀμαξᾶ, βαρὺ δὲν εἶναι...
 ὅτι κι' ἂν πήραμε, αὐτὸ π' ἀφήνουμε πίσω
 εἶναι πολὺ μεγάλο γιὰ τὴν ψυχὴ...»

Τοῦλάχιστον, στὸ «*Vae victis*», ὁ κ. Κοβάνης παρουσιάζεται, μαζί με τὴν ἀξία του, καὶ ἐξ ἴσου ἐλλειπὴς σὲ πολλοὺς καίριους στίχους τῆς ποιήσεώς του. Φορτώνεται ὑπερβολικὰ πολλὲς εἰκόνες, ἐνῶ τὰ λεκτικὰ του στοιχεῖα δὲν εἶναι ὀλοτέλα ἀπηλλαγμένα ἀπὸ μιὰ πεζολογικὴ διάθεση. Ὑστερα, σὲ πλείστα ὅσα σημεία, ἐμφανίζεται κάποια κάμψη στὸ ὕφος του, καίτοι προσωπικό. Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, ἡ προσφορά τοῦ κ. Κ. Κοβάνη στὴν ποίηση τῶν καιρῶν μας, παρουσιάζει ἓνα εἰδικὸ ἐνδιαφέρον.

*

Κ ο ὕ λ η Ζ α μ π α θ ᾶ: «*Τὸ τραγούδι σου*»
 (ποιήματα, Ἀθήνα, 1957).

Ἐνα ἐρωτικὸ πρελλοῦντιο, διαποτισμένο μετὴν ρωμαντικὴ παρακμὴ στὸν καιρὸ μας, εἶναι ἡ συλλογὴ αὐτὴ τοῦ κ. Κ. Ζαμπαθᾶ. Ἰδιαίτερα διακρίνεται γιὰ τὴ «συμμαζεμένη» λυρική ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία, ὡστόσο, παραμένει πάντοτε στὴν ἀβαθὴ ἐπιφάνεια ἐνὸς τραγουδιοῦ. Ἔτσι, τὸ «*Τραγούδι σου*» δὲν ἀγγίζει ἀλλὰ ἐνδιαφέροντα ὥστε νὰ ζητᾶ, καὶ τὰ ἐπίπεδα ἐκεῖνα ποὺ συγκεντρώνουν σήμερα τὸ ἀντικείμενον τῶν «νέων μορφῶν». Εἶναι ἀπλᾶ γραμμένο, ἓνα αἶσθημα, κι' ἀπλούστερα διαβαζεται:

«...Σὲ κυκλάμινου φύλλο κέντησα τ' ὄνομά σου
 μετὸ βελόνι τοῦ πεύκου...»

Ἔφαχνα νὰ βρῶ στοὺς καθάρσιους ὀρίζοντες...
 ...κάτι ποὺ νὰ μοιάζει μετ' σένα...»

Ὑφος ἔχει ὁ Κ. Ζαμπαθᾶς, ἴσιο κι' ἀνεπιτήδευτο, ἐνῶ στὴ γλώσσα ποὺ χρησιμοποιεῖ, ὑπάρχει φανερὰ ἡ ὑποψία τῆς ἀναζητήσεως γιὰ τὴν καλλιπέπεια. Κι' ἀκόμα, παρουσιάζεται ἀτημέλητος στὴ συγκρότηση τῶν στίχων, χωρὶς αὐτὸ καὶ νὰ τὸν βαραίνει πολὺ. Πάντως καταφέρνει νὰ εἶναι πολὺ συμπαθὴς κι' ἄς μὴν ταραῖζει «αἰματηρὰ» τὴν ψυχὴ μας (Ἐξώφυλλο Λουῖζ. Μοντεσάντου).

*

Σ ω τ. Δ. Γ ε ω ρ γ α ν τ ο π ο ὕ λ ο υ: «*Σύννεφα ποὺ πέρασαν—Λυρικοὶ ρυθμοί*» (ποιήματα Ἀθήνα, 1957).

Ἀπ' τὰ τρία μέρη, ποὺ ἀπαρίθουν τὴ λυρική αὐτὴ συλλογὴ τοῦ κ. Γεωργαντόπουλου, παρὰ τὴ διάκρισι (Α' Βραβεῖον Ἐταιρείας Καλλιτεχνῶν καὶ Φίλων τῆς τέχνης Πειραιῶς) τοῦ πρώτου καὶ παρὰ τὴν «θέσει» ὠριμότητα τοῦ τρίτου, δὲν θὰ σταθουῖμε παρὰ μονάχα στὸ δεῦ-

τερο μέρος τῆς. Ἐδῶ, ὁ κ. Γεωργαντόπουλος κατορθώνει νὰ ὀλοκληρώσῃ κάποια λυρικά τετράστιχα μᾶλλον ἀξιοπρόσεκτα:

«Ὁξω στὴ λιακάδα λαμπυρίζουν τὰ νερά.
 Στὰ ριζὰ ἐνὸς βράχου μυῖγες κυνηγᾶ μιὰ σαῦρα.
 Τὰ τζιτζίκια τραγουδᾶνε σὲ κλωνιὰ ἰσκιερά...»

Φαίνεται πὼς ἀναπτύσσεται στὸ δικό του κλίμα. Κι' ἔχει ἐντονη τὴν ἐπαφὴ μετὰ τὰ στοιχεῖα κι' ἀκόμα μετὰ τὴ δράση τῆς ζωῆς, ὅταν εὐλαβεῖται τὴ φύσι. Ἀντίθετα, ὅταν ὁ ἴδιος γίνεται τὸ κέντρο «ἐκπομπῆς», χάνει αὐτὴ τὴν ἁρμονικὴ ἰσορροπία τῆς ἡ ζωῆς, γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ ὁ κόπος νὰ δημιουργηθῇ—;—τὸ ἱερὸ εἶγος:

«Ἡ μελωδία τ' ἀσύλληπτου μετὰ πλημμυραεὶ καὶ
 [πάλι.]

Γίνεται ἡ σκέψη μου ποὺ καὶ τρέχει μέσ' τὰ χάη
 Τὰ γαλανὰ, τὰ διάφανα! Καὶ στὴν ἀνεμοζάλη.
 Πειτᾶ νὰ βρῇ τ' ἀσύλληπτου τὴ μελωδία ποὺ
 [σκάει.]»

Ἐπίσης, στὶς καλύτερες περιπτώσεις τῶν στίχων τοῦ ποιητῆ ἐδῶ, ἀναγνωρίζεται ἡ ἀτμόσφαιρα ἀπὸ κάποια φωτεινὰ καὶ δροσερὰ τοπία ποὺ θυμίζουν τὸ Σολωμὸ καὶ τὸ Μαλακάση. Κι' ὁ στίχος, στὰ τετράστιχα αὐτὰ καθὼς καὶ στ' ἄλλα, τὰ παρασιωπώμενα μέρη τῆς συλλογῆς «*Σύννεφα ποὺ πέρασαν*» εἶναι μᾶλλον ἀρτίος καὶ δουλεμένος μετὰ καλὴ γλῶσσα, πρᾶγμα ποὺ συνιστᾶ προτέρημα θετικό. Μὲ μιὰ παρατήρησι: Κάποια φανερὴ ἀδυναμία—ἰδίως ἀπ' τὸν τρίτο καὶ κάτω, στὸ κάθε τετράστιχο—νὰ φτάσῃ χωρὶς ὑπότασι ὡς τὸ τέλος.

+

Π έ τ ρ ο υ Τ ρ ι α ν τ α φ ὕ λ λ ο υ: «*Ἀπὸ τοῦ πολέμου τὸν ἀντίλαλο*» (ποιήματα, Ἀθήνα, 1957):

Ὁ κ. Π. Τριαντάφυλλος, παρὰ τὴν εὐσυνειδησία του καθ' ἑαυτὸν, δὲν κατορθώνει—σχεδὸν πούθενά—νὰ πῇ αὐτὸ ποὺ ἴσως θὰ ἤθελε. Οἱ στίχοι του στέκονται πάνω σὲ κείνο τὸ σχέδιο τῶν λαϊκῶν στιχοπλακιῶν, χωρὶς νὰ φτάνουσι ὡς τὴν εὐτυχία τῆς ἐπιτυχίας. Μάλιστα, στὴν προοδευτικὴ του ἀπόπειρα νὰ συνταιριάξῃ κάπως τὴ διάθεσι του μετὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, πέφτει στὴν ἀκατέργαστη ἐκεῖνη προσάθεια τῆς «σκαλωμένης» ἀναζητήσεως Κριμα ποὺ δὲν βρισκόμε κάτι ἄλλο, γιὰ νὰ τὸ ἐπισημάνουμε, στὰ ποιήματα τοῦ κ. Τριαντάφυλλου. Ἀλλά, ἡ ποιήσι, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη μορφή τῆς Τέχνης, εἶναι ἀδυσώπητα σκληρὴ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς. Μὲ λύπη μας, θὰ εἶχαμε νὰ συστήσουμε, ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ κ. Τριαντάφυλλος θὰ πρέπει νὰ πασχίσῃ στὴν μελλοντικὴν ἐργασία του, ὅπωςδήποτε πῶς πέρα ἀπ' τὴν στιχοπλοκία τόσο στὶς συγκινήσεις, ὅσο καὶ στὰ μοτίβα. Γιατί, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ πὼς ἡ ποιήσι δὲν εἶναι ἡ πιὸ εὐκόλη ἐκφρασίς μας.

+

Ν ί κ ο υ Β. Κ ο σ μ ᾶ: «*Τὸ Σοῦλι ζεῖ*» (θεατρικὸ (δράμα), 1958).

Τὸ ἔργο αὐτὸ, προορίζεται γιὰ τὴ σχολικὴ

καθαρά σκηνή. Έτσι εξεταζόμενο—κατ' άρχήν — είναι μία καλοφτιαγμένη εργασία, ή οποία, στο είδος της, ξεχωρίζει. Το θέμα, τραβηγμένο άπ' το γνώριμο σώμα της ιστορίας του Σουλίου. Ένορχηστρώνεται με άπλά σκηνικά και πειτυχημένη ήθογραφία, τα πρόσωπα και τα επεισόδια έχουν το δημοτικό χρώμα και μία καθαρή ατμόσφαιρα, και οι διάλογοι είναι άπολύτως γνήσιοι χωρίς τα έντυπωσιακά εύρηματα που θά το έκαναν δύσκολο στα μάτια των παιδιών. Ο κ. Κοσμάς, άλλωστε, είναι δόκιμος στα προβλήματα και στις ανάγκες των σχολικών άπαιτήσεων. Δάσκαλος ό ίδιος και Άπειρώτης στην καταγωγή, έμυσήμανε πολλές φορές την έπισηή μας με το παιδί. Στο «Σούλι ζει», μάς προσφέρει άκόμα και ένα καλό μέτρο των δυνατοτήτων του, σ' αυτόν τον τομέα. Μονάχα, θά είχε κανείς να παρατηρήσει, πώς θάπρεπε να άποφύγη κάποιες «ώριμες λέξεις», κάποιες ήθιχές παραιέσεις ή και όλοκληρωμένες ύπερβουλές—θά λέγαμε—, που βραδύνουν το όμορφο αυτό σκηνικό του με την ηζρότητα των «σπουδαγμένων», πράγμα που δεν συγχωρεύεται στη φύση της όλης ύψης του θέματός του. Κι' ύστερα, άς μη μάς διαφεύγει, το παιδί ζητάει πιο πολύ την άπλότητα στο μύθο, παρ' ό,τι οι μεγάλοι που σενενοούν παρ ά συγκινούν πιο πολύ. Έν τούτοις, άκόμα και μ' αυτές τις άδυναμίες, έχει μία σπάνια άγωγή στον έθνικό του χαρακτήρα, σχεδόν άδιάσπαστη και παρουσιάζει το προτέρημα της σκηνικής του έγκαταστάσεως, δίχως κόπους, καθ' ό,τι, έξδν άπ' την «έφηρμοσμένη» λιτότητα σκηνής, ό κ. Κοσμάς έχει μιάν ευρύτατη προδιαγραφή των πλαισίων στην κάθε του πράξη. Άκόμα, στο τέλος, προσθέτει δυό (ή μοτικά τραγούδια («Της Πάργας» και «Η Τζαβέλαινα») καθώς και δυό μελοποιημένα δικά του σχετικά («Μοιρολόγι» σέ μουσική του κ. Δστ. Σαραλή και «Δέν λυγίζει το Σούλι» σέ μουσική του κ. Κ. Λάβδα). Άναντίρητα συνιστά προσφορά κι' είναι πολύ χρήσιμο για τους δασκάλους μας.

*

Εύαγγέλου Κ. Τσοντσόλη: «Θυσία στον άνεμο» (Διηγήματα, Πόλη, 1957).

Παραπάνω από άξιοπρόσεκτος παρουσιάζεται στα όκτιω διηγήματα της συλλογής του αυτής ό κ. Τσοντσόλης. Θ' άποτολμούσαμε, άκόμη, να χαρακτηρίσουμε την εργασία αυτή ως ένα λυρικό ιδιόρρυθμο ύφος με μιάν άκρατη έσωτερικότητα. Έτσι, τα διηγήματα του κ. Τσοντσόλη όμοιάζουν να είναι περισσότερο βαθύτατοι προσωπικοί μονόλογοι. Και σ' αυτές τις ύποκειμενικές τομές, ό συγγραφέας είναι καταπληκτικά καθολικός, άπέναντι στα πράγματα, στη ζωή και στις περιστάσεις, όλ' ή συλλογή «Θυσία στον άνεμο», δέν συνιστά παρά όκτιω βαθιές χαρακίες στον άνθρωπο και στην εποχή του. Η ποιητική—μάλθον έτσι πρέπει να είναι—αυτή ή δημιουργία του Κωνσταντινουπολίτη όμογενοϋς μας, άποτελείται κυρίως από μιάν βιωμένη άκεραιότητα ψυχικής έμπειρίας, ή οποία όλοκληρώνεται

και μορφοποιείται πάνω σέ μιá έπιτυχημένη αισθητική δομή, πιο πολύ άκόμα ιδιόρρυθμη. Τα έκφραστικά μέσα του συγγραφέως καθώς και ή γλωσσική του πλαστικότητα είναι κατειργασμένα με κάποιαν όμαλή συνέπεια προς τις αντιδράσεις της καταγωγής του (άπόκλιση προς έναν έλαφρότατο ιδιωματοισμό), ενώ ή όλη αισθητική τους συγκρότηση, παρ' όλη την ύποκειμενικότητά της, δέν άνισορροπεί άκόμα και στους «κόμπους» από κάποιαν άναπόφευκτη χρήση συμβολικών προεκτάσεων μέχρι του σημείου της θολώσεως των «έξ αντικειμένου» εικόνων και έννοιών. Σ' όλόκληρη σχεδόν την εργασία του, ό κ. Τσοντσόλης, διαχέει παντού μιάν ευγενικήν άχλύ πόνου, έναν βαθύ, όμιχλώδη τόνο στην ατμόσφαιρα, ενώ ή δράση και ή πλοκή ξετυλίγονται πάντοτε στο σχέδιο ενός μονόλογου, όπου κυριαρχεί ή ώριμότης των πιο άνθρώπινων αισθημάτων. Το είδος αυτό της πεζογραφίας, κατά τη γνώμη μας—καίτοι άκόμα δέν σχηματίσθηκε στη συγκεκριμένη του μορφή—ένεχει το προνόμιο της ζωής. Συγκεντρώνει το προτέρημα της ουζεύξεως της άντινομίας άνάμεσα στις δυό εποχές, που πιέζουν τη γενεά μας. Βέβαια, δέν είναι μοναδικό, αλλά είναι όπωσδήποτε προσωπικό και χωρίς άντιγραφές προτύπων. Γι' αυτό και το ξεχωρίζουμε σαν ιδιαίτερη προσφορά.

Η συλλογή «Θυσία στον άνεμο» άποτελεί άνατύπωση από δημοσιευμένα διηγήματα του κ. Τσοντσόλη στο περιοδικό της πόλης «Πυρός» το δε έξώφυλλό της το φιλοτέχνησε ό ζωγράφος κ. Πινδ. Πλατωνίδης, συμπατριώτης του συγγραφέως.

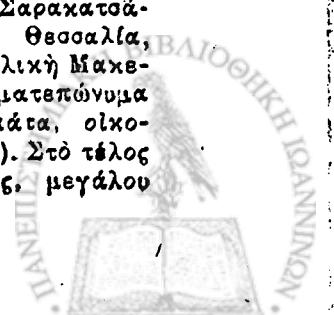
ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

*

Άγγελικης Χατζημιχάλη, Σαρακατσάνοι. Τόμος Α! Μέρη α' και β'—Άθήναι 1957.

Σέ μέγα σχήμα (28Χ22 1(2), και σέ δυό όγκώδη τεύχη από σελ. περίπου 800, με καλαίσθητη έμφάνιση, κυκλοφόρησε ό πρώτος τόμος της μνημειώδους κι' έξαντλητικής εργασίας της κ. Άγγελικής Χατζημιχάλη Σαρακατσάνοι.

Τό πρώτο τεύχος του Α! τόμου άποτελείται από:—Εισαγωγή (σελ. 205, α'—σε'), όπου έξετάζεται προλογικά ή γεωγραφική έξάπλωση των Σαρακατσάνων, οι μετακινήσεις και' ό πληθυσμός τους, ή έθνικότητα και ή όνομασία τους, ό θέμα άν είναι ή όχι νομάδες, ή τέχνη τους, ό πνευματικός και κοινωνικός τους βίος, παρατίθεται δε στο τέλος της, πλουσιότατη (σελ. 15), κατ' άλφαβητική σειρά καταταγμένη, δική μας και ξένη βιβλιογραφία.—Πάρρημα και Στάτιστικος Πίνακας, (σελ. 1—85) όπου παρατίθεται μεθοδικά ό κατά τσελιγκάτα πληθυσμός, ή έξίπλωση και οι μετακινήσεις των Σαρακατσάνων, στην Πελοπόννησο, Στερεά και Θεσσαλία, Ηπειρο, Δυτική Κεντρική και Άνατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη, και τα όνοματεπώνυμα όλων των τσελιγκάδων (2890 τσελιγκάτα, οικογένειες 10604, γιδοπρόβατα 1.729.141). Στο τέλος του τεύχους, προσθέεται έγχρωμος, μεγάλου

σχήματος (30X60) χάρτης των εγκαταστάσεων και μετακινήσεων των Σαρακατσάνων και άλλος ίδ. μεγέθους, σχηματικά ιδιαίτερος, όπου σημειώνονται λεπτομερειακά οι πορείες όλων των μετακινήσεών τους.

Το δεύτερο τεύχος του Α' Τόμου περιλαμβάνει σέ σελ. 495) τέσσαρα μερικώτερα κεφάλαια με (τίτλους: *Ἡ Σ τ ά ν η*. Τά *Κ α λ ύ β ι α* ἢ *Κ σ ν ά κ ι α*. *Ψ ω μ ι ά* καὶ *Μ α γ ε ι ρ ε ύ μ α τ α*. *Ε υ λ ο τ ε χ ν ι ά* καὶ *Ε υ λ ο γ λ υ π τ ι κ ῆ*. Καὶ στὰ τέσσαρα αὐτὰ τμήματα, ἢ συγγραφεύς, ἐρευνᾷ τὰ θέματά της, κατὰ καταπληκτικὸ τρόπο λεπτομερειακὰ καὶ ἐξαντλητικὰ. Π. χ. στὸ Γ' θέμα, ὑποδ, 3, *Π ρ ό χ ε ι ρ α μ α γ ε ι ρ ε ύ μ α τ α*, περιγράφονται οἱ τρόποι κατασκευῆς τοῦ χυλοῦ ἢ κοτσαμακιοῦ τῆς κουρκοῦτης ἢ μαμαλιγκας, τῆς τριψίνας, τῆς παπάρας, τοῦ κουσμάρι, τῆς μπιρμπιλόνας, τοῦ τραχανᾶ. Στὴν *Ε υ λ ο τ ε χ ν ι ά*, ἐρευνῶνται τὰ πελεκητὰ, τὰ σκαλιστὰ, τὰ κεντητὰ (ρόκες, σφοντίλια, κλίτσες, κούπες, κουτάλια), τὰ διάφορα μοτίβα τους καὶ τὰ διάφορα ἄλλα διακοσμητικὰ θέματά τους, κ.ο.κ.—Τὸ τεύχος αὐτό, κοσμεῖται καὶ διασφηνίζεται ἐποπτικὰ ἀπὸ 318 φωτογραφίες καὶ σχέδια τῆς συγγραφῆς, κλείνει δὲ μὲ τρία λεπτομερειακὰ εὑρητήρια: Τὸ Α' λέξεων, τεχνικῶν ὄρων καὶ πραγμάτων (σελ. 24). Τὸ Β', κυρίων ὀνομάτων Ἑλληνικῶν (σελ. 15) καὶ τὸ Γ', κυρίων ὀνομάτων ξένων (σελ. 2).

Οἱ ὑπὸ ἐκδοσὴ δεύτερος καὶ Τρίτος τόμος, χειρίζονται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο τὰ θέματα: *Υ φαντικῆ*, *Π λεχτικῆ*, *Κ εντητικῆ*, *Φ ορεσιές*, *Ζ ωή* καὶ *ἐργασία*. *Ἡ οἰκογένεια* καὶ οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὰ μέλη της, *Σ ταθμός* τῆς ζωῆς, *Λ ατρεία*, καὶ *γιορτές* τοῦ χρόνου, *Δ οξασιές*, *Μ αγεία*, *Δ εισιδαιμονίες*, οἱ ἀρρώστειες στὰ πράματα καὶ οἱ *γιατροεῖς* τους, *Ἱστορικὲς* καὶ *λαϊκὲς διηγήσεις*, *χοροί*, *Τραγοῦδια*.

Παρ' ὅλη τὴν ἐκτεταμένη κάπως περιγραφὴ πού δώσαμε τῆς ἐργασίας αὐτῆς τῆς κ. Χατζημιχάλη, δὲ μεταδίνουμε παρὰ μιὰ ἀμυδρῆ εἰκόνα τῆς γιγαντιαίας αὐτῆς προσπάθειάς της καὶ ἐρευνας, πού ἐξαντλοῦν κατὰ τὸν ἐπιστημονικώτατο τρόπο ἀπὸ κάθε λαογραφικὴ πλευρὰ, τὸ θέμα *Σ α ρ α κ α τ σ ι ἄ ν ο ι*.—Καὶ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ ἄλλες σημαντικὲς ἐργασίες τῆς αὐτῆς συγγραφῆς, ἢ ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια καὶ ἡ μεθοδικότητά μὲ τις ὁποῖες αὐτὴ χειρίζεται τὰ ἱστορικο—λαογραφικὰ τῆς θέματα.

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

***

ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΑ

Στὰ 1858 ἀπεβίωσε στὴν Ἀθήνα ξαφνικὰ ὁ «παμμαθὴς» Κεθηγητῆς καὶ Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Θεόδωρος Μανούσης, προκάτοχος τοῦ Παπαρρηγοπούλου στὸ μίθρημα τῆς Ἱστορίας. Τὴν ἀνεχτίμητη βιβλιοθήκη του, ἀπὸ κάπου πέντε χιλιάδες τόμους, δώρισε στὴ γενέτειρά του Σιάτιστα, ἵδρυσε δὲ καὶ πλοῦσιο κληροδότημα μὲ τὸ ὁποῖο νὰ λαβρίζουν ἀνώτατη ἐπιστημονικὴ κα-

τάρτησι Σιατιστινόπουλα πού συγκεντρώνουν τ' ἀπραίτητα προσόντα. Τὰ ἐκατόχρονα ἀπὸ τοῦ θανάτου του γιορτάζονταν ἐφέτος στὴ Σιάτιστα τῆς Δ. Μακεδονία μ' ἐπίσημες τελετές, ἀντάξεις πρὸς τὴ μνήμη τοῦ Μεγάλου Ἐδεργέτη. Τὸ ποιηματάκι αὐτὸ γράφτηκε ἀκριβῶς γιὰ τ' ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς του.

Μὲ τῶν Μουσῶν τὰ νάματα θρεμμένος
Καὶ μὲ τῆς Πανσοφίας ἐφοδιασμένος
Τὰ θεῖα δῶρα—Ἀρετὴ καὶ Ἀλήθεια,
Στοῦ Πανεπιστημίου ἀνέθηκες τὸ θρόνο
Καὶ μὲ τὴ διδαχὴ Σου κάθε χρόνο
Τῆς νεολαίας ζῆσαινες τὰ στήθια.

Τῆς πανσοφίας Σου ἢ κάθε ἀχτίνα
Ἦθελε νὰ ἐπαναφέρῃ στὴν Ἀθήνα
Τ' ἀρχαῖα φῶτα, πού σάν φωτοβέλη
Τῆς Ἀνθρωπότητος ἀνοίγανε τοὺς δρόμους
Μὲ καθοδηγητὲς καὶ τέλειους καινοτόμους
Τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Στὸν Πρύτανι τῆς ἡ σημερινῆ Ἑλλάδα
Χρωστᾷτε πολλὰ σὲ Γνώση καὶ Ὠμορφίδα,
Μὰ κι' ἡ γενέτειρά μας ἢ κατακυμμένη
Ποῦ σι' ἄγια χώματά της καὶ τὸ κακοτόπι
Βρήκανε κατασύγιο τόσοι ἀνθρώποι,
Δὲν ἔμεινε καθόλου παραγνωρισμένη.

Τὴν ἀνεχτίμητη μᾶς ἄριστος Βιβλιοθήκη
Κι' ἀκόμα γιὰ αἰώνια παρακαταθήκη
Γενναῖο Κληροδότημα—καὶ νὰ τη
Σήμερα ἢ ψυχὴ Σου ἀναγαλλιᾷζει
Τὴν ἀποθέσει Σου σάν κυττάζει
Ἄπ' τὴν κορφὴ τοῦ Ὀλύμπου—φῶς γεμάτη!

Νέα Ὑόρκη

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΡΓ. ΤΟΖΗΣ

***

Οἶκ Πατρ.—Κων)πολις: Ἀπαντήσαμεν ἰδιαιτέρως *Μάλμειον Βιβλιοθήκη*; Χανιά: Ἡ «*Η. Ε.*» κατανοοῦσα τὴν ἀποστολὴ τῆς βιβλιοθήκης, θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ συντρέχῃ τὸ ἔργον σας *The British Council*, Ἀθήνας: Εἴμεθα σύμφωνοι. Δ. Βραν. Ἀθῆν: Σᾶς ἀπαντήσαμε καὶ περιμένομε σχετικῶς.—Γ. Γκαρ, Κύπρ.—Χρ Ζιτο, Θεσσαλον.—Ἀναστ. Στεφ. Ἀθῆν.—Ν. Κοσμ., Κρητικ.—Δ. Ζαδ. Ἀθῆν.—Ν. Δελ. Κοζαν.—Κ. Μεστ. Βενετ.—Δ. Σοφ. Πατρ.—Γ. Κίτσ. Ἀθῆν.—Ἐλευθ. Δοβ. Ἀγ. Παρασκ. ἀπαντήσαμεν ἰδιαιτέρως.—Δημ. Δαβ. Ἀθῆν. Σᾶς εἰτελεν ὁ κ. Κόκκινος τὰ δημοσεύματα.—Γ. Βουκελ. Δευκ. Ἐλήφθη καὶ ἐτέθη ὑπ' ὄψιν τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐπ. Ὑλγς.—Στ. Γκατσόπ. Κηφισ. Ἐλήφθη δυστυχῶς ἀργά. Πάντως τὸ κρατοῦμεν.—Δ. Καρβ. Κομοτ. Δὲν ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὴν ἀγνότητά

των προθέσεων εἴτε τοῦ διηγήματος εἴτε τῆς συγγραφῆς καί—ἐπίσης, τοῦλάχιστον· εἶς καὶ τῆς «Η. Ε.»· ἢ ἐπιθυμῶμας ἦσαν νὰ δημοσιευθῆ, ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν. Ἐξερσε οὐκ πλεονηθῆ καὶ οὐ τεχνικὴ συγκροτήσι. Εἰς αὐτὸ βέβαιον πῶς θὶ εἶχαιτε καλὴ ἐργασία, ἐν κατορθώσετε νὰ συγκροτήσετε τὴν εὐκρινῆ πῶς διαβύετε. — Σπ. Μουσ. Παρμ. Ἐπιθυμῶμας πῶς δὲν μπορέσαμε νὰ τὰ δημοσιεύσωμε. Ἄλλοτε εἶ «βιωμένες» καταστάσεις, χροίζονται ἀνελέκτη ἐργασία. Πιστεύομε πῶς θὰ ἦσαν καλὴ ἐργασία αὐτὰ πῶς μᾶς στείλατε ἐάν εἶχαν περισσότερον κόπον στήν αἰσθητικὴ κατέργασίαν τους καὶ λιγώτερο—ὀπισθοποτέ—φορτίο εἰκότων. στήν προσπάθεια τῆς ὀργάνωσης τῆς μορφῆς των.—Τ. Παρμ. Θεο. Χρειαζέται ἀκόμη ἐργασία γιὰ νὰ αξιοποιηθῆ ἡ ἀναμφώρητη ποιητ. διάθεσι πῶς ἔχουν τὰ «Μηνύματα». Προσπαθήσε νὰ κανετέ πῶς «στολημῆ» τὴν ἀφαίρεσι γιὰ τὴν ἀπνευματοποίηση τοῦ ἀρχικοῦ αἵτιου.—Β. Σαχ. Δυστυχῶς δὲν ξεφεύγει ἀπ' τὸ πρότυπο τῶν λαϊκῶν δεκαπεντασυλλάβων. Ἡ προθεσι βίωσιμη ἀλλὰ αἰσθητικὴ ἀδικαιωτή.—Δ. Δουκ. Γερτ. Ἐνδιαφέροντα ἀλλὰ ὄχι καταληγὰ γιὰ τὴν «Η. Ε.».—Κ. Τσιλ. κίεσι ατημέλητος... οἷο ποιητ. σαρ. Ἐπιθυμῶμας ἀπέναντι στήν προηγουμένη ἐργασία σας. Ἐπιθυμῶμας, ἡ ποιητ. καταστρέφεται ἀπ' τὴν λεκτικὴ ἠθογράφει.—Stefan. Vas. Washington: ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἐπιθυμῶμας εἶσομεν τὸ βίθος τῆς ἐμπνευσεως σας. Ἐπιθυμῶμας νὰ συνανηθῶμεν ἐπὶ σφίρας κλίμακος. Καὶ νὰ μᾶς γράψετε συχνώτερα, κρατούντες ἀπαρατήτως ἀντιγραφα.

***

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- Γεωργίου Α. Κίτσου: «Ἐαρινὴ Ἰταλικὴ Ἐπίθεσι» (Χρον. καὶ τῆς ἐποποιήσε 1941), Σχ. 8ον σελ. 232, Ἀθήναι 1949.
- Πάνου Ν. Παναγιωτοῦνη: Μαρία Πολυδούρη—Τίτλα Μπαλῆ (Κριτικὴ μελέτη), Σχ. 8ον μεγ., σελ. 44, Ἀθήναι, 1958.
- Σεραφεὶμ Τσιτσά: «Ἡ γίδα καὶ τὸ δάσο» Σχ. 8ον, σελ. 8, Ἀθήναι.
- Κώστα Κοβίνη: «Παραφορὰ» (ποιήματα) Σχ. 8ον, σελ. 38, Ἀθήναι.
- Πανελλ. Συλλ. Ἀναπήρων Ὑπλ. Χωρ. κῆς: «Ἀγῶνες καὶ θυσίαι τῆς Βασιλικῆς Χωροφυλακῆς» «Ἱστορικὸν λεύκωμα», Σχ. 8ον μεγ. σελ. 30, Ἀθήναι 1957.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«Νέα Ἑστία» 736ον, (ἀφιέρωμα σὲν Κ. Παλαμῆ), Ἀθήναι. «Ποντιακὴ Ἑστία» 97ον Θεσσαλονίκη. «Κρητικὴ Ἑστία» 71ον, Χανιά», «Βιομηχανικὴ Ἐπιθεώρησις» 279ον (μετὰ τοῦ Α' τεύχους Μ. Βιογρ. Λεξικοῦ), Ἀθήναι. «Σερραϊκὰ Γράμματα» 19ον Σέρρες, «Κρίκος» 85, 86ον Λοῦδινον, «Ἀθηναϊκὰ Γράμματα», 7ον Ἀθήναι. «Θεολογία» Τόμος Δ' 1958 Ἀθήναι. «Μυροδός» 37ον Κωνσταν-

τινούπολις. «Ἀκτίνες» 188, 189ον Ἀθήναι. «Σχολεῖο καὶ Ζοή» 2ον 1958 Ἀθήναι. «Ἐξέλιξις» 2—3ον, Ἰωάννινα. «La vie Theoslovaque» Πράγα. «Ἑλληνικὰ Θέματα» 23, 24, 25ον Ἀθήναι. «Ὁ κόσμος τῆς ἑλληνίδος» 46ον Ἀθήναι. «Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διακάλου» 3—4ον Ἀθήναι. «Διδασκαλικὸν Βῆμα» 365, 366, 367, 368ον Ἀθήναι. «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα» 106, 107, 108ον, Ἀθήναι. «Ἐκκλησία» 2, 3, 4ον, 1958 Ἀθήναι. «Ἡ ἐφημερίδα τῶν ποιητῶν, τεύχ. Ἰαν. 1958 Ἀθήναι. «Ἡ Φιλολογικὴ Ἴον Σέρρες. «Γεν. Ἐθν. Ἐπιθεώρησις» 32ον Ἀθήναι. «Ἡ Σχοπιὰ» 2, 3, 4, 5, 6ον 1958, Ἀθήναι. «Ὁ Ἑλληνομορφισμὸς τοῦ Ἐξωτερικοῦ» 74ον, Θεσσαλονίκη.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ: «Ἡπειρωτικὴ Φωνή», Ἀθήναι Δ)ταί. Χρ. Λάμπρος· Κ. Νάκος. «Ἡπειρωτικὰ Νέα», Ἀθήναι. Δ)τῆς Ζήσης Η. Μούλιος. «Βῆμα» Πρόδεξα, Δ)τῆς Νικήτας Ι. Τσουτσάνης. «Ὁ Λαός» Ἀγρίνιον, Δ)τῆς Θεόδ. Α. Αλιπῆκος. «Πικρὴ», Ἀγῶν» Ἀθήναι, Δ)ταί Χρ. Μικέλης—Α. Λοζάκης. «Θεσπρωτικὸν Βῆμα» Ἡγουμένισσα, Δ)τῆς Δημ. Σαλούκας. «Νέα Καλιφρόνια» Ἅγιος Φραγκίσκος (Ἀμερικῆς) Δ)τῆς Ν. Σ. Δάλλας. «Δράσις» Δ)τῆς Κ. Καφοπιζάκης. «Φωνὴ τοῦ Αἰγίου» Δ)τῆς Γ. Ἀνδρικόπουλος. «Ἱατρικὴ ἐφημερίδα» (ὄργανον ἱατρῶν καὶ ὑγειονομῶν) Δ)τῆς Κ. Β. Καλογριζῆς. «Πρωτὰ Κομοτινῆς» Δ)τῆς Κ. Ἀντωνιάδης. «Θεσσαλικὸν Μέλλον» Ἀθήναι Δ)τῆς Ἀθ. Ζέριγγας. «Ἡπειρωτικὸν Μέλλον» Ἀθήναι Δ)τῆς Ἀθ. Γκογκώνης. «Χριστιανικὴ Δημοκρατία» Ἀθήναι, Δ)τῆς Νικ. Ψαρουδικῆς. «Διδασκαλικὸν Βῆμα» (Διδασκαλ. Ὀμοσπονδίας) Ἀθήναι. «Φῶς» Δ)ταί Νομικὸς—Κανάκης—Μπανίρης Κάϊρον. «Ἐργατικὸς Ἀγῶν» (ὄργανον Ἑργ. Κέντρου Θεσπρωτικῆς). Θεσπρωτικῆς. «Ἐρετηροπειρωτικὸς Ἀγῶν» Δ)τῆς Γ. Πολύζος, Ἀθήναι. «Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα», Ἀθήναι. «Νέα τοῦ Ἰσραήλ» (ὄργανον τῆς διπλωμ. ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἰσραήλ), Ἀθήναι. «Ἐργατικὸν Βῆμα», Δ)τῆς Φ. Μακρῆς, Ἀθήναι. «Θεσπρωτικὰ Νέα» Δ)τῆς Κων. Γκόρτσος» Ἀθήναι. «Ἐμπρός» Δ)τῆς Ν. Κουδαρῆς Ἄρτα. «Ἡπειρωτικὸς ἀγῶν», «Κήρυξ» «Βόρ. Ἡπειρος» «Ἡπειρ. Δίμα» «Πρωτὸν Λόγος», Ἰωάννινα.

ΠΑΡΑΛΕΙΨΙΣ

Εἰς τὸν συνοπτικὸν πίνακα τῶν συγγραμμάτων τοῦ ΣΤ' Τόμου τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», ἐκ παραδρομῆς, δὲν συμπεριελήφθη—καίτοι ὑπάρχει εἰς τὸν κατάλογον τῶν περιεχομένων τοῦ αὐτοῦ τόμου—τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ κ. Τάκη Τσιτάκου. Διορθώνοντας—ὅσο εἶναι δυνατόν διὰ τῆς παρούσης—τὴν παράλειψιν μας αὐτὴν, ζητοῦμεν τὴν ἐπιείκειαν καὶ τοῦ ἀδικηθέντος καὶ τῶν ἀναγνωστῶν μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ἡ δημοσίευσις τοῦ «Ἀρχείου Λαϊκῆς Τέχνης» διὰ τεχνικοὺς λόγους, δὲν κατέστη δυνατὴ σὺν πρῶτον τεύχος. Θὰ συνεχισθῆ δὲ ἀπὸ τοῦ ἐπομένου.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Τόμος 1957. Σελ. 756, στήλ. α' στίχ. 6, μετὰ τὸ Τ ο υ ς. νὰ προστεθοῦν: Ἀ πο τε λε ῖ τ α ι κ α τὰ β ἄ σ η ἀ π ῶ τ ἔ ς ο ς α ρ α δ ρ γ α ν α: β ι ο λ ι... Στήλ. β', στίχ. 13 (ἀπὸ κάτω) διαβάζει: α ὐ τ ο ὅ σ ι α τ ἄ θ ο α. Σελ. 757, στήλ. β', στίχ. 13 (ἀπὸ κάτω), διαβ. σ ο υ ν τ ε λ ἔ σ τ η κ ε. Σελ. 758, στήλ. α'. (τὸ τραγοῦδι) στίχ. 6, 10, 22, καὶ 27, ἀντί κ ι', διαβάξ κ ι. στήλ. β', ὄλο τὸ κείμενο, ἀπὸ τὰ «. ἴσαμε τῆ σελ. 759, στήλ. α' καὶ β', στίχ. 5. λέξη ὕ π α ρ ἔ η», μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Στεφ. Μπέττη. Στὴν ἰδ. σελ. 759, στίχ. πρῶτος τῆς «Λ υ γ ε ρ ἦ ς», ἀντί ἐ ν ἰ κ η σ ε, διαβ. ἐ κ ἰ ν η σ ε. Στὴ σελ. 760, ὑποσ. 23, §2, στίχ. 2, ἀντί μ ο ρ φ ῆ, διαβ. μ ο μ φ ῆ. Στὴ σελ. 761 (σὸ τραγοῦδι) στίχ. 2, διαβ. Ἠ ἔ ρ λ α, στίχ. 8, Κ α τ ο ι κ ο υ δ ο υ, Σ ο υ φ ι ἄ, στίχ. 12, π ἄ ρ' τ ι, στίχ. 14, θ ἄ σ ἰ π λ ὦ ν η.— Στὴ σελ. 863 καὶ 864, νὰ γίνῃ ἀντι μεταθεσι τῶν κειμένων (τὸ τῆς σελ. δηλ. 863, νὰ μεταθεθῆ στὴ σελ. 864, καὶ πᾶνᾶπαλι). στὴ σελ. 864, πρῶτο στίχο τοῦ τραγοῦδι, διαβ. Τ ι, στίχ. 10, Σ ι μ ἄ, στὴ σελ. 866, στίχ. 10, διαβ. Κ α ἰ μ ἄ σ ε Δ ῆ μ ο μ'.

Τόμος 1958. Στὴ σελ. 131, στήλ. α' στίχ. 31, διαβ. τοῦ γ α μ π ρ ο ὗ τ ο υ' στὴ σελ. 132, στήλ. β', στίχ. 13, διαβ. τ ὄ σ ο ν ἠ π ι α. στὴ σελ. 133, στήλ. β', στίχ. (ἀπὸ κάτω) 9, διαβ. Σ ι κ ε λ ι κ ὄ ς, στίχ. 5, ἀντί 1 2 5 8, διαβ. 1 2 8 5. στὴ σελ. 134, στήλ. α', στίχ. 13, διαβ. Τ ὄ Μ ἄ ρ τ η τ ο ὗ 1297.

Στὴ σελ. 135, ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου νὰ διορθωθῆ ὡς ἑξῆς «Πεντάφθογοι κλίμακες ἐν τῇ δημῳδῆ μουσικῇ τῆς Ἡπείρου». Ἐπίσης νὰ διορθωθῆ ἡ λέξις «δημῳδῆ», ὅπου εὐρίσκεται λαθασμένως.

Ο ΕΚ ΤΩΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΩΝ ΜΑΣ
κ. ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΝΟΣ

Ἡ ἀκριβὴς διεύθυνσις τοῦ ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις εὐρισκομένου συν)ντοῦ τῆς «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ» κ. Μιχαὴλ Μάνου, παραποιηθεῖσα ἐκ τυπογραφικῆς ἀδελφίας εἰς προηγούμενον τεύχος μας, εἶναι ἡ ἑξῆς:

Mister: MICHAEL MANOS

35-24, 104 Street

CORONA 68, NEW YORK

U. S. America

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ Νόμῳ

Ἐκδόται: Μιχαὴλ Χαρ. Μάνος—Δημοσθ. Κόνικιός Περίβολος Ἀρχιμανδρέου 16

Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Πολυχρόνης Γ. Ντάγιος, Χρηστοδασίη 15

